

JOHN WILLIAM HENRY WALDEN

ANTİK YUNANİSTAN'DA EĞİTİM KURUMLARI

Çeviren: Serhat Pir Tosun

SELENGE

JOHN WILLIAM HENRY WALDEN

ANTİK YUNANİSTAN'DA EĞİTİM KURUMLARI

JOHN WILLIAM HENRY WALDEN

1864 yılında ABD'de doğdu. 1888 yılında Harvard Üniversitesi'nden mezun oldu. Berlin Üniversitesi'nde klasik metinler üzerine araştırmalar yaptı. Phillips Exeter Akademisi ve Harvard Üniversitesi'nde Yunanca ve Latince dersleri verdi. Amerikan Filoloji Derneği üyeleri arasında bulunan Walden, 1934 yılında öldü.

SERHAT PİR TOSUN

2017 yılında Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun olarak 2020 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını tamamladı. 2019 yılından itibaren Munzur Üniversitesi Tarih Bölümü Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Eski Çağ'da Roma ve Yunan tarihi üzerine çalışmalar yapan Tosun, 2020 yılından beri Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı'nda doktora eğitimini sürdürmektedir.

ANTİK YUNANİSTAN'DA EĞİTİM KURUMLARI

JOHN WILLIAM HENRY WALDEN

Çeviren
Serhat Pir Tosun

İstanbul, 2022

SELENGE YAYINLARI

No: 244 | Tarih Serisi: 181 | Aralık 2022, 1. Baskı

YAZAR
John William Henry Walden

ÇEVİREN
Serhat Pir Tosun

EDİTÖR
Murat Çaylı

SON OKUMA
İnayet Bebek

KAPAK GÖRSELİ
Gustav Adolph Spangenberg'in Schule des Aristoteles Freski

KAPAK TASARIMI
Şevket Dönmezoğlu

SAYFA DÜZENİ
Hilal Yazlık

BASKI-CİLT
Repar Dijital Matbaası

ISBN
978-625-7459-93-8

SERTİFİKA NO.
40675

Selenge Yayınları, Repar Tasarım Matbaa ve Reklamcılık Ticaret Limited Şirketi'nin tescilli markasıdır.

Mimar Sinan Mah., Selami Ali Efendi Cad., No: 5
34672 Üsküdar/İstanbul
Tel: 0 (212) 522 48 45
www.selenge.com.tr
e-posta: selenge@selenge.com.tr

İÇİNDEKİLER

Abunculi Anısına...

ÇEVİRMENİN ÖN SÖZÜ

Elinizdeki kitap, yazarın Antik Yunanistan olarak tanımladığı coğrafyada eğitimin tüm kademeleriyle ilgilenir. Yazar, giriş niteliğinde de olsa ilk ve ortaöğretim kademeleriyle ilgili bilgiler verirken kitabın büyük bir kısmında yükseköğretim ya da kendi ifadesiyle "üniversite" eğitimi üzerinde durulmuştur. Kitabın ilerleyen sayfalarında da görüleceği gibi ilköğretim veya ortaöğretim gibi ayrı ayrı kademeler bulunsa da bu iki kademenin birçok yönden birbiriyle iç içe geçtiğini görebiliriz. Burada dikkatimizi çeken konu, kitabın büyük bir bölümünün üzerinde durduğu üniversitelerdir. Yazar, okul ve üniversite terimlerini ayrı ayrı kullanmaktadır. Nitekim *Ön Söz* kısmında üniversitelerden bahsederken niçin üniversite terimini kullandığını anlatmaktadır.

Yazar okullardan bahsederken ilgili dönemin önemli sofistlerini, filozoflarını ve hatiplerini de zikreder. Dolayısıyla bahsi geçen okullarda verilen eğitimlerin yanı sıra çalışmanın zaman aralığını kapsayan dönemde yaşamış birçok seçkin kişiyle tanışma fırsatı yakalarız. Bir kentte birçok seçkin kişinin eğitim verdiği görülür. Bu kişilerin verdiği eğitimler birer okul olarak değerlendirilebilir. Bahsi geçen kişilerin bir kısmı kendi okullarında resmî denetime bağlı "ücretli" dersler verirken bazılarının da devlet tarafından bir kürsüye atanıp resmî maaş aldığı görülür ki resmî atama ve maaş için birçok önemli yarışma yapılmıştır.

Bir okulu ya da üniversiteyi oluşturan en önemli figürler öğrenciler ve öğretmenlerdir. Dolayısıyla kitabın merkezinde bu iki figür bulunur. Kitap, Antik Yunanistan coğrafyasında öğrencinin aldığı dersler, öğretmenlerin öğretim metotları, öğrenci-öğretmen ilişkisi gibi birçok konuyu ele alır ve bu bilgileri aktarırken dönemin yazarlarından kısa alıntılar sunar. Bu alıntılarda Libanius'un öğrencilerinin pedagogla ilişkisi, öğrencilere yapılan kabul törenleri, mahkemelerdeki davalar gibi birçok ilginç olay aktarılmıştır.

Elinizdeki çeviriyle ilgili bazı bilgiler vermemiz yerinde olacaktır. İlk olarak kitapta antik yazarlardan yapılan alıntıları çevirirken mümkün olduğu kadar yorum katmamaya özen gösterdik. Ayrıca kitapta *Muses* (Musalar/İlham Perileri) ve *Painted Stoa* ifadeleriyle karşılaşırız. Öncelikle kitapta *Muses* olarak geçen yerleri İlham Perileri şekliyle kullandık. İkinci olarak da metinde *Painted Stoa* olarak geçmesine rağmen çeviride mezkûr yerin orijinal ismi *Stoa Poikile*'yi kullanmayı tercih ettik. Kitabın orijinal ismi *The Universities of Ancient Greece* olsa da yazar, üniversiteler de dâhil olmak üzere birçok eğitim kurumundan bahsettiği için *Antik Yunanistan'da Eğitim Kurumları* başlığının daha uygun olabileceğini düşündük.

Bu kitabın çevirisinde bana destek veren kişilerden de bahsetmek istiyorum. İlk olarak eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda duran anne ve babama teşekkür ederim. Kitap çevirisiyle ilgili bana yol gösteren Dr. Öğr. Üyesi Oğuz Yarlıgaş'a, çeviri sürecinde fikirleriyle yardımcı olan Dr. Tuğçe Ünver'e, metin içi terimlerin çevirisiyle alakalı desteğini esirgemeyen Emre Poyraz'a, metnin okunması konusunda önemli katkılar sunan değerli dostlarım Mustafa Talha Savaş, Alp Harun Uysal ve Arş. Gör. Ömer Faruk Arıcan'a teşekkür ederim. Ayrıca Selenge Yayınları'nın değerli editörleri Dr. Murat Çaylı ve Doğan Mert Demir'e zorlu geçen süreçte sağladıkları kolaylıktan dolayı ne kadar teşekkür etsem az.

Son olarak varlığıyla bana güç veren, beni her zaman motive eden ve fikirleriyle yol gösteren biricik eşim Elif Tosun'a teşekkür ederim.

Serhat Pir Tosun

Karamürsel, 2022

ÖN SÖZ

Bu kitaptaki bilgiler ilk olarak 1904 baharında Harvard Üniversitesi'nde halka açık dersler şeklinde anlatıldı. Burada sunulan materyale ek olarak derslere eklenmesi imkânsız birçok yeni bilgi eklendi ve tüm materyal baştan sona gözden geçirildi.

Önemli olmasına rağmen imparatorluk dönemi Yunan eğitimi göz ardı edilmiştir. Belki de bu ihmal, son zamanlara kadar devam eden dönemin kaynaklarını okuma zorluğundan ve onların belirsizliğinden kaynaklanmıştı. Bu dönemde henüz Libanius'un mektupları olmasa da Richard Förster'ın mükemmel edisyonu sayesinde onun söylevlerine ulaşabiliyoruz. Lakin diğer önemli yazarların kaleme aldıkları yetkin metinlerin eksikliğini hissetmeye devam ediyoruz.

Bu ihmal, muhtemelen Yunan antikitesinin tam anlamıyla "klasik" olarak adlandırılmayan dönemlerinin bir şekilde bağlanmak zorunda kaldığı genel gölgeyle açıklanır. Neyse ki sözde "klasik" dönemin görkeminden kaynaklanan bu gölge son yıllarda biraz dağıldı. Daha sonraki çağın kurumlarında ve yapılarında mükemmel işlerin bozulan şekillerini ve bu yüzden göz ardı edilen şeyleri görecek zihniyet, eskiye kıyasla yaygın değildir. İmparatorluk dönemi Yunan eğitimini "faydasız" ve "yüzeysel" gibi kelimelerle reddetmek yersizdir. Zira bu eğitim çok hareketliydi ve kolaylıkla anlayamayacağımız biçimde Yunan dini ve geçmiş yaşamıyla bağlantılıydı. İmparatorluğun batısında yaşayanların Roma'nın kalıcılığına duydukları inançla doğusunda yaşayanların Yunan ırkının Alexandros (İskender) döneminden önceki parlak geçmişe duydukları inanç aynıydı. Bu, onların varlığının ayrılmaz ve hayati bir parçasıydı. Böylesi bir temele dayanan eğitim tamamen faydasız ve yapay olamaz. Ayrıca dünyada sekiz yüzyıl boyunca devam eden herhangi bir eğitim sistemi kesinlikle incelenmeyi hak eder.

Modern standartlarla ölçülen yetersizliğine rağmen antik sofistik eğitimin tamamen "pratiğe" dayalı olduğu bu çağda, eğitimin kendisi için önerdiği fikirleri akılda tutmak iyi olacaktır. Bu fikirler bu kitapta bulunabilir. Sofistik eğitim, "Güçlerini devlet adına kullanması için ahlaki, entelektüel ve estetik açıdan yetiştirilmiş insanlarda vücut buldu. Hatipler de bu tarz insanlardı. Onlar, doğru ve yanlış arasındaki farkı görebilmesi ve öğrendiklerine uygun biçimde yaşadığı πόλις'e ya da doğduğu şehre hizmet etmesi için eğitilen bilgili ve kültürlü insanlardı." Burada devletin yararına çalışmak için teknik bilgi ya da bilimsel becerilerden ziyade edebî ve hümanistik eğitim üzerine inşa edilmiş bir yaşam tarzı önerilmektedir. Bu eğitimde estetiğe çok fazla vurgu yapılmasına ve modern standartlara göre yargılanan entelektüel eğitim kusurlu bulunmasına rağmen bu gerçeklerin, fikirlerin ana hatlarını belirsizliğe düşürmesine izin verilmemelidir.

Elinizdeki kitap imparatorluk dönemi Yunan eğitimi çalışmalarına katkıda bulunmaktadır. Yunan eğitimi tüm dönemlerle bağlantılıydı. Önceki dönemlere ilişkin bilgileri edinmeden daha sonraki eğitim şekillerini tam olarak anlamak mümkün değildir. Bu nedenle ilk bölümlerde Alexandria (İskenderiye) öncesi dönemdeki Atina eğitimi ve son üç yüzyılda Yunan topraklarında ortaya çıkan koşullar hakkında kısa bir girizgâh yapıldı.

Üniversite terimi, üniversitelere kuruluş için ayrı bir tüzük oluşturulmadığından bu bölümlerde profesör ve öğrenci topluluklarına atıfla istisna olarak kullanılabilir. Ancak Mısır kralından bir kuruluş tüzüğü almayan İskenderiye İlham Perileri Tapınağı da bir kraliyet kurumuydu ve birçok açıdan modern üniversiteleri andırıyordu. Constantinopolis'te II. Theodosius tarafından beşinci yüzyılda yeni bir temel üzerine kurulan Capitolium katı bir organizasyona sahipti ve tamamen imparatorun kontrolü altındaydı. Constantinopolis'e göre eğitimin daha serbest olduğu Atina ve Antiocheia (Antakya) gibi yerlerde öğretmenler ve öğrenciler toplum tarafından kabul gören bir yapı oluşturdular. Antoninus Hanedanı zamanında, hatta daha öncesinde bile öğretmenler hükûmetin kontrolü altındaydı ve bazı ayrıcalıkları bulunuyordu. Ancak problemin daha resmî yönü haricinde öğretmenler, öğrenciler, öğrenme isteği, entelektüel coşku gibi üniversitelerin temel elementleri bu merkezlerin tümünde bulunuyordu. Bu yüzden *üniversite* kelimesinin

bunlarla bağlantılı bir şekilde kullanılması için yeterli sebeplerimiz bulunmaktadır.

Bu kitabın çekirdeğini oluşturan dersler yalnızca eğitim ve klasik filoloji alanında çalışan öğrencilere değil ayrıca bu konuya ilgi duyanlar için de hazırlanmıştır. Kitabın üç tip okuyucuya hitap edeceğine, daha az ilgili araştırmacıların ardı ardına gelen okuma sayfalarını ve notları ihmal etmesine rağmen bu alandaki araştırmacıların dipnotlardaki referanslarla desteklenerek Yunan eğitim tarihi hakkında kapsamlı ve bağlantılı bilgi edineceği umulmaktadır.

Birtakım öneriler sunup metnin bir kısmını okuma nezaketi gösterdiği için Harvard Üniversitesi'ndeki Profesör Herbert Veir Smyth'e teşekkürlerimi sunarım. Dersleri yazarken beni cesaretlendirip faydalı bilgiler verdiği için de eşime minnettarım.

John W. H. Walden
Cambridge, 20 Eylül 1909

GİRİŞ

Antik Yunanistan üniversiteleriyle ilgili bölümlerde ele alınan konular Roma İmparatorluğu'nun doğusunu, Hristiyanlık çağının ilk beş yüzyılını, imparatorluğun Yunan diline ve medeniyetine hâkim olduğu dönemi ve alanı kapsamaktadır. Yaygın olarak kullanılan şekliyle Antik Yunanistan, Avrupa'da Kambriyen Dağları'nın güneyinde bulunan küçük bir bölgeyi ve Balkan Yarımadası'nın güney ucunu kapsar. Bu isimlendirme, modern politik sınırlara da uyar. Dahası bu terim, Yunan medeniyetinin ve fikirlerinin hüküm sürdüğü tüm topraklar için kullanılır. Bu açıdan MÖ beşinci ve dördüncü yüzyıllarda Ege Adaları'nı ve Asya ile Avrupa'ya komşu bölgelerini, batıda İtalya'nın güneyini ve Sicilya'nın bir kısmını, güneyde Libya'yı ve Karadeniz sahilindeki sayısız koloniyi kapsar. Makedonya'nın Yunan politik sahasına girmesiyle birlikte Yunan medeniyeti daha geniş bir alana yayıldı ve sınırları bir kez daha genişledi. Şimdilerde Yunanistan'ın sınırları Balkan Yarımadası, Ege Adaları ve Doğu Akdeniz'in yanı sıra Mısır'ı, Libya'nın komşularını, tüm Küçük Asya'yı, Syria'yı (Suriye), Filistin'i, Arabia Petra'yı, Trakya'yı ve Makedonya'yı kapsamaktadır. Elinizdeki çalışmanın başlığındaki Yunanistan kelimesi de terimin en geniş hâliyle kullanılmıştır.

Bahsedilen dönem oldukça ilgi çekicidir; tüm imparatorlukta eski düzenin yıkıldığı, çözüldüğü ve yerine yenilerinin geldiği bir zaman dilimidir. Doğuda Helenizm olarak adlandırdığımız eski Yunan ruhunun oluşturduğu Yunan kültür ve medeniyeti, yavaş ancak kesin bir şekilde Hristiyan ve Bizans ordularının önünde değişime uğrarken, batıda Roma medeniyeti, Roma-Germen İmparatorluğu'nu oluşturmak için Germen ordularıyla birleşiyordu. Açıkçası bu durum mevzubahis dönemin son yarısında yaşanan son olay için doğru kabul edilir. Diocletianus döneminden çok daha önce Bizans ruhunun hiçbir şekilde ortaya çıktığı

söylenemez. İmparatorluğun ilk yıllarında Germen ordularının tehdidi çok ciddi olmamasına rağmen Hristiyanlık, Diocletianus'un hükümdarlığına kadar savunmaya çekilmişti. Bununla birlikte doğuda Hristiyanlığa ilk kez geçilmeden önce zaten Helenistik medeniyetinin yıkılması için tohumlar ekilmişti. MS birinci yüzyılda Roma sarayındaki savurganlık, ahlaksızlık ve yozlaşma imparatorluğun yıkılışının belirtileri arasındaydı. Bu arada Yunanistan ve Roma, büyük ölçüde Karadeniz'in ağzına yakın bir yerde yeni başkent inşa edilmesinden, Hristiyanlığın Constantinus tarafından saray dini olarak belirlenmesinden ve barbarların imparatorluğu kuzey sınırı boyunca yaptıkları ciddi akınlardan önce huzurun ve barışın keyfini sürüyordu. Aslında MÖ birinci yüzyılda hem Roma hem de Yunan edebiyatında gerçek bir canlanma söz konusuydu, hatta ilerleyen yıllarda işler her zaman sürekli bir şekilde gerilememişti. Her iki olaya, yani hem Batı medeniyetinin yıkılması hem de doğuda Helenizm'in gerilemesine ve çöküşüne bağlı trajik bir ilgi duyulmaktadır. Bu ilgi, Roma'nın mirasının bir kısmının yeni bir medeniyetin elinde yükseldiğini, Helenizm tohumlarının yüzyıllar boyunca korunacağını ve olaylara farklı bir gözle baktığımız modern toprakta meyve vereceğini hatırladığımızda ortaya çıkar.

Bu bölümlerde savaşlar ve akan kanlardan ziyade dönemin sosyal ve eğitim yaşamını anlatacağız. Aslında Yunanistan'ın bağımsızlığını kaybettiğinde diğerlerine göre daha sağlam ve daha uzun ömürlü bir yönetim kurması normal bir durumdu. Şaşırtıcı olan konu, buradaki zıtlıktır. Yunanistan hiçbir zaman bir devletler federasyonu oluşturup bu federasyonu uzun yıllar boyunca başarılı bir şekilde devam ettiremedi. Bu tarz bir federasyonu oluşturması gereken farklı dinamikler arasındaki bölünmeler çok büyüktü. Diğer yandan Helenizm'in ardından Yunan dili ve eğitimi farklı ırklar arasındaki en güçlü bağı oluşturdu. Yunan dili ve eğitimi bu ırkları tüm barbarlardan ayırıyordu, hatta bu ırklara imparatorluğun batı yarısındaki Latin eğitimi alan yurttaşların üzerinde bile üstünlük sağlıyordu. Yunan dili ve eğitimi, her şeyden ziyade ulusal bir duyguya da hitap ediyordu.[1]

---

1 Lib., i. 458, 22; bkz. Rohde, Gr. Rom., s.319; Shmid, Gr. Renais, s. 4, 31. Yunan sofistliği barbarlığa karşı bir protesto olmasının dışında antik dünyadaki kültür seviyesini korumaya çalışıyordu. Krş. H. C. Lodge, Scribner's

Antik üniversite yaşamını ele alan bu çalışmada araştırma konusu Yunancanın ağırlıklı dil olarak kullanıldığı ülkelerle sınırlandırılmıştır. İmparatorluk döneminde Roma eğitimi, Yunan eğitimini model almıştı; Constantinopolis'te Latince dersi veren öğretmenler olduğu kadar Galya'da da Yunanca dersi veren öğretmenler bulunuyordu. Ancak iki alanı ayrı tutmak gerekir. Sadece dil bakımından bile ikisi arasındaki bu ayrımı destekleyebilecek yeterli özellikler bulunmaktadır.

İncelediğimiz dönemdeki eğitimin en belirgin ve özellikle dikkatimizi çekecek kısmı sofistik yönüdür. Sofistik ve sofistlik kelimelerini İngilizceden bilsek de kelimelerin İngilizcedeki çağrışımları bizi yanlış yönlendirmemelidir. Şüphesiz ki sofistlik, Yunanlar arasında bile muhtemelen birçok tehlikeli üslup ve düşünce biçiminden sorumluydu ancak bu, bizim için tamamen kötü olmaktan çok uzaktı.

Yunan halkının kişiliklerinde Yunan sofistliğinin yükseliş ve yayılış fenomeninin derin bir gerçekliği bulunuyordu. Yunan edebiyatına etkisini de abartabiliriz. Doğaları gereği Yunanlar konuşkan insanlardı ve ilk zamanlardan itibaren hitabet sanatı onlar arasında çok değer görmüştü. Yunanistan'da belirgin özelliklerinin çoğunu düşüncelerin sözle ifade edilmesine borçlu olmayan hiçbir edebiyat türü ortaya çıkmamıştır. Bununla birlikte Yunanların zindelik ve ahenk duyguları da oldukça gelişmişti. Sanat ve edebiyatın en mükemmel olduğu eski günlerde ozan, filozof, tarihçi ya da bir konuşmacı iletmek istediği mesajı sadece uygun bir biçimde iletmeyi yeğlemez, bunu yaparken kelimelerini ve düşüncelerini de özenle seçerdi. Söylevin iki kısmının birbirleriyle uyumsuz olmasına izin verilmezdi; kelimelerin ve düşüncelerin özenle seçilmesinde Yunan edebiyatının mükemmelliği yatmaktaydı. Ancak zaman geçtikçe insanlar dildeki olasılıkları gitgide daha fazla anlamaya, dille yapılabilen birçok

---

Magazine, June, 1907, s. 658: "...Sık sık ne kadar çok insanın, bizi bir arada tutan bağlardan biri belki de kavraması zor olduğu için dilimizin çok güçlü olduğunu düşünmekten neden vazgeçtiğini merak ederim... Dilde de her yıl kıyılarımıza gelen geniş göçmen kitlelerini asimile etme ve Amerikalılaştırma umutları yatmaktadır çünkü bu yeni gelenler dili, gelenekleri, inançları, özlemi, düşünce şekillerini, fikirleri ve hayat tutumunu öğrendiğinde az ya da çok kaçınılmaz bir şekilde onu özümser ki dil bunu tek başına karşılamaktadır."

ilginç şeyi merak edip gözlemlemeye başladı.[2] Daha sonra insanlar edebî üsluplarını istedikleri şekilde geliştirmeye başlayınca uyum ve ahenk ortadan kayboldu. Artık kelimelerin ve düşüncelerin özenle seçiminde, nezaket ve zarafetin dışında mükemmellik aranmıyordu. Artık üslup tutkusu sofistliğin temelini oluşturuyordu. Ruhsal vizyon bozulsa da sanatsal mükemmelliğin hâlâ Yunanların ideali olduğunu görüyoruz.

Fakat durum böyle olsa da sofistliğin Yunan edebiyatına etkisi geniş kapsamlı ve önemliydi. Sofistlik, Yunan edebî dilinin yüzyıllar boyunca kalacağı şeklini Attik saflığında Attik kelimelerini, ifadelerini ve dilin kullanımdan kalkan ya da düşme eğilimi gösteren özelliklerini dile bir kez daha geri getirerek oluşturmaya çalıştı. Platon, Demosthenes, Isocrates gibi sözde eski "klasik" yazarlar okullarda özenle okunur ve öğretilirdi. Bu okumalardaki yorumlamalar sayesinde aşina olunmayan kelimeler ve deyişler derlenirdi. Bu derlemelerin bir kısmı saf Attik tarzında yazmayı isteyenlerin kullanıma uygun bir şekilde hazırlanmasına rağmen bir kısmı da daha sonraki çalışmalara temel olması için hazırlanırdı. Bazen bu çalışmalara hukukçular, antik dönem çalışanlar ve diğer bilginler dâhil edilirdi. Bunlar daha sonra ansiklopedi karakterine büründü. Bu tarz çalışmaları, *Harpocration Sözlüğü*'ne, Pollux'un *Onomasticon* adlı eserine ve 'Αττικισταί ya da Phrynichus ve Moeris'in *Attika Rehberi*'ne, Aelius Dionysius ve Pausanias'ın sözlükleri gibi Bizans döneminde sözlük bilimciler tarafından kullanılan sözlüklere borçluyuz. Sofistik okulların etkisiyle atasözleri, mit ve benzeri diğer derlemeler de yapıldı. Bazı edebiyat çalışmaları sofistlik çalışmalarıyla yakın ilişki içindeydi. Athenaeus'un *Deipnosophistae* ve Aelianus'un *Varia Historia* adlı eserinde belirttiği derleme sınıfları da aynı atmosferde yapıldı. Alciphron ve Aristaenetus tarafından yazılan iki hayali mektup; iki Philostrati'nin resim

---

2 Bu olasılıklar ilk kez MÖ 427 yılında Sicilya'daki Leontini'den bir elçi olarak gelen ünlü hatip Atinalı Gorgias tarafından ileri sürülmüştür. "Halkın önüne getirildi" der Diodorus (xii. 53), "Atinalılarla ittifak hakkında konuştu ve doğal olarak akıllı ve konuşmayı seven Atinalılar onun dilinin tuhaf özelliklerine şaşırdılar. Çünkü o abartlı ve süslü tasvirleri, antitezleri, eşit derecede dengeli cümleleri, kafiyeleri ve diğer araçları kullanan ilk kişiydi ki bunlar şimdilerde [MÖ birinci yüzyılın ilk yarısında] aşırı kibarlık koksa da ya da abartıldığında insanlara komik gelse de o günkü üslubun yeniliğinden dolayı saygı görmüştür."

tasvirlerinde ve Callistratus'un heykel tasvirlerinde kullandığı ve muhtemelen hepsinden de önemlisi, özellikle Heliodorus, Longus ve Achille Tatius'un çalışmaları sayesinde öğrendiğimiz sözde "tanımlama", ya kesinlikle sofist kökenliydi ya da gelişme aşamasındaydı. Ayrıca sofistik akım, bir şekilde de olsa tüm edebiyat biçimlerini etkiledi. Gerçekten de yazan hemen hemen herkes sofistlik okullarda eğitim aldığı için bu durumun aksi düşünülemezdi. Hatta filozoflar bile söylemleriyle kendilerini sofistik rengin diline ve şekline yakın tutarlardı. Sofist üslubuna nispeten uzak olan bazı yazarlar sofistlerin bir standart olarak belirlediği Attik üslubuna dönerek sofistlerin egemenliğini kabul ettiler. Gregory Nazianzene, Nyssalı Gregory, Büyük Basil, Ioannes Chrysostom gibi dördüncü yüzyılın büyük hatipleri ve yazarları sofist okullarında eğitim aldığı için üsluptaki sofistik standart Hristiyan edebiyatına taşındı.

Anlaşılacağı üzere Yunan edebiyatı tarihinde sofistik akım çok önemliydi. Yüzyıllar boyunca edebiyatı etkileyen, hatta otoritesinden kurtulmayı deneyenleri bile tesiri altında bırakan sofistik akım, bir ulusun entelektüel hayatındaki en önemli olaylardan biridir. Daha sonraki, yani Helenizm'in son beş yüzyılındaki antik Yunan edebiyatını daha iyi anlayabilmek için Yunan sofistliğinin anlamını ve gidişatını öğrenmek gerekir. Bu düşünceler bile tek başına bize bu konunun çalışılmasını önerecek kadar yeterlidir ancak bahsettiğimiz akımın altında görülebilen başka bakış açıları da bulunmaktadır.

Eğitim modeli olarak sofistik eğitim ilgimizi çekmektedir. Sofist okullarının icraatları, antik Yunan'ın sosyal yaşamının en ilginç safhasını bize sunar. Bu sayfalarda akımın iki şekline dikkat çekmek istiyoruz. İlk olarak Helenizm'in son beş yüzyılındaki Yunan yüksek eğitiminin nasıl olduğuna dair fikir edinmek ve ikinci olarak o günlerin öğretmenleri ve öğrencileriyle tanışarak onların faaliyetleri ve kişilikleri hakkında mümkün olduğu kadar canlı bir izlenim elde etmek istiyoruz. Resmi genişleterek Roma siyasetinden, barbar istilalarından, Hristiyanlıktan ve Bizans'ın ruhu olarak adlandırılan şeyden yüksek eğitimde verilen derslerin hangi yönlerden etkilendiğini bilmeliyiz.

Her şeye rağmen Yunan eğitimi devamlılık gösteriyordu. Muhtemelen tarihî kayıtların başladığı dönemin de öncesinde başlamıştı. Kesintisiz olmasa da bazı değişikliklerle en azından

bu bölümleri kapsayan süre boyunca devam etti. Yüksek eğitimin filizlendiği eğitimin düşük kademelerine ait bazı anlatıların yanı sıra sofistliğin öne çıktığı önceki yüzyıllardaki şartların bir kısmını anlatmak daha ilgi çekicidir. Bu yüzden erken dönemlerin entelektüel yaşamına ilişkin detaylı bilgi verilmeyecektir.

MÖ 5. VE 4. YÜZYILDA ATİNA'DA EĞİTİM

Yunanlar gençlerin eğitimine dünyanın pek çok yerinden daha önce pratik bir ilgi duydular fakat Atinalıların eğitim hayatına dair en az MÖ üçüncü yüzyıla kadar bilgi sahibiyiz. Daha sonraki yıllarda Atina yeni Helenistik dünyanın merkezi olduğunda, neredeyse tüm Yunanlar arasında Atina'nın eğitim yöntemlerini ve ilkelerini benimsemeye yönelik her gün daha da güçlenen bir eğilim vardı. Bu sebeplerden dolayı İskenderiye dönemi öncesi araştırmamızın merkezine Atina eğitim hayatını alabiliriz.

İyi bilindiği üzere MÖ beşinci yüzyıldaki Atinalıların eğitimi, öğretim sisteminden ziyade çalışma biçimi ya da tam olarak bir eğitimdi. Eğitim, zihin ve karakter eğitimi (Yun. *Μουσική*) ile beden eğitimi (Yun. *Γυμναστική*) olmak üzere iki kısımdan oluşuyordu. *Μουσική*, yani müzik eğitimi geniş anlamda (İlham Perileri tarafından yönetilen herhangi bir sanat olarak) okuma, yazma, sayma, şarkı söyleme, lir veya flüt eğitimini kapsıyordu. Lir uzun zamandır okullarda kullanılan tek müzik aletiydi ancak Pers Savaşları'ndan sonra flüte karşı ilgi duyulmaya başlandı. Nitekim flüt, lirin yerini alamasa da dördüncü yüzyıldan itibaren lir gözden düştü. Okullarda muhtemelen önce Homeros ve Hesiodos gibi ozanlar, daha sonra lirik ozanlar okutulurdu. Ayrıca tragedya yazarları da muhtemelen beşinci yüzyılın sonunda okutulmaya başlandı.[3] Bu yazarların büyük bir kısmı ezberlenerek öğreniliyordu; bazı lirik şiirler de lir eşliğinde söylenirdi. Okullarda öğretilen ozanlar Atina eğitiminin bakış açısını yansıtır: Ozanlar öncelikle edebî sanatçılar olarak değil, ahlaki öğreticiler olarak karşımıza çıkar. Çok fazla keyif vermek yerine öğrencilerin karakterlerini oluşturmaları gerekiyordu. Elbette lirik

3 Sandys, Hist. Clas. Schol., i. s.60; Girard, L' Éd. Athén., ss.149, 150. Loukianos, Solon döneminde kanunların ezberlenerek öğrenildiğini söyler(Bkz. Anarch.22; Krş. Plato, Protag., 326 D).

şiirin birçoğu dersini kendi öğretip müdahaleye ihtiyaç duymazken *Γραμματιστής* olarak adlandırılan öğretmen, öğrencileriyle birlikte Homeros şiirlerini okurken tanrıların ve kahramanların eylemlerine ve sözlerine dayanan ahlak derslerini aşılamak için bolca fırsat bulacağından emin olabilirdi. Dönemin başlıca üzerinde durduğu konu bu şiirlerin ahlaki yönü olmasına rağmen Yunanların, dilin büyüsüne karşı tüm doğal duyarlılıklarıyla müzikal seslerin yanı sıra tatlı kelimelerin uyumunda eğitici bir etkinin farkında olmasıdır. Eğitimin bir bütün olarak bir gencin zevk, zekâ, ahlaki, fiziksel ve yargısal özelliklerini uyumlu bir şekilde geliştirmeyi amaçladığını söylemeliyiz.[4]

4 Krş. Quint., Inst, or., i. 8, 5; Plato, Protag., 325 C-326 C. Yunan çocuğunun eğitimi üzerine en klasik örneği oluşturur. Aşağıdaki çeviri Profesör Jowett tarafından yapılmıştır: "Eğitim ve nasihat çocuğun ilk yıllarında başlar ve hayatının sonuna kadar devam eder. Anne, bakıcı, baba ve eğitmen, çocuk onları anlamaya başlar başlamaz süreç başlar: Neyin adil olup neyin olmadığını, neyin onurlu olup neyin olmadığını, neyin kutsal olup neyin olmadığını, neyi yapması ve neyi yapmaması gerektiğini ona göstermeden herhangi bir şey söyleyemez ya da yapamaz. Eğer itaat ederse iyi; etmezse tehditlerle ve bir ağaç parçası gibi sopalarla düzeltilir. Sonraki dönemde onlar, çocuğu öğretmene gönderirler ve ona, okumasından ve müzik yapmasından ziyade çocuğun davranışlarını izlemelerini söylerler; "öğretmen de istediklerini" yapar. Çocuk harfleri öğrenip konuşulanlar gibi yazılanları da anlamaya başladığı zaman öğretmenler, çocuğa okulda okuduğu büyük ozanların çalışmalarını verirdi. Bu çalışmalar birçok hayranlık, öykü, övgü, ünlü adamların hikâyesini içerirdi ki öğrenci bunları okuyup taklit edebilsin ya da onlar gibi olmayı istesin diye bu çalışmaları ezberleyerek öğrenmesi gerekirdi. Sonrasında lir öğretmenleri gençlerin ılımlı olmaları ve yaramazlık yapmamaları için gençlerle benzer şekilde ilgilenir ve onlar çocuğa lir kullanmayı öğrettiğinde öğretmenler çocuğa diğer muhteşem lirik ozanların şiirlerini tanıtır ve müziğe uyarlardı. Öğretmenler onların daha yumuşak, daha uyumlu, daha ritmik olabilsin ve bunları söyleme ve harekete uydurabilsin diye hayatının her yerinde uyuma ve ritme ihtiyaç duyacağı için uyumu ve ritmi çocuğun ruhuna oldukça uygun bir şekilde ayarlardı. Sonrasında bedenlerinin erdemli zihinlerine daha iyi hizmet etmesi için ve bedensel zayıflıktan dolayı savaşta veya başka bir durumda korkak olmasın diye onları jimnastik ustasına gönderirlerdi." Krş. Luc. Anarch., 20 vd.; ayr. bkz. Monroe, Hist of Educ, s. 91: "Bununla birlikte çocuğun lir çalmayı öğrenmesi ne kadar uzun sürerse sürsün teknik becerisi asla bitmezdi. Çocuğun görevi eski ozanın çalışmalarına benzerdi... Okul anlamında lir çalmak tekrarlanan pasajdaki düşünceyle uygun olarak doğaçlamayı geliştirmeye devam etti. Burada öğrenciden şiirin yorumlanmasında hem anlayış ve kavrayış hem de onun eşliğinde inşasında ve yapımında beceri ve yaratıcılık yeteneği göstermesi beklenirdi. Her iki şekilde de bireysel yetenek ve girişimcilik

MÖ beşinci yüzyılın büyük bir kısmında Atinalı gençlerin aldıkları eğitim bu şekildeydi. Kuşkusuz erkek çocuklarının eğitimi genellikle diğerlerinden farklıydı. Söylenene göre zengin çocukları yoksul ailelerin çocuklarına göre okula daha erken başlayıp daha geç bitirirdi;[5] bu gerçek, böylesi durumlarda bir kazanım farklılığını gösteriyordu. Bir kez daha söylemek gerekirse her öğretmen aynı tip yöntemle eğitim vermezdi. Şüphesiz ki bazıları öğrencilerini diğerlerine göre daha ileriye taşıyabilir ya da burada bahsedilmeyen alanlarda onlara az ya da çok temel bir eğitim verebilirdi. Komşularına göre daha büyük zekâya ve eksiksiz donanıma sahip, öğrencilerini daha gelişmiş eğitim seviyesine en iyi taşıyabilen kişiler Damon, Pythocleides, Agathocles gibi öğretmenlerdi.

Yine de bu dönemin eğitim hayatının önemli bir kısmına değinmedik, bunlar sözde sofistler tarafından temsil edilirdi. Thales dönemine kadar ya da daha eskiye dönersek, insanlar doğa fenomenleri üzerine akılcı yorum yapmaya ve bilimin gerçeklerini araştırmaya başlamıştı. O zamandan beri Yunanistan'ın bütün büyük kuramsal yazarları aslında kamuda öğretmen olarak görev yapıyordu. Dahası yorumlamaya ve akıl yürütmeye eğilim gösterdikleri sürece ozanlar ve diğerleriyle aynı şekilde değerlendirilebilirdi. Xenophanes'in Parmenides'e[6], Parmenides'in Leucippus'a[7], Anaxagoras'ın Euripides'e[8] yaptığı gibi bu kişilerden bazılarının kişisel eğitim verdiği de söylenmektedir. Sık sık Yunan düşünce tarihinde şu veya bu seçkin adamın öğrencisi olduğu ifadesiyle karşılaştığımız için o günlerde büyük düşünürlere öğretmen gözüyle bakılmasının ne kadar doğru olduğu anlaşılmaktadır. Belki de birçok durumda birinci kişi, sadece ikincinin yazılarından etkilenmiştir; bu az önce bahsedilen Parmenides ve Leucippus çiftinde bu şekilde olmuş olabilir. Bununla birlikte, Yunanistan tarihinin hiçbir döneminde en

---

bekleniyordu ve böylece herhangi bir eğitim sistemine yabancı bir kişilik gelişimine neden oldu. Gerçekten de eğitimin ifade gücü, girişimcilik ve değerlendirme gücü gibi yaratıcılığı geliştirme süreci olarak daha verimli bir şekilde verilip verilmediği şüphelidir."

5 Plato, Protag., 326 C.

6 Diog. Laert., ix. 21.

7 Bkz. Pauly's Real-Encyc, s. v. Leucippua.

8 Vitae Eurip.

azından Thales döneminden sonra çoğunlukla "yükseköğretim" olarak adlandırılan şeyin bir ölçüsü olmadığını görürüz. Az önce bahsedilen Damon ve diğerleri gibi zamanının müzik öğretmenlerinin daha ileri seviye eğitiminin temelini oluşturan şey, muhtemelen bu tür bir öğrenim biçimiydi.

Fakat beşinci yüzyılın ortasından itibaren, nihayetinde bilginin birçok yönde genişlemesine yol açacak muktedir bir akımın belirtileri ortaya çıkmaya başladı. O dönemlerde özellikle de ahlak bilimi, devlet adamlığı, retorik ve edebiyatla ilgili soruların dikkate alınmasına yönelik bir eğilim bulunuyordu. Socrates ve sofistler, o dönemlerdeki mevcut "yükseköğrenim" fikrini aşılayan kişilerin ardıllarıyla birlikte beşinci yüzyılın ikinci yarısında bu eğilimin temsilcileriydi. Bu kişiler o dönemde Yunan dünyasının birçok yerinde meydana gelen entelektüel heyecanın bir işaretiydi. Belirtildiği gibi o dönemde belirgin bir şekilde akımın çoğunlukla ahlak bilimi, devlet adamlığı, retorik ve edebiyat alanlarında olduğu ancak bu alanlarla sınırlandırılmadığı da doğrudur. Sonunda bu dürtü, spekülatif ve bilimsel araştırma yöntemlerinde yaygın bir biçimde kullanıldı.

Beşinci yüzyıl sofistlerinin hikâyesi iyi bilinir. Buradaki amacımız onların hayatlarını ve etkinliklerini detaylı bir şekilde anlatmak değildir. Elbette devam eden bölümlerde değineceğimiz yüzyıllara ait sofistlerle karıştırılmamalı, hatta bu sofistlerin nasıl göründüklerine dair örnekler bile dikkate alınmamalıdır. Zira iki grubun pek çok ortak noktası olsa da birçok yönden birbirlerinden ayrılır. Onların kesin tarihsel bağlantıları dahi tartışma konusuydu.

Beşinci yüzyıl sofistlerinin ortaya çıkmasıyla ilgili en göze çarpan durumlardan biri Yunanistan'ın genç erkekleri tarafından her yerde heyecanla karşılanmalarıdır. Hippocrates, bir akşam sofist Protagoras'ın kente geldiğini öğrenince geç vakit olmasına rağmen onunla tanışmak için yola koyulmuştu.[9] Fakat bir an için sabırsızlığını dizginledi, ertesi sabah gün doğmadan Socrates'in kapısını çalarak onu uyandırdı ve kendisini Protagoras'ın kaldığı yere götürmesi için yalvardı. Ayrıca yaşadığı yerde Atina'daki sofistlerin harika işlerini duyan genç Theages'in, bu

9 Plato, Protag., 310 A.

kişilerden birisini arama maksadıyla birlikte şehre gitmek için babasını ikna edene kadar rahat etmediğini de biliyoruz.[10] Yunanistan'daki genç erkeklerin bu büyük coşkusunun kaynağı neydi? O günlerde genç erkekleri iş hayatına sokacak gelenek ve dernek yapısı içeren bir üniversite bulunmuyordu. Bu nedenle o zamanlardaki genç öğrenci, bu alanda öncü olmuştur.

Sofistlerin topluluğunu araştırma güdüsü (muhtemelen her zaman fiilen yapılsa bile bilinçli değildi), kuşkusuz ya ileri seviyedeki bir kültürle ya da üstün devlet yönetimi bilgisiyle devlette kişisel bir ayrıcalık elde etme isteğiydi. Socrates, Hippocrates'in, Protagoras'ın topluluğunu araştırma güdüsünü "Bence devlette ayrıcalıklı olmayı istiyor," şeklinde açıklar.[11]

İkinci olarak, birçoğunu topluluklarına çekmek için sofistlerin kişiliklerindeki ve sözlerindeki çekicilik kullanılan güçlü etkenlerdi. Socrates,[12] "Protagoras'ın takipçilerinin çoğu yabancıdır çünkü bu sofistler geçtiği çeşitli şehirlerden onları yanında getirir, Orpheus gibi onları büyüler. Onlar büyülendikleri zaman sesin geldiği yolu takip ederler," demektedir.

Her şeyin anlatılmasının ardından bu coşkunun büyük bir kısmının entelektüel meraka atfedilebileceğine kim itiraz edebilir? Yunanlar, zaman zaman tuhaf öğretilere karşı kuşkulu ve tahammülsüz olsalar da (ki biz Socrates'in idamını ve Protagoras'la diğerlerinin sürgün edildiğini biliyoruz) genellikle entelektüel açıdan meraklı, yeni izlenimlere karşı duyarlı ve yeni düşünce tarzlarını takip etmeye de hazır bir toplumdu. Daha önce de belirtildiği gibi dönem entelektüel bir mayalanma dönemiydi ve sofistlerin icraatlarıyla birçok genç kendi hayal gücüne, mevcut bilgisinin ötesine ulaşan, belirsiz olasılıklarla dolu yeni fikir dünyalarında dolaşma ihtimalini sunmuş olmalıydı. *Bulutlar*'da[13] öğrencinin, çalışmalarının Strepsiades tarafından aksaması karşısında gösterdiği sabırsızlığa tanıklık edin. Bu sahne gülünç olsa da birtakım gerçekleri gözler önüne seriyordu. Protagoras'ta[14] Hippias'ın takipçilerinin öğretmenlerinin kürsüsünün etrafında

10 Plato, Theag., 121 B-122 A.
11 Plato, Protag., 316 C; Theages daha akıllı ya da daha bilge olmayı hedefliyordu.
12 Plato, Protag., 315 A.
13 133 vd.
14 315 C.

toplanıp seçkin adamı evren ve doğa hakkındaki sorularla bunaltan merakla, saygıyla ve onun sözlerini bir kehanetin sözleriymiş gibi dinlemelerine tanıklık edin. Son olarak, çoğu zaman Atina'daki genç erkeklerin sporlarını yarıda bırakarak gelip Socrates'le soyut tartışmalara girmek için gösterdikleri büyük ilgiye ve yeni fikirlere karşı gösterdikleri dikkate şahit olun. Erken dönem Yunanlarla ilişkili birkaç şey daha ilginç, daha öğreticidir. Birkaçı sonraki yüzyılların entelektüel hayatına Yunanistan'da genç nesil tarafından kabul gören Socrates ve sofistler gibi adamlardan daha fazla ışık tutar. Bu dönemin gençlerinin yeni fikirler ve gerçekler için gösterdikleri heves, coşku ve entelektüel merak dikkate alındığı takdirde gelecek yüzyıllarda Atina'daki felsefe ve retorik okullarının dünyanın her yerinden gelen öğrencilerle nasıl doldurulduğunu anlamakta zorlanmayız.

Socrates ve sofistlerin Yunan eğitim sürecine etkisi muazzamdı. Γραμματιστής okullarında verilen eğitim ya da temel düzeydeki edebiyat eğitimi birtakım değişikliklere uğradı. Bu değişimle birlikte eğitim büyük ölçüde genişlemekle kalmayıp aynı zamanda eğitim alanında bazı yeni konuları da beraberinde getirdi. Öğretilen konu sayısındaki artışla birlikte bu konuları dereceli gruplara ayırma eğilimi de ortaya çıktı. Beşinci yüzyılda neredeyse tüm öğrenciler okuma, yazma, sayma, kısmen de müzik ve jimnastik derslerini alıyordu. Dördüncü yüzyılda ya da ondan kısa süre sonra genç eğitiminin bazı dersler birinci, bazı dersler ikinci ve bazı dersler de üçüncü dönemde verilmek üzere üç kısma ayrıldığını görürüz. Bu sistem ile modern sistemler arasındaki paralelliği güçlü bir şekilde belirtmediğimiz takdirde, birinci dönemi temel ya da ilköğretim, ikinci dönemi ortaöğretim ve üçüncü dönemi de yüksekokul ya da üniversite eğitimi olarak adlandırabiliriz. Yine de bu kademelerin en azından erken dönemlerde keskin biçimde belirlendiğini ya da tüm çocukların maruz kaldığı zor ve hızlı bir sistemin var olduğunu anlayamayız. Özellikle iki kademe arasında muhtemelen örtüşen pek çok eğitim şekli vardı ve buralarda sınırları bulmak genellikle kolay olmuyordu. Yine de dördüncü yüzyılda ya da devam eden yıllarda Atina'nın eğitimde uyguladığı sistem bu şekildeydi. Bu sistem, çoğu Yunan şehrinde dünyanın büyük kısmında pagan eğitimi MS altıncı yüzyılda sona erene kadar bazı düzenlemelerle birlikte kullanıldı.

Değişimin bir günde meydana geldiğine de inanamayız. Dar anlamda bahsedilen kademeli sistem muhtemelen dördüncü yüzyıl sona ermeden önce kuruldu ancak bir değişiklik olması durumunda önceden planlanmış bir yenilikten ziyade bunun bir gelişim olduğunu düşünmeliyiz. Son, gelecek yüzyıllar boyunca gerçekleşmeyecekti; İskender'in fetihlerinin ardından beliren skolastik hareketin ortaya çıkardığı yeni bilgilerin katılımıyla Yunan eğitimi daha da genişledi.[15]

Öyleyse dördüncü yüzyılda Atina'da ve takip eden yüzyıllarda eğitimde meydana gelen değişiklikler hakkında daha kesin fikirler elde edebilir miyiz? Gramer, sofistik akımın özellikle yücelttiği çalışma konularından biriydi. Terim anlamı olarak kullandığımız grameri İskenderiye dönemi bilginleri eleştirel çalışmalarla ve şiir yorumlamayla ilgili her şeyi dâhil etmek üzere daha geniş anlamda kullanılıyordu. Takip eden yüzyılın ilk sofistleri bugün anladığımız şekliyle grameri geliştirip kelimeleri, şekilleri vb. gibi birçok şey için bir gerçeklik ve teori kümesi toplayarak sistemleştirdi. İlkokul öğretmeni verdiği eğitimde bu konunun büyük bir kısmına giriş yapmalıydı. Gerçekten de Halikarnasoslu Dionysius dönemindeki genç öğrenci MÖ birinci yüzyılın sonuna

15 Açıkça bahsedilen kademeli sistem, yazarı ve tarihi belirsiz bir Platon tarzındaki Axiochus diyaloğunda (Bkz. 366 D-367 A) Stobaeus'ta yer alan Teles'ten (MÖ üçüncü yüzyılın sonunda bkz. Christ, Gr. Lit., s. 584) alınmıştır(Bkz. Flor., 98, 72). Bunların her ikisi de dördüncü yüzyıldan sonra fark edilse de metindeki "dördüncü yüzyıldan önce kademeli sistem gibi bir şey kuruldu" ifadesi her şekilde gerçektir. Akademik çalışmaların, felsefe ve retoriğin bu yüzyılda zaten yapıldığını ve sofistlerin bilimsel çalışmalara verdiği itici güç sayesinde görünüşe göre retoriğin akademik çalışmalar ve ilkokul seviyesindekilerin arasında yerini aldığını biliyoruz. Daha fazlası için bkz. Girard, L' Éd. Athén, ss. 221-240; yukarıda anlatılan iki pasaj ilginç olduğu için burada çevirisi yapılmıştır. Axiochus'ta Socrates "çocuk birtakım ciddi sıkıntılar çektikten sonra yedi yaşına gelince baskıcı şekilde pedagoga, okuma ve yazma öğretmenine (Yun. γραμματιστής) eğitim ustasına, büyüyünce de (Yun. αὐξομένου δὲ) "eleştiri" ("gramer" öğretmeni ya da κριτικός), geometri, taktisyen ve birçok ustaya gönderilir. Nihayetinde de bir ephebus olarak kaydedildiğinde ceza tehditleriyle daha sonra Lyceum'a ve Akademi'ye, jimnastik kurallarına, sopaya ve ölçüsüz kötülüklere gider." Teles'ten alınan pasaj da şu şekildedir: "Bakıcının gözetiminden çıktıktan sonra çocuğun sorumluluğunu pedagog, eğitimci, okuma yazma öğretmeni, müzik ve resim öğretmeni alır. İlerleyen yaşlarda (Yun. προάγει ἡλικία) eğitiminde ilerleyerek aritmetik, geometri ve at eğitimi öğretmenlerinden ders alır. Bir ephebus olduğunda da eğitimciden, talim çavuşundan ve jimnastikçiden korkar."

doğru eğitim hayatının başında okuma-yazmayı bile öğrenmeden Socrates döneminde bir çocuğun öğrenmesi imkânsız olan sistematik bir edebiyat eğitimi alırdı.[16] Γραμματιστής, özellikle de verdiği dersin okunması ve yorumlanmasıyla ilgili bölümlerinde, İskenderiye bilginleri döneminde toplanan çeşitli bilgilerin büyük bir kısmını kullanmış, ilkokul eğitiminin yöntemler açısından uzun süre boyunca genel bilginlik ruhundan etkilenmiştir.

Kesin tarih belirsiz olsa da muhtemelen dördüncü yüzyılın ortalarında çeşitli Yunan kentlerindeki ilkokullara yeni konu olarak resim dersi eklendi. Aristoteles,[17] "Diyebiliriz ki çocukları eğitmek için bu dört dersi vermek gelenektir: Edebiyat, jimnastik, müzik ve bazı yerlerde dördüncü olarak resim," demektedir. Bu gerçek diğer kanıtlarla da doğrulanmaktadır.[18] Sofistik tepkiden dolayı resim dersinin ilkokul müfredatına eklenmesi uzun sürdü. Plinius[19] bize akımın Sicyon'da başladığını söyle-

---

16 Günümüz yöntemleri açısından Dionysius zamanında Yunan çocuğuna nasıl okuma öğretildiğini görmek ilginçtir. Dionysius, "Gramer öğrenirken" der Dionysius, "ilk olarak harf denilen temel sesleri daha sonra da harflerin şekillerini ve değerlerini öğreniriz." (Bkz. De adm. vi dic. in Dew., 52, s. 1115; krş. De comp. verb., 25, s. 211). Bunları öğrendikten sonra hecelere ve onların değişimlerine geçeriz ve bu konulara hâkim olduktan sonra etkinliğiyle isimler, fiiller, bağlaçlar gibi söylev bölümlerine, uzun ve kısa miktarlarına hem kesin hem de ciddi vurgulara, cinslere, hâllere, sayılara ve kiplere ve bu tarz binlerce diğer şeylere geçeriz. Tüm bunları öğrendikten sonra okumaya ve yazmaya başlarız ki bu tarz bir alışkanlık bizim için yeni bir şey olduğu için ilk başta hece hece ve yavaşça öğreniriz. Ancak zaman geçtikçe sürekli pratik yapmak ruha sorunsuz ve kolay bir şekilde güç ve güven verir ve biri bize herhangi bir kitap verirse öğrendiğimiz bu kurallara geri dönme ihtiyacı duymadan bir bakışta (Yun. ἅμα νοήσει) onu okuruz." (Bkz. Girard, L' Éd. Athén., ss. 130. 226).

17 Polit, v. (viii.) 2, 3; s. 1337 b. Aristoteles'in resim öğretmeni için belirttiği sebep, bu konunun bilinmesi erkeklerle günlük ticari ilişkilerde kandırılmamızı engellemekle kalmaz aynı zamanda fiziksel güzelliği takdir etmemizi sağlar. Krş. Herbert Spencer, *An Autobiography*, cilt. i. bölüm. xi. s. 23: "Resim ve modelleme uygulaması, yalnızca üretilen şeylerin değeri açısından değil aynı zamanda çoğu durumda bunlar değersiz olacağı için de teşvik edilmemeli; hem doğa hem de sanatın takdirini arttırarak her ikisi de teşvik edilmelidir. Disiplinsiz sezgiler için görünmez kalması ve renklerin doğal güzelliklerinin açığa çıkması bundan kaynaklanır. Ayrıca büyük ölçüde resim ve heykel zevki de ortaya çıkar. Sunulacak özelliklerin bilgisini arttırarak gerçek zevk arttırılır."

18 Stob., Flor., 98, 72.

19 N. H., xxxv. 77: graphicen, hoc est pictura in buxo. Muhtemelen burada ressamdan bahsediyor.

mektedir. Komedya ise en azından ikinci yüzyılda Teos'ta, daha sonra da Atina'da okutulmuş olabilir.[20]

Kuşkusuz Yunanların ilkokul eğitimlerinde milattan önce dördüncü yüzyıldan birinci yüzyıla kadar hem konu hem de yöntemler bakımından başka değişiklikler de meydana geldi. Örneğin ruhu eğittiği düşünüldüğü için ilk olarak müzik eğitimi verilirdi ancak Aristoteles'in döneminde birçok insan kendisine ve arkadaşlarına keyif vermek için müzik öğrenirdi. Bakış açısındaki bu tarz bir değişikliğin karakter eğitiminde de değişikliğe yol açtığını söylemeliyiz.[21] Aristophanes döneminde bile müzikteki yeni bir eğilimden şikâyet ediliyordu.[22]

Sonraki yüzyıl gençleri, eğitim hayatlarının ikinci döneminde farklı eğitmenlerin tedrisatından geçtiler. Önem bakımından ilki muhtemelen Κριτικός "eleştirmen" ya da daha sonra da adlandırdığı gibi nazım çalışan Γραμματικός gramer öğretmeni ya da yorumcusuydu (Yun. γραμματιστής ya da ilkokul gramer öğretmeniyle karıştırılmamalı).[23] Γραμματιστής eğitimi genellikle Γραμματικός alanına doğru genişleme eğiliminde olsa da her öğretmenin isteyebileceği ve tercih edebileceği şeyleri yapmakta özgür olduğu yorum bölgesinin içine kadar uzanmıyordu.[24] Yine de genellikle Γραμματιστής eğitiminin bittiği yerde Γραμματικός başlardı. Γραμματικός'un özel alanı ozanların yorumlanması ve tasvir edilmesiydi. Ancak eğitiminin kapsamı genişti; gramer, vezin, tarih, ahlak, bilim gibi birçok alandan soruları içermeye başladı. Açık ifadeye ve iyi anlatıma çok dikkat edilirdi. Yazarın okunan metinleri tartışılır, analiz edilirdi;

---

20 Girard, L' Éd. Athén., ss. 150, 151. Isocrates'in görüşüne göre müzik, edebiyat ve diğer giriş çalışmaları sadece bilimsel bir değere sahipti. Bkz. De antid., 265-267.

21 Aristot., Polit., v. (viii.) 2, 3 (s. 1337 b).

22 Bulutlar, 967 vd. Karmaşık bir müzik türü önceki dönemlere ait birçok tuhaf ilahilerin yerini aldı.

23 [Platon], Axiochus, 366 E. κριτικός, γραμματικός ve "gramer" öğretmeninin görevleri için bkz. Sandys, Hist. Clas. Schol, i. ss. 6-11; Girard, L' Éd. Athén., ss. 224-227; Quint., Inst, or., i. 4 vd. Gregory Nazianzene xliii. 23'te "gramer" öğretmeninin görevlerini şu şekilde belirtir: "Dili Yunanca yapmak, bilgi toplamak, vezinleri düzenlemek ve şiirler için yasalar oluşturmak."

24 Özellikle sonraki dönemlerde bu şekildeydi. Libanius, on beş ile yirmi yaşları arasında γραμματικός altında eğitim almıştı (Bkz. Lib., i. 9, 14; krş. ib., ep., 408).

üslubun, düşüncenin güzelliği vurgulanır ve yorumlanırdı. Bazen yazınsal değerlendirmeler de yapılırdı. Öğretmen, yazarını tasvir edip açıklarken öğrencisine antik ve diğer ilimler yığınını aktarma fırsatı yakalar, etimolojik soruları ve kelime anlamlarını tartışır bazen de şüphesiz metne ait düzeltmeler önerirdi. Zaman geçtikçe Γραμματικός'un önemi ve saygınlığı arttı ve pagan eğitimin sonraki yüzyıllarında birçok şehirde imparatorluk ya da yerel yönetim atamasıyla tanınan bir üniversite unsuru oldu.

Öğrencinin ikinci kademede karşılaştığı diğer öğretmenler, geometri ve aritmetik öğretmeniydi.[25] Platon ve Aristophanes'in birçok pasajından anlaşıldığı gibi geometri beşinci yüzyılda çok fazla kabul görmüştü ancak dördüncü yüzyılda ya da ondan kısa süre sonra eğitimin bir dalı olarak görüldü ve dersler özel öğretmenler tarafından verildi. Aritmetik öğretmeninin verdiği dersi, muhtemelen beşinci yüzyılda Γραμματιστής eğitiminin bir kısmını oluşturan basit *hesaplama* işleminden daha ileri bir şey olarak düşünmeliyiz. Astronomi ve coğrafya gibi diğer eğitim dalları dördüncü ve takip eden yüzyılda ön plana çıktı.[26] Yine de bu çalışmaların başlangıcı daha önce de bahsedilenler gibi daha erken bir döneme tarihlendirilir.

Burada taslağı çizilen eğitim, sesin geliştirilmesi için harcanan çabayla özel bir ilgiyi hak ediyor. Okumak, bir Yunan çocuğu için sessiz okumak değil de yüksek sesle okumak (Yun. ἀναγιγνώσκειν) anlamına gelirdi. Okul günlerinin başlarından itibaren kelimelerini açık ve net söylemesi, doğru vurgu ve ifadeyle okuması öğretilirdi. Temel seviye eğitiminin büyük bir kısmında ve muhtemelen daha ileri seviyedekilere sözlü eğitim verilir, çocuğun dersleri yazmaktan ziyade ezbere okuması gerekirdi. Elbette bunların hepsi, konuştukları kelimenin yazdıklarına göre her zaman daha önemli olduğuna inanan tüm Yunan halkı için uygundu. Ayrıca ahenkli dille birleştirilen müzikal söylemin ve dramatik ifade kullanımını sanata dönüştüren sofistlerin düşkünlüğünü de açıklar.

Atina'da ve muhtemelen diğer birçok Yunan şehrinde doğan bir çocuk beş ya da altı yaşında okula gönderilirdi.[27] Öğrencinin

25 [Platon], Axiochus, 366 E; Stob., Flor., 98, 72.

26 Bkz. Girard, L' Éd. Athén., ss. 227-231.

27 Axiochus'un yazarı yedi yaşında okula gönderildi. MS ikinci yüzyılda altı veya yedi yaş (Bkz. Soranus, Ars obs., 92); MS dördüncü yüzyılda beş

okulda geçirdiği süre duruma göre değişebiliyordu. Örneğin ailenin maddi imkânları ve koşulları bunu etkileyebilirdi. Yasaya göre öğrenci Atina'da on sekiz yaşında reşit oluyor ve devlet tarafından alınıp *Ephebi* Okulu'na kaydediliyordu. Öğrenci aynı yaşta iki yüksek eğitim dalını, yani felsefe ve retorikten birini ya da her ikisini de alabilirdi. Sofistik hareket zamanında tek bir akımdan başlayan felsefe ve retorik, iki koldan çıkmışcasına elini sonraki yüzyıllara uzattı ve akademik çalışmanın iki büyük dalını oluşturdu. Bu yüzyılların başlarında, *ephebi* devlet kurumuna da temas ettiler. Bundan dolayı felsefe, retorik ve *ephebi* kurumunu detaylıca incelemeden önce birkaç sayfayı bu üç konuya ayırmalıyız.

Socrates'in ölümünün ardından takipçilerinin Atina'da ve başka yerlerde kurdukları çeşitli felsefe okullarından Akademi, Peripatetik, Stoa ve Epikür Okulu dışındakilerden hiçbiri, varlığını bağımsız şekilde sürdürmedi.[28] Platon döneminden MS altıncı yüzyılın başlarında Yeni-Platoncu felsefe okulunun kapanışına kadar sekiz yüzyıl ya da daha uzun süren neredeyse felsefe eğitimi, bu dört okula veya onlardan birine/birkaçına bağlıydı. En azından Atina, okulların kurulduğu ve kurumsal varlıkları barındıran yer olduğu için Augustus dönemine kadar eğitim merkezi olmaya devam etti.

Akademi, Atina'da kurulan dört okuldan ilkiydi. Kurucusu Platondu. Platon 347 yılında öldüğünde, kırk yıllık hayatı boyunca öğretmeye ve tartışmaya alışkın olduğu Akademi korusunun yakınındaki evini ve mülkiyetini yeğeni Speusippus'a bıraktı. O da ölümünün ardından bunları ya öğrencisine miras olarak bıraktı ya da halefi Xenocrates'e emanet etti. Böylece mülk okulun eline geçti ve kurumsal olarak okulun mülkü oldu. Okulun üyeleri İlham Perilerine tapınmaya dayanan Θίασος adında bir dinî cemiyet oluşturdu. Bilgin, Σχόλαρχος adında-

yaşından önce olarak belirtilir (Bkz. Joh. Chrys., cilt. iii. 109 Migne). Soranus'a göre çocuk on iki yaşına geldiğinde "gramer" ya da geometri öğretmenine gönderilirdi.

28 Kinik öğreti uzun süre etkisini devam ettirdi. Kinikler, MS ikinci yüzyıl gibi geç bir tarihte Yunan topraklarına akın ettiler. Bununla birlikte Kinizm, Stoaizmle birleşiyordu ve MS ikinci yüzyılda belirgin bir Kinik okulu yoktu. Bu da Marcus Aurelius'un Atina Üniversitesi'nde felsefe bölümünü kurduğu sırada bu okul için de başarısız girişimlerden kaynaklanıyordu.

ki okulun müdürü ya da lideri ya bir önceki bilgin tarafından atanır ya da bilginin ölümünden sonra onun tavsiyeleri üzerine okul tarafından seçilirdi.[29] Toplumun iki amacı vardı: Üyeler tarafından ortak yapılan bilimsel araştırma ve eğitimle bilginin aktarılması.[30] Düzenli aralıklarla dışarıdan davet edilen konuklar için ziyafetler verilirdi.

Aristoteles'in takipçisi Theophrastus'un Lyceum yakınında birkaç yıl sonra kurduğu Peripatetik Okulu'nun kuruluşu Akademi'ye benziyordu. Peripatetik Okul da bir dinî kuruluştu ve mülkü belirli sayıdaki üye tarafından emanet olarak tutuluyordu. Bu okula müdür atama yöntemleri farklılık gösteriyordu. Theophrastus'un halefi Straton kendi iradesiyle Lycon'u atadı ve okul üyelerinin bu atamayı kabul edeceğine dair umutlarını dile getirdi. Lycon ise halef seçimini en güvendiği on arkadaşına ve öğrencisine bıraktı. Bu okulda da ziyafetler veriliyordu.[31]

Stoa Okulu'nun bir adı olsa da diğer okullar gibi bir yerleşim yeri yoktu. Şüphesiz üyeleri okulun ilk dönemlerinde sık sık Stoa Poikile'yi ziyaret ederdi. Okulun özel mülkü yoktu ve kurumsallaştırılmadı. Bununla birlikte bağımsız bir şekilde varlığını sürdürdü. Muhtemelen diğer açılardan (elbette ki ilkeleri haricinde) rakip okullardan biraz farklıydı.

Epikür Okulu, kurucusu Epicurus'un evi ve bahçesinde hizmete girdi; zaman içinde bu mülkün en azından bir kısmı ortadan kayboldu.[32] Okulun üyeleri Epicurus'un vasiyetindeki talimatları izleyerek anma ziyafetinin tadını çıkarmak için toplanır, yılda bir kez bir şölenle kurucusunun doğum gününü kutlardı. Epicurus'un kendi halefini atadığı ve okul müdürünün de daha sonra aynısını yapacağı düşünülmüştür. Ancak (MS 121 yılında) bu şekilde atanan bir kişinin yanlış bir tercih olduğunun anla-

29 Zeller, Phil. d. Griech., ii. 1, ss. 985, 986. Xenocrates, Speusippus'un ölümünün ardından öğrencilerin oyuyla seçilmişti (Bkz. Index Herculan., 6. 7). Bazen de bir bilgin yaşamı boyunca makamdan feragat ederdi.

30 Felsefe okulları, tüm ülkelerin gençleri için retorik okullarıyla rekabet etmeye başladığında, yaşam için tek uygun eğitimi sunduğunu iddia etti ve böylece yeni bir amaç eklendi.

31 Zeller, Phil. d. Griech., ii. 2, ss. 807 vd., 925. Straton ve Lycon için bkz. Diog. Laert., v. 62, 70.

32 Cicero döneminde bahçe seçkin bir Romalının mülküydü (Bkz. Zeller, Phil. d. Griech., iii. 1, s. 370).

şılması durumunda atanan kişi görevden alınabilir, öğrencilerin oyuyla yerine yenisi atanabilirdi.[33]

Bu okulların her birinin (anlaşıldığı kadarıyla Stoa Okulu'nu hariç tutarsak) bir miktar mülkle kurulduğunu, bu yüzden bağımsız ve kendi kendine yetme eğiliminde olduğunu görürüz. O zamandan beri Akademi Okulu gibi en az birine ya da muhtemelen diğerlerine cömert destekçiler tarafından bağış yapılır, böylece eğitim için daha fazla imkân sağlanırdı. Kısa süre sonra öğretmenler öğrencilerinden ücret almaya başladı. Bunlar beşinci yüzyıl sofistleri tarafından yapılmıştı ancak bu geleneği okula getiren ilk kişinin Cyrene Okulu mensubu Aristippus olduğu söylenir. Onun modeli Platon'un yeğeni Speusippus tarafından devam ettirilmiştir.[34]

Okulların müdür gibi üyeler arasındaki ahengi koruyabilecek ve saygıyı kontrol edebilecek birine sahip olması doğal olarak okuldaki tüm üyelerin yararına olacaktır. "Bahçe yürüyüşlerimi bıraktım," diye yazdı Peripatetik Okulu'nun üçüncü bilgini Lycon vasiyetinde;[35] "Bulon, Callinus, Ariston, Amphion, Lycon, Python, Aristomachus, Heracleius, Lycomedes ve yeğenim Lycon gibi dostlarım onu kullanmak istediklerini belirttiler. Müdür olarak muhtemelen felsefe arayışına bağlı kalabileceğini ve okulu bir arada tutmak için en yetenekli olduğunu düşündükleri kişiyi seçmelerine izin verin. Kalan dostlarımın hem benim hem de mekânın hatırı için bunlarla birlikte çalışmasına izin verin." Ayrıca muhtemelen yardımcı öğretmen olarak ders veren diğer üyelerin sadık bir ruh içinde kendilerini müdüre bağladıkları düşünülmektedir. Muhtemelen ilk yıllarda nadiren de olsa bazen bir öğrenci okuldan ayrılıp kendi okulunu kurardı.[36]

Böyle detaylar verme amacım Yunanistan'daki en eski okul modellerinden birinin neye benzediğini göstermekti. Kuruluşlarından sonra ilk üç yüzyıl boyunca Yunan dünyasının her kesiminden ve her yaştan çok sayıdaki öğrenci bu okullara ya da üniversitelere geldi. Bir dönem boyunca Batı dünyasından da öğrenciler geldi ki bu sırada, ilerleyen sayfalarda göreceğimiz

33 Diog. Laert., x. 17; Dessau, Insc. Lot. sel., ii. 2, 1906, No. 7784.
34 Diog. Laert., ii. 65; iv. 2; Luc, Vit. auct., 24.
35 Diog. Laert., v. 70.
36 Bkz. Zumpt, Ueber den Bestand d. phil. Schid., s. 30.

gibi İsa'dan sonra ikinci ve üçüncü yüzyılda bu okullar Atina Üniversitesi'nin bir kısmını oluşturdu. Farklı düşünce öğretilerini burada ele almak amacımızın dışındadır ancak okulların Socrates ve sofistler tarafından idare edilmesi için verilen dürtüyü etik, metafizik ve bilimsel araştırma gibi çeşitli yönlerde devam ettirdiğini tesadüfen gözlemleyebiliriz.

Şimdi, erken yüzyıllarda Yunan topraklarında kurulan üç okul tipinden ikincisine, yani retorik okuluna bakalım. Sofist nesli, beşinci yüzyılın ikinci yarısında yaşayan seçkin üyeleriyle sona ermedi ancak dördüncü yüzyılda takipçilerinin hiçbiri böyle bir ayrıcalık kazanmadı. Muhtemelen ya o dönemin ya da bir önceki çağın en büyük sofistlerinden Isocrates gibi Yunan eğitiminin gidişatından bu kadar çok etkilenmedi. Zaten bu sırada zamanın sofistleri de sert bir şekilde eleştiriliyordu.

Isocrates MÖ 436 yılında doğdu ve Protagoras, Prodicus, Gorgias ve Theramenes gibi dönemin en ünlü öğretmenlerinin bazılarından eğitim aldı. Bunların dışında Socrates'ten ciddi bir şekilde etkilendi. Eğitimini bitirdikten sonra logograf ya da profesyonel hukuk söylev yazarı oldu ve yaklaşık 390 yılına kadar bir süre devam etti. Daha sonra dikkatini retorik eğitimine çevirdi ve söylenene göre ilk olarak Chios'da bir okul açtı. Kısa süre sonra da Atina'ya gidip orada bir okul kurdu. Isocrates 338 yılından önce ölmedi ve Atina'daki okulu, neredeyse yarım yüzyıl boyunca dönemin modasına uygun olarak yükseköğrenimde eğitim almak isteyenler için bir buluşma noktası ve cazibe merkezi oldu. Yunan dünyasının her kesiminden gelen öğrenciler oraya akın etti ve birçoğu, birkaç yıl içinde Conon'un oğlu Timotheus ve Leodamas gibi devlet adamı; Lycurgus, Hypereides ve Isseus gibi hatip ya da Ephorus ve Theomopus gibi tarihçi oldular.

Isocrates üç ya da dört yıl kadar süren dersleri için 1.000 drahmi ücret belirledi. Eleştirdiği sofistler gibi gençlere kamusal yaşamın görevlerine hazırlanmayı öğretti ancak onların aksine, öğrencilerine bir yığın hazır bilgi vermek yerine karakterlerini ve zihinlerini eğiterek amacına ulaştı. Retorik, belagat ya da hitabet bu hazırlığın araçlarıydı. Isocrates konusunu, yavan bir sistem olarak değil de öğrencinin eğilimine ve yeteneğine uyarlanan *felsefe* sistemiyle öğretti. Isocrates'in tutumunda, Yunanların eğitim müfredatında daha sonra sahip olduğu büyük retorik modasının taraflı açıklamasını görürüz. Retorik doğru bir şekilde öğretildi-

ğinde sadece başarılı bir hatip ya da avukat yetiştirmez; zevki, muhakemeyi ve karakteri de eğitir. Isocrates'in özellikle dikkat ettiği belagat şekli *epideiktik* ya da gösteri hitabeti dışında ne halk meclislerindekiler gibi tartışmacı ne de yargısal nitelik taşıyordu. Gösteri hitabeti yaygın ilgi alanlarına ait büyük politik konuların yorumlanmasına da uygundu.

Isocrates'in okulunu felsefe okullarıyla kıyasladığımızda belirgin önemli farklar görürüz. İlk olarak bu okul biçimlendirmeyle daha az ilgilendi. Genel olarak bakıldığında felsefe okulları, toprak mülkiyetine ve müdür pozisyonunda düzenli bir istikrara sahip kurumlardı. Isocrates'in okulu tek bir kişinin adıyla toplanan ve görünüşe göre ustalarına karşı yaygın bir hayranlık besleyip onun eğitiminden yararlanma hususunda ortak bir istek dışında hiçbir şey tanımayan bir öğrenci topluluğuydu. İkinci olarak Isocrates'in okulundaki eğitimin felsefe okullarındaki eğitime göre daha az kuramsal, teknik ve bilimsel olduğunu fark ederiz. Okul bir eğitim biçimiydi ve genel, serbest eğitim verirdi. Matematik, fen bilimleri ve tarih gibi diğer konular amaç olarak değil de sadece hazırlık çalışmalarıydı. Öğretmenler en fazla bu konular hakkında teknik bir eğitim vermiştir. Öyleyse bireyin mükemmel gelişimi ve devlete hizmet konusunda bir hazırlık sunan gerçek Yunan eğitim anlayışına nispeten daha yakın bir cevap verdiği için retorik okullarının, Yunan dünyasındaki kalıcı unsurların büyük bir kısmını kapsadığını söyleyebiliriz.[37] Bilgi

37 Bu dönemin genel eğilimi bireyci eğitim anlayışına doğru olsa da İsa'dan sonraki ilk beş yüzyılda sofistik eğitimde bireyci olan çok az şey bulunuyordu. Isocrates'in eğitimli insan görüşü şu şekildedir (Bkz. Panath., 30 vd.): "Sadece belirli meslekleri ya da belirli alanları öğrenenlere karşı bu ismi kullanmaya reddettiğim için kimlere eğitimli diyeceğim? İlk olarak ortaya çıktıkça gündelik işlerle iyi bir şekilde başa çıkanlara ve yargıları doğru olup amacına yönelik hedefleri konusunda çok az hata yapanlara. Daha sonra iletişimde olduğu herkese karşı haysiyetli ve onurlu bir şekilde arkadaşlık eden, başkalarında hoş olmayan veya rahatsız edici şeylere karşı rahat ve iyi şekilde katlananlara ve kendi kötü huylarını mümkün olduğu kadar yumuşatan kimselere. Dahası asla zevkin kölesi olmayanlara ve talihsizliklerinden dolayı gözden düşmeyenlere ki onlar kendi huzurlarında mertçe ve doğamıza yakışır şekilde hareket ederler. Dördüncüsü ve en önemlisi de talihleri tarafından bozulmayan, akıllarını kaybetmeyen ve kibirlenmeyenlere ancak akıllı varlıklar olarak kendi kontrollerini elinde tutanlar doğaları gereği ellerindeki ürünlere daha az sevinmez ve şans eseri onların yollarındaki yararlardan çok zeki olanlara. Ruhları bu şeylerden biriyle değil de hepsiyle sürekli uyum içinde olanlar tüm erdemlere

sıçrayışının her açıdan daha da genişlediği ve eğitimin bir dönüşüm geçirdiği bu dönemde, yukarıdaki gerçeğe yapılan vurgu Isocrates'in eğitimin hedeflerini açıkladığı önemli hizmetlerinden biridir. Diğer taraftan onun etkisi de önemliydi: Isocrates, Yunan gençlerin aldığı sıradan derslerin birinde hitabetini yaptı ve bu sayede İsa'dan sonra ikinci yüzyılda meydana gelen hitabet çalışmalarının muazzam gelişimine kapı araladı. Isocrates'in Yunanların edebî düz yazı üslubuna etkisi oldukça önemli olsa da burada bahsetmeyi düşünmüyoruz.

Isocrates öldüğünde doksan sekiz yaşında olduğu için ölmeden önce okulu dağılmıştı ancak etkisiyle öğretisi devam etti ve devamında gelen retorik eğitimini ciddi ölçüde etkiledi. Aeschines'in, 330 yılından kısa süre sonra hitabet çalışmalarını Rodos'a taşıdığı söylenir. Takip eden yüzyıllar boyunca hitabet, Asya okullarında ve muhtemelen bir dereceye kadar da Atina'daki okullarda öğretilmeye devam etti.

Ephebi Okulu ise dikkate almamız gereken üçüncü tip okuldur. Yunanca ἔφηβοσ kelimesi öncelikle *olgunluğa erişen kişiyi* tanımlar. Atina'da yasal olgunluk yaşı on sekizdi ve on sekizinci yaş gününden (veya on sekizinci yaş gününü takip eden resmî Attik yılından) yirminci yaş gününe kadar (veya yirminci yaş gününü takip eden resmî Attik yılına kadar) Atinalı gençler devlet için acemi askerî eğitim alırdı. Bu dönem boyunca genç ἔφηβοσ olarak adlandırılır. Herhangi bir zamanda bu acemilik hizmeti veren gençlerin tamamı *Ephebi* Okulu'nu oluşturuyordu. Atinalı genç on dokuz yaşına girerken yaşıyla ve soyuyla ilişkisinin incelenmesi için kendisini ilk olarak bağlı olduğu halka, daha sonra da βουλή meclisine arz ederdi. On sekiz yaşında olduğu ve Atinalı aileden doğduğu kanıtlandığında ismi resmî halk kayıtlarına girer ve resmen Atina vatandaşı olurdu. Kaydı yeni yapılan ἔφηβος'un ilk görevi, bağlı olduğu silahlara saygısızlık etmeyeceğine, savaşta yoldaşlarını bırakmayacağına, tanrıları ve vatanı

---

sahip bilge ve mükemmel insanlardır. Eğitimli insanlarla ilgili görüşlerim bunlardır." Başka bir yerde de bize sofistliğin bir erkeği ne hâle getirdiğini anlatır: "Bazıları (yani sofistlerle arkadaş olanlar) mükemmel ustalar (yani sofist ustası) hâline gelir ve bazıları da yetenekli öğretmen olur. Özel bir hayat yaşamayı seçenler başkalarıyla olan ilişkilerinde eskisine göre daha kültürlü ve birçok insana göre yargısal ve söylev danışmanları hâline getirilir." Bkz. De antid., 204.

için savaşacağına, vatanının çıkarları için kendini geliştireceğine, kendinden üstün kimselerin kurallarına bağlı kalacağına, yürürlükteki yasalara itaat edeceğine, yasaları bozmaya çalışan herkese karşı geleceğine ve soyunun dinine saygı duyacağına dair yemin etmekti. Daha sonra da okul müfredatını oluşturan ve gerekli olması durumunda onu ülkesini savunabilecek biri yapmak için tasarlanan disiplin eğitimine başlardı. İlk yıl bir ön eğitim yılıydı; acemi askerlik daha sonra bitecekti. Gymnasium'un sıradan egzersiz eğitimlerini almasının dışında ona yay ve cirit gibi aletlerin kullanımı öğretilirdi. Bazı durumlarda binicilik ve kürek çekmeyle uğraşır, çeşitli askerî hareketleri öğrenirdi. İlk yılının sonunda devletten bir kalkan ve mızrak alırdı. Daha sonra sınır boyunca ve Attika'nın çeşitli kalelerinde devriye ve muhafız görevi yürütür, bu arada askerî eğitimine de devam ederdi. *Ephebi* birçok kamu şenliklerinde yer alırdı. Onların varlığı ve davranışları olayın ihtişamına çok şey katardı.

Aşağı yukarı MÖ üçüncü yüzyılın başlarına kadar ephebik sistemin bu şekilde olduğu görünür. Onun neredeyse tamamen askerî özellikte bir devlet kurumu olduğunu görürüz. Jimnastik eğitmeni (Yun. Παιδοτρίβης), silah eğitmeni (Yun. ὁπλομάχος), cirit atma sanatı eğitmeni (Yun. ἀκοντιστής), okçuluk eğitmeni (Yun. Τοξότης) gibi çeşitli eğitmenler ve diğerleri devlet tarafından atanır ve maaşları ödenirdi. *Ephebi*'nin davranışlarını ve ahlakını denetlemekle görevli okul idarecisi (Yun. Σωφρονισταί) devlet tarafından atanan bir memurdu ve tüm okul, muhtemelen Στρατηγόί (Atina memuriyetinin en önemlisi olan "general") ve Areopagus'un genel denetimi ve kontrolü altındaydı. Okul bundan fazlasına sahip olmasaydı burada özel ilgimizi çekmezdi. Bununla birlikte zaman içinde belirli değişikliklere uğramıştır. Dördüncü yüzyılın sonuna doğru Yunanistan'da askerî ruhun gerilemesiyle ve okuldaki acemilikte yeni şartların ortaya çıkmasıyla birlikte gereken herkes için silah taşıma zorunluluğu kaldırıldı ve hizmet süresi iki yıldan bir yıla indirildi. Ancak MÖ ikinci yüzyılın sonuna doğru, görünüşe göre yabancılar okula kabul edilmeye başlandı ve bu zamandan itibaren okul kayıtlarında sayıları arttı. Ayrıca entelektüel çalışmalar da okul müfredatının bir parçası hâline geldi. *Ephebi*'yle ilgili bilgilerimizin çoğunu elde ettiğimiz yazıttan, idarecilerinin liderliği altında toplanan üyelerin filozofun, hatibin, "gramer" öğretmeninin şe-

hir salonundaki derslerine katıldığını öğreniyoruz. İdareci, sonraki yıllarda Κοσμητής olarak bilinirdi ve öğrencilerin sağlığını kontrol etmek, aralarındaki disiplini sürdürmek, onları salondaki derslerine yönlendirmek ve çeşitli askerî görevlere yapılan atamalara katılmak gibi şeylerle görevliydi. Her yıl ayrılan *ephebi*, muhtemelen MÖ 300 yılından kısa süre sonra Ptolemaios Philadelphus'un bağımsızlığı sayesinde kurulan ve *Plotemaion* olarak bilinen gymnasium katkı sağlamak amacıyla kütüphanesine yüz kitap bağışlardı. *Ephebi* acemilik döneminin ardından meclis, βουλή, önüne çıkar ve silah kullanmadaki yeterliliği üzerine bir gösteri yapardı. Gramer, geometri, retorik ve müzik gibi belirli entelektüel çalışmalarda düzenli veya zaman zaman yapılan sınavların ve gösterilerin sonunda, bazı düzenlemelerin yapıldığı da görülmektedir. Sonraki dönemde öğrencinin *Ephebi* Okulu'na hazırlanması için hüküm verilmesi de muhtemeldir. Eğer hüküm verildiyse, muhtemelen MÖ üçüncü yüzyılda kurulan *Diogenion* adlı gymnasium bu hazırlığın yapıldığı yerdi. Adaylar bu okula katılmadan önce başarılı bir şekilde geçmesi gereken sınavlarda ihtiyaç duyulan ve yukarıda bahsedilen eğitimleri ya da bir kısmını alırlardı.[38]

Sonraki yüzyıllarda (en azından MS üçüncü yüzyıla kadar) *Ephebi* Okulu'nun dönemin yüksek eğitimiyle nasıl iç içe geçtiğini görürüz. Askerî ve jimnastik eğitim okulun ana özelliğiydi ve devlet tarafından yapılırdı. Zaman içinde Yunanların eğitim sahası genişleyince *ephebi*; filozofların, hatiplerin ve diğerlerinin derslerine gönüllü olarak katılmaya başladı. Entelektüel dallarda eğitim resmî ve faydalıymış gibi görünse de ne devlet tara-

38 Ephebi Okulu için bkz. Girard, L' Éd. Athén., ss. 271- 327, 339-342; Daremberg ve Saglio'nun Dictionary'daki ephebi makalesi; Dumont, Essai sur l'éphébie attique; W. Dittenberger, De ephebis atticis. Ephebi sisteminin askerî akademiye ne zaman dönüştürüldüğü bilinmese de bu hâlâ tartışma konusudur. Yaygın olarak MÖ beşinci yüzyılın başları dönüşüm tarihi olarak kabul edilirdi ancak Wilamowitz-Möllendorff bu tarihi sözde tarih olarak adlandırdı ve mantıklı bir şekilde dönüşümün Aristoteles zamanında olduğuna dair argümanlar sundu (Bkz. Arist. u. Athen, i. ss. 191-194; A. A. Bryant in Harv. Stud, in Class. Phil., xviii. ss. 76-88). Eretria'da bulunan ve Richardson ile Heermance'ın tartıştığı iki yazıt ephebi sistemiyle özel olarak bağlantılıdır (Bkz. Amer. Jour, of Arch., 11, 1896, ss. 173 vd., 188 vd.). Yıllık jimnastik eğitmeninin masrafları kendisine ait olmak üzere bir ῥήτωρ verildiğinden bahsedilir. İkincisindeyse ὁμηρικὸς φιλόλογος bahsedilir. Dahası ilgi duyan herkes derse katılabilirdi.

fından sağlanıyordu ne de zorunlu tutuluyordu. Aynı dönemde okulun özelliklerini etkileyen diğer değişimler meydana geldi. Bir yıla indirilen hizmet süresi zorunluluğu kalktı ve yabancılar kabul edilmeye başlandı. Giriş yaşı kısıtlaması da kaldırıldı veya askıya alındı. Okul gitgide entelektüel çalışmaların askerî eğitimin önüne geçtiği aristokratik bir yapı hâline geldi. Atina'ya çalışmak için gelenlerin bir kısmı tamamen kuruma girerken, birçok genç *ephebi* hizmetini tamamladıktan sonra filozoflarla ve hatiplerle çalışmaya devam etti. Daha sonraki yüzyıllarda okul, değerlendirmemiz dışında bırakılabilir.

Yunanların basit beşinci yüzyıl eğitiminin zamanla kademeli eğitim sistemine nasıl geliştiğini ve geliştirilen en yüksek üç kademenin nasıl üç bölüme ayrıldığını gördük. Bununla birlikte bu gelişim sürecini takip ederken MÖ beşinci ve dördüncü yüzyılların çok ötesine geçtik. Bahsi geçen süreç aşamalıydı ve yüzyıllar boyunca sürdü. Ayrıca başlangıçları beşinci ve dördüncü yüzyıla ait olduğu için burada yeni şekillerden bahsettik. Felsefe ve retorik okulları beşinci yüzyılda kurulan kurumlarken, ephebik sistem kesin olarak dördüncü ve hatta muhtemelen beşinci yüzyıla bile tarihlendirilir.

MAKEDON DÖNEMİ

MÖ 334 yılında Makedon Philippos'un oğlu İskender, ordusuyla birlikte Asya'ya geçip Büyük Pers kralına karşı ilerlemeye başladı ve MÖ 323 yazının başında Babil'de öldü. Yunan tarihinde bu iki olay arasında akıp giden on bir yıl çok önemliydi. Bu tarih, yeni bir çağın başlangıcına işaret ediyordu. 338 yılındaki Chaeroneia Muharebesi'yle Yunanistan siyasi bağımsızlığını kaybetse de İskender'in fetihleri Yunan dili ve medeniyetinin doğuya doğru yayılmasını sağladı.

Dönemin siyasi tarihi İskender'in ölümünün ardından ilk bakışta şaşırtıcı gözükse de bazı yan konuları ve tartışmaları göz ardı edip dikkatimizi ana konu üzerinde sabit tutabildiğimiz takdirde, mevzubahis zaman diliminin en ilginç dönemlerden biri olduğunu görürüz. Her dönem bir değişim yaşanabilir fakat bu dönemde olaylar öyle hızlı değişiyordu ki geleceğe yönelik çok fazla olasılık vardı. Yeni devlet şekilleri, biçimleri ortaya çıkıyordu ve Doğu dünyasının siyasi haritası değişime uğruyordu.

İskender'in ölümünün ardından generallerin ilk amacı, varisler için imparatorluğun bütünlüğünü koruma arzusuydu. Yasal varisler Philippos Arrhidaeus adında güçsüz bir genç, İskender'in üvey kardeşi, İskender'in ölümünden sonra doğan oğlu ve Kraliçe Roxana'ydı. Oğlu erişkinliğe ulaşana kadar imparatorluğu yönetmek için hemen bir naip veya koruyucu atandı. İmparatorluğun bütünlüğü bu şekilde ismen korunsa da her bir generalin yalnızca kendisi için çalıştığına ve imparatorluğun kaderinin ya ayrı krallıklara bölünmek ya da diplomaside en kurnaz, orduda en güçlü görünen generallerden birinin eline düşmek olacağına dair kanıtlar uzun süredir mevcuttu. Burada bu sorunun çözümünü gösteren entrikaların ve savaşların hikâyesini anlatmaya gerek yok. Lakin nihayetinde iktidarın bölünmesine karar verildi. Mısır'da Lagidae ya da Ptolemaios, Syria ve Uzak Doğu topraklarında Selevkos ve Makedonya'da Antigonos Hanedanları

kuruldu. Asya'nın iç kesiminde çok sayıda yerel kabile yabancı egemenliğini kabul etmedi. Küçük Asya ve adalardaki Yunan şehirlerin birçoğu, muhtemelen sembolik bağımsızlıktan daha fazla bir şeylerden mutlu oldular. Makedon krallar Yunanistan üzerinde hak iddia etseler de hiçbir zaman bu topraklarda başarılı bir şekilde otoritelerini sürdüremediler. Dönemin başlarında Küçük Asya'da Philtaerus, Pergamon'da Attalos Hanedanı kuruldu.

Bu, İskender'in ölümünü takip eden yüzyıllarda edebiyat, sanat ve eğitim bakımından harika sonuçların alındığı, yeni Yunan ya da Helen uygarlığının yayıldığı dünyaydı. İskender ve halefleri hem imparatorluğun en uzak yerlerinde veya bir zaman imparatorluğu oluşturan bölgelerde hem de eski uygarlıkların merkezinde birçok şehir kurdu ve bunların tamamı birer Helenizm merkezi hâline geldi.

Helenizm, yeni ve eski medeniyetlerin karışımından mı oluştu? İskender ve haleflerinin kurduğu yeni şehirlerin, küçük bir kısmında da olsa ağırlıklı olarak Yunanlar tarafından iskân edildiğine inanamayız. Kuşkusuz, Yunan şehirlerinin yanında kurulan yeni şehirlerin bazıları nüfus bakımından eski şehirlerden çok fazla destek aldı ve pek çok yeni şehir, muhtemelen bir isim değişikliğiyle hâlihazırda yaşayan toplulukların yeniden birleşmesinden başka bir şey değildi. Şehir nüfusunun çekirdeğini kurucusunun ordusundan gelen Yunan-Makedon kökenli askerler oluşturabilir ya da şehre dağılabilirdi ancak genellikle nüfusun çoğunluğunu yerel halk oluşturuyordu. O hâlde, nüfus bakımından olmasa da Helenizm bu şehirlerden mi oluşuyordu? Öncelikle muhtemelen birçok bina yeni mimari usullerle yapılmıştı. Yeni şehirler, en azından pek çok durumda, geniş, düz sokakların birbirini dik açılarla kestiği, (ana cadde söz konusu olduğunda) etrafı revaklarla ve kamu binalarıyla çevrili olacak şekilde inşa edilirdi.[39] Bu şehirler ve diğer yapılar için Yunan mimarlar kullanılırken, süslemelerini de Yunan sanatkârlar yaptı. İkinci olarak, Helenizm'in şehirlerin ruhunda ve yönetim şeklinde belirgin olduğunu düşünebiliriz. Birçok yerde yönetim, eğitim ve diğer konularda Yunan, özellikle de Atina kurumlarını ve uygulama metotlarını taklit etmeye yönelik bir eğilim vardı. Makedon yöneticiler, monarşiyle uyumlu

---

39 Bu sütunların bir kısmı imparatorluk dönemine tarihlendirilir (Bkz. Förster, Jahrbuch d. kaiserl. deutsch. arch. Inst., xii. [1897], ss. 121 vd; H. C. Butler, Publ. of the Amer. Arch. Ex. to Syria in 1899-1900, ii. ss. 50, 51).

olduğu sürece Yunanları örnek aldılar. Bir kez daha ifade etmek gerekirse, idarenin çeşitli koltuklarında sarayın dili ve entelektüel atmosferi kesinlikle Yunan izleri taşıyordu.

Roma'da cumhuriyetten imparatorluğa ya da İskender'in fetihleriyle Yunanistan'da meydana gelen değişiklik gibi bir ulusun yaşamında meydana gelen büyük bir dönüşüm olması durumunda, çoğunlukla bu olaydan etkilenen insanların nasıl hissettiğini, ne düşündüğünü ve bu değişimi hangi ölçüde anladıklarını merak ederiz. Değişim şiddetli ve hızlı olmadıkça, çevremizden ve günümüz olaylarına geçmişin tarihiymiş gibi bakınmaktan kaçınamayız. Bu yüzden ilgili insanların bilinçli varsayımlarına karşı dikkatli olmalıyız. İskender'in fetihlerinin bir diğer sonucu Yunanistan'ı, özellikle de Atina'yı insanların hayallerinde ayrı bir yere yerleştirmekti. İnsanların düşündüğü gibi Atina'nın etkin tarihi bir şekilde sona ermişti; şimdi yaptıklarından dolayı ona saygı gösterilecek ve değer verilecekti. Bu hissiyat ve saygı, Yunanistan'a karşı pek çok yabancı insanın ve Makedon fatihlerinin tutumundan anlaşılıyordu. Ancak Yunanlar elde ettikleri siyasi bağımsızlığı kaybetmeleriyle geçmişlerinden dolayı kendilerini daha saygıdeğer görüyorlardı. Gerçekten de Yunanlar, Hadrianus döneminde, hatta çok daha sonraları bile güçlerinden ve eski zaferlerinden gurur duyuyorlardı.

Makedon fatihlerin hisleri birçok yönden kendini dışa vuruyordu. Uzak Doğu seferinde İskender'in büyük zorluklarla Hydaspes Nehri'ni geçtikten sonra "Ey Atinalılar, övgünüzü hak etmek için üstesinden geldiğim tehlikelere inanmayacak mısınız?" diye haykırdığını biliyoruz.[40] Ayrıca halefleri de bu tutumu sergilediler. Makedonlar, çocukluklarından beri Yunan kültürü ve eğitimiyle yaşıyorlardı ve onların büyüklüğüne dair tüm örnekler Yunan edebiyatı ve tarihinden alınmıştı. Bu yüzden Yunanların övgüsünü kazanmayı istemeleri ve Yunan şarkılarının kahramanlarını taklit etmeye çalışmaları gayet normaldir. Neredeyse tüm halefler herhangi bir dönemde kendilerini Phil-Hellenes, yani "Yunanların Dostu" olarak görüyordu; birbirlerine karşı düzenledikleri seferlerde kendilerinin "Yunanistan'ın Kurtarıcıları" olduklarını iddia ederek prestij kazanmaya çalıştılar. Birçok yönetici; Polysperchos'un, 319 yılında Cassander'e karşı koyarken, Demetrius Poliorcetes'in 307 yılında Phalerum'u Ati-

40 Plut. Alex. 60.

na'dan kovarken, Büyük Antiochus'un 192 yılında batıya doğru ilerlerken yaptığı gibi bu şekilde savaş naraları atmıştı. Roma'nın ilk kez Yunanistan'a girdiğinde kullandığı slogan da buydu. 196 yılında Isthmia Oyunları'nda Flamininus'un, Yunanistan'ın bağımsızlığını nasıl ilan ettiğini de biliyoruz. Bu tarz süreçler, ülkenin ihtişamıyla medeniyetine övgü ve dünya halkları arasındaki eşsiz konumunun anlaşılması anlamına geliyordu. Neredeyse tüm haleflerin saraylarında Yunan edebiyatçıları onurlandırılırdı; Yunan filozoflarıysa önemli bireysel ve toplumsal görevlerde hizmet etmek için vekil olarak görevlendirilirdi. Dünyanın filozoflara karşı tutumu beşinci yüzyıldan beri değişmişti; bu dönemden itibaren büyük saygı görmeye başladılar. Dahası Makedonlar Yunan şehirlerini, özellikle de Atina'yı onurlandırmak için birbiriyle yarışırdı. İskender, Asya'da kazandığı ilk savaşın ardından zaferin bir göstergesi olarak Atina'ya üç yüz kalkan gönderdi; daha sonra Xerxes tarafından taşınıp Susa'ya götürülen Harmodius ve Aristogeiton heykellerini restore ettirdi. Bir defasında annesi, İskender'in iyileşmesinin ardından Atina'daki Acropolis'e bir adak sundu. Demetrius Poliorcetes de İskender'in izinden giderek Atina'ya zırhlı kıyafetler gönderdi. Strabon da Cassander'in[41] son derece zalim bir tavır sergilemesine rağmen Atina'yı ele geçirdikten sonra şehre karşı nazik ve hoşgörülü olduğundan bahseder. IV. Antiochus, Küçük Asya'daki, adalardaki ve Avrupa anakarasındaki Yunan kentlerine tapınak, sunak, revak gibi değerli hediyeleri armağan eden birçok kişiden sadece biriydi. Bu şekilde Atina, Antiochus'dan büyük ilgi görmüştü. Antiochus Atina'da, yaklaşık üç yüz elli yıl önce Peisistratus döneminde başlayan ve üç yüz yıl sonra Hadrianus döneminde bitirilen Zeus Tapınağı'nın inşasını devam ettirdi ve tiyatronun üst kısmında bulunan Acropolis'in güney duvarına yaldızlı Gorgon başını yaptırdı. Aynı Antiochus, Roma'da serbest bırakıldıktan sonra Atina'yı restore etti ve Atina vatandaşı olup en yüksek memurluğa seçildi. Böylece henüz bir prens olmasına rağmen kendisini onurlandırılmış hissetti. O günlerde birçok Makedon prens, eğitim almak için ya da bir süre Yunan medeniyeti ve kültürünün ışığında yaşamak için Atina'ya giderdi. Antigonus'un küçük kardeşi Demetrius ve Antiochus Grypos (Antiochus "Çengel Burun") da Atina'ya gidenler arasındaydı. Genellikle yabancı

41 ix. s.398.

prensler de Helenizm sınırları içinde kabul edilmeyi bir ayrıcalık olarak görürdü. Sikkelerde ya da başka bir yerlerde kendilerini Phil-Hellenes olarak gösterdiler. Bu durum Yahudi, Arap ve Parth kralları için de geçerliydi. Baktriya İmparatorluğu da Yunan kültürünü benimsemişti ve kralları, İskender'in soyundan gelmekle övünüyorlardı. Daha ileriki bir zamana gidersek: MÖ 53 yılında Crassus'un yenilgi haberi Parth başkentine ulaştığında söylenildiği gibi sarayın Euripides'in Bacchaus performansına nasıl tanıklık ettiğini ve çılgına dönen Agave'nin, Crassus'un öldürülen oğlu Pentheus yerine Crassus'un başını tutarak sahneye çıktığında seyircilerin nasıl çılgınlar gibi alkışladığını biliyoruz. Armenia Kralı Tigranes sarayında Yunan kültürünü yaşatıyordu. Tigranocerta'da Yunan dramaları sahnelenirdi.[42]

Milattan sonraki yüzyıllarda Atina'daki entelektüel yaşamın özel konumunu daha iyi anlayabilmek için uzun süre boyunca milattan önceki yüzyıllarda Makedonların ve yabancı prenslerin Yunanistan'a, özellikle de Atina'ya karşı tutumlarını inceledik. Atina, bahsedildiği gibi İskender zamanından beri insanların zihninde farklı bir yere sahipti. Görkemli siyasi tarihinde, edebiyatta, sanatta, adının ilişkilendirildiği kültür ve eğitimde alanlarındaki başarıları bu şehri kutsal bir yer hâline getirdi. Hemen hemen herkes Atina'ya saygı duyardı. Nitekim İskender zamanında insanların zihninde oluşmaya başlayan bu cazibe, sekiz yüzyıldan daha fazla bir süre zarfı boyunca bozulmadan devam etti.

Fakat bu arada dönemin entelektüel hayatı nasıldı? Yunanistan'ın İskender'in fetihlerinden sonra insanların kafasında işgal ettiği yeni konumun önemi, eski dönem edebiyatının insanların öğreniminde özel bir çalışma konusu hâline gelmesiydi. Yunanistan'ın erken tarihi gibi erken edebiyatı da bu fetihler sonucunda bir tür nesnellik ve perspektif kazanmıştır. Ancak bilimsel ruh sadece edebiyatta kendisini göstermiyordu: Çağ, tüm alanlarda öğrenme ve araştırma çağıydı.

MÖ 332 yılında İskender tarafından kurulan İskenderiye, Makedon dönemindeki yeni öğrenim merkezlerinin ilki ve en büyüğüydü. Üçüncü yüzyılın başlarında Kral I. Ptolemaios Soter, Yunanistan'dan peripatetik filozof ve devlet adamı Demetrius Phalereus'u çağırdı ve ikisi ünlü İskenderiye Kütüphanesi'nin

42 Doğu'daki Helenizm için bkz. E. R. Bevan, The House of Seleucus, özellikle de XI. XI. XIII. ve XXXII. bölümlere bakınız.

ve İlham Perileri Tapınağı'nın (Museum) temelini attı. Ptolemaios Soter'in oğlu Ptolemaios Philadelphus çalışmayı devam ettirdi. İlham Perileri Tapınağı, bilimsel öğrenmenin ilerlemesi için kullanılan bir kurumdu; bilge insanların bir tür yuvarlak masası gibiydi. İlham Perileri Tapınağı'nın yapıları saraya bitişik bir konumda krallığın merkezindeydi; kemerli yolları, bahçeleri ve yemek için ortak bir salonu vardı. Seçkin edebiyatçılar ve bilim adamları topluluğa üye olması için davet edildi ve kral onların yıllık maaş almasına izin verdi. Burada hayatlarını İlham Perilerine adayarak geçireceklerdi. Başlangıçta eğitim için muhtemelen herhangi bir düzenleme yapılmamıştı. İlham Perileri binası bazı açılardan Atina'daki felsefe okullarına benziyordu ve "İlham Perileri Tapınağı'nın " *Μουσεῖον* ya da İskenderiye'de hükûmet tarafından atanan "İlham Perileri Rahibi" tarafından yönetiliyordu. MÖ birinci yüzyılda 700.000 cilt eseri bulunduğu söylenen Büyük Kütüphane ile İlham Perileri binası yakın ilişki içindeydi. Zenodotus, Eratosthenes, Byzantiumlu Aristophanes, Aristarchus ve muhtemelen Callimachus ve Rodoslu Apollonius bu kütüphanenin klasik dönem kronik çalışmalarıyla ünlü kütüphanecileridir. 42.800 cilt eser içeren daha küçük bir kütüphane de vardı. Zamanla İskenderiye'de Yahudi okulları, Hristiyan okulları gibi başka okullar da kuruldu.

İskenderiye, Makedon döneminde büyük bir bilimsel araştırma merkeziydi; daha doğrusu iki büyük merkezden biriydi. Klasik bilim, matematik, astronomi, mekanik, tıp, anatomi, doğa tarihi ve bilime dair başka ne varsa (edebiyattan bahsetmeye bile gerek yok) hepsi bu şehirde kendisine bir yer buldu. MÖ üçüncü yüzyılın sonuna doğru bağımsız Attalus Hanedanı döneminde edebiyat, sanat ve bilimde yükselen Pergamon, İskenderiye'nin en büyük rakibiydi. Burada ayrıca MÖ birinci yüzyılda 200.000 cilt eser barından bir kütüphane vardı. Bu kütüphane birçok seçkin edebiyatçının ve bilim adamının eviydi. İskenderiye modelindeki gibi bir kütüphaneye ve İlham Perileri Tapınağı'na sahip bir diğer şehir, MÖ 300 yılından kısa süre sonra Selevkos tarafından kurulan ve 224-181 yılları arasında hüküm süren Büyük Antiochus'un genişletilip süslettiği Antiocheia'dır. Antiocheia'da, MÖ üçüncü yüzyılın sonlarında Chalcisli Euphorion'un kütüphanecilik yaptığı bir kütüphane bulunuyordu. Birinci yüzyılın ortalarında son Selevkos Kralı XIII. Antiochus, şehirde bir İlham Perileri Tapınağı ve kütüphane daha kurdu. Makedon sarayının

merkezi Pella, retorik ve felsefe okulunun bulunduğu Kos ve Rodos, Cilicia'da Tarsus ve Soli, daha sonraki zamanlarda kurulsalar da Bithynia'daki Nicaea (İznik) ve Nicomedia (İzmit), diğer edebî, felsefi veya bilimsel faaliyet merkezleridir.[43]

Ayrıca Helenistik dünyanın entelektüel merkezi Atina! Yunanistan'ın maddi çıkarları, üçüncü yüzyıl boyunca süren halef savaşları ve daha sonrasında Makedonya topraklarının kontrolünü ele geçirme girişimleriyle bağlantılı iç siyasetten dolayı ciddi şekilde zarar gördü. 279 yılında kuzeyden gelen Kelt göçebeleri ülkenin kuzey kısmını yağmaladı. 221 yılında Cleomeni Savaşı'nı bitiren Sellasia Muharebesi meydana geldi. 219-217 yılları arasında Makedon V. Philippos ve Yunan müttefikleriyle Aetol Birliği arasında bir iç savaş yaşandı. Polybius[44] savaş sonrasındaki durumu çok iyi bir şekilde anlatmaktadır:

> Achalar doğrudan savaşa son verdi. Onlar... bir kez daha normal işlerini ve alışkanlıklarını devam ettirmek için yola çıktılar. Achalarla birlikte diğer Peloponnesos halkları da kayıplarını gidermek için çalışmaya başladı. Tekrar toprak ekimine başlandı, ulusal kurban törenleri, oyunları ve çeşitli devletlere özgü diğer dinî törenleri yeniden düzenlediler. Savaşlar sürekli devam etmediği için bunların çoğu devlet tarafından unutulmuştu... Aksine Atinalılar, bu zamana kadar Makedon korkusundan kendilerini kurtarmıştı ve artık bağımsızlıklarını kalıcı olarak güvence altına aldıklarını düşündüler. Görünüşe göre onlar, Yunanistan'ın geri kalan siyasetinde herhangi bir şekilde yer almadılar.

Yunan siyasetinden uzak durma politikası, Atina'ya, entelektüel ilgi duydukları şeylere kendilerini adama fırsatı verdi. Bu dönem boyunca Atina, eğitime karşı giderek artan bir ilgi gösterdi. Dört felsefe okulu Atina'nın en büyük eğitim varlığıydı; görünüşe göre bu okullarda retorik de öğretiliyordu. Felsefe okullarının müdürleri çoğunlukla Atinalıydı; müdürler, Helenistik dünyanın her yerinden gelirdi. Atina o günlerde, İsa'dan sonraki yüzyıllarda da gördüğümüz gibi giderek daha fazla üniversite kenti hâline geliyordu. Daha önce de gördüğümüz gibi her yaştan ve her milletten öğrenciler Atina caddelerini doldurup kurumlarından ilham alırken, yabancı hükümdarlar da şehre güzel yapılar bahşetmek için birbirleriyle yarışırdı.

---

43 Bkz. Sandy, Hist. Clas. Schol. i. ss. 105 vd;146 vd.
44 v.106.

Üçüncü yüzyılın sonuna doğru Romalılar ilk kez Yunanistan'la diplomatik temas kurdular ve Adriyatik'in doğusunda ordularıyla görüldüler. 229 yılında Consul Gnaeus Fulvius Centumalus ve Lucius Postuminus Albinus, donanmayla Brundisium'u geçti ve Corcyra'yı koruma altına alıp Ilyrialı korsanları yendiler. Ertesi yıl Corinthos halkı, Romalıların Isthmia Oyunları'na katılmasına izin verdi. 197 yılında Romalılar, Cynocephalae'de Makedon Kralı V. Philippos'u yendi ve bir sonraki Isthmia Oyunları'nda Flamininus, tüm Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etti. 168 yılında Lucius Aemilius Paulus, Philippos'un oğlu Perseus'u Pydna'da yendi. Zaferinden sonra şehirlerin hükûmetlerini düzenleyip hediyeler bahşedeceği ve bölgenin sanatsal hazinesine hayran kalacağı bir Yunanistan turuna çıktı.

Bu olayları takip eden hadiselerin haricinde askerî başarılar kadar olmasa da kayda değer üç olay vardır. Yunanistan'la temasa geçen Romalılar da kendilerinden önce Makedonların ve diğer doğu uluslarının kabul ettiği cazibeyi kabul etmiştir. Yunan oyunlarına katılmanın ayrıcalığı ödüllendirilmekti. Ödülün, katılan kişilere medenileşen dünyada belirli bir standartta verilen bir unvan olduğu anlaşılmaktadır. Aemilius'un seyahati, ülkedeki tarihe ve eskiye karşı uyanışı işaret ederken, Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmek, Yunan adına saygı göstermek anlamına geliyordu.

İkinci yüzyıl boyunca Yunanistan'ın maddi durumu daha da kötüleşiyordu. 200 yılında Atina, surun dışındaki Gymnasium'un, anıtların ve kırsal bölgelerin Philippos'un ordusu tarafından harap edilmesine tanıklık etmek zorunda kaldı. Bu olayları takip eden birçok savaş, Yunanistan'ın maddi ve fiziksel kaynakları üzerinde ciddi bir yük oluşturdu. 146 yılında ülkenin acıları ve kayıpları Corinhtos'un kuşatılması ve tahrip edilmesiyle birlikte doruğa ulaştı.

MÖ birinci yüzyılın başlarında Atina, Mithridates'in yanında yer alarak Birinci Mithridates Savaşı'na katıldı. Sulla şehri kuşattı ve ordusunun malzeme eksikliğinden dolayı Akademi'nin ve Lyceum'un güzel ağaçlarını kesti, savaşa devam edebilmesi için gereken maddi kaynağı bulma düşüncesiyle Yunanistan'ın kutsal mekânlarına zorla girip hazinelerine el koydu. 1 Mart 86'da şehrin surlarında açtığı bir gedikten içeri girdi ve şehri koruyanların çoğunu kılıçtan geçirdi. Plutarkhos[45] durumu şöyle betimler:

45 Sulla 14.

Duvarları ve Piraeus ile Kutsal Kapı arasındaki her şeyi yıkınca, gece yarısına doğru Sulla, çalgıların ve trompetlerin ölümcül sesiyle, zafer çığlıkları ve dağılıp katledilen ordunun feryatları arasında gedikten içeri girdi ve kılıçlarla caddeleri dolaştı. Öldürülenlerin sayısı belli değildi. Bugüne kadar sadece kanla kaplı yerlerden öldürülenlerin sayısı tahmin edilmiştir. Şehrin diğer kısımlarında yapılan katliamlar hesaba katılmasa bile pazar alanına yakın bir yerde akan kanlar, Çift Kapı içindeki Ceramicus'a kadar yayıldı ve çoğu yazara göre kanlar kapıdan geçerek kırsal bölgeye kadar aktı. Yine de bu şekilde ölen kalabalığın sayısı, artık ülkelerinin yok olduğuna inandıkları için ülkelerine duydukları sevgi ve acıdan dolayı kendini öldürenlerin sayısından azdı.

Seferde bulunan bazı Romalı senatörlerin ve sürgündeki iki Yunan'ın duaları sayesinde nihayetinde Sulla, şehrin çoğunluğunun kurtarılmasına ve onlara yardım edilmesine ikna edildi. Piraeus, alındıktan kısa süre sonra ateşe verilerek neredeyse tamamen yok edildi.

Atina'nın bu darbeden kurtulduğu gözükmektedir. Görünüşe göre ilerleyen yıllarda Atina'nın felsefe okulları her zamanki gibi gelişmeye devam etmiştir. Romalılar giderek daha fazla Yunan topraklarını gezmeye başladı. Tarihî anlatılarda ve şarkılarda geçen ünlü isimlerle ilişkili yerleri ve sanat eserlerini görmek için gezginler, bir süre şehrin entelektüel atmosferinde yaşayıp filozoflar ve hatiplerle sohbet etmeyi isteyen öğrenciler ve bilginler, Yunanistan'ın tedavi merkezlerini sağlık ya da modaya uygun olsun diye gezmek isteyen hastalar, bu dönemde Yunanistan'a gelenlerden bazılarıydı. Cicero,[46] *De Finibus* adlı eserinin beşinci kitabının başlangıcındaki anlatımla, o günlerde insanların Yunanistan'a karşı hissettiği duyarlılığı iyi bir şekilde anlatmıştır:

Öğleden sonra günün o saatlerinde tamamen sessiz olduğundan Akademi'de yürüyüş yapmak için plan yaptık. Bu yüzden belirlenen saatte Piso'nun evinde toplandık. İlk olarak Çift Kapı'nın dışında altı stadion boyunca genel konular üzerine sohbet ettik. Ancak Akademi'ye geldiğimiz zaman istediğimiz sessizliği bulduk. Daha sonra Piso, "Tarihe kaydedilmeye değer insanların zamanlarının çoğunu geçirdiği bu yerlere baktığımızda, bu insanların başarılarını duyduğumuzdan ya da bazı yazılarını okuduğumuzdan daha çok etkilenmemiz doğal bir his mi yoksa bir hayal mi? Ben şu anda çok etkilenmiş durumdayım. Geleneğe göre bu yeri tartışmalar için ilk kez kullanan Platon'u düşünüyorum; şuradaki bahçe aklıma sadece Platon'u getirmiyor, Platon'u

46 v. 1.1.

da gözlerimin önüne getiriyor. Speusippus burada, Xenocrates şurada ve öğrencisi Polemo da tam önümüzde otururdu."

Atina ve Rodos, Romalıların en çok ilgisini çeken iki Yunan şehriydi. Bir süre bu şehirlerde kalan ya da çalışan Romalıların listesi uzundur. Atina'da Quintus Metellus Numidicus, Antonius, Cicero, Cicero'nun kardeşi Quintus Brutus, Horatius; Rodos'ta ise Marcus Antonius, Iulius Caesar, Cicero, Brutus ve Cassius. Atina'daki Roma kolonisinin başında Cicero'nun arkadaşı Titus Pomponius Atticus bulunuyordu. Atina vatandaşlığına büyük bir ilgi gösteriliyordu, hatta bir zamanlar bu vatandaşlık parayla bile alınabiliyordu.[47] Atina'da defnedilmekse onur olarak görülüyordu. Servius Sulpicius, arkadaşı Marcellus'un surların içine gömülmesi için yalvardığı zaman Areopagus bu isteği reddetmişti. Ancak en fazla Marcellus'u Akademi'nin arazisine defnedilmesi için izin alabildi. Aşağıdaki ifadeler, bir Atinalının erken tarihlerde yazılmış kitabesinden kalan kalıntılardır.[48]

Kemiklerim ve bedenim yeryüzünü kucaklar, sevimli bir çocuk gibi.

Ruhum gökyüzüne uçtu.

Adımı mı soruyorsun? Theogeiton, Thymuch'un oğlu,

Thebes'ten, ünlü Atina'daki, yalan mı söylerim.

Bu şehrin geleneklerini, kurumlarını, sanat hazinelerini, bilge ve kültürlü adamlarının zenginliğini, insanlarının özgür ve demokratik ruhunu, sessizliğini, akademik hayatını ve nihayetinde nasıl antik dünyanın üniversite merkezi hâline geldiğini iyi bir şekilde anlayabiliriz.

Fakat bu dönem gelmeden önce araya karanlık günler girecekti, hatta o günler şu anda bile yaklaşıyordu. MÖ 49 yılında başlayan İç Savaş, MÖ 31 yılına kadar devam etti. Bu savaşların birçoğu Yunan topraklarında gerçekleşti ve Yunanlardan sürekli para, asker ve erzak talebinde bulunuldu. Dönemin sonunda Atina, tükenmiş bir hâldeydi ve talihsizdi.

Bir sonraki bölümde Yunanistan'ın erken tarihinde devlet ve eğitim ilişkisine kısaca göz attıktan sonra, ilerleyen bölümlerde İsa'dan sonra ikinci veya üçüncü yüzyılda Yunanistan'ın yeniden doğuşunun izini sürebiliriz.

---

47 Himerius, MS üçüncü yüzyıl gibi geç bir tarihte bile oğlu için Atina vatandaşlığını elde etmeye çalışıyordu (Bkz. Himer. ec. Vii).

48 Kaibel, Ep. Gr. 90.

EĞİTİM VE DEVLET

İlerleyen bölümlerde, Yunan dünyasında resmî olarak kurulan üniversite eğitiminin adımlarını takip edip eğitimin MS 529 yılında İmparator Iustinianus'un Atina'daki Yeni-Platoncu felsefe okulunu kapatan fermanıyla dünyadaki tüm pagan eğitimini sona erdirişine kadarki evrelerini inceleyeceğiz. Üniversitelerin iç dünyasına, öğretmenlerine, öğrencilerine, öğretim metotlarına, görgü kurallarına ve çalışmalarına daha yakından bakacağız. Ancak üniversitelerin dışındaki tarihi incelemeye ve üniversitelerin, dönemin dinî ve siyasi tarihiyle bağlantısına göz atmaya başlamadan evvel, daha önceki yıllarda Yunanlar arasında devlet ve eğitim ilişkisini kısaca ele almalıyız.

MÖ beşinci ve dördüncü yüzyıllarda Atina'da devlet eğitim işlerine müdahale etmiyordu. Okullar özel kurumlardı, bireyler eğitim ücretlerini ödüyordu. Platon ve Aristoteles gibi teorisyenler ve mantıkçılar, bazı durumlarda kendilerini diğerlerine göre daha yumuşak ifade etseler de devletin refahı için eğitimin ana hedef olduğunu ve bu tutuma yol açan duyguların bir kısmının Yunan, İyon ve Dor zihniyetinin doğuştan gelen bir özelliği olduğunu düşünmektedir. Aeschines, "Yasa koyucu, iyi yetişen bir çocuğun yetişkin olduğunda faydalı bir vatandaş olacağını düşünürdü," diyerek Solon ve Drakon[49] dönemi kanunlarından bahseder. Bu ifadedeki iyi (Yun. καλώς) kelimesi entelektüel anlamdan ziyade ahlaki bir anlama işaret etmektedir. O hâlde bireyin devlete hizmet etmesi için zihinsel, ahlaki ve fiziksel açıdan mükemmel bir şekilde gelişmesinin eğitimin temel amacı olduğu düşünülen, görünüşte anormal olan işleri yapmalıyız. Fakat devlet bu tür gelişmeleri sağlayan yöntemleri kavramakta başarısız olmaktadır.

Ancak devletin Atina'daki eğitimi kesin bir şekilde ihmal etmediği görülür. Platon, Kriton'da kanunlar hakkında Socrates'in

49 Contra Timarch., 11.

"Şimdi, kendi eğitim sürecinde geçerli olan yasalar gibi çocukların eğitimi ve yetiştirilmesinde kullanılan bu yasaları hatalı mı buluyorsun? Babana seni müzikte ve jimnastikte eğitmesi gerektiğini söylediğimizde bu işlerden sorumlu olanlarımız görevlerini yerine getirmedi mi?" şeklinde konuştuğunu ifade etmektedir.[50] Bu ifadelerden ne anladığımızı belirtmek zor. Bahsi geçen "yasaların" sadece bir gelenek olması ihtimaller dâhilindedir. Platon'un sözleri, Vitrivius ve diğerlerinin Atina'da babasının ticaretle ya da bir işle ihtiyaçlarını karşılayamadığı bir çocuğun, babası yaşlanınca ona bakma yükümlülüğünden yasalar sayesinde kurtulduğunu belirtmesiyle desteklenmektedir.[51] Muhtemelen bu ifadelerin hepsi aynı şeye atıfta bulunur. Bununla birlikte babanın eğer oğluna eğitim imkânı veremezse daha sonra oğlundan yardım isteyemeyeceği gerçeği "yasaya" karşı gelmenin başka bir cezası olmadığını gösterir. Ancak bu, babanın oğluna vermesi gereken bir tür eğitim olabilir. Platon'un sözlerinin gerçekliği,[52] muhtemelen vasilerin bakmakla yükümlü oldukları çocukların eğitim masraflarını karşılamak zorunda olduğu gerçeğinde ve ayrıca Aeschines'in Atinalıların çocuklarını okula gönderme konusunda baskı altında olduklarına dair tesadüfi açıklamasında da bulunmaktadır.[53]

Aeschines, öğrencilerin ahlakını etkileyen ve bu şekilde Solon dönemine hatta daha eski zamana bile geri dönüldüğünü iddia eden bazı okul düzenlemelerini de bize sunar.[54] Bu düzenlemelere göre öğretmenlerin ve spor eğitmenlerinin okullarını ve salonlarını güneş doğmadan önce açması ve güneş battıktan sonra açık tutması yasaklandı. Öğretmenin oğlu, kardeşi ya da damadı haricinde ölüm acısı söz konusu olsa dahi herhangi bir kişinin öğrenciler içerideyken okula girmesine izin verilmedi. Özgür doğan çocukların okula gideceği yaş, sınıfların büyüklüğü gibi konularda özel talimatlar da verilmektedir. Dahası, erkek çocu-

50 50D.
51 Vitruv., vi. 3; Plut., Solon, 22; Galen Protrep., 8, cilt. i. s. 15; Krş. Lib., ep., 137; τέχναι, genel sanatların yanı sıra zanaatı da kapsamaktadır.
52 Girard, L' Éd. athén., s. 33.
53 Contra Timarch., 9; Krş. Isoc, Areop., 37, 45.
54 Contra Timarch., 7-12. Burada Aeschines'in yasa olduğunu söylediği şey ile metinde yasa olduğunu iddia ettiği şey arasında ayrım yapmalıyız. Muhtemelen sadece ilki doğrudur.

ğun eğitim masraflarını karşılayan kişi her kim olursa olsun kırk yaşından büyük olmalıydı. Son hüküm, Küçük Asya'daki Teos[55] kentinde görev yapan öğretmenlerin yaşıyla ilgili benzer hükümler bulduğumuz ve Platon'un Yasalar[56] adlı kitabında bundan bahsettiği için ilgi çekicidir. Bu düzenlemelerde kamu kuruluşlarının ve okul fonlarının yer almadığını ve öğretmene yapılan ödemeler, çalışma konuları vb. meseleler hakkında bilgi bulunmadığını görüyoruz. Bu, sadece özel kurumların yönetimini ilgilendirir, çocuğun korunması ve ahlaki eğitimi yasa gereği kabul edilmiştir (Yun. περὶ τῆς σωφροσύνης 7; περὶ τῆς εὐκοσμίας 8). Socrates'in güreş alanındaki genç erkeklere rahat bir şekilde karıştığını bildiğimiz için tümü olmasa da bu yasaların bir kısmının daha sonra kullanılmadığını görmekteyiz. Ayrıca Bore'nin[57] bir özelliği olarak Theophrastus, atletizm sahasına ve okullara girip güreş ustaları ve öğretmenlerle konuşarak dersin işleyişine müdahale etmesini göstermektedir. Önceki bölümde de görüldüğü gibi MÖ dördüncü yüzyılda tamamen askerî karakterdeki ancak daha sonra entelektüel çalışmaların eğitimin bir parçası olmasıyla filozoflara ve hatiplere bazı resmî tanınmaların verilmesine neden olan *ephebi* kurumunu göz ardı ettiğimiz takdirde, konu Atina olunca, hükûmetin eğitim özgürlüğüne karşı birkaç müdahale girişiminden de bahsetmek zorundayız.

Bu müdahalelerden biri Otuz Tiran dönemiydi. Bu dönemde, Atina'da retoriğin ve felsefenin öğretilmesini yasaklayan kararname kabul edilmişti.[58] Bir diğeri, Demetrius Poliorcetes'in Atina'ya gelmesinden ve yaklaşık MÖ 307 yılında Demetrius Phalereus'un geri çekilmesinden kısa süre sonra Suniumlu Amphicleides'in oğlu Sophocles'in, bir kişinin halkın ve senatonun izni olmadan kentte felsefe okulu açmasını ya da işletmesini yasaklayan yasayı kabul ettiği zaman gerçekleşmiştir.[59] İlk olay Kritias'ın kışkırtması sayesinde doğrudan düşmanlık

55 Dittenberger, Syl. Inscr. Graec, ii. 523 a.
56 764 E.
57 Λάλοσ'un özelliği (Charac., 7). Hippodromus'un hareketlerini karşılaştırılması Megistias zamanına denk gelir. Bkz. Philos., 618; ayrıca krş. Lib., ii. 233, 2.
58 Xen., Mem., i. 2, 31.
59 Diog. Laert., v. 38; Poll., Onom., ix. 42. Ayrıca bkz. Alexis Athen., xiii. 92, s. 610.

içinde bulunduğu Socrates'e yöneltildi. İkinci olaydaysa Peripatetik Okul, önceki ve mevcut hükûmetin desteklediği monarşi yanlısı olduğu için saldırının hedefindeydi. Bu ikinci olaydan sonra filozoflar ve öğrenciler göç etmeye başladı. Lakin ertesi yıl Sophocles'in illegal yöntemlere karşı yasa altında mahkûm edilmesi ve tedbirinin kaldırılmasıyla tamamı geri döndü. Ancak siyasi veya özel düşmanlık sebebiyle yapıldığı için bu yargılamaların politik biçimde uygulandığı söylenemez. Hatta onlar Damon, Anaxagoras ve Protagoras'ın cezalandırılmasında ve Socrates'in infazında ya da hükümdarlar tarafından ayrıcalıklı filozoflara ve sofistlere ödüllerin verilmesinde bile bu kadar önemli olmadı.

Diogenes Laertius ve Plutarkhos sayesinde, Areopagus Meclisi'nin Makedon ve özellikle de Roma döneminde halkın eğitimi ve alışkanlıklarıyla ilgili yerel işlerde yenilenen üstünlüğünü önemli bir şekilde vurgulayan iki olay hakkındaki bilgileri öğreniriz. Areopagus Meclisi, Atina'da Zeno'nun idaresi altında gündüzleri ders çalışabilmesi için tüm gece bahçe sulamak zorunda kalan Assoslu yoksul Cleanthes'e yardım amacıyla on mina vermesine rağmen Diogenes, "Fakat Zeno, Cleanthes'in kabul etmesini engelledi," diyerek durumu açıklamaktadır.[60] Diğer olayda Cicero, Peripatetik filozof Cratippus'un gençlerin eğitimiyle ilgilenmesi ve şehrin onurunu korumak amacıyla kamu kararnamesiyle Atina'da kalmasına izin vermesi için Areopagus'u ikna etti.[61]

Hükûmetin Atina dışındaki eğitime yönelik çok fazla fikri olduğu için birkaç yerle ilgili bazı bilgileri toplayabiliriz. Neredeyse tamamen askerî karakterdeki Sparta ve Girit anayasaları üzerinde durmayacağız. Söylenene göre Sicilya'daki Katana kentinin yasa koyucusu Charondas, masrafların devlet tarafından karşılanması koşuluyla tüm yurttaşların oğullarına okuma ve yazma öğretmesini zorunlu kılan yasayı anayasaya dâhil etti. Bu, tüm yasa koyucuların göz ardı ettiği bir yasaydı. Diodorus Siculus'taki[62] anlatıda, Thurii'nin Katana tarafından ele geçirilmesin-

60 Diog. Laert., vii. 168, 169. Cleanthes'in bir fırında ocağa sahip olmak istediği görülür.
61 Plut., Cic., 24.
62 xii. 12.

den bahseden kısımda yeterli sebepler olmasa da bu durumun gerçekliğinden şüphe duyulmuştur.[63]

Küçük Asya'daki Teos kentinde muhtemelen MÖ üçüncü yüzyıla tarihlendirilen ilginç bir yazıt, şehirdeki eğitim işleri hakkında ilgi çekici bilgiler vermektedir.[64] Onesimus'un oğlu Teoslu Polythrous mektubunda, her iki cinsiyette özgür doğan tüm vatandaşların eğitim masraflarının ve ayrıca özgür doğan bütün erkek çocukların askerî ve müzik eğitimi masraflarının karşılanması için vatandaşlarına 34.000 drahmi verdiğini belirtmektedir. Bir önceki bölümde kademeli eğitimle ilgili söylenenleri göz önüne alarak, bu yazıttan, Teos'taki eğitimin açıkça üç kısma ayrıldığını görmekteyiz.[65] Fakat burada dikkat çeken konu Teos'ta resmî bir eğitimin olmasıdır. Devlet, öğretmenleri atayıp maaşlarını öderdi ve bu sistem üç kademe için de geçerliydi. Teos'taki bir diğer yazıt da sistematik bir şekilde eğitimin halka açık olduğunu doğrulamaktadır.[66]

MÖ ikinci yüzyıla ait olduğu anlaşılan bir Delphi[67] yazıtına göre Delphi halkı, Pergamon Kralı II. Attalus'a "çocukların eğitimi" konusunu görüşmesi için elçi göndermiş, Attalus da Delphi halkına 18.000 İskenderiye drahmisi göndererek bu isteğe cevap vermişti. Bu paranın da öğretmenlerin maaşlarının ödenmesi için kullanılmasına karar verildi.

Polybius, MÖ ikinci yüzyılın ortasında Rodos'da halk eğitim sisteminin var olduğunu gösteren benzer bir durumdan bahseder.[68] Polybius bu durumdan "Onlar (Rodoslular), Eumenes'den (Pergamon kralı) oğullarının öğretmenleri ve okul müdürlerinin ücretlerinin ödenmesi için ayrılan 280.000 medimni tahıl aldı," şeklinde anlatır. Polybius, itibarlarını daha ciddi şe-

63 Grafänhan, Gesch. d. klass. Phil, i. s. 67. Bkz. Girard, L' Éd. Athén., s. 20; Charondas'ın tarihi muhtemelen MÖ altıncı yüzyıldı. Diodorus'un anlatımındaki Thurii ile Katana'nın karıştırılması Thurii'nin yasalarının çoğunu Sicilya ve İtalya'daki Kalkidyan kolonilerinden aldığı için olabilir. Charondas için Pauly's Real- Encyc'deki Niese'ye bakınız.
64 Dittenberger, Syl. Inscr. Graec., ii. 523 a.
65 Bununla birlikte müzik ve askerî eğitimdeki kademelerin sadece bir yıl ayrı olduğu görülür ve edebiyat eğitimindeki kademelerin bunlarla uyuşup uyuşmadığı kesin değildir.
66 Bkz. Girard, L' Éd. Athén., ss. 21, 22.
67 Haussoulier, Bul. de correspond, hellén., v. ss. 157-178.
68 xxxi. 25.

kilde korumaları gerektiğini söyleyerek hediyeyi kabul ettikleri için Rodosluları suçlamaktadır.

O yüzden bu anlatı, Hristiyanlık öncesi devlet ve eğitim ilişkisi hakkındaki bilgimizin kapsamıyla ilgilidir.[69] Buradan, en azından Makedon döneminde ve hatta muhtemelen çok daha erken bir dönemde Atina dışında bir yerlerde belirli bir düzeyde resmî eğitiminin var olduğunu anlarız. Atina'da erken dönemlerde, Atinalı gençlerin eğitilmesini emreden bazı yasalar ya da gelenekler bulunuyordu. Ayrıca okullardaki eğitimin hangi koşullar altında verilmesi gerektiğine dair yasalar da bulunmaktaydı. Ne yazık ki elimizdeki kanıtlardan aynı dönemde Atina'da resmî eğitim sisteminin olduğuna ya da herhangi bir öğretmenin devlet tarafından atanıp maaşının ödendiği bilgisine ulaşılamaz. Hükûmet, İskender döneminden sonra Yunan dünyasının birçok kentinde vatandaşların ilköğretim eğitimiyle daha fazla ilgilenmeye başlamış olabilir. Atina'da da muhtemelen böyleydi. Bu açıdan Polybius'un, Roma ile Yunan devletini kıyaslayarak Roma kurumlarında bulduğu tek kusurun gençlerin eğitiminin ihmali olduğunu görebiliriz. Polybius, Romalıları herkes için yasalarla kurulan eşit bir eğitim sistemine sahip olmamakla suçladı.[70] Atina'da Areopagus ve sivil görevli amiri, diğer στρατηγοί ile στρατηγὸς ἐπὶ τὰ ὅπλα görevlileriyle birlikte, Makedon ve Roma döneminin başlarında, görünüşe göre *ephebi* devlet kurumuyla ilgili bağlantılarından dolayı yüksek eğitimin üzerinde bile otorite iddiasında bulundular. Ancak gördüğümüz gibi tüm bulgular resmî bir yüksek eğitim kuruluşuna dair bir eğilim olduğunu gösterse de resmî açıdan yüksek eğitimin kurulması, MS ikinci yüzyılda Roma imparatorlarının girişimlerine bırakılmıştı.[71]

69 Plutarkhos Themis., 10'da Atinalılar, ikinci Pers saldırısı zamanında Themistocles'in tavsiyesi üzerine eşlerini ve çocuklarını Troezen'e gönderince şehir halkı devletin kaçanlara yardım etmesi gerektiğine dair bir karar aldı. Böylece Atinalı çocukların, masrafları kamu tarafından karşılanacak şekilde Troezen'deki okullarda eğitimlerine devam etmesine izin verildiği aktarılır. Bu yorum sadece Troezen'deki eğitimi vurgulamaktadır.

70 Cic., De repub., iv. 3.

71 Yunanlar arasında devlet ve eğitim bağlantısı için bkz. Girard, L' Éd. Athén., ss. 1-61 ve Grasberger, Erzieh. u. Unterr. im klass. Alterth., iii. ss. 554-594.

YUNAN TOPRAKLARINDA ÜNİVERSİTE EĞİTİMİNİN BAŞLAMASI

Augustus'un idaresi altında imparatorluğun kuruluşundan birinci yüzyılın son çeyreğine kadar geçen süre boyunca, Yunanistan'ın entelektüel durumu hakkında kısıtlı fakat doğrudan bilgiye sahibiz.[72] O dönemlerde ülke, İç Savaş'ın sebep olduğu sıkıntı ve yorgunluktan yavaş yavaş kurtuluyordu. Aynı şekilde imparatorların ihmalkârlıklarından dolayı zarar görmüştü. Yunan topraklarında meydana gelen İç Savaş nüfusun azalması, halkın ve toprağın fakirleşmesi, zanaatın ve ticaretin durması gibi bazı talihsizliklere neden olmuştu. Daha önce gördüğümüz gibi Birinci Mithridates Savaşı sırasında Sulla ordusuna malzeme aradığı için Akademi'nin ve Lyceum'un güzel ağaçlarını kesip şehre girdiğinde, Atina caddelerinden kan akmasına ve halkın korkuya kapılmasına neden olmuştu ancak Atinalıların bu darbeden hızlıca kurtulduğu görülmektedir. İlerleyen yıllarda Atina, Yunanistan'ın eğitim ve kültürüyle bizzat tanışmak isteyen Romalı gençlerin ve erkeklerin büyük toplanma merkezi olmuştu. Yine de İç Savaş bir kez daha ekili toprağı harap edip halkı fakirleştirdi; toparlanma bu defa öncekinden daha yavaş gerçekleşti. Horatius[73], "Boş Atina" diyerek Ilisos Nehri boyunca şehrin kırsal sessizliğiyle Roma'nın gürültüsünü ve koşuşturmacasını karşılaştırır. Birinci yüzyılda Yunanistan'ın harap olmuş hâlinin

72 Tiberius döneminden Vespasianus dönemine kadar Yunan yazarlarının tek bir eksikliği vardı ve önceki dönemin edebiyatı bir sürgün edebiyattı. Diodorus Siculus, Halikarnasoslu Dionysius ve Strabon gibi yazarların hepsi Yunanistan'ın dışında yaşayıp yazdı. Plutarkhos ve Dio Chyrsostom yüzyılın son çeyreğindeki önemli bilgi kaynağımızdır. Genel olarak Yunanistan'ın bu dönemlerde yaşadığı durumlar için bkz. Mommsen, The Provinces of the Roman Empire (trans.), i. ch. vii.; Hertzberg, Gesch. Griech., i. ch. v.; ii. chs. i. ve ii.; Mahaffy, The Greek World under Roman Sway (The Silver Age of the Greek World), ch. xii.

73 Ep. ii. 2, 81.

Strabon ve Dio Chrysostom tarafından çizilen resmine göre; bir zamanların gelişip büyüyen şehirleri şimdi ya harabeye dönmüş ya da köylere dönüştürülmüş, Gymnasia'da mahsullerin tanrı heykellerini yarı yarıya gizlediği, koyun sürülerinin pazar yerlerine ve meclis binasına yakın bir yerde otladığı şehirlerin nüfusu azalmış ve daha önce el değmemiş araziler şu anda acınacak hâle düşmüştür. Küçük Asya ve Ege Adaları, bu savaşlardan Yunanistan anakarasına göre daha az zarar gördü. Bu yüzden Dio ve Strabon'un dünyanın bu bölgeleriyle ilgili açıklamaları daha parlak renklerle boyalıydı.

Oysa MS birinci yüzyılın sonuna doğru perde kaldırıldığında Yunanistan'ın eğitim kurumlarının yavaş yavaş bizim bulduğumuz şekline doğru kristalize edildiğini ve o günlerde bile eğitimin durağan olmadığını görürüz. Avrupa ve Asya şehirlerinde Yunan filozoflar ve edebiyatçılar bulunuyordu; onlar etkilendikleri toplumun önemli şahsiyetleriydi. Birçok Romalı için Yunanistan hâlâ dinî bir merkezdi ve Yunan bilginleri Batı'nın başkentinde hoş karşılanırdı. Ancak bu dönemde artık Yunanistan topraklarında entelektüel üstünlük mücadelesi verilmiyordu, hatta Atina diğer Yunan şehirlerinin bile gerisinde kalmıştı. Strabon, Tiberius döneminde sofistleri ve filozoflarıyla Marsilya'nın Atina'dan[74] daha fazla Roma'nın en soylu gençlerini kendisine çektiğini ve hatta Tarsus'un üniversite merkezi olarak Atina'yı geride bıraktığını söyler. Strabon, "felsefe ve genel eğitimin tüm diğer kısımları için bu şehirde öylesine bir coşku oluştu ki onlar Atina'yı, İskenderiye'yi, eğitim ve felsefe çalışma merkezi olarak anlatılabilecek tüm yerleri geride bıraktılar. Edebiyatın tüm dalları için okulları vardır," şeklinde bir ifadeyle Tarsus'tan[75] bahsetmektedir. Ancak Strabon, çoğu öğrenim merkezinden bu yönlerden farklılık gösteren Tarsus'ta tüm öğrencilerin yerli olduğunu ve şehre yerleşmek için çok az sayıda yabancının geldiğini belirtmektedir.

Ayrıca birinci yüzyılın son yarısında Yunanistan'ın uzun uykusundan uyandığını gösteren uyarıcı belirtilerle karşılaşıyoruz. Yunan özgürlüğünün kaybedilmesinden sonra özel hayatın ve okulların bir parçası hâline gelen hitabet, şimdilerde mevcut şart-

74 iv. s. 181.
75 xiv. s. 673.

lar altında bir kez daha hayatla yakından ilgilenmiş, hitabet öğretmenleri ile sofistler de yeni bir üstünlük elde etmeye başlamıştı.

Araştırmamız sırasında ilk kez daha sonraki sofistlerden bahsetme fırsatı bulduğumuz için bir anlığına bu adamlardan bahsetmek maksadıyla durup, onların tarihinin ve soylarının izini sürmek iyi olur. Yunan gençlerinin özel hayatta başarılı olması ve devlete aktif bir şekilde hizmet ederek görevler üstlenmesi için eğitildiğini anlatarak, bir yerden başka bir yere seyahat eden MÖ beşinci ve dördüncü yüzyılların sofistlerine aşinayız. Bu adamlar bir şekilde öğrettikleri şeylerde farklı olsalar ve çeşitli konuları çalışma alanlarına dâhil etseler de istisnasız bir biçimde retorik ve toplum önünde konuşma sanatına özel vurgu yaptılar. O günlerde Atinalıların kamusal ve özel hayatında neredeyse zorunluluk hâline gelen sözcükleri ustaca ve etkili bir şekilde yönetme sanatı, Yunanların hassas sanat anlayışına hitap ediyordu ve bilginin kendisini taşımasındaki önemiyle bilgeliğin öğretmeni olanlar için makul bir durumdu. Dördüncü yüzyılda Isocrates, epideiktik hitabetine sanatsal kimlik kazandıran ilk kişiydi; Isocrates'in ellerinde hitabet bölümü yeni bir anlam ve güç kazandı; Isocrates, Yunan gençleri için hazırlanan eğitim müfredatında retorik ve hitabet çalışmalarını bağımsız bir noktaya getirdi. Yunan bağımsızlığının kaybedilmesiyle Demosthenes ve Hypereides'in hitabetleri gibi ilham verici ulusal hitabet sahası sekteye uğradı ve söylenildiği gibi topluluk önünde konuşma sanatı okullarda yapılmaya başlandı. Hitabet, okullarda zoraki ve yapay var oluşa öncülük etti ve ruhun içinden uçup gittiği bir beden gibi parçalara ayrılıp üzerinde çalışıldı. Yine de kamuda, mecliste, sarayda ve elçiliklerde seçilmiş dinleyicilerin önünde konuşma sanatı sergilenmeye devam etti. Lakin bu gibi dönemlerde hatipler genel olarak her şeyden önce kendi sanatlarını sergilemekle ilgilenen profesyonel hatip ve belagat öğretmenleriydi. İskender doğuyu fethedip Yunan medeniyetinin ve dilinin dünyanın bu kısmına doğru genişlemesinin yolunu açınca, şüphesiz buradaki özgür toplumlarda yavaş yavaş hitabet alanı genişledi. İnsanlar bir süreliğine de olsa hatiplerden ders almaya başlayınca hitabeti devlete hizmet etmek için kullandılar. Oysa o dönemlerde hitabet, felsefenin rekabet iddialarıyla uğraşmak zorundaydı; en azından İsa'dan önceki son üç yüzyılda nüfusun çoğunluğu tarafından bu kadar coşkulu ve açık bir şekilde asla

kabul görmedi. Belirgin bir şekilde okul hitabeti olarak kaldı ki önceki dönemlerin ilham verici hitabetinden oldukça farklıydı. Ayrıca yaşam için gerekli olduğu iddiasından asla vazgeçmese de kendisini gitgide halktan[76] ayırma eğiliminde olduğu anlaşılır. Öyle görünüyor ki popüler hitabet sarayın bir parçası olmaktan kurtulamadı. Strabon'un *Coğrafyası*'nda[77] Küçük Asya şehirlerinde aktif olarak bahsettiği çok sayıdaki hatibin sofistlik[78] okullarında ne ölçüde bir eğitim aldığı sorun teşkil etmekteydi. Küçük Asya ile Rodos ve Lesbos (Midilli) gibi Ege Adaları bu okulların geliştiği özel bir alan gibi görünse de MÖ birinci yüzyılda[79] Atina'da da bir okul bulunuyordu. Muhtemelen Isocrates zamanından beri Atina'da retoriğin öğretildiğine inanabiliriz.

İsa'dan önceki yüzyıllarda hitabet eğitiminin genel eğilimi bahsettiğimiz şekilde olsa da aynı dönemde geçerli olan tamamen zıt başka bir eğilim daha vardı ve bu, sonraki dönemlerde

---

76 Bu, Epikür filozof (taraflı bir bakış açısıyla yazan) Philodemus'un *De rhetorica* adlı eserindeki birçok pasajdan anlaşılmaktadır (Bkz. i. s. 41, 8; krş. Epicurea [Usener], s. 113, 18). Çeşitli retorik dallarında yazılan kitaplardan bu dönemde okullarda skolastikliğe ya da en azından biçimciliğe doğru bir eğilim olduğu anlaşılır (Bkz. Philod., ii. s. 110, 9: τεχνολογίαι σοφιστικαί; i. s. 195, 22: τέχναι [jestlerin ve sesin düzenlenmesi]; i. s. 138, 17: παραδόσεις [θεωρημάτων πολιτικῶν]). MÖ birinci yüzyıldaki gibi Philodemus'un dağınık sayfalarından sofist hakkında iyi bir fikir elde edebiliriz. Bu dönemin sofistleri yargısal, tartışmacı ve epidektik olmak üzere üç farklı söylev türüyle ilgilenmiştir; kendi sanatlarının diğer sanatların ve bilimlerin anası olduğunu iddia etmiştir (Bkz. i. s. 212, 21, 25; i. s. 223, 13). Avukatlar ve popüler konuşmacılar sofiste eğitilmesi için oğullarını göndermiştir (Bkz. i. s. 38, 5). O, söylevin kısımlarının işlenmesi için giriş, anlatı vb. gibi kurallar belirlese de herkes bu kurallara uymadı (Bkz. i. s. 201, 12). Üslubun işlenmesi ve hafızanın gelişimi için kurallar belirledi (Bkz. i. s. 79, 23). Sesin ve vücudun kontrolü için kurallar koydu (Bkz. i. s. 193, 16). O, metaforları, entimemleri, alegorileri ve hiperbatayı işledi (Bkz. i. s. 170, 24; i. s. 78, 16; i. s. 181, 25; i. s. 160, 15). O, "gösteriler" (Yun. ἐπιδίξεις) yaptı ve yargısal, tartışmacı ve elçilikle ilgili söylevlerden örnekler verdi (Bkz. i. s. 134, 2; ayrıca θετικά adlı temalarla ilgilendi bkz. i. s. 206, 22). Görünüşe göre bu dönemin sofisti bir gence pratik öğrenmenin her dalında eğitim vermiyordu. Net bir biçimde hitabet (retorik) öğretmeniydi (Bkz. Brandstätter, Leipz. Stud., 15, s. 226).

77 xiii. ss. 614, 617, 627.

78 Halikarnasoslu Dionysius, kendi dönemindeki bazı hatiplerin (muhtemelen sözde Asyalı hatipler) sistematik retorik eğitiminin haricinde genel eğitim konusunda da bilgi eksikliklerinin olduğunu söyler (Bkz. De comp. verb., 25, s. 206; krş. De or. ant., 1).

79 Bkz. Blass, Griech. Bered., s. 95.

önemli sonuçlara neden olacaktı. MÖ dördüncü yüzyılın sonuna doğru ya da üçüncü yüzyılın başında hitabet çalışmalarının bir değişime uğradığından bahsettik. Mezkûr dönemden önce sofist olarak bildiğimiz kişiler az ya da çok övgü kazanmalarını sağlayan konularla ilgilenmeye ya da erdemin doğası nedir gibi yarı felsefi soruları tartışmaya alışkındı. Tanrıların ve evrenin doğası nedir? Ancak şimdilerde, özellikle de mahkemelerde ve mecliste yaşanan hadiselere benzeyip hayat tecrübesine dayanan konular kullanılmaya başlandı.[80] Sofistik hitabet öncelikle epideiktik nitelikteydi ve gündelik hayatın isteklerini fark ettiren hitabetler gibi onlara uygun olmayan konuların okula girmesi bu gibi hitabet türlerinin yaygınlaştırılması için yapılmıştı. Yeni konulara sofistik ya da epidektik yaklaşım gösterilerek ve tam anlamıyla epidektik söylevlerle hukuki ve tartışmacı temaların "gösterisi" yapılarak, epideiktik veya gösteri hitabetin daha geniş bir anlam kazandığı düşünülebilir. Bu durumda sofistik eğitim, o günlerde yaşam için bir hazırlık sunduğunu iddia edebilirdi. Ayrıca kimileri sofistik eğitimin tamamen yaşamın bir hazırlığı olarak kabul edilmesini reddetmesine rağmen kimileri de bu inançla oğullarını sofist okullarına gönderebilirdi.[81] Bir süre sofistik eğilimin yaygın olduğu görülmektedir. Fakat İsa'dan sonraki yüzyıllarda göreceğimiz gibi daha akla yatkın bir zevk ortaya çıkınca sonraki hukuki ve tartışmacı hitabet sofistik eğitimin temel parçasını oluşturdu.

Ya genel ya da özel hitabet eğitiminde bir profesyonel öğretmeni tanımlayan *Sofist* adı, kullanıldığı[82] dönemden beri hiçbir

---

80 Quintilianus, forumlarda ve halk meclislerindeki hayali davaların savunma taklitlerinin Demetrius Phalereus zamanında sofist okullarında uygulanmaya başlandığını söyler (Bkz. Inst, or., ii. 4, 41, 42; krş. ii. 10). Philostratus 481'de ve Photius, Bibl., cod. 61'de yeni eğilimi Aeschines'e bağlar. Philodemus okullarda uygulandığı şekliyle mahkeme ve meclis söylevlerinin taklit edilmesi sofist mesleğinin gerçek ve doğal bir parçasını oluşturmadığını söyler (Bkz. i. 122, 25-136, 20); Menander (Speng., Rh. Gr., iii. s. 331; bkz. s. 224, n. 4).

81 Bununla birlikte felsefe ve retorik arasındaki rekabetin bu görüş farklılığının bazı kısımlarını her birinin gelecekteki vatandaşlarına uygun bir eğitim sağlayacağını iddia ederek açıklaması gerektiğini hatırlamalıyız.

82 Brandstätter, Leipz. Stud., 15, s. 258, 259; Rohde, Gr. Rom., s. 315, n. 2. Sofist kelimesi aslında tek bir çizgide üstün bilgeliğe ve yeteneğe sahip herhangi bir kişi için kullanılmıştı ve MÖ beşinci yüzyılda doğal olarak pek çok alanda bilgi sahibi olduğunu iddia edenler için uygun bir tanımdı. Uygunluktaki bu değişim terimi teknik hâle getirme yönünde bir adım-

şekilde değişikliğe uğramamıştı. MS ikinci ve sonraki yüzyılların sofistleri meslekleri ve özellikleri bakımından MÖ dördüncü ve beşinci yüzyılların sofistlerinden farklı olsalar da tarihsel olarak doğrudan bu adamların neslinden geliyorlardı.[83] Ancak sonraki sofistler öncekiler gibi hitabet eğilimiyle her türlü bilgiyi aktarabilen öğretmenler değillerdi. Buna rağmen sonraki sofistler de halk önünde konuşma sanatını öğretip yorumlamaya devam ettiler.

Milattan sonra birinci yüzyılının sonuna doğru bahsettiğimiz okul hitabeti bir kez daha hayatla bağlantılı olmaya başladı. Okullarda yapılan hitabetin hukuki ve tartışmacı hitabete yönelmesi bu eğilimin bir göstergesiydi.[84] İmparatorluk dönemi-

---

dı. Görünüşe göre Epicurus kelimeyi tamamen teknik anlamda epidektik hitabet ve hitabet öğretmeni (epideiktik) olarak kullanan ilk kişidir (Bkz. Brandstätter ss. 228, 258).

83 İmpartorluk sofistliğiyle tam tarihsel bağlantısı tartışma konusuydu. Rohde'nin görüşüne göre bu, önceki Asya tipi hitabetin doğrudan bir sonucuydu (Bkz. Gr. Rom., s. 312, n. 1; Rhein. Mus., 41, ss. 170-190). Brandstätter de bu görüşü desteklemektedir (Bkz. Leipz. Stud., 15, ss. 260 vd.). Bununla birlikte Asya tipi hitabet, Augustus çağında Halikarnasoslu Dionysius ve Caecilius'un resmî bir şekilde başlattığı ya da güçlü bir şekilde desteklenen Attik eğilimle belirgin bir şekilde değiştiren sofistlerin elindeydi (Bkz. Rhein. Mus., 41, s. 172). Polemo, Asya tarzında kelime hokkabazlığıyla yapılan hitabeti temize çıkarırken Philodemus dönemindeki sofistlerin aykırılıkları ve barbarlıkları kullandığı söylenir (Bkz. Philod., i. s. 154, 4; krş. s. 159, 20; Procop., ep., 116; Schmid, Gr. Renais., s. 43, n. 76). Bir diğeri, MÖ beşinci ve dördüncü yüzyıl öğretilerini geç dönem sofistleriyle ve Dionysius'un Caecilius'un Asya tarzı eğilimiyle bağdaştıran Kaibel'in görüşüdür (Bkz. Hermes, 20, ss. 497-513). Wilamowitz-Möllendorff, erken ve geç dönem sofistleri arasındaki tarihsel bağlantıyı vurgular (Bkz. Hermes, 35, ss. 1-52).

84 Bkz. Philos., 511, 518, 595, 600, 626, 628. MS ikinci ve üçüncü yüzyıllardaki sofistlerin yerel idare siyasetine gösterdikleri genel ilgi öğrettikleri hitabetin insanların yaşamına yaklaştığı gerçeğini gösterir. Lollianus, Atina'da στρατηγὸς ἐπὶ τῶν ὅπλων olarak görev yapıyordu (Bkz. Philos., 526; Theodotus için bkz ib., 566; Apollonius için ib., 600); Apollonius ayrıca archon olarak da görev yaptı. Polemo'nun Smyrna'daki faaliyetlerine de dikkat edin (Bkz. ib., 531, 532). Bu örneklerin sayısı arttırılabilir (Bkz. s. 164). Söylenene göre ikinci olarak sofistlik Nicetes'in ellerinde mükemmel bir şekilde yayıldı (Bkz. ib., 511). Bu yorum bu konu için yeni bir çağın başlangıcına vurgu yapıyor olabilir. Ayrıca önceki dönemlerin sahte retoriği yerini akıllı bir üsluba bıraktı (Bkz. Philos., 588, 589, 598, 613, 616). Hippodromus, Asya tarzında hitabet eğitimi alan birilerini bulmayı istedi (Bkz. ib. 618, 619). Loukianos'un anlattığı ve çok da eski olmayan abartılı sofist üslup örnekleri için bkz. Luc., Lexiphanes; krş. ib., Rhet. praec, 17. Bununla birlikte sofist her zaman evde, mahkemede veya meclis salonunda bulunmazdı (Bkz. Philos., 614; Lib., ep., 1038; Eumen., Pro rest, scol., 2; krş. Seneca, Contr., iii. praef., 16-18).

nin hitabetleri Atina'da değil de Küçük Asya'da kendisini bize göstermiştir. Smyrnalı (İzmir) Nicetes ilk büyük işaretti, neredeyse tüm ikinci yüzyılın sofistleri Asya'nın Yunan şehirlerinde ortaya çıkmıştı.[85] Romalılar, Yunanlarla temasa geçtiklerinde bu şehirlerde en aktif ve en canlı şehir yaşamıyla tanıştılar. Romalıların politikası, imparatorluğun itibarını ve şehirlerdeki düzeni korumak için gerekenden daha fazla fethedilen devletlerin iç politikasına müdahale etmemekti. Nitekim Küçük Asya'nın Yunan halklarının eski demokratik yönetim şekilleri Hristiyanlık döneminin ilk yüzyılının önemli bir kısmında hâlâ varlığını devam ettirmişti. Meclisler ve mahkemeler eskisi gibi toplanıyor, eski isimler altında yönetilen halk magistratları seçiyordu. Ülke zenginlik ve huzur içindeydi; büyük ölçüde mutluluktan keyif alıyordu. İmparatorluk döneminde Roma hükûmetinin eşitleme eğilimine ve merkezi hükûmetin (yerel idarenin her geçen yıl artan yüke karşı vergi sorununa bir çözüm bulmasındaki başarısızlığından dolayı) şehrin iç işlerine müdahalesinin gerekli olmasına rağmen siyasi bağımsızlık ve eski ulusal vatanseverlik hissiyatının büyük bir kısmı o dönemdeki toplumlarda da var olmalıydı. Bu koşullar altında hitabet eğitimi alan kişilere eskiye göre çok daha büyük ölçüde kamu aktiviteleri için çok geniş bir alanın açıldığı görülmektedir.[86] Yine de onu bir kez daha ön pla-

85 Philos., 511; krş. Sopater, Proleg. in Aristeid., iii. s. 737; Himer., or., xi. 2. Ephesos, Domitianus zamanında edebiyat merkeziydi (Bkz. Philos., 339).

86 Sofistik eğitimin aktif siyasi ve profesyonel yaşama bir hazırlık olduğu birçok pasajdan anlaşılır. Senatörler, avukatlar ve yargıçlar, imparatorluk memurları ve hatta imparatorlar, paganlar ve Hristiyanlar sofist okulunda eğitim aldılar (Bkz. Lib., i. 334, 5 vd; ii. 279, 4; 284, 3; 286, 13; 295, 5; iii. 229, 2; ep., 973, 1107; ib. i. 202, 8; 334, 10; iii. 435, 12; ep., 80, 140, 780, 781, 1143; ib., iii. 283, 10; Choric, s. 109). Konuşma kabiliyeti memuriyetin kapısını açardı (Bkz. Lib., ep., 248). Iulianus, eğitimli insanları eyaletlerdeki imparatorluk memuriyetlerine getirmeye çalıştı (Bkz. Himer., or., v. 10). Sofist, okulundan çıkıp hayata karışan gençleri gözlemlerdi (Bkz. Lib., iii. 199, 5). Sofistin okulunda eğitim alan konuşmacı mecliste savaş ve barış üzerine konuşurdu (Bkz. ib., iii. 198, 17). Sofistik eğitim tüm alanların en faydalısı olarak adlandırılır (Bkz. ib., i. 334, 4). Bir senatör maddi varlığa ve günlük konular üzerine konuşma yeteneğine ihtiyaç duyardı (Bkz. ib., iii. 447, 17). Sofistin işi halka konuşmacı yetiştirmekti (Bkz. ib., i. 617, 17; ep., 780). Etkili pozisyonlar da retorik vasıtasıyla elde edilirdi (Bkz. ib., ep., 823; krş. 1454). Sofistin mesleğine ilişkin en iyi tanım için bkz. Themis., 339b c. Philostratos *Sofistlerin Hayatı* adlı eserinde sofistler dışında nadiren öğrencilerden bahseder ancak Chrestus, diğer seçkin kişilerin yanı sıra birkaç

na çıkartacak dürtüyü hitabet eğitimine aktarmak için egemen gücün lütfuna ve cesaretine ihtiyaç duyardı. MS birinci yüzyılın son yarısında bu ihtiyaçlar devam ediyordu. Yüzyıl geçtikçe imparatorlar, Yunanistan'ın etki alanına girenler üzerine başarılı bir şekilde ortaya koyduğu cazibeye karşılık vermeye başladı.[87]

İmparator Claudius (41-54) tahtta çıktığından beri Yunanistan'a ihtimam gösteriyordu. Ülkeye ve insanlarına karşı duyduğu ilgisini çeşitli şekillerde gösterdi. Önceki yönetim döneminde yerinden edilen birçok Yunan sanat eserini ait olduğu yerlere geri gönderdi.[88] Claudius'un yönetimi altındaki özgür Yunanlar, Roma sarayında ve eyalette önemli bir konuma yükseldiler. Onun Yunan diline ve edebiyatına karşı duyduğu sevgi çok iyi biliniyordu. Ayrıca İskenderiye'de kendi ismini taşıyan bir vakıf kurdu.[89]

Nero (54-68), Claudius'un Helenizm algısını geliştirip bir adım daha ileriye taşıdı. O, Orestes gibi anne katili olmasından dolayı

ünlü siyasi hatip yetiştirdi (Bkz. 591). Libanius'a göre hitabet hayatın her yerindeki bir süstü(Bkz. ep., 140). Retorik günlük yaşamın kurtarıcısı ve destekçisiydi (Bkz. Procop., ep., 80; krş. Lib., i. 102, 11; s. 119).

87 Hatta bir önceki yüzyılda Iulius Caesar, Roma'da yaşayan ya da yaşaması gereken tüm hekimlere ve genel kültür öğretmenlerine ayrıcalık tanıyacağını belirterek eğitime karşı ilgisini göstermiştir ki daha sonra Augustus ise yabancıları Roma'dan sürgüne ederken bu iki sınıf lehine bir istisna yapmıştır (Bkz. Suet., Jul., 42; ib., Aug., 42). Materyal eksikliğinden Isocrates dönemiyle MS birinci yüzyıl arasındaki Yunan sofistlik tarihini gün yüzüne çıkarmak oldukça zordur. H. v. Arnim, bu dönemdeki retorik ve felsefe eğitimi arasındaki üstünlük mücadelesini şöyle anlatır: Başlangıçta yarış dengeliydi ancak Aristoteles retoriği koruma altına aldığında retorik geçici olarak avantaj sağladı (Bkz. H. v. Arnim, Leben u. Werke d. Dio von Prusa, ch. i; Wilamowitz-Möllendorff, Hermes, 35, ss. 1-52). İskender'in doğudaki fetihleriyle birlikte retoriğin uygulanması için daha geniş bir alan açıldı ve hitabet eğitimiyle de zafer kazanıldı. Üçüncü yüzyılda bireysel bilimler felsefeden ayrılarak öne çıkmıştır. Üçüncü yüzyılın sonuna doğru da retorik kendisine bir sistem kurmaya başladı ve felsefe de arka plana geriledi. İkinci yüzyılın ikinci yarısı mücadelede retoriğin τέχνη, τέλος ve ἔπγον olup olmadığı tarzında sorular gündeme gelmiştir. Daha sonra mücadele Roma'ya taşıdı ve orada daha fazlası yaşandı. Cicero, felsefeyi antik haklarına bağlı şekilde restore etmeye çalıştı ancak kalıcı sonuçlar elde edemedi. Felsefe böylece Romalıların elinde ἐγκύκλιον παίδευμα hâline gelmiştir. Yunanlar arasında felsefe hâlâ eski ihtişamını koruyordu. Bury, imparatorluk döneminde felsefe ve retorik arasındaki mücadeleyi, klasik edebiyat ve bilimin eğitimle ilgili değerleri konusunda modern zamanlarda ortaya çıkan tartışmalarla karşılaştırır (Bkz. Roman Empire, s. 573).

88 Paus., ix. 27, 3; Dio Cass., lx. 6.

89 Suet., Claud., 42.

hakkını arayan Eumenides'in hatırı için asla Atina'ya gitmedi. Ancak şüphesiz ki saf egosundan dolayı Corinthos'taki Flamininus örneğini taklit etti ve 67 yılının Isthmian Oyunları'nda tüm Yunanlara özgürlük sözü verdi. Burada Nero'nun Yunan olan her şeye duyduğu hayranlığı ifade ederken gösterdiği ölçüsüz davranışların hikâyesini ve Yunan standartlarına başvurarak kendi beceri ve kavrayışlarını güçlendirmeye çalışmasını tekrar etmeye gerek yok. Davranışları, kibre ve bencilliğe dayansa da onun aşırılığıyla Yunan entelektüelinin üstünlüğüne ve bu üstünlüğün diğer uluslar üzerindeki etkisine karşı itibarsız, kaba ancak yine de bir övgü niteliğindeydi. Nero, Yunanistan'ın, dünyanın saygısını kazanmak için belli bir hakka sahip olduğunu kabul ediyordu.

Önceki dönem imparatorlarının gevşek yönetiminden sonra mali işleri daha da sıkılaştıran Vespasianus (69-79), Nero'nun bahşettiği boş "bütün Yunanlara özgürlük" sözünü yerine getirmedi. Bu sebeplerden dolayı Yunanlar onun yönetiminden zorluk çekseler de Vespasianus, Yunan çalışmalarını resmî olarak tanıyan ilk imparatordu. Bu durum başka bir yoldan Yunanlara fayda sağlıyordu. Vespasianus, Roma'daki Yunanca ve Latince belagat kürsüsüne yıllık 100.000 sestertius maaş verdi ve seçkin ozanlarla sanatçıları büyük paralarla ödüllendirdi.[90] Quintilianus Latince kürsüsüne atanan ilk kişiydi.[91] Vespasianus ayrıca "gramer" öğretmenlerini, hatipleri, doktorları ve filozofları bazı kamu görevlerinden muaf tuttu.[92]

Domitianus (81-96) dönemi, bir kez daha Yunanca ve Latince eğitim için olumsuz bir zaman dilimiydi. Domitianus, Roma'da Olimpiyat Oyunları tarzında organize edip Yunan kıyafetleriyle başkanlık ettiği yarışmalarda Helen kültürünü seven bir kişi olarak görünse de filozofları ve bilginleri tüm İtalya'dan kovdu.[93] Daha sonraları bu dönemi bir şekilde kendi ışığında yorumlayan Philost-

90 Suet., Vesp., 18.
91 Ierome, ilk ödemenin MS 90 yılında Domitianus döneminde yapıldığını söylemektedir (Bkz. Euseb. Chron).
92 Charisius'un *Digest*'teki sözlerinden önlemlerin Vespasianus dönemine kadar eskiye dayandığı görülür (Bkz. 1. 4, 18, 30). Burada Vespasianus'un bir hediyesi olarak mahalli kamu görevlerinden muafiyetten bahsedilse de muhtemelen diğer sorumluluklardan da muafiyet verilmiştir (Bkz. Plin., Ep. ad Trai., lviii. [lxvi.]; Tac, Dial, de or., 9).
93 Suet., Domit., 10; Tac, Agric, 2; Hertzberg, Gesch. Griech., ii. s. 142, n. 42. Titus, Vespasianus'un tüm emirlerini onaylamıştır (Bkz. Suet., Tit., 8).

ratus, Domitianus döneminde dünyanın her yerinden gelen gençlerin Atina okullarına akın ettiğinden bahsettiği için görünüşe göre Atina, eğitim dünyasındaki üstünlüğünü yeniden sağlıyordu.[94]

Nerva ve Traianus, tüm Yunan ve Roma dünyasına düşünce özgürlüğünü tekrar geri kazandırdı. Bu iki imparatorun Yunanistan'la kişisel bağlantılarına ilişkin elimizde çok fazla bilgi bulunmaz ancak başka yerde de olduğu gibi bu iki imparatorun yönetimi, Yunanistan'da da uzun ve uğursuz geçen Domitianus yönetiminin ardından muhtemelen bir rahatlama dönemi gibi hissedilmişti. İmparator olduğu kısa süre boyunca Nerva (96-98), Yunan hatip Dio Chrysostom'u sürgünden çağırdı; bu ünlü adam, ardıl imparator Traianus'la (98-117) yakınlığını ve dostluğunu devam ettirdi. Dahası, Philostratus'un[95] anlattığına göre Traianus seçkin sofist Polemo'ya karada ve denizde ücretsiz seyahat etme ayrıcalığı bahşetti ki daha sonra Hadrianus bu ayrıcalığı sofistin çocuklarına da verdi. İmparatorların doğudaki bu topraklarla bilgece ilgilendiğini görürüz ve doğudaki okullara kısa süre sonra resmî statü verilecekti.

İmparator olduktan sonra bile Yunan filozoflarla ve sofistlerle mükemmel derecede bir yakınlık ve dostluk içinde yaşayan Hadrianus (117-138), (geç dönem tarihçilerinin söylediğine göre[96]) Yunanların çalışmalarını, yaşam tarzını, dilini ve Atinalıların kültürünü benimseyip Helenizm ruhuyla dolup taşmıştı. Yunanistan'a, halklar arasındaki uygun yeri geri vermeye karar verdi; onunla birlikte ülke için ulus yaşamının yeni ilham çağı başladı. Hadrianus, Atina'nın liderliği altında dağılmış Yunan ırkını bir araya getirmeyi planladı. Bu amaçla Atina'da Helen-Birliği Meclisi ve Pan-Helenia adlı yeni bir ulusal meclis kurdu. Nerede kurulmuş olursa olsun tüm Yunan topluluklarının bu meclislerin her ikisine de temsilci göndermesine izin verildi. Meclis ve yeni ulusun merkezi olarak Pan-Hellenios Zeus Tapınağı'nı inşa ettirdi. Bu, en önemlisi olmasa da Hadrianus'un Atina'yı süslediği pek çok yapıdan sadece biriydi. Olympia Zeus Tapınağı'nı Peisistratus kurdu, Antiochus Epiphanes genişletti. Hadrianus ise pantheon tarzında inşasını bitirdi. Bu dönemden sonra birkaç yıl içinde

94 359.
95 532.
96 Aurelius Victor, Epit., 14.

Roma'da bir gymnasium, bir stoa, bir kütüphane ve birçok bina yapıldı. Şehrin her yeni mahallesi Ilissus yakınına Acropolis'in güneydoğusuna doğru inşa edildi ve bir olayın anısına yapılan kemerle eski şehirden ayrıldı. Hadrianus, Yunanistan'ın birçok yerinde güzel binalar yaptırsa da Atina'ya özel bir ilgi gösterdi.

Bununla birlikte Hadrianus sadece güzel binalar inşa ettirmekle kalmadı. O, pek çok şekilde Yunan çalışmalarına ilgi duyduğunu gösterdi; Yunan filozoflarına ve diğer bilgelere birçok iyilik bahşetti. Öğretmenlere ve diğerlerine dokunulmazlıklar verip ilk elden daha fazla ayrıcalık sunarak önceki imparatorların kararnamelerini onayladı.[97] Öğrenmeye karşı hissettiği dürtü yoğun olmalıydı. Atinalılar, Hadrianus'un Atina'ya ilk gelişinden itibaren yıllarını yeniden saymaya başlayabilirdi.[98]

Hadrianus'un Atina'daki felsefe okullarının birinde müdürü değiştirmesi, Roma'dan uzakta bulunan okulların imparatorluğun denetimi ve kontrolü altında olduğunu gösterir. İmparatorun annesi Plotina, *Epikür* Okulu'nun bir üyesiydi. Yönetmeliğe göre Roma vatandaşı olmayanlar bu okula (ve muhtemelen diğer okullara) müdür olarak atanamazdı. Ayrıca vasiyetlerin (emanet vasiyetleri hariç) Latince yazılması gerektiğine dair bir yasa da bulunuyordu. Eski üyeler de bu sınırlandırmalara tabiydi. Bu yüzden Plotina, mevcut müdür Popillius Theotimus'un vasiyetinin okulla ilgili kısımlarını Yunanca yazmasına ve halefini herhangi bir grup arasından seçmesine izin verilmesi için imparatora yalvardığı bir mektup yazdı. Mektup, müdür seçimine getirilen kısıtlamaların pozisyon için doğru kişiyi bulmayı zorlaştırdığını vurguladı. Hâlbuki okul üyelerinin vasiyetçi tarafından yapılan seçimden başarıyla geçme ve fırsat buldukça pozisyondaki diğer adamın yerine atanma ayrıcalığı okula iyilikten başka bir şey getirmedi. Hadrianus, sadece Theotimus'a değil, okulun gelecek müdürlerine de uygulanması için yapılan talebi kabul etti.[99]

---

97 Dig., 1. 4, 18, 30; Philos., 532.

98 Dittenberger, Hermes, 7, 213.

99 Plotina'nın imparatora gönderdiği Latince mektup, imparatorun Plotina'ya verdiği Latince yanıt ve Plotina'nın ricası üzerine okul üyelerine Yunancayı kullanmalarını duyurduğu mektubu içeren yazıt için bkz. Dessau, Insc. Lat. sel., ii. 2, 1906, No. 7784. Hadrianus'un Plotina'nın bildirisine karşı kullandığı ifadeler için bkz. Diels, Archiv. f. Gesch. d. Philos., 4, ss. 486-491.

Hadrianus'un en önemli icraatlarından biri Roma'da bir toplanma yeri, Yunan ve Roma sofistlerinin ve ozanlarının tiyatro gösterilerini sergilemesi için tasarlanan Atheaeum'u kurmaktı ki burası, daha sonra Roma Üniversitesi'nin merkezi oldu. Elbette ki isim, impatarotun Atina'ya duyduğu sevgiyi gösterir. Hadrianus ayrıca İskenderiye'deki Museum'un ayrıcalıklarını da onayladı ve birçok sofistle birlikte diğer bilginleri kurum üyesi yaparak onurlandırdı. Böylece Ozan Pancrates'in yanı sıra Smyrnalı Polemo ve Miletoslu (Milet) Dionysius çok seçkin sofist hâline geldi.[100]

Hadrianus'tan sonra gelen iki imparator ve zengin sofist Herodes Atticus, Hadrianus'un başlattığı akımı devam ettirdi. Herodes özel biri olmasına rağmen muazzam zenginliğiyle bir şeyler inşa etme hevesi ve çok fazla para harcamasıyla imparatorlarla bile rekabet ederdi. Acropolis'in güneybatı yamacında karısı Regilla'nın anısına güzel Odeum'u inşa ve Ilissus yakınındaki Panathenaic Stadium'unu yeniden düzenleyerek tamamen Penteli mermeriyle restore ettirdi. Böylece Atina'ya karşı duyduğu cömert sevgiyi kanıtladı. Zamanının en önemli sofistlerinden biriydi, onların hayranı ve koruyucusuydu. Üç imparatorla dostça yakınlığı vardı. Marcus Aurelius yönetiminin sonlarında öldü.

Antoninus Pius (138-161) imparator olduktan sonra Atina'yı ziyaret etmemesine rağmen gerçek bir bilgi dostuydu. Maddi açıdan filozoflara ve hatiplere karşı ilgisini önemli ölçüde gösterdi. Söylenene göre tüm eyaletlerdeki hatiplere, filozoflara maaş bağladı ve onları onurlandırdı.[101] Görünüşe göre bahsedilen onurlandırma çoğunlukla belirli vergi ve kamu görevlerinden muafiyet içeriyordu. *Digest*'te bu görevlerden ya da bir kısmından bahsedilmiştir.[102] Anlaşıldığı kadarıyla bunlar bayındırlık memuriyeti, rahiplik, jüri hizmeti, palaestrae'in denetimi, eğitim masraflarının ödenmesi, askerlik hizmeti gibi görevlerdi. Doktorlar ve "gramer" öğretmenleri de ayrıca bu görevlerden muaftı. Erken dönemlerden itibaren doktorların

100 Philos., 532, 533, 524; Athen., xv. 21, s. 677.

101 Jul. Capit., Anton. Pius, 11.

102 xxvii. 1, 6. Ancak onurlandırılmaların çoğu Hadrianus'tan önceki döneme aitti; Antoninus sadece Hadrianus ve önceki imparatorların fermanlarını onayladı. Her imparatorun faaliyetlerinin kendisine özgü olduğu ve iktidardan ayrıldıktan sonra sona ereceği düşünüldüğü için tahta çıktıklarında önceki imparatorların faaliyetlerini onaylamak sıradan bir durumdu.

halkın hayırseverleri olarak kabul edildiğini ve Yunan yasa koyucuları tarafından böyle muamele gördüğünü fark etmek şaşırtıcıdır. Diodorus Siculus erken dönemlerde doktorların devletten maaş aldığını söylemektedir.[103]

Antoninus Pius'un ödenmesini emrettiği maaşlara bakarsak, maaşların ödenmesi şehrin sorumluluğundaydı ancak şehirlerin ödeyemediği durumlarda maaşı muhtemelen Fiscus ya da imparatorluk hazinesi tarafından ödeniyordu. Antoninus'un tüm eyaletlerde uygulanması için bu düzenlemeleri yaptığı söylenir. Bunların Atina'da maaşların bağlı olduğu akademik kürsülerin kurulmasına yol açtığını ummalıyız ki durum da aslında bu şekildeydi. Anlaşıldığı kadarıyla retorik kürsüsü kuruldu ve Philostratus'a göre Ephesoslu (Efes) Lollianus, kürsüye atanan ilk kişiydi.[104] Bu dönemde filozoflara maaş verilmesi için bazı

103 ii.13.

104 Philos., 526. Zumpt'un görüşüne göre maaşlar yerel idareler tarafından ödenecek ancak ödeyemedikleri durumlardan maaşlar imparator tarafından karşılanacaktı (Bkz. Ueber den Bestand d. phil. Schul., s. 45). Bu görüş muhtemel olsa da kesin değildir. Atinalı Apollonius'un görev yaptığı siyasi kürsünün Atina'daki yerel idare kürsüsü olduğu anlaşılırdı ve daha sonra Marcus Aurelius'un kurduğu sofist ya da sofistik kürsü de imparatorluk bağışı olarak görüldü (Bkz. Philos., 600; Zumpt s. 49; Philos., 588; 618; Sopater, Proleg. ad Aristeid., iii. s. 739; Phot., Bibl., cod. 80, s. 60). Son kısmın kesin olduğu görülmektedir (Bkz. Philos., 566 Krş. 591). Brandstätter, Yunan yazarların kullandığı şekliyle πολιτικός ve σοφιστικός kelimelerini karşılaştırarak burada öğretilen belagatin özelliklerine atıfta bulundukları ve siyasi kürsünün yargısal belagat kürsüsü olduğu sonucuna varır (Bkz. Liebenam, Städteverwaltung, s. 79, n. 2). Aşağıdaki yorumların Brandstätter'in görüşlerinden ziyade Zumpt'u görüşlerini desteklediği görülür: (1) Bu dönemde ve daha sonraki süreçlerde imparatorluğun çeşitli yerlerinde sofistlik kürsüleri varken yargısal hitabet kürsüsünün varlığına dair bir şey bulamıyoruz (Bkz. Dig., 1. 9, 4, 2). (2) Philostratus 526'da kürsüyü πολιτικός olarak adlandırırken başka bir yerde de ὁ' αθήνησι θρόνος olarak adlandırır. (3) Siyasi kürsü ve sofistlik kürsüsü görevlilerinin faaliyetleri arasında ayrım yapmak zordur. Bu yüzden Theodotus, ἀγωνιστὴς τῶν πολιτικῶν λόγων καὶ ῥητορικῆς ὅφελοσ şeklinde adlandırılsa da sofistlik kürsüsüne atanmıştı (Bkz. Philos., 567). Siyasi kürsü görevini yürütenler sofist olarak adlandırılır ve sofistlik kürsüsündekilerden farksızdır. Bu yüzden Atinalı Apollonius, siyasi belagat öğretmeninin üslubunun nasıl olması gerektiğine dair bize söylenenlere tamamen uyumlu olarak ölçülü bir üslupla yazmış ve Lollianus "gösterilerini" sofistik bir üslupla yaparken doğaçlama da konuşuyordu (Bkz. ib, 601, 602; 527). Naucratisli Apolloius, sofistlik kürsüsünde görev yapan Heracleides'in rakibi olsa da siyasi söylevler verirdi (Bkz. ib., 599). (4) πολιτικός'un kullanımı publicus,

önerilerin yapıldığı görülürken ya bu dönemde ya da takip eden imparatorların yönetiminde Atina'da ayrıca bir "gramer" kürsüsü de kurulmuştur.[105]

Antoninus, onurlandırılmasına izin verilen sofistlerin, "gramer" öğretmenlerinin ve doktorların sayısıyla ilgili özel talimatlar verdi. Küçük şehirler beş doktor, üç sofist ve üç "gramer" öğretmeni; mahkemelerin kurulduğu büyük şehirler yedi doktor, dört sofist ve dört "gramer" öğretmeni; başkentlerse on doktor, beş sofist ve beş "gramer" öğretmeni bulundurma ayrıcalığına sahipti. Ne olursa olsun bu sayılar artmazken bazı görevlerin olması durumunda sayıları azaltılabilirdi. Dokunulmazlıklar yerel meclisin resmî oyundan ve hak sahiplerinin resmî listeye kaydı yapıldıktan sonra verilirdi. Herhangi bir durumda sayıları çok olmadığı için onurlandırılan filozofların sayıları hakkında bir sınır bulunmamaktadır.[106]

Antoninus Pius'un "Sanat ve Bilim Cemiyeti" olarak adlandırılabilecek atamalarla ilgili yaptığı düzenlemeler bunlarla sı-

civilis, municipalis ya da liturgies gibi kamu hizmetleri olduğu anlaşılmıştır (Bkz. Dig., xxvii. 1, 15, 12; ib., 1. 4, 14 ; 18; Kuhn, Verf. d. röm. Reichs, i. s. 40). Diğer taraftan şüphesiz ki birçok kentte temel hitabet ve hukuk eğitimi veren öğretmenler bulunuyordu ve bu öğretmenlerin bir kısmına kürsü de verilmişti (Bkz. Philos., 274, 331, 566, 570, 614; [Luc], Amores, 9; Lib., iii. 449, 17; Isoc, De antid., 30, 3741). Eğer Atina'daki "siyasi kürsü" bahşedilen bir kürsü olsaydı bu lütuf şehir ya da imparator tarafından verilirdi. Üçüncü yüzyılın ikinci yarısında Atina'da iki retorik kürsüsü bulunuyordu (Bkz. Eunap., s. 11; Tatian, Or. ad Graec, 19). Tatianus'un söylevi MS 152-173 arasına tarihlendirilmiştir (Bkz. Christ, Gr. Lit., s. 891; Aime Puech, Recherches sur le discours aux Grecs de Talien, ss. 10, 96). Bu yüzden bu dönemde maaşlar zaten belirli filozoflara veriliyordu. Altı yüz altın parçası (60.000 sestertius) olarak verilen maaş miktarı Atina'da filozoflara verilen maaşlardan çok daha büyüktü. Roma'daki sofistler Atina'dakilere nazaran daha fazla maaş alırdı ancak burada Roma'daki filozoflara atıfta bulunulması mümkün değildi. Atina'daki filozoflardan bahsedilmesi ve Philosratus'un 10.000 drahmi ve Tatianus'un 600 aureus arasındaki tutarsızlık, yorum yanlışlığı ya da para değerinin değişimiyle açıklandı. Atina'da Lonnianus'la ilgili bir yazıt bulunmuştur (Bkz. Kaibel, Ep. Gr., No. 877).

105 "Gramer" öğretmeni için bkz. Eunap., s. 7; krş. Phot., Bibl., cod. 242, s. 346; Filozoflar için bkz. Jul. Capit., Anton. Pius, 11.

106 Dig., xxvii. ii., 6. Mommsen, ayrıcalıklı olabilecek kişilerin sayısına sınırlama getiren Antoninus Pius'un fermanının sınırsız muafiyetin mümkün olduğu mevcut külfet düzenlemesi gerektirdiğini ileri sürmüştür. Bu yüzden bu miktar önceki imparatorların bağışlarını ima etmektedir (Bkz. Mommsen, The Provinces of the Roman Empire, i. s. 393).

nırlı değildir.[107] Ayrıca ayrıntılı ve resmî bir şekilde atamaların yapıldığını görebiliriz; yani artık atamalar keyfi olarak yapılmaz. Daha sonra da açıklanacağı gibi ünlü sofistler genellikle özel olarak onurlandırılsa da bazen imparatorlar bireysel olarak profesörlere kapris yapıp onları itibarsızlaştırırdı.

Antoninus Pius'un girişimleriyle Atina'da bu şekilde kurulan üniversiteyi Marcus Aurelius (161-180) genişletti. Marcus Aurelius, gençliğinden beri Yunan filozofların ve sofistlerin dostuydu. İmparator olduktan sonra bile yakınlığını devam ettirip derslerine katılmayı sürdürdüğü Herodes Atticus'un öğrencisi, Yunan bilgeliğinin sıkı bir dostuydu ancak yönetimindeki zorunluluklardan dolayı huzur arayışlarına pek fazla zaman ayıramadı. Yine de sefer aralarında önceki imparatorların Yunan okullarında başlattığı işi devam ettirdi. Görünüşe göre yönetiminin ikinci yarısında Atina'daki mevcut retorik kürsüsünün yanında muhtemelen maaşlarının şehir tarafından karşılandığı, üstelik maaşların daha yüksek olduğu ikinci bir kürsü kurdu. Bu kürsünün maaşları imparatorluk hazinesinden karşılanırdı. Sofist Theodotus, yeni kürsüye atanan ilk kişiydi ve iki yıl boyunca bu görevi sürdürdü. Zamanı belirsiz olsa da muhtemelen sonrasında imparator, boş pozisyonu doldurması için Herodes Atticus'un öğrencisi ve zamanın en ünlü sofistlerinden Tyreli (Sur) Adrianus'u çağırdı. Marcus bu atamayı yaptığında Adrianus'un söylevini dinlememiş, hatta onu görmemişti bile. Fakat sadece büyük ününe dayanarak onu bu pozisyona çağırmıştı. Marcus Aurelius, 176 yılında Atina üzerinden Roma'ya geçerken Adrianus'un hitabetini dinlemeye karar verdi ve tartışması

107 Bu yüzden Antoninus Pius, imkânı olan filozofların gönüllü olarak para harcamayı da gerektiren ülke hizmetleri yapmalarını istediğini vurgulamıştır. Sonraki süreçte Septimius Severus ve Caracalla şehirde doğup öğretmenlik ya da hekimlik yapan bir öğretmenin ya da bir hekimin doğduğu şehirde ayrıcalık talep etmesini engelleyen yasa çıkarmıştır ancak Antoninus döneminde yasal olarak ataması yapılan şehirlerde öğretmenlik veya hekimlik yapan istisnai becerilere sahip kişilerin onurlandırılması için bir öneri sunuldu. Sofist öğretmenleri ve muhtemelen diğer öğretmenler de maaşı olsun ya da olmasın Roma'da görev yapıyorsa ayrıcalıklı sayılırdı (Krş. Dig., 1. 5, 9). Roma'da öğretmenlik yapmaları durumunda herkesin anavatanında öğretmenlik yaptığı düşünüldüğü teorisi vardı. Hukuk öğretmenleri Roma'da görev yaparken ayrıcalıklı sayılmasına rağmen eyaletlerdeyse böyle bir ayrıcalıkları yoktu (Bkz. Dig., xxvii. 1, 6, 7, 9-12; 1.5).

için sofiste bir konu sundu. Adrianus konuyu öylesine başarılı bir şekilde ele aldı ki Marcus hitabetinden memnun kaldı ve ona birçok hediyeyle birlikte onur bahşetti.[108] Bu olaydan sonra imparator başladığı işi bitirdi ve Akademi, Peripatetik, Stoa ve Epikür gibi dört felsefe okuluna (muhtemelen her okula ikişer tane) çeşitli kürsüler kurdu.[109]

"Marcus" der Dio Cassius, "Atina'ya geldikten sonra her bir bilim dalına yıllık maaşlar vererek Atinalıları, Atina'daki ve dünyanın her yerinden gelen öğretmenleri onurlandırdı." Zonaras da bu maaşların imparatorluk hazinesinden ödendiğini belirterek ekleme yapar.[110] Adayların incelenmesinden sonra değerli sofist Herodes Atticus, felsefe kürsüsüne atama yapardı. Sofistlik kürsüsüne yapılan atamalarsa bir süre imparator tarafından yapıldı.

Konuyu anlatan bu pasajdan Marcus'un Atina'yı gerçek bir üniversite merkezi hâline getirmeyi hedeflediği ve hedeflerini

---

108 Kürsü 174 yılından sonra kurulmuştur. Marcus'un 176 baharında Smyrna'da olduğunu, aynı yıl Atina'ya gittiğini ve orada Elusis Gizemlerine katıldığını biliyoruz (Bkz. Clinton, Fasti Romani, ad an. 176; Jul. Capit., Marc. Ant. Phil., 27). Bu dönemde Adrianus hâlihazırda Atina'daki sofistlik kürsüsünün başındaydı (Bkz. Philos., 588). Zumpt, tarih olarak imparatorun Sirmium'da bulunduğu 168 yılını vurgular, Hertzberg ise Marcus'un saltanatının ikinci yarısında olduğunu düşünmektedir (Bkz. Ueber den Bestand d. phil. Schul., s. 51; Gesch. Griech., ii. s. 411). Philostratus konuyla ilgili ἐκράτει μὲν ἤδη τοῦ τῶν σοφιστῶν θρόνου demektedir (Bkz. 588). Eğer bu durum Adrianus'un atanmasının Marcus'un Atina'ya gittiği dönemin son günlerinde olduğunu ileri sürüyorsa kürsü de muhtemelen bu tarihte kurulmuştu. Çünkü metinde de vurgulandığı gibi Adrianus'un ilk halefi Theodotus, kürsüdeki ilk kişiydi ve bu görevi ölene kadar iki yıl boyunca devam ettirdi (Bkz. ib., 566, 567). Adrianus, 164-168 yılları arasında Roma'daydı ve Roma'da bulunduğu sırada Galenius'un muayenehanesine gitmişti (Bkz. Galen, xiv. s. 627). Bu, sofistin Atina'ya (Yun. οὔπω σοφιστεύων) yerleşmesinden önceydi. Sopater, Herodes Aticus'un Atina'daki sofistlik kürsüsünün başında olduğunu söyler ancak durum bu şekilde değilmiş gibi gözükmektedir (Bkz. Proleg. ad Aristeid., iii. s. 739).

109 Marcus Aurelius'un kurduğu pek çok kürsü için bkz. Philos., 566; Luc, Eunuch., 3. Philostratus ve Loukianos'da anlatılanların her bir okulda iki tane kürsünün bulunduğunu vurgulamaktadır ancak Zumpt, ikinci bir kürsünün okul tarafından istendiğini ancak Marcus'un her bir okulda bir tane kürsü kurduğunu belirtmektedir (Bkz. Ueber den Bestand d. phil. SchuL, s. 50). Ancak bu dönemde neredeyse her okulda halef kurumunun ortadan kalkması mümkün değildir (Bkz. s. 102; Sandys, Hist. Clas. Schol., i. s. 309; Grasberger, Erzieh. u. Unterr. im klass. Alterth., iii. s. 445).

110 Dio. Cass., lxxi. 31; Zon., xii. 3.

yerine getirirken yaptığı düzenlemelerin tam ve kapsamlı olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda söylendiği gibi muhtemelen Antoninus Pius, Atina'daki filozoflara maaş bağlamıştı. Eğer böyleyse, Marcus felsefe kürsüsüne yapılan atama yöntemlerini değiştirirken maaşların değerini arttırdığına ve okul yönetiminde sıra dışı herhangi bir değişiklik yapmadığına inanabiliriz. Görünüşe göre bu değişiklikler, okulların bağımsızlığını kaybetmesi ve imparatorun okul üzerine daha büyük kontrol ve denetimi yönündeydi. Sofistlik kürsüsünü yöneten kişi, üniversite yönetimine atanmadıysa en azından saygınlık bakımından diğer profesörlerden üstün sayılırdı.[111] Bu dönemde felsefe ve retorik bölümleri kısmen ayrıydı ancak dördüncü yüzyılda Atina'da felsefenin gerilemesinin ardından sofistlik kürsüsü şüphesiz ön plana çıktı. Daha sonra bu kürsü sahibi aynı zamanda muhtemelen üniversite müdürü görevini üstlendi.

Atina Üniversitesi bu şekilde kurulmuştur. Yüzyılın neredeyse üç çeyreğini, Hadrianus'un ve ilk iki Antoninus'un yönetimini kapsayan dönem (117-180), Yunan toprakları için mutluluk ve iyilik dönemiydi. Yunan ve Küçük Asya şehirleri sofist ve diğer bilge insanlarla dolmuştu; genç, yaşlı hevesli kalabalık öğrenci grupları onların derslerine akın ederdi. Eğitim daha önce hiç bu kadar değerli olmamıştı. "Tüm İyonya," der Philostratus, "bilge insanlardan oluşan bir okul gibidir ancak cithara üzerindeki eşik

---

111 Bu sonucu vurgulayan ifadeler için bkz. Philos., 566; ib., s. 567; ib., 588. Kürsü başka bir yerde "sofistlerin kürsüsü" (bkz. ib., 588); başka bir yerde "Atina'daki sofistlerin kürsüsü" (bkz. ib., 618) ya da sadece "Atina kürsüsü" şeklinde geçmektedir (Bkz. ib., 587). Aşağıdaki kısımlar aynı kürsüden bahsetmektedir (Bkz. ib., 566, 567, 591, 593, 621, 622, 623). ib., 526'da τοῦ Ἀθήνησι θρόνου ifadesi aynı şekilde kullanılsa da burada bahsedilen siyasi kürsü olmalıdır çünkü Theodotus diğerlerine göre daha yüksek bir kürsüde bulunan ilk kişiydi (Bkz. ib. 566). Aşağıdaki atıflarsa yukarıda verilenlere göre daha az kesinlik taşır ancak muhtemelen sofistik kürsüden bahsetmektedir (Bkz. ib., 594, 599, 613, 627). Yazıtta görünen τοῦ Ἀθήνησι θρόνου ifadesi için bkz. Dittenberger, Syl. Inscr. Graze, i. No. 382; tarih, 244-249 A. D. Atina'da daha sonra kullanılan τοῦ θρόνου ifadesi için bkz. Eunap., s. 95 ve τοῦ παιδευτικοῦ θρόνου ifadesi için de bkz. ib., p. 95; s. 220, n. 4; s. 87, n. 3; s. 142, n. 3. Sofistler, nadir de olsa Roma'daki kürsüyü (Yun. ὁ κατὰ τὴν Ῥώμην θρόνος veya ὁ ἄνω θρόνος) kabul etmek için Atina kürsüsünden istifa ederler (Bkz. Philos., 580, 589, 594, 596, 627). Bazen de sofistin eğitim verdiği yerde "koltuk sahibi" olduğu söylenirdi (Bkz. Lib., i. 126,6).

gibi Smyrna ilk sıradadır."[112] Diğer şehirlerde de ünlü okullar bulunuyordu ki Berytus (Beyrut), Tarsus, Antiocheia ve Ephesos gibi okullar ilerleyen yüzyıllarda çok daha ünlü oldular. Bilimsel bilgi ve felsefe kadar sofistik bir çizgide olmasa da İskenderiye, İlham Perileri Tapınağı ve kütüphanesiyle birlikte muhtemelen en ünlüsüydü. Bu dönem, Karia'da Polemo, Ephesoslu Lollianus, Tyreli Adrianus, Atinalı Theodotus, Clazomenaeli (Urla) Scopelianus, Ciliciali Philagerus, Tarsuslu Hermogenes, sık sık bahsedilen Herodes Atticus ve daha nicelerinin dönemiydi. Bu adamların birçoğunun yazılı eserleri günümüze ulaşmasa da aslında çoğunun ünü, yazılı kelimelerden ziyade söylevlerine bağlıydı. Herodes ve Polemo'nun kısa söylevleri ile Hermogenes'in retorik teorisi üzerine birkaç değerli çalışması günümüze ulaşmıştır. Antik yazarlar tarafından Demosthenes'le kıyaslanan Mysialı Aristeides, daha önemli görülen "Altın ağızlı" lakaplı Prusalı (Bursa) Dio gibi ardında dikkate değer yazılar bırakmıştır. Üçüncü yüzyılın ilk yarısında yaşayan sofist Philostratus, Severus Alexader döneminde *Sofistlerin Hayatı* adlı eserinde bu kişilerin biyografisini yazmıştır. Bu dönemin tüm sofistleri arasında en orijinalini, sayfalarında çağın davranışlarını en eğlenceli biçimde anlatan Loukianos'tan bahsetmeyi unutmamalıyız.

Bu bölümlerin amacı edebî ve bilimsel faaliyetin her alanıyla ilgilenmek değildir. Bir önceki bölümlerde sofistlik çalışmasıyla yakın temasta bulunan bilim dallarının bazılarından bahsedilmişti. Bu ve takip eden yüzyılda tüm bilimsel ve filoloji araştırmalarında çok fazla hareketlilik yaşanıyordu ancak İskenderiye döneminin büyük isimleriyle kıyaslanabilecek çok az isim bulunuyordu. Gramer alanında daha fazla bilimsel yöntemler ön plana çıkıp Yunanca söz diziminin temelleri atılırken, elbette sofistliğin teknik yönü retorik de gelişmekteydi. İskender'in fetihleri zamanında yeni bir itici güç kazanan coğrafya eğitimi imparatorluk döneminin başlarında güçlü bir şekilde devam etti. Hristiyanlık çağının ilk yüzyıllarında tamamen göz ardı edilmese de İskenderiye dönemindeki büyük faaliyetlerinden sonra matematik ve astronomi bu dönemde geçici bir gerileyiş içindeydi. Tıp eğitimi de iyi bir şekilde verildi. Sonraki bölümde, gelecek yüzyılla bağlantılı felsefe hakkında konuşma fırsatı yakalayacağız.

---

112 516. Krş. Aristeid., i. s. 376.

MARCUS AURELIUS'TAN CONSTANTINUS'A KADAR ÜNİVERSİTE EĞİTİMİNİN TARİHİ

Yunanistan, Marcus Aurelius'un ölümünden sonra altmış ya da yetmiş yıl önce yaptığı gibi imparatorluğun lütfundan bir daha asla yararlanamadı. O dönemden sonra tahta çıkanların çoğu daha az görgü sahibi, edebiyat ya da bilgi zevki olmayan kişilerdi; ara sıra da olsa edebiyata yönelmek isteyen olsaydı da bunu yapmak için yeteri kadar zaman ve imkân bulamazdı. Ayrıca kısa sürede devletin etrafında kara bulutlar da toplanmaya başlamıştı. İç savaşlar, askerî devrimler, siyasi rakiplerin entrikaları ve seferler, hükümdarın dikkatinin dağılmasına ve imparatorluğun gücünün tükenmesine neden oldu. Bazen kuzey sınırı boyunca, yakında kopacak fırtınanın haberini veren barbar ordularının gürültüsü de uzaktan duyulurdu. Devletin, bütün bu sıkıntılar arasında vebalar ve depremlerle nasıl baş edeceği ve yıldan yıla artan mali ihtiyaçları nasıl karşılayacağına dair yükselen bir belirsizlik vardı.

Ancak en azından üçüncü yüzyılın ortasına kadar Yunanistan'ın yaşadığı en kötü dönem bu değildi. Severuslar edebiyatı ve eğitimi istekli bir şekilde desteklemeseler de çoğunlukla onlara karşı durmadılar. Daha uygun şartlar altında edebiyatın ve eğitimin gerçek faydalarını gösterebilirlerdi. Philostratus'tan[113] da anlaşılacağı gibi sofistlik kürsüsü atamaları imparator tarafından yapılmaya devam ediyordu. Ara sıra Marcus Aurelius'un ve Antoninus Pius'un fermanlarında sofistlerin, filozofların ve diğerlerinin ayrıcalıklarını genişleterek onayladı. Antoninus Hanedanı'nın sonuncusu Commodus (180-193), hitabetin cazibesine karşı duyarsız değildi ve iki ünlü sofist Tyreli Adrianus ve Naucratisli Polydeuces'i onurlandırdı.[114] Septimius Severus

---

113 591, 593, 622.
114 Philos., 590, 593. Krş. Dig., xxvii. 1, 6, 8. Pertinax için bkz., Jul. Capit., Pert., 11.

(193-211), Likyalı Heracleides'i imparatorun huzurunda yaptığı bir konuşmada başarısız olduğu için onu Atina'daki sofistlik görevine ilişkin dokunulmazlık haklarından mahrum bıraktı.[115] Ancak bunların dışında Septimius Severus'un, Yunanistan'a karşı kötü niyetli olmadığı ve Yunan şehirleriyle yakın kişisel ilişki kurduğu da görülmektedir. Ne yazık ki Septimius Severus, Atina'ya önemsiz bir sebepten dolayı kırıldı ve muhtemelen siyasi veya bölgesel bazı ayrıcalıklardan mahrum bıraktı. Septimius Severus'un eşi ve Caracalla'nın annesi zarif Iulia Domna da bir öğrenciydi ve hem öğrencilerin dostu hem de koruyucusuydu. Iulia Domna, oğlunun yönetimi sırasında Atina'da Oradealı[116] sofist Philiscus'u profesör olarak atadı ve kendi isteği üzerine *Tyanalı Apollonius'un Hayatı*'nı yazan Philostratus'un da arkadaşıydı. Bakış açımızdan Caracalla'yla (211-217) ilgili çok az olumlu şey söylenebilir. Caracalla, Philiscus'u göreviyle ilgili haklarından mahrum bırakmakla kalmadı. Aynı zamanda asla yapmadığı için ciddi bir tehdit olarak görülmese de öfkeliyken tüm sofistleri de aynı şekilde tehdit etti.[117] Onun Peripatetik filozoflara karşı davranışı daha da sertti. Aristoteles'i hayali bir hayranlık duyduğu Büyük İskender'in ölümüne yardımcı olmakla suçlayarak, her nerede bulunursa bulunsun Aristoteles'in takipçilerinin kitaplarını yakmakla tehdit etti ve İskenderiye'deki Peripatetiklerin maaşlarına ve diğer ödemelerine el koydu.[118] Septimius Severus gibi Yunan eğitimi alan Severus Alexander (222-235) bu dönemin en iyi imparatorlarından biriydi. O, Roma'da hatipler, "gramer" öğretmenleri, doktorlar, astrologlar, mimarlar ve diğerleri için maaşlar ayırıp sınıflar inşa etti ve yoksul ailelerin özgür doğan çocuklarının eğitim masraflarının devlet tarafından sağlanmasına ilişkin bir sistem kurdu. Ayrıca eyaletlerdeki resmî hatiplere maddi nitelikte lütuflarda da bulundu.[119]

O hâlde Atina Üniversitesi'nin, Marcus Aurelius'un ölümünün ardından geçen yarım yüzyıl boyunca imparatorların lütuflarından yararlanamasa da Antoninus hanedanı tarafından, bir

115 Philos., 601, 614.
116 Philos., 622. Krş. Dio Cass., lxxv. 15; lxxvii. 18.
117 Philos., 623. Onun sofist Philostratus ve Heliodorus'a karşı tutumunu kıyaslamak için bkz. ib., 623, 626.
118 Dio Cass., lxxvii. 7.
119 Lamprid., Alex. Sev., 44.

önceki döneme göre daha kötü şartlar altında kendi ilkeleri üzerinde kurulduğunu söyleyebiliriz. Philostratus'un sayfalarında görülen ünlü sofistlerin listesi uzundur ve Hierapolisli Antipater, Naucratisli Polydeuces (ya da Pollux), Larissalı Hippodromus, Likyalı Heracleides, Naucratisli Apollonius ve Proclus, Atinalı Apollonius ve Ordealı Philiscus bu listede yer alır.

Bu dönemin eğilimine ihtimam göstermemiz gerekir. Antoninus Pius'un, şehirlerin farklı kesimlerinde resmî olarak kamusal sorumluluklardan muaf tutularak onurlandırılması sağlanan öğretmenlerin ve diğerlerinin sayısını tanımlarken filozofların sayısına ilişkin bir sınırlandırma yapmayıp çok fazla filozofun olmadığını, bu yüzden muhtemelen muafiyete başvuracakların sayısının da fazla olmayacağını belirttiğini görürüz. Loukianos'un sayfalarından, onun zamanında Yunanistan'da ve Yunanların yaşadığı topraklarda kendi kendini yetiştiren filozof eksikliğinin var olduğunu anlayabiliriz. Aslında, Marcus Aurelius'un bilge insanlara gösterdiği lütufların sonucunda çok sayıda felsefi eserin birdenbire ortaya çıktığı söylendi.[120] Fakat şüphesiz ki felsefe eskiden olduğu gibi artık entelektüel dünyada güçlü değildi ve ona karşı gösterilen saygı ve ilgi yıllar geçtikçe azalıyordu. Neredeyse felsefeyle eşit şartlarda rekabet eden retorik ve belagat artık zirveye ulaşıyordu. Yine de filozofların soyu üçüncü yüzyılın ikinci çeyreğinde bile yok olmamıştı. Hatip Longinus,[121] bu döneme atıfta bulunarak "Ben çocukken birçok filozof vardı," demesine rağmen daha sonraki dönemden "artık bu konunun ne kadar ihmal edildiğini ifade etmek mümkün değil,"

---

120 Dio Cass., lxxi. 35, 2; Herodian, i. 2; bununla birlikte Attika'nın dışında Atina'dan daha fazla filozofun var olduğu görülür (Bkz. Luc., Drap., 24, 25). Attika, birçok kişiyi çekemeyecek kadar fakirdi; Trakya'da zengin gümüş ve altın madenlerinin yakınında bulunan Philippopolis daha büyük imkânlar sunuyordu. Krş. Bury, Roman Empire, s. 574: "Yunanistan şehirleri onlarla [sahte filozoflarla] dolup taşmıştı. Loukianos bize birinin cadde üzerinde her yerde uzun sakallarıyla, kitap rulolarıyla, eski pelerinleriyle ve büyük sopalarıyla karşılaşabileceğinden bahseder. Zavallı ayakkabıcılar ve marangozlar Kiniklere yalvarır gibi ülke etrafında dolaşmak için dükkânlarını terk ediyor. İkinci yüzyılda ülkenin etrafı dilenci Orta Çağ keşişleri gibi yazı ve baston taşıyan dilenci filozoflarla sarılmıştı. Fakat popüler olmasalar da acımasızca alay edilmelerine rağmen filozoflar büyük etki yarattılar ve çok sayıdaki sahte filozofların varlığı gerçek filozofların sevildiğini kanıtlar."

121 Porphyr., Vit. Plotin., 20.

şeklinde bahsederek anlatımına devam eder. Zamanın zevklerinin ve şartlarının değişmesi, o zamanlarda öğretilen ve çalışılan konuların verimsizliği, Hristiyanlığın yükselişi ve yayılması gibi pek çok durum felsefenin gerilemesine neden oldu. Dönemin filozofları, yeni kelimeleri ve tabirleri tekrarlamaktan ya da eski doktrinleri açıklayıp yorum yapmaktan biraz daha fazlasını yaptı. Ayrıca gereksiz tartışmalara da çok fazla zaman harcandı.[122] Peripatetik Okul pozitif bilime ve mantığa verdiği önem sayesinde uzun süre varlığını devam ettirdi ancak zaman geçtikçe yavaş yavaş Akademik Okula dâhil olmaya başladı.[123] Epikür ve Stoa öğretilerinde etik unsurlara her zaman güçlü bir vurgu vardı ancak artık etik, çağın ihtiyaçlarını karşılamıyordu. Yeni dine sempati duymayıp manevi ya da felsefi eğilim gösterenler bu dönemden itibaren kendilerini gitgide daha fazla Yeni Platonculuk'a yaklaştırırken Hristiyanlık, Yunan etik öğretisinde daimî olan çoğu unsuru benimsemişti. Yunan felsefi ve dinî öğretinin son kısmını oluşturan bu öğreti, takip eden iki yüzyılda önemli bir rol oynadığı için sonraki bölümlerde bu konudan daha uzun bahsedeceğiz. Çeşitli okul vakıfları, üçüncü yüzyılın birinci yarısında varlığını sürdürüyordu. Gerçekte, düzenli olarak Gallienus dönemine (260-268) kadar hatta daha da sonra Akademi'de διάδοχοι ya da "haleflerden" bahsedilir. Caracalla döneminde diğer okullarda felsefe çalışmaları yavaş yavaş retorik ve belagatin gerisinde kalıyordu.[124]

122 Porphyr., Vit. Plotin., 20; Luc, Hermot, 79, 81, 82.

123 Bu dönemdeki filozofların bir eğilimi de ortak bir amaç aramaktı. (Bkz. Themis., 236 b; Jul., or., vi. 184 C-186 A).

124 Eubulus, Porphyry'nin okumak için Roma'ya gittiği 262 yılıyla Plotinus'un öldüğü 270 yılı arasında Atina'daki Akademi okulunun halefiydi (Yun. διάδοχος); Porphyr., Vit. Plotin., 15; Eubulus ve Theodotus ayrıca 230-240 yılları arasında Longinus'un gençliği döneminde de halefti. Athenaeus, Musonius, Stoacılar, Ammonius, Ptolemaiaos ve Peripatetikler bu kısımda bahsedilir; Eubulus ve Theodotus bu bölümde διάδοχοι olarak adlandırılmasalar da kesinlikle bu şekilde kabul edilebilir(Bkz. ib., 20). Aphorisiaslı Alexandros, Septimius Severus ve Caracalla döneminde resmî bir şekilde Peripatetik okuluna felsefe öğretmeni olarak atanmıştı (Bkz. Alex. Aphr., De fato, 1). MS birinci yüzyılda yazan Seneca için bkz. N. Q., vii., 32, 2. MS üçüncü yüzyıldaysa Diogenes Laertius x.9'da Epikür Okulu haricinde neredeyse diğer tüm okullarda halefliğin bittiğinden bahsetmektedir ancak o da muhtemelen daha önceki bir yazardan alıntı yapmaktadır (Bkz. Diels, Archiv. f. Gesch. d. Philos., 4, ss. 490, 491). Diogenes'in MS 121 yılında Hadrianus'un Epikür Okuluyla ilgili fermanının yarattığı coşku yorumu-

Yüzyılın ortasından kısa süre sonra devletin etrafında toplanmaya başlayan fırtına koptu. Yönetimin yıllar geçtikçe artan maddi sıkıntısı artık zirveye ulaşmıştı. Bazı imparatorların umursamaz savurganlığı, kamu fonlarının kötü yönetimi, barbarların daha tehdit edici olmasından dolayı ordu maliyetinin artması ve bu duruma bağlı diğer nedenler devleti neredeyse iflasın eşiğine getirdi. Değerli metaller çok fazla altın ve gümüşün eyaletlere gönderilmesinden ve sanatta kullanılmasından dolayı ilerleyen yıllarda giderek nadir hâle geldi.[125] Nero döneminde başlayan ve özellikle Caracalla ve Elagabalus başta olmak üzere sonraki imparatorların umursamadan para biriminin değerini düşürmesi, durumu gümüş sikkenin normal değerinin sadece küçük bir kısmına eşit olduğu ve hatta altın sikkenin bile standartının oldukça belirsiz bir noktaya getirmişti.

Severus Alexander'ın hükümdarlığının sona erdiği 235 yılıyla birlikte daha az öneme sahip imparatorların dönemi başladı. Tahta, askerleri tarafından çıkarılan imparatorların çoğu tamamen ordu komutanıydı ve onlardan çok azı, iki ya da üç yıldan daha fazla tahtta kaldı. Hiçbiri dönemin zorluklarıyla başarılı bir şekilde başa çıkamadı.

250 yılında Gotlar, Dinyester Nehri'ni geçerek Aşağı Tuna taraflarına geldiler ve Moesia eyaletini işgal ettiler. Bu, kuzey-

---

na atıfta bulunmaktadır (Bkz. s.84, Zeller, Phil. d. Griech., iii. 1, s. 378). Seneca'nın pasajı kesin olarak, Diogenes'in pasajıysa muhtemelen Marcus Aurelius'un okulları yeniden düzenlediği dönemden önceye tarihlenir ve okulların birçoğu o dönemde durgunlaşmış olabilir. Marcus'un düzenlemesiyle verilen yeni yaşam Galenius tarafından kanıtlanır (xix. s.50). Bu pasajdan yukarıda iki διάδοχοι'den bahseden Porphyry'nin pasajı birleştirildiğinde bu dönemde διάδοχος kelimesi eski Hristiyanlık öncesi okul müdürü anlamından ziyade farklı tarikatların filozoflarına düzenli bir atama ve maaş bağlanan kişileri tanımladığı anlaşılır. Marcus Aurelius, Atina Üniversitesi'nde felsefe bölümünü kurduğunda διάδοχος ismi okullar tarafından atanan "müdür" veya "halef" anlamına gelmeye başladı ve "müdür" ya da "halef" kurumu ortadan kalksaydı bu kelimenin anlamı bir kez daha değişecekti. Her biri iki maaşlı profesöre sahip felsefe okulları böylece sofist okuluna paralel olacaktı. Sadece Akademi Okulu Yeni-Platonculuk gelişene kadar canlılıkla eğitimini devam ettirdi. Krş. Eunap., s.6.

125 Seeck, değerli metal kaynaklarının azalmasındaki başka bir sebep olarak barbar istilalarının, iç savaşın ve herhangi bir hazineye sahip olmadaki imparatorluk açgözlülüğün olduğu günlerde yaygın olan büyük miktarda altın ve gümüş gömme geleneğinden bahseder (Bkz. Untergang der antiken Welt, ii. s. 201).

deki kabilelerin yirmi yıl süren akınlarına benzeyen ilk başarılı akındı. 267'de ya da ona yakın bir tarihte Karadeniz'in kuzeybatısında yaşayan Herulii kabilesi gemilere binerek Hellespontus'a doğru yelken açtı ve Küçük Asya şehirleriyle Ege Adaları'nı yağmalayarak Yunanistan anakarasının sahillerine kadar ilerledi. Gotlar daha sonra ülkeyi yağmalayıp yakarak Atina'ya girdiler. Fakat seçkin öğretmen ve tarihçi Dexippus ile değerli takipçileri iki bin kişilik azimli vatanseverleri toplayarak şehirden çok da uzakta olmayan Gotlara pusu kurup onları uzaklaştırdılar.

Bu, Yunanistan'ın yıllar boyunca yaşadığı en karanlık dönemdi ve muhtemelen Atina Üniversitesi için de kötü bir dönem anlamına geliyordu. Üniversite uzun zamandır imparatorluğun yardımını bekliyordu. Bu dönemde hem felsefe okulunun hem de retorik ve "gramer" kürsüsünün maaşlarının kaldırıldığı görülmektedir. Akademi[126] haricindeki felsefe okullarının durumu asla iyileştirilemedi fakat durumlar düzelince retorik ve gramercilerin maaşları ya yenilendi ya da farklı şartlar altında tekrar düzenlendi. Onurlandırma ve dokunulmazlıkla ilgili düzenlemeler askıya alınmıştı, tüm sistem bir karışıklık içindeydi. Şüphesiz ki o günlerde Yunanistan'a az sayıda öğrenci geliyor ve öğretmenlerin sayısı azalıyordu.

Tüm Trakya, Makedonya, Küçük Asya ve Ege Adaları'nın şehirleri yağmalanıp yakılmış, kırsal kesimleri tahrip edilmiş, tapınakları ve kutsal mekânları talan edilip kadınları ve çocukları kılıçtan geçirilmişti. Dünyanın bu kısmındaki birkaç şehir hasar görmedi. Philippopolis, Byzantium, Trapezus (Trabzon), Nicaea, Nicomedia ya yağmalandı ya da yakıldı. Hatta Syria'daki Antiocheia bile Pers istilasından dolayı zarar gördü. Bu dönemde Yunan dünyasının yarısındaki koşullardan dolayı akademik çalışmalar yapılamıyordu.

Bununla birlikte çöküş dönemi çok uzun sürmedi. 268 yılında İmparator Claudius'un tahta çıkmasıyla birlikte kamu işleri yeni bir ruh kazandı ve Claudius'un hemen ardından gelen Aurelianus, Tacitus, Probus ve Carus gibi imparatorlar tarafından devam ettirildi. 284 yılında Diocletianus tahta çıkar çıkmaz birtakım reformlar yapmaya başladı. Bu reformlar hükûmetin

126 Bkz. Procopius, s. 126 n.2

karakterini değiştirirken ayrıca ona eski gücünü ve itibarını geri kazandırdı. Büyük Constantinus gelecek yüzyılın başında Diocletianus'un başlattığı reformları devam ettirdi. Constantinus'un yönetimi altında imparatorluk uzun süre boyunca başka bir refah ve etkinlik dönemine girdi. Constantinus'un dikkatini çeken konulardan biri de imparatorluktaki üniversite eğitiminin durumuydu. Constantinus, bir dizi fermanda[127] önceki imparatorların öğretmenlere ve doktorlara bahşettiği yardımları onaylamıştı ve son zamanlardaki fırtınalı dönemde bu yardımların ortadan kalkmasını sağlayıp diğerlerinin yanına ekledi. Sofistlerin, "gramer" öğretmenlerinin, doktorların maaşları ve ayrıcalıkları yenilenen sistem altında tekrar düzenlendi. Contantius, ayrıcalık kapsamına eşleri, çocukları ve mülkiyeti de dâhil etti. Herhangi birinin bir sofiste, "gramer" öğretmenine ya da bir doktora zarar vermesi ve onların mahkemeye çıkarılması yasaktı. Bu fermanlarda özel olarak filozoflardan bahsedilmez. O dönemde Yunan topraklarının bir yerlerinde veya Atina'da nispeten daha az filozofun olması muhtemeldir. Daha önce söylenildiği gibi eğer Akademi'yi istisna kabul edersek farklı okulların maaşlarında bir düzenleme yapılmadı. Akademi Okulu'na yapılan bağışlarsa devam ediyordu.

Atina ve tüm Yunan topraklarında, Yunan üniversitelerinin gelişimini tamamladığı ve Yunan üniversite yaşamının birçok ayırt edici özelliğinin en belirgin bir şekilde varlığını sürdürdüğü ikinci ve en büyük akademik faaliyet dönemi başlamıştı. Bu döneme sofist Iulianus, doksan iki yaşına kadar öğretilerine devam eden Proaeresius, Himerius, kendisini filozof olarak adlandırsa da pek çok sofist özelliğine sahip olan Themistius, zamanın en önemli kişilerinden Hristiyanların ve paganların dostu, Constantinopolis'te, Nicomedia'da ve Antiocheia'da başarılı bir şekilde sofistik faaliyetlerde bulunan Libanius ve daha az tanınan Epiphanius, Diophantus, Tuscianus, Hephaestion gibi dev sofistler damgasını vurmuştu. Bunlardan bazıları için kayda değer kalıntılar bulunmaktadır; yaşamları, tıpkı ikinci ve üçüncü yüzyıldaki Philostratus gibi bu yüzyılın sofisti ve tarihçisi Eunapius tarafından anlatılır. Libanius'un çalışmaları büyük tarihsel değerinin yanı sıra bu dönemdeki öğrencilerin ve öğretmenlerin

127 Fermanlar için bkz. Cod. Th., xiii. 3 ve Cod. Jus., x. 53.

hayatı hakkında ilginç detaylarla doludur; diğer kaynaklar da bize çok fazla ek bilgi verir.

Ancak Constantinus'un kurduğu yeni rejim birkaç yönden Atina için dezavantaj oluşturmuştur. Constantinus'un eski Byzantium kentinin temelleri üzerine inşa ettiği başkent Constantinopolis, ihtişam ve itibar bakımından Roma'ya rakip olması için tasarlanmıştı. Doğu imparatorlarının sarayı buradaydı ve Libanius[128] "İmparatorluğun her yerinden gelen bilge insanlar evlerini kurmak için burada toplanmıştı," şeklindeki ifadesiyle Constantinopolis'i anlatır. Muhtemelen biraz daha geç bir tarihte imparatorluğun özel desteği sayesinde burada yeni bir üniversite kuruldu. Ancak nihayetinde tüm bu gerçekler daha küçük ve ayrıcalık sahibi olmayan Yunan topluluklarını gölgede bırakamazdı. Bununla birlikte Atina üzerindeki hızlı etkisi büyük değildi ve şehir, yıllar boyunca kazandığı ayrıcalığın keyfini sürmeye devam etti. Hristiyanlığın saray dini hâline gelmesi bu dönemde daha ciddi sonuçlara neden olarak Atina Üniversitesi'nin çöküşüne büyük ölçüde katkıda bulundu.

128 I. 23. 9.

ÜNİVERSİTE EĞİTİMİNİN GERİLEYİŞİ: HRİSTİYANLIKLA MÜCADELE

Paganizmin son yüzyıllarında var olan ya da var olduğu zannedilen yeni din ve eski eğitim sistemi arasındaki çatışmayı anlamak için eski eğitim sisteminin, kültürünün ve eski ayin ve teslimiyet biçimlerinin birçok insanın zihninde ayrılmaz olduğunu anlamalıyız. Aralarındaki bağ öylesine güçlüydü ki paganların ve Hristiyanların zihinlerinde birinin düşüşü diğerinin de düşüşü anlamına geliyordu. Okullardaki eğitimin temelini oluşturan tüm edebî materyaller Yunanistan'ın tarihinden, antik yaşamından alınmıştı ve edebiyatla sanatın tüm bileşenleri antik dinle bağlantılıydı. Libanius, tahta çıktıktan sonra Antiocheia'daki[129] ordularını almaya gelen İmparator Iulianus'u ilk kez resmî şekilde selamlarken, "İmparator sürgünden döndü. Kutsal ayinlerin yapılmasıyla birlikte en azından bu gibi uygulamaların bir kısmında konunun sadece edebiyat olmasından dolayı değil ayrıca tanrılara saygı gösterilen edebiyatla harekete geçtiğiniz için edebiyat eğitimini onurlandırın," kelimelerini kullanmıştı. "Bu iki şey, edebiyat ve kutsal ayin uygulaması, bana birbirlerine oldukça yakın görünmektedir," diye ekledi.[130]

---

129 i. 405, 1.

130 iii. 437, 1. Bu tutum Iulianus'un aşağıda belirtilen fermanı yayınlama sebeplerini açıkladığı mektubunda net bir biçimde görülmektedir. "Doğru eğitimin kelimelerde ve dilde bulunan inceliğin değil ayrıca akıllı bir zihnin iyiliğe eğilimi ve iyi ile kötü, soylu ve yoksun hakkındaki doğru fikirler olduğunu düşünüyorum. Bir şeye inanıp öğrencilerine başka bir şey öğreten kişi iyi bir adam olmak kadar eğitimli olmaktan da uzak kalmış görünmektedir. Eğer inanç ve öğreti arasındaki fark küçük konulardaysa sonuçlar olumsuz olarak düşünülebilir ancak yine de bir şekilde katlanılabilirdir. Lakin eğer bir adam bir şeye inanıp onun tam olarak zıddını öğretiyorsa iyilerden olmasa da çok fazla değersiz olduğunu düşündüğü şeyi öğreten, muhtemelen değersiz mallarını satmak istediği kişileri övüp onları kandıran sahtekârlardan ne farkı kalır? Bu yüzden eğitim verdiğini söyleyen herkes ne öğretirse öğretsin iyi karakterli olmalı ve dünya ça-

Ancak yeni din ve eski kültür arasındaki uyumsuzluk henüz kanıtlanmamıştır. Eğer bu gibi bir kanıta ihtiyacımız varsa, Atina'da pagan öğretmenlerin sınıflarında Hristiyanlar ile paganların yan yana ders alması kanıt olarak gösterilebilir. Büyük Basil ve Gregory Nazianzene gibi iki ünlü din adamı bu kanıta örnek gösterilebilir. İkisi de pagan eğitimi ve Hristiyanlık inancı arasında bir çatışmanın olmadığını belirtmektedir. Özel söylevlerinde Basil pagan edebiyatında zihnini açan, güzel ve iyi fikirler sunan ve onu Hristiyan öğretisine hazırlayan örneklerin, kuralların, tarihî gerçeklerin ve anekdotların olduğunu göstermeye çalıştı.[131] Bu dönemde bildiğimiz sofistlerden bir tanesi ancak hepsinden önemlisi Proaeresius, Hristiyan[132] olmasıyla bilinir ancak Iulia-

---

pındaki fikirlerle çelişen görüşleri olmamalıdır ve özellikle de hatip veya "gramer" öğretmeni ya da sofist gibi antik yazarların tercümesini yapıp gençlere gramer öğretenler için de geçerli midir? Bunlar yaptıklarının dışında sadece dili değil ahlakı da eğitmeyi hedefler ve öğrettiklerinin yurttaşlık felsefesi olduğunu söylerler. Homeros, Hesiodos, Demosthenes, Herodotos, Thukydides ve Isocrates, Lysias, tanrıları tüm eğitimin rehberleri olarak görmediler mi? Bana öyle geliyor ki bu adamların eserlerini yorumlayan kişilerin onlar tarafından onurlandırılan tanrıları lekelemeleri mantıklı değildir. Fakat davranışları mantıksız olduğu için inançlarını değiştirmeleri ve öğretilerine devam etmeleri gerektiğini söylemiyorum. Onlara değerli bulmadıkları şeyleri öğretmemelerini veya öğretmek isteseler de öğrencilerine önce ne Homeros'u ne Hesiodos'u ne de tercüme ettiklerini pratik şekilde ikna etme seçeneği sunuyorum ve onların dinsizlikle, cahil olmakla ve tanrılar konusunda yanılmakla suçlanan kişi de aslında böyleydi... Şu ana kadar genellikle tapınağa gitmemeleri için nedenleri vardı ve tehdit eden genel korku tanrılarla alakalı en derin inancını gizlemişse maruz görülebilirdi. Ancak tanrılardan özgürlüğü aldığımız için insanların doğru olduğunu düşünmediği şeyleri öğretmesi bana tuhaf geliyor. Öyleyse tercüme ettikleri ve neredeyse peygamber olduklarını iddia ettikleri bu adamların bilgeliğine inanıyorlarsa bırakın da önce tanrılara karşı dindarlıklarını taklit etsinler. Diğer yandan bu adamların en büyük gerçek konusunda hata yaptıklarını düşünürlerse Galileo'nun kilisesine girmelerine ve Matta ve Luka'yı tercüme etmelerine izin verin... Bir öğretmene gitmek isteyen her gencin bunu yapmasına izin verilmiştir. Nereye döneceğini bilmeyen erkek çocuklarını en iyi yoldan çıkarmak ve babalarının gittiği yola sürüklemek mantıksız olur. Ancak bunlar çılgın insanlar gibi biz onları hastalıkmış gibi düşünsek de kendi istekleri dışında da iyileştirilmelidir. Çünkü ben aklı başında olmayan insanların cezalandırılması yerine eğitilmesi gerektiğine inanıyorum."

131 Krş. Sandys, Hist. Clas. Schol., i. s. 349; ayrıca bkz. Monroe, Hist, of Educ., ss. 238-240.

132 Eunap., s. 92; ancak Proaeresius'un Hristiyanlığı şüpheliydi. Bkz. Bernhardy, Griech. Lit., s. 693.

nus, bir fermanında Hristiyanların pagan kültürünü öğretmesini yasakladığı için diğer sofistlerin de varlığını biliyoruz.[133]

Libanius, eski dinî ayinlerin artık yapılmadığını ya da gizli yapıldığını, tapınakların kapatıldığını, kurban törenlerinin yasaklandığını, şenliklerin yapılmadığını ve kehanet merkezlerinin ziyaret edilmediğini görünce derin bir üzüntü çekerek Hristiyanlığa karşı acı acı haykırdı. Libanius'un sayfalarında pagan bakış açısından Hristiyanlık ve paganizm arasındaki çatışmayı görürüz. Unutulmamalıdır ki tanrıların dinî işgalden önce yüzyıllar boyunca hakkıyla varlığını sürdürmüştü. O, eski düzenin bir parçasıydı ve son döneme kadar Hristiyanlık yeni gelen bir din olduğu için kanıtlarını göstermek zorundaydı. Bu yüzden İsa, Libanius'a "Günahkâr bir saatte eğlence düşkünü bir sarhoş gibi üzerimize atlayan"[134] biriymiş gibi görünüyordu. Bahsedilen koşullar, İmparator Constantius döneminde (337-361) doruğa ulaştı. Libanius şöyle demiştir:[135]

> Constantinus, babasından şeytani kıvılcımı alarak onu ateşe dönüştürdü. Kuşkusuz Constantine, tanrıların zenginliklerini ele geçirdi. Ancak Constantius, tapınaklarını yıktı ve kutsal olan her yasayı ortadan kaldırarak kendisini hatırlamamız gerekmeyen insanların eline bıraktı ve onursuzluğunu dinden edebiyata kadar her alanda gösterdi. Constantius, hayatlarını Homeros'a ve İlham Perilerine adayan filozofları, sofistleri ve diğerlerini asla saraya davet etmedi, onlarla asla görüşmedi, onları asla övmedi, onlardan bahsetmedi ya da onları asla dinlemedi. Hayranlık duyduğu, kendisine yakın gördüğü ve onlara tavsiyelerde bulunup öğretmenliğini yaptığı insanlar tehlikeli hadımlar olan barbar adamlardı. O, onların lehine imparatorluk görevlerinden vazgeçti ve imparator adı altında giyinip hareket etse de gerçek güç barbarlarındı. Onlar her şekilde edebiyat çalışmalarını sekteye uğrattılar, edebiyat çalışanları küçük düşürdüler ve bilge adamın imparatorun arkadaşı olmak için gizlice çalışmadığını görmek için birbirlerini cesaretlendirdiler. Soluk yüzlü kalabalığa (yani

---

133 Eunap., s. 92; Amm. Marc, xxii. 10, 7; xxv. 4, 20; Hristiyan sofistlerden bahsedilmesi için bkz. Lib., i. 526, 9; elbette ki daha sonraki dönemlerde Gazze Okulu'nda Hristiyan sofistler çalışmıştı.

134 Lib. i. 408. 15.

135 Lib. iii., 436, 18. Antiocheia, Constantinopolis ve Nicomedia gibi yerlere göre Constantius'un genel çalışmaları kısıtlama politikası Atina'da, Mısır'da, Filistin'de, muhtemelen daha az hissedildi (Bkz. Lib. iii. 439, 4). Ancak yine de Atina'da kaderine razı geldi (Bkz. Himer., or., iv. 3, 8, 9; xiii. 2; xiv. 6, 33; xxi. 1, 2).

Hristiyanlara), tanrılara karşı nefreti aşıladılar; onların en büyük başarısı Helios'u, Zeus'u ve Zeus'un izinden giden hükümdarları küçük düşürmekti. Düşüncede ya da kalpte kölelerinden daha iyi olmayan kâtipleri geri getirdiler. Değişim hızlıydı. Kasabın oğlu, terzinin oğlu, sokak çocukları gibi istediği şeyleri alma lüksünden yoksun o, birdenbire görkemli bir atın üstünde başı dik ve etrafında ona eşlik eden bir kalabalıkla göründü. Şimdilerdeyse büyük bir ev, genişçe bir arazi, dalkavuklar, ziyafetler ve altın sahibi olmuştu! Eğer bir hatip hediyelerle bir görevi kabul edecekse o, dalkavukluğun bedeli olarak bunu elde ederdi. Bunu görecek kadar akıllı olsaydı, daha sefil hayat sürdürmek onlar tarafından bu göreve getirilmekten daha iyi olurdu. İğrenç ve sarhoş hadımlar, onların hakaretlerine küstahlıklarına ses çıkarmadıkları için eyaletlerdeki valiliklere yazman olarak atandılar. Mükemmel Constantius, devleti korumanın tek yolunu bulmuş gibi tüm bunlardan memnundu.

Sarayda eğitim gözden düşmüştü, öğrenciler artık edebiyat eğitimine ilgi göstermiyordu ve profesör sınıflarının sayısı azalıyordu.

Libanius, Iulianus'un tahta çıkmasından sonraki dönemi anlatmaktadır.[136] "Bir prensin makamında bilgeliği herhangi bir filozoftan daha fazla severdi." Din ve edebiyat için yeni bir hayatın şafağıymış gibi onu çılgınca selamladılar. Libanius şu şekilde devam eder:

Daha sonra güldüm, sıçradım ve hazırlanıp sevinç içinde konuşmamı yaptım. Sunaklar bir kez daha alıştıkları kana kavuştular, duman kurbanın tadını cennete taşıdı ve tanrılar birkaç yaşlı adamın varlığını hatırladığı şenliklerle onurlandırıldı. Kehanet serbest bırakıldı retorik ise saygısını geri kazandı. Romalılar yüreklendi, barbarlar ya yenildi ya da yenilgiyle tehdit edildi.[137]

Fakat Libanius gibi yeni imparatorun idaresi altında eski düzene ait bir şeyleri düzeltmeyi isteyenlerin sevinci kısa sürdü. Askerleri tarafından imparator ilan edildikten yaklaşık üç yıl sonra 26 Haziran 363'te doğu seferi sırasında bir Pers okuyla öldürüldü. Libanius, Iulianus tahta çıktığında ne kadar sevindiyse, imparatorun ölümüne de o kadar çok üzülmüştür. "Ancak ilk başta herhangi bir ölümün hayattan daha az acı verici

136 i. 81., 6.
137 i. 81., 9.

olacağını hissederek kılıcıma baktım," demiştir.[138] Daha sonra tanrılara şu faydasız figanda bulundu:[139]

> Ey tanrılar! Niçin size bağladığımız umutları yerine getirmediniz? Sizin için tapınaklar ve sunaklar inşa etmedi mi? Tanrılara, kahramanlara, havaya, cennete, yeryüzüne, denize, bahara ve nehirlere muhteşem saygı duymadı mı? Sizinle savaşanlarla savaşmadı mı? Biz tüm Pers topraklarının Roma egemenliğinin bir parçasını olacağını ve bizim kanunlarımıza itaat edeceklerini... ve Susa'daki Yunanların Pers gençlerini hatibe dönüştüreceğini umuyorduk.

Iulianus ölmeden kısa bir süre önce Delphi'deki kehanet merkezini restore etmesi için bir elçi göndermişti. Ancak elçiler "Söyleyin kralınıza görkemli yapı yere düştü. Artık Phoebus'un bir odası ya da bir kehaneti yoktur. Baharın sesi dingindir; kehanetin kaynağını söndürdü," yanıtıyla geri döndüler.[140]

Iulianus'un ölümünden sonra retorik çalışmaları hızla azalmaya başladı.[141] Bu dönemde Atina, Constantinopolis, Nicomedia, Antiocheia, Beyrut ve İskenderiye en önemli Yunan üniversite merkezleriydi. Ancak muhtemelen herhangi bir boyuttaki hiçbir şehir aktif üniversite hayatı olmadan var olamamıştır. İskenderiye ve Constantinopolis felsefe okullarıyla, Atina, Antiocheia ve az da olsa Nicomedia sofist okullarıyla, Constantinopolis ve Beyrut ise hukuk okullarıyla ünlüydü. İskenderiye'de ayrıca tıp eğitimi de veriliyordu. Farklı imparatorların dikkatini çekmek için sürekli üniversite düzenlemeleri yapılırdı. Ancak Constantinopolis'teki sarayın özel desteği sayesinde oldukça büyüdü.[142]

---

138 i. 91., 13.

139 i. 616, 13; krş. 507 vd.

140 Sandys, Hist. Clas. Schol., i. s. 347; Orijinal metin için bkz. Cedrenus, Hist, comp., i. 304, s. 532.

141 Lib. iii. 440., 15. Vd.

142 Karalar ve denizler sofist kaynıyordu (Bkz. Themis., 341 d). Themistius hitabet eğitimini Phasis Nehri yakınında doğunun uzak şehirlerin birinde aldı (Bkz.ib., 332 d; Themis., 339 d; krş. 346 c). Constantinopolis'te diğer bölgelere göre daha zeki sofistlerin var olduğunu söyler. Ayrıca da Himerius döneminde Thessalonica'da (Selanik) bir sofistlik kürsüsü bulunuyordu (Bkz. Himer., or., v. 9). Libanius birçok sofist merkezinden bahseder (Bkz. Örneğin, Ancyra, ep., 358, 1079, 1181; Cyzicus, ep., 441; Tarsus, ep., 343; Chalcis, iii. 158, 1 vd.; Tyre, ep., 930, vb.; Pamphylia, ep., 781, vb.; Galatia, ep., 839; Palestine, ep., 875, vb.; Cappadocia, ep., 1211). Syria ise yeni sofist merkezi olmuştu (Bkz. ib., ep., 1033. Ayrıca bkz Schemmel, Neue Jahrb., 22, s. 150). Yüzyılın ikinci yarısında felsefe çalışmalarının sofistle-

Yüzyılın son yarısında eski inanca yapılan zulüm daha da şiddetlendi. Tüm pagan ritüellerini yasaklayan, tapınakları kapatan ve nihayetinde pagan tapınak hazinelerine el koyan bir dizi ferman çıkartıldı. Eski inancın olduğu hiçbir yer kalmamıştı. Siyah cübbeli ateşli taraftarlar, aldıkları emirlere göre pagan tapınaklarının zenginliğini ele geçirerek bölge boyunca ilerlediler. Libanius,[143] anlatımına şöyle devam eder:

> Ancak artık suni bir solgunlukla gerçeği gizlemeyi çalışsalar da fillerden daha az rahatsız edici şekilde yemek yiyen ve sık sık kalabalığın canını sıkacak şekilde dama oynayan bu kalabalık her içkiye bir ilahiyle eşlik ediyordu. İmparator yasaklasa da bu siyah cübbeli dindarlar demir parmaklıkları, taş ve kirişleri taşıyarak tapınaklara doğru koşuyordu. Bazıları da bu malzemelere sahip olmasalar bile elleri ve ayaklarıyla hazırlanıyordu. Daha sonra herhangi bir pişmanlık duymadan ve bir sınırlandırılmayla karşılaşmadan onlar çatıları söküyor, duvarları yıkıyor, resimleri çekiştiriyor, sunakları deviriyorlardı; rahiplerin susması, konuşursa da ölmesi gerekiyordu... Böylece tapınaklara saldırma bahanesiyle ülkeyi dağlardan akan lavlar gibi harap ediyorlardı... Onlar tapınaklara karşı savaştıklarını söyleseler de onların savaşı kişiseldi. Hem tapınaklara saldıranlar hem de fakirleri yağmalayanlar, ambarları boşaltıp hayvanları götürüyordu... Bazıları daha ileriye giderek filancanın toprağını kutsal arazi olduğunu söyleyerek ele geçiriyorlardı ve birçok mülk sahibi, sahte bir suçlamayla evsiz kaldı. Bu hareketi yapanlar lüks içinde yaşar ve onların tanrısına saygı gösteren diğer insanların talihsizliklerinden yararlanarak dedikleri gibi onların bedenlerini aç bırakıp kendileri şişmanlar! Eğer ürünleri soyulan insanlar değersiz ahbaplarını adlandırdıkları şekilde şehir "papazına" gidip adaletsizlikten dolayı dert yanarsa "papaz" zalimleri över ve daha kötüsünü yaşamadıkları için hatta şanslı olduklarını bile söyleyerek onları uzaklaştırır. Yine de imparatorluğunuz diğerlerinden daha kötü değildir çünkü çalışanlar çalışmayanlara göre çok daha değerlidir. Zira bunlar işçi, diğerleriyse tembeldir. Eğer tembeller, yağ-

---

rin lehine arttığı görülmektedir. Iovianus konuyu gözden geçirmeye çalıştı (Bkz. Themis., 63 c; Eunap., s. 58). Constantius da bunu yapmayı iddia etmişti (Bkz. Themis., 20 d). İskenderiye ve Constantinopolis felsefe çalışmalarının merkezi olmakla övülür (Bkz. Lib., ii. 397, 5; Themis., 20 d; Himer., or., vii. 13). Themistius'a göre (294 b) Theodosius zamanında Constantinopolis'in yanı sıra Yunanistan ve İyonya'da büyük felsefe okulları vardı. Diğer yandan Socrates zamanındaki gibi pazar yerlerinde ve gün boyunca dolaşmıyordu ki bu sırada Themistius onun kötü bir üne sahip olduğunu ve giderek yok olduğunu söylemektedir (Bkz. 246 c, 341 d). Tıp için, bkz. Kuhn, Verf. d. röm. Reichs, i. ss. 88 vd.; Bozzoni, I Medici ed il Diritto Romano; Pohl, De graec. med. pub.

143 ii. 164., 4; krş. Eunap. s.44 vd.

malayabilecekleri bir mülkün olduğunu duyarsa dine aykırı bir şekilde bu mülke girer ve affedilemez bir günah işler; onlara karşı bir sefer başlatılmalı ve derhâl müfettişler çalışmalıdır. "Sefer, onların yağmaya verdikleri isimdir ve eğer yağma zayıf olursa yağmacılar gözetlemekten kaçmayı ve eylemlerini reddetmeyi deneyecekleri için bu kelimeyi kullanmazlar. Eğer yağmacılara seslenirseniz onların gururunu kırarsınız. Ancak bu adamlar eylemlerinden gurur duyarlar ve sanatıyla tanınmayan kişilere eğitim vererek birbirlerini geçmeye çalışırlar," demiştir ve daha sonra daha yumuşak bir şekilde "İnanç konularında güç kullanmak yerine ikna etmeyi tercih etmek gerekir. Amacını ikna yöntemiyle gerçekleştiremeyen bir kişi güçle gerçekleştirirse, bir şey kazanmış gibi görünür ancak aslında hiçbir şey elde edemez. Niçin pagan tapınaklarına karşı bu tür bir kin sergiliyorsunuz? Açıkçası böyle yaparak kanunlarınızı ihlal ediyorsunuz."[144]

Diğer çalışmalarla rekabet içindeki Yunan edebiyatının ve hitabetinin yerini koruyamaması, yüzyıllar geçtikçe daha da fazla belirgin olmaktadır. Constantinopolis'teki İmparatorluk Sarayı'nın yıkıcı politikası sebebiyle önceki dönemlerde sağlıklı bir ulusun temeli konumundaki kentsel özgürlük büyük ölçüde kısıtlandı. Artık sofistlerin oluşturduğu mesleklerin çalışma odası yoktu. Başlangıçta yerel idare üyelerinin sorumlu olduğu vergi yükünün sürekli artmasından dolayı bu organlar düzenli olarak küçülme eğilimi gösteriyordu. Kamusal ruhun eksikliği yurttaşlık gururunun önüne geçti.[145] Libanius bir kez daha öğrencilerin Latince ve hukuk çalışmak için Beyrut'a ve Roma'ya gittiğinden, sofistler faydalı işlere imza atamadıklarından, kendileri için kültür öğrenmenin artık istenilmeyen ya da çabalamaya değmeyen bir şey olduğundan şikâyet etmektedir. Düşünceleri ve ilgileri tamamen ırkının geçmişinden alan ve ilk zamanlarında sofistliğin en mutlu günlerine rastlayan bu yaşlı sofistin, dininin çözül-

144 Lib.ii. 178., 2; i. 562, 21; aynı düşünceler Themistius ve Iulianus tarafından ifade edilmektedir (Bkz. Themis., 68a, b, 155 d, 156 c; Iulianus, 424 B). Libanius, pagan tapınaklarının sanat eseri olarak korunmasını istemektedir. Bkz. Lib. ii. 189, 11 vd.

145 Libanius'un, imparator Theodosius'u meclislerin eski boyutunu ve gücünü geri getirmeye teşvik ettiği söylevinden yerel meclis ve retorik arasındaki bağlantıyı daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. "Bu (yani retorik)" der Libanius, "meclisler yayıldığında retoriğin onurlu ve çok takipçisi olduğu dönemdeki gibi meclislerle birlikte çürümüş ve yok olmuştur. Öyleyse meclislere yardım ederken bir kenara konulan kitaplara da yardım edeceğinizi anlayarak hem meclis binalarının hem de okulların canlılığını geri kazandırın." Bkz. ii. 587, 15.

mesini ve en sevdiği çalışmaların bozulmasını seyretmek zorunda kalması bizim için trajiktir. Libanius, bir yerde şöyle der:

> Sanatı temelden sarsan bir diğer talihsizlik de insanların Yunan dilinden kaçıp Latince konuşmak için İtalya'ya göç etmesidir. Söylenildiğine göre Latin dili Yunancaya göre daha değerli hâle geldi. Birinde güç ve zenginlik vardı diğeri ise dilden başka bir şey değildi. Öğretmenliği bırakmaya zorlayanların tavsiyelerini dinlemedim. Olup biteni iyi bir şekilde bilsem de işimi yüz üstü bırakmanın doğru olmadığını düşündüm. Annem talihsizliğe kapılsaydı onu yüz üstü bırakmazdım ve Yunan edebiyatı, en az annem kadar saygımı hak ediyor.[146]

> Yunanca, her zamankinden daha fazla Latinceye yerini verdi. Bu yüzden ben Yunancanın yasalar vasıtasıyla kaldırılacağından korkuyorum. Bununla birlikte yasalar ve beyanlar değil de Latin dilini öğrenenlerin bir kısmının sahip olduğu onur ve güç bu durumun oluşmasına neden olmuştur. Ancak Yunanlara edebiyatı veren tanrılar onların zaferlerine katılacak ve bir zamanlar onların sahip olduğu etkiyi kazandıklarını görecek.[147]

O dönemde Constantinopolis'te sarayda kullanılan dil hâlâ Latinceydi. Bu yüzden hukuk birçok memur için basamak olarak kullanılmıştır. Libanius[148] bir kez daha "Eskiden edebiyat, gençleri her yerden kendisine çekerdi fakat şimdilerde edebiyata hiç değer verilmiyor. Öyle görülüyor ki onlar bir delinin tohumlarını dökeceği kaya gibidir... Hasat, diğer topraklardan, Latin dilinden, Athena'dan ve kanunlardan toplanır. Eski günlerde hukuk konusundaki uzmanlar ellerinde bir silindirle konuşmacıya bakarak ve okuma emrini bekleyerek mahkemede dururdu. Artık en yüksek görevler bile kâtiplere veriliyor," demiştir. Doğal olarak, Libanius'un hukuk eğitimi için büyük bir hevesi yoktu. Bir keresinde "Hukuk, aklı yavaş insanların

---

146 i. 133., 14.

147 i. 142., 21.

148 i. 185., 17. Önceleri hatip, hukuk kitaplarından iyi bir şekilde beslendiği için sofistik eğitiminden daha fazla hukuk çalışmaya ihtiyaç duymuyordu. Krş. Mitteis, Reichsrecht u. Volksrecht, ss. 189 vd. Durum 364 yılına kadar biraz farklıydı (Lib., ep., 1116, 1123, 1160), hatta o zamanlarda bile hukuk öğrencisi sofistik dersler alırdı (Bkz. Lib., ep., 117, 1124; Procop., ep., 41, 117, 151, 153; krş. Lib., i. 214, 2; iii. 441, 23 vd; Theodoret, ep., 10). Bu yüzden öğrenciler Libanius'un okulundan ayrılıp tıp okuluna gittiler (Bkz. Lib., ep., 1178). Böylece kademeli profesyonel okulların başlangıcını öğreniriz.

çalışma alanı,"[149] demişti. Bu yıllardaki pek çok destekçisi olan kâtiplik bir diğer çalışma alanıydı.[150]

Libanius, büyük sofistlerin sonuncusuydu ve ölüm döşeğinde ona okula miras olarak ne bırakacağı sorulunca, söylenene göre, eğer Hristiyanlar onu kazanmasaydı Ioannes (Büyük Hristiyan Hatip Ioannes Chrysostom) diye cevapladı.[151] Libanius, 394 ya da 395 yılında seksen ya da seksen bir yaşında öldü. Ölümünden kısa süre sonra barbar akınları bir kez daha Yunanistan kıyılarına doğru ilerledi. Dördüncü yüzyılın son yarısı boyunca imparatorluğun kuzey eyaletlerinde barbar ordularını fısıldayan gök gürültüsü önceki yüzyıla göre daha tehditkâr bir biçimde duyuldu. Batı Gotların başındaki Alaric, Thermopylae Geçiti'ni geçerek tüm ülkeyi ele geçirdi. Görünüşe göre Yunanistan kentlerinden yalnızca Atina şans eseri kurtulmuştur. Atina Üniversitesi'ndeki yaşlı filozof Priscus bu dönemde söylenene göre anavatanının hüzünlü kaderine kederlenip öldü. Birkaçı Gotların eline geçerken birçok seçkin adam da ya aynı kaderi paylaştı ya da intihar etti.[152] Aynı dönemde de 395 yılında Büyük Theodosius öldü ve imparatorluk iki oğlu arasında bölündü. Arcadius doğuyu alırken Honorius da batıyı aldı.

Gelecek yüzyılın başlangıcında kendimizi yeni bir hayatın içinde buluyoruz. Atina'da hâlâ sofistler ve dil eğitimi veren öğretmenler vardı fakat onlara eskisi kadar önem verilmiyordu. Sofistlik çalışmalarının eski parıltısı ortadan kaybolmuştu. Birçok sanat eseri Boğaz'ın yanındaki şehri süslemek için imparatorun emriyle kaldırıldı. Görünüşe göre Atina da köy olma tehlikesiyle karşı karşıyaydı.[153] Yeni-Platoncu ve daha sonra Hristiyan Cyrene Psikopozu Synesius'un dönemin Atina'sı hakkındaki yorumuna bakalım. Atina'ya gitmeden önce kardeşine şunları yazar:[154]

---

149 i. 214., 2.
150 Lib. iii. 440., 7.
151 Sozom., H. E. viii. 2; Cedrenus, i. s. 574.
152 Eunap., s. 67.
153 Libanius'un yerleşmek için Atina'dan ziyade Constantinopolis'i seçtiği söyleyen Eunapius dördüncü yüzyıldaki düşüşten bahseder. Çünkü kendisini küçük bir şehre gömmek ve onunla birlikte gerilemek istemiyordu. Libanius 388 yılında eskiden Phoenicia'nın en gelişmiş şehri ve ünlü eğitim merkezi Emesa'nın kendileri gibi çürümeye bırakıldığını ve sadece birkaç ev kadar yerleşim yerinin olduğunu söylemektedir. Bkz. Ep., 766.
154 Ep. 54.

Bu seyahatle sadece sıkıntılarımdan kurtulmayacağım ayrıca onlara saygımdan dolayı gelecekte boyun eğme zorunluluğundan da kurtulacağım. Bu insanlar en azından Aristoteles'i ve Platon'u anlamaları bakımından diğer ölümlülerimizden tamamen farksızdı. Ancak onlar Akademi'yi ve Lyceum'u gördüğü için aramızda, yarı-eşekler (yani katırlar) arasındaki yarı-tanrılar gibi yürüyordu. Zeno'nun eğitim verdiği freskli salon, vali süslemelerini söküp aldığı için artık freskli değildir.

Atina'ya gittikten sonra da kardeşine şöyle yazmıştır:[155]

Beni buraya getiren geminin kaptanına lanet olsun. Günümüzün Atina'sında ünlü yerlerin isimleri haricinde hiçbir şey yok. Tıpkı bir hayvan kurban edildiğinde içinde yaşayan bir şeylerin hatırlatıcısı gibi, sadece derisinin kalması gibi felsefe de buradan çıktığına göre etrafta dolaşmaktan ve Akademi'ye ve Lyceum'a hayretle bakmaktan başka bir şey kalmadı! Chrysippus'un adını verdiği Stoa Poikile, vali, Thasian Polynotus tasvirlerini kaldırdığı için artık boyalı değildir. Günümüzde Mısır, Hypatia'nın tohumlarını besliyor. Bir zamanlar bilge adamların evi Atina ise şimdilerde arıcılarıyla ünlü. Derslerin ününden değil de Hymettus'un şarap şişelerinden dolayı öğrencilerle dolduran Plutarkhos tarzında eğitim verenler için de durum böyledir.

Bu metinlerde, Atina Okulu'nun rakibi İskenderiye[156] taraftarının kıskançlık krizlerini ve Atina'nın ya da Synesius'un[157] ifadesiyle "Kutsal Atina'nın" o günlerde bile diğer başka şehirlerin yerini alamayacağı kutsal eğitim merkezi olduğunu görmekteyiz.

Procopius ve Choricius'un ders verdiği Filistin'deki Gazze, beşinci yüzyılın sonuna doğru önemli bir sofistlik merkeziydi. Ancak Gazze Okulu, Tyre, Caesarea ve hatta İskenderiye gibi civar okullardan da destek almıştı. Üçüncü yüzyılda (272 yılında) İmparator Aurelianus'un kraliyet merkezinin çoğunu harap etmesinden ve Theodosius'un dördüncü yüzyılın sonunda (391 yılında) şehrin iki kütüphanesinden birinin bulunduğu Serapis Tapınağı'nı yıkmasından dolayı İskenderiye zarar görmüştü. Ancak bilginler oraya gitmeye devam etti ve beşinci yüzyılda İskenderiye Okulu, felsefe okulunun yanı sıra matematik ve astronomi çalışmalarıyla da göze çarpar hâle geldi. Dördüncü yüzyılda Antiocheia ve Nicomedia en güzel günlerini geçirdi. Antiocheia'da en azından beşinci yüzyılda da bir sofist okulu

155 Ep. 136.
156 Bkz. Zumpt., Ueber den Bestand d. phil. Schul., s. 79.
157 Ep. 54.

vardı. Galatia'daki Ancyra (Ankara) retorik ve felsefe merkeziyken, Cappadocia'da bulunan Caesarea (Kayseri) beşinci yüzyılda "gramer" ve retorik çalışmalarının öğretildiği yerdi. Beyrut ise en ünlü hukuk okuluydu. Son olarak 425 yılında II. Theodosius'un yeni bir temele oturttuğu Constantinopolis Üniversitesi'nde, Yunanca ve Latince olmak üzere iki dilde de retorik, "gramer", hukuk ve felsefe dersleri veriliyordu.[158]

Bu dönemde retorik çalışmaları gözden düşüp giderek teknik bir ayrıntı hâline geldiğinde Atina'daki Yeni-Platonculuk gücünün zirvesine ulaştı. Platon'un yazılarındaki fikirlerin basit bir gelişimiymiş gibi görünen ancak gerçekte birçok okulun öğretilerinden ögeler barındıran bu öğreti, üçüncü yüzyılın sonuna doğru İskenderiye'de başladı. Ammonius Saccas, Yeni-Platoncuların gerçek çizgisinin ilk halefiydi ve öğrencisi Plotinus ve onun öğrencisi Porphyry sayesinde Yeni-Platoncu felsefe üçüncü yüzyılın ikinci yarısında Roma'ya taşındı. Dördüncü yüzyılın başlarında Lamblichus tarafından giderek daha fazla Doğu mistisizmiyle birleştiğinin düşünüldüğü Syria'ya aktarıldı. Lamblichus'un çok fazla öğrencisi vardı, bu yüzden öğreti Yunan dünyasının birçok kesimine yayıldı. Dördüncü yüzyılın ortalarında Atina'da temelleri atılmaya başlandı ve sonraki yüzyılda Plutarkhos, Syrianus ve Proclus'un yönetiminde önemli bir konuma ulaştı. Bu arada İskenderiye'deki okullarda aralarında Theon ve güzel, başarılı kızı Hypatia'nın da bulunduğu bir grup profesör öğretileri yorumluyordu. Hypatia, daha sonra deliye dönmüş İskenderiyeli Hristiyanlar tarafından öldürüldü.

Yeni-Platonculuk bu dönemin tüm felsefesini temsil ediyordu; felsefeyle birlikte bir din gibiydi. Hristiyanlık karşıtlarıyla eski kültüre, eğitime ve eski geleneklere bağlı olanlar bu inancın yanında yer alıyordu. Atina'daki Yeni-Platoncu Okul Platon'un Akademisi'nin yasal varisi olarak görüldü ve ona yapılan bağışlardan faydalandı.[159] Ancak zaman geçtikçe Hristiyanlaşmış bir dünyaya karşı pagan inancının son kalesi olarak varlığını devam

158 Gazze için Procopius ve Choricius'un çalışmalarıyla birlikte bkz., Croiset, Hist. lit. grec, v. 984. Antiocheia, Tyre ve Filistin'deki Caesarea için bkz., Chor., s. 6. Ancyra için bkz. Mommsen, The Provinces of the Roman Empire, s. 342; Lib., ep., 358, 1079, 1181.

159 MS beşinci yüzyılda Akademi'nin gelirleri ve ona yapılan bağışlar için bkz. Isodor s. v. Platon. Farklı bir anlatım için bkz. Photius, Bibl., cod. 242, s. 346 a.

ettirmesi Hristiyan imparatorların uzun süre katlanamayacağı bir şeydi. Eski dine karşı arka arkaya fermanlar çıkartıldı ve eski dinî uygulamalara devam eden birkaç kişi için işler daha da zorlaştırıldı. 529 yılında Iustinianus'un tüm felsefe eğitimini ve Atina'daki kanunların yorumlanmasını yasaklayan fermanıyla nihayetinde öldürücü darbe geldi. Doğu'daki hukuk çalışmaları böylece Constantinopolis ve Beyrut'la sınırlandırıldı. Önceki imparatorların eğitime duydukları ilgiden dolayı oluşturdukları fonlar iptal edildi ve Atina'daki felsefe okuluna yapılan bağışlara kanunen el konuldu.[160] Atina'nın son kalıntısı yedi filozof, yeni düzene uymayı reddederek birkaç yıl sonra Yunanistan'dan ayrılıp yabancı topraklara, Pers topraklarına yerleşti. Ancak bulundukları çevreden memnun olmadıkları için Pers kralının vasıtasıyla Roma imparatorundan ülkelerine dönmelerine izin verileceğinin ve eski inançlarına müdahale edilmeyeceğinin garantisini aldılar. Tarihçi Agathias'ın Atina Üniversitesi'yle ilgi yaşanan son olaylar hakkındaki sözlerine bakalım:[161]

---

160 Malalas ve Procopius, Atina'daki okulların kapanmasından bahseder. Anlatı tartışmalara yol açtı. Profesör Bury'nin Gibbonun eserine yaptığı alıntısını aktarmaktan daha iyisini yapamam: "Iustinianus'un okulları baskı altına alması Paparrigopulos ve Gregorovius tarafından başarısız bir şekilde ele alındı... Malalas'ın otoritesi Iustinianus'un yönetimi için iyidir. Sözleri için bkz. s. 449 ed. Bonn; History, vol. iv, ch. xl, s. 266. Iustinianus, paganlara karşı hâlihazırda önlemler almıştı. ...Yaşananları tahmin etmek zor değil. Keskin bir biçimde yorumlanan paganizme karşı fermanlar Atina'daki Yeni-Platoncu propagandaların durdurulmasını içeriyordu. Okullar önceki dönemlerdeki gibi devam etti ve bir veya iki ay içinde Achaia Proconsulu bu konu hakkında imparatorla irtibata geçip onun rızasını isteyecekti. Malalas'ın bahsettiği πρόσταξις, Proconsule gönderilen bir fermandı. Aynı dönemde Procopius'tan da görebileceğimiz gibi okulların kapatılışı gelirin geri alınmasıyla gerçekleşmişti (Bkz. Procop. Anecd. C. 26). Hukuk eğitimi Constantinopolis ve Beyrut okullarıyla sınırlandırıldı. Malalas'ın MS 529 yılında Iustinianus'un Atina ve Beyrut'a gönderdiği yasaların olağanüstü olduğunu söylemektedir ve Gregorovius'un Malalas'ın diğer yorumları hakkında şüphe oluşturmak için kullandığı yorumlar Hertzberg tarafından desteklenmektedir. Gregorovius'un resmî bir şekilde okulların kapanmadığını söylemesini kabul edebiliriz ancak okulların doğrudan ve aniden Procosul'e gönderilen bir fermanla kapatılmasını sorgulaması için hiçbir neden bulunmamaktadır." Yeni-Platonculuğun takip ettiği eğitim süreci için bk. Schemmel, Neue Jahrb., 22, ss. 505-513. Schemmel'e göre gramer ve retorik Atina'da bir ölçüde öğretilmeye devam ediyordu. Bkz. s.513.

161 ii.30.

Syrialı Damascius, Ciliciali Simlicius, Frigyalı Eulamius, Lidyalı Priscianus, Phoenicialı (Fenike) Hermeias ve Diogenes ve Gazzeli Isidoros... Çağımızın filozofları tüm dünyada yayılan yeni inançtan memnun olmadıkları için Pers Krallığı'nın yaşamak için daha iyi bir yer olacağını düşündüler. Yedi filozof, Pers topraklarındaki gücün daha adil olduğuna ve insanlarının daha ılımlı ve düzenli olduklarını düşünürken Platon'un sahip olabileceği gibi bir felsefe birliğine ve krallık yönetimine sahip olduklarına inanmışlardı... Bu popüler haberlerin doğru olduğunu düşünüp yüreklenerek, evlerinde kurulan düzeni reddetmelerinden ve Yunanistan'da güvenli bir şekilde yaşamalarının engellenmesinden dolayı derhâl yola çıktılar; kalan günlerini yaşamak için tuhaf ve yabancı topraklara yerleştiler. Önceleri bu gücü zorba ve son derece kibirli buldukları için onlardan iğrendiler ve her türlü isimle onlara hitap ettiler. Daha sonra çok sayıda soyguncu ve hırsız gördüler ki onların bir kısmı kaçarken bazısı da yakalanmıştı. Ayrıca orada her türlü haksızlığın yapıldığına da şahit oldular... Tüm bu sebeplerden dolayı filozoflar sıkıntıya düştü, evlerinden ayrıldıkları için kederlenmeye başladılar. Daha sonra kralla konuştuklarında kralın derinlemesine bir şey bilmemesine rağmen felsefeyi seviyormuş gibi yaptığını ve kendi inançları yerine başka inançlara inandığını görünce hüsrana uğradılar... Bunun üzerine derhâl oradan ayrıldılar. Hüsrev onlara hayran olup kalmasını istese de onlar Roma egemenliğine bir kez daha adım atmanın ve her türlü hediyeyle Pers topraklarında kalmak yerine gerekirse ölmenin daha iyi olacağını düşünerek ilerlemeye devam ettiler. Bununla birlikte bu iyiliği geçici olarak konakladıkları yerde elde ettiler. O günden itibaren diledikleri gibi yaşayabileceklerdi. Romalılar ve Persler arasında bir anlaşma yapılırken Hüsrev, inanmadıkları bir inanca zorlamadan ya da onların eski dinini değiştirmeye zorlamadan filozofların evlerine dönmelerine ve kalan günlerinin huzur içinde geçirilmesine izin verilmesini anlaşma şartlarından biri olarak belirledi.

Yedi filozof döndüklerinde İskenderiye'ye yerleştiler ancak Helenizm'in ruhu tüm dünyada ölmüştü. Atina Üniversitesi ise eski çağlardaki gibi kapısını bir daha açamadı.

PROFESÖRLER: SAYILARI VE ATAMALARI

Hadrianus'un, Antoninus Pius'un, Marcus Aurelius'un, Herodes'in ve MS ikinci yüzyılda üniversite geleneğini ve şöhretini oluşturan diğer büyük sofistlerin ve filozofların Atina'sı nasıl ortaya çıktı ve burada yaşantı nasıldı? Aslında çok eski zamanlardan beri korunan çok sayıdaki sanat eserinin dışında ayrıca Herodes'in, Hadrianus'un ve diğer imparatorların cömertliği sayesinde pek çok muhteşem bina veya yapım aşamasında birçok yapıt olduğu için dışarından bakıldığında muhteşem görünüyor olmalıydı. Yunanistan'ın tamamı güzel eserler müzesiydi ve hatibe göre Atina, "Yunanistan'ın gözüydü."[162]

Roma egemenliğinin Akdeniz'i kapsamasıyla birlikte Yunanistan'ın siyasi ve ticari önemi azaldı. Araziler giderek büyük toprak sahiplerinin eline geçiyordu, bunun sonucunda kırsal nüfus kente doğru göç etti. Pek çok yabancı yaşamak için Atina'ya geliyordu. Nüfusunun artmasına rağmen Atina hiçbir zaman başka bir Roma olamadı. Atina, tam olarak bir üniversite şehriydi ve en önemli varlıkları arasında öğretmenlerle öğrenciler bulunuyordu. Önceki bölümde belirttiğimiz gibi Horatius, Atina'nın kırsal sessizliğiyle Roma'nın gürültüsü ve koşuşturmacasını karşılaştırarak Atina için "Boş Atina" (Lat. Vacuas... Athenas) demiştir. Muhtemelen bu sıfat bir zamanlar politik öneme sahip ve hareketli olan günümüzdeki bazı Avrupa şehirlerinin büyüleyici bir özelliği gibi bir kenti oluşturan kısmi sessizliği iyi bir şekilde tanımlamaktaydı. Ancak şimdi, olgunluk döneminde geçmişin hafızasına, mevcut bilgelik ve itibar bilincinde dinleniyor. Loukianos'un, filozof Nigrinus'un aktardığı Atina günlerini ve kent halkının davranışları üzerine yaptığı söylevi dinleyelim:[163]

---

162 τοῦ τῆς 'Ελλάδος ὀφθαλμοῦ bkz. Lib., i. 531, 9; Krş. ib., ep., 866: τὸν ἀστέρα δὲ τὸν 'Ελλάδος τὴν ' Αθηναίων. Cic, Pro leg. Man.,5: totius Graeciae lumen; Hegesias, Phot. Bilb. cod. 250, s. 446 b.

163 Nigr., 12-14.

Nigrinus, Yunanistan'ı ve Atina'da yaşayan erkekleri övüp, bu adamların küçüklüklerinden beri yoksulluğun ve felsefenin dostu olarak yetiştirildiğini, yerli ya da yabancı fark etmeksizin onlara lüks ve ahlaksız davranışları aşılamaya çalışan hiç kimseye iltimas göstermediğini söyleyerek anlatımına başlar. Eğer bu eğilimdeki birisi onların arasına gelirse, yavaşça onun davranışlarını değiştirmeyi çalışır ve onun üzerine düşerek sadece bir yaşam tarzı benimsemesini sağlar. O, geniş bir destekçi kitlesiyle Atina'ya gelip tüm kenti kıskançlık ve hasetle dolduracağını düşünerek halkın önünde güzel kıyafetlerle ve altınla tiksindirici bir gösteri yapan çok zengin bir adamdan bahseder. Herkes bu zavallı adamın talihsizlik içinde olduğunu gördü. Adamı şehir özgür olduğu ve istediği şekilde bu şehirde yaşayabileceği için kandırmadan kibar bir dille eğitmek amacıyla onu yanlarına aldılar. Ancak spor salonuna ya da hamama gelip yandaşlarıyla itişerek ya da bir köşede onlarla toplanarak kendisini kötü gösterirdi. Onunla tanışan kişilerden bazıları sanki fark edilmiyormuş gibi ve ona doğru konuşmuyormuş gibi "O hamamdayken öldürülmekten korkuyor. Tuhaf! Hamamda huzur vardır. Orada orduya ihtiyacı yok," derdi. Gerçeği öğrendiğinde dersini alacaktı. Renklerinden dolayı alay konusu edildiği için *Dolly Varden* elbisesi ve uzun mor cübbesi onun gözden düşmesine neden oldu. Onlar, "Bahar geliyor," "Bu tavus kuşu nerden geliyor," ya da "Belki de annesinindir," gibi şeyler söylüyorlardı. Onlar, yüzüklerinin sayısı, özenle taranmış saçı ve savurganlığıyla alay ediyorlardı. Bu şekilde daha ölçülü bir hayat benimsemesi için eğitiliyordu. Nigrinus, Atina halkını bu şekilde övmektedir. Ayrıca halk arasındaki demokratik ve özgür ruhtan, Atina'nın sessiz ve sakin yaşamından hayranlıkla bahseder. Bana hayatın felsefe öğretileriyle tam olarak nasıl uyum içinde olduğunu ve zenginlikleri küçümseyerek yetişen ve en güzel yaşam olarak doğayla uyum içinde yaşayan ciddi prensiplere sahip adamın göğsünde saf ve doğru ruhu nasıl koruyabileceğini gösterdi.

Bu kelimelerden entelektüel özgürlüğü ve akademik huzuru görüyoruz. Atina'nın o günlerdeki özelliklerinin bu şekilde olduğu sadece bu pasajdan anlaşılmaz. Naucratisli Proclus, söylenene göre "Oradaki sessizliği sevdiği için" evinden ayrıldı ve Atina'ya gitti.[164] Zaman zaman Aulus Gellius, Atina'daki mutlu öğrencilik günlerinin hatırlarını yaşamaktan keyif alırdı. O, bazen sıcak uzun yaz günlerinde okullar kapalıyken ve sofist tembel adamı bıraktığında Herodes Atticus'un çoğu öğrencilerden oluşan bir kısım arkadaşını kenar mahalledeki evine Cephisia'ya davet ettiğini ve orada hoş gölgeler, çağlayan akarsular, harika ve rahatlatıcı yürüyüşler arasında onların sosyal ya da bilge söy-

164 Philos., 603.

levlerin şöleniyle eğlendiğini söyler.[165] O, Taurus'un bir filozofudur. Derslerden[166] sonra öğrencileriyle sohbet ederek kapıda oturur; hastalandıklarında[167] onları ziyarete gider veya akşam yemeği için evine davet ederdi.[168]

Öğrenilen söylevlerin neşeyle karıştığı bu ziyafetler zamanın nasıl güzel bir özelliğidir! Şüphesiz ki Plutarkhos'un dokuzuncu senfonisinde tanımladığı ünlü kişi birçoğu için bir örnekti. Etkinlik Atina'daki İlham Perileri şenliğiydi. Şehrin en yüksek rütbeli yargıcı olarak okulların genel denetimini yapan seçkin filozof Ammonius, *Diogeneion* adlı gymnasium'da "gramer", geometri, retorik ve müzik eğitimi alan öğrencilere sınav yaptı. Daha sonra şehrin en ünlü profesörlerini şölene davet etti. Burada, Plutarkhos'un birçok eski öğrenci arkadaşıyla tanıştı ve zekâsı yemeklere üstün geldi.

Atina'da muhteşem dış görünüşüyle ancak sakin ve kırsal atmosferiyle diğerlerine hayat veren en önemli şeyin üniversite olduğunu düşünmeliyiz. Farklı felsefe okullarının üyeleri arasındaki tartışmalar, sofistler ve filozoflar arasındaki kıskançlık çekişmeleri en çok imrenilen kürsülerin birinde bir boşluk olduğunun bilinmesiyle yaşanan rekabet ve çekişme, tüm şehrin akın ettiği büyük belagat gösterileri, canlı ve mücevherli bir cübbe giyen bazı ünlü sofistlerin halk içinde görünmesi ya da Adrianus[169] gibi derslerine gümüş süslemeli at arabasıyla gidip gelmesi, Yunan dünyasının dört bir yanından gelen genç erkeklerin merkeze toplanması ve nihayetinde yüzleri ve kıyafetleriyle farklı ulusları yanlış yola sevk eden öğrenci birliklerinin tüm bu özellikleri şehre belirgin bir karakter kazandırırdı.

Önceki bölümde Atina'daki felsefe ve sofist profesörlerine sabit maaş garantisi vererek üniversiteye resmî bir statü kazandıran Marcus Aurelius'un felsefe kürsüsündeki atama yapma görevini onurlu sofist Herodes Atticus'a verirken kendisine de sofistlik kürsüsündeki boşluğu doldurma ayrıcalığı tanıdığını

---

165 i.2.
166 ii.2.
167 xii.5.
168 vii. 13; xvii. 8, 20; vd. iii. 19.
169 Philos., 587.

gördük.[170] Sofistlik kürsüsüyle ilgili bu düzenleme tüm üniversite mekanizmasının üçüncü yüzyılın üçüncü çeyreğindeki barbar akınlarının ve imparatorluk içindeki huzursuzluğun sebep olduğu karışıklıklara kadar bozulmadan devam etti.[171]

Yine de felsefe kürsülerinde durum farklıydı. Herodes Atticus, üniversitenin felsefe bölümüne atandıktan takribi üç yıl sonra 179 yılında öldü. Ölümünden sonra bu bölümde adayların araştırılıp atama görevleri, yapısı tam olarak belli olmayan bir "seçim kuruluna" verildi. Loukianos bu kurulun üyelerini "şehirdeki en iyi, en yaşlı ve en bilge kişiler" olarak adlandırır ancak onların felsefe okullarının ya da basitçe temsili vatandaş olup olmadığı veya kalıcı bir kurul mu yoksa belirli durumlarda seçilen bir kurul mu olup olmadığı hakkında bilgi vermez.[172] Kuşkusuz boşluğu doldurmak için ön hazırlık niteliğindeki sınavın yapıldığı gün adaylar arasında sert bir rekabet yaşanırdı. Loukianos'un bu gibi bir olayın büyük bir kısmından keyif alacağına inanabiliriz. Loukianos bir eserinde[173] bu tarzda eğlenceli bir sahneyi bize anlatmaktadır. İki profesörden birinin ölümü üzerine Peripatetik Okul'da bir boşluk oluştu ve birkaç aday özendikleri yer için yarışa girdi. Söylenildiği gibi jüri "şehirdeki en iyi, en yaşlı, en bilge insanlardı ve bu insanların huzurlarında uygunsuz herhangi bir şey söylemekten bile utanç duyacağı kişilerin hareketlerinden çok daha fazla utanç verici davranışlar sergiledi." Seçim için adaylardan ikisinin daha üstün olması kararsızlığa neden olurdu. Her ikisi de okulun öğretilerine bağlıydı, her ikisi de Ortodoks Aristoteles inanca sahipti ve her ikisi

170 Burada bahsedilen imparatorluk kürsüsüdür. βουλή meclisi (eğer varsa) yerel idare kürsüsüne yapılan atamalarla ilgilenirdi (krş. Nicostratus'un Rodos'taki durumu için C. I. G., xii, 1, No. 83); Soterus'un Ephesos'taki durumu için krş. Kaibel, Ep., Gr., No 877a. "Gramer" öğretmenleri de meclis tarafından atanırdı; hem "gramerciler" hem de sofistler görevlerini tatmin edici bir şekilde yerine getirmedikleri takdirde görevlerinden alınabilirdi (Bkz. Cod. Jus., x. 53, 2).

171 Bkz. Philos., 591, 593, 622, 623.

172 Eunuch., 2. Bahsedilen meclis, probatissimi ile aynı olduğu görünmektedir. Bkz. Cod. Th., xiii. 3, 7 (Cod. Jus., x. 53, 8). Zumpt, onların βουλή ya da Areopagus meclislerinin üyeleri olduklarını ancak yerel meclis bakımından onlardan farklı olduğunu varsaymaktadır. Bkz. Ueber den Bestand d. phil. Schul., s. 52; Cod. Th., xiii. 3, 5 (Cod. Jus., x. 53, 7). Krş. Luc, Pise, 26; Lib., i. 66, 1; Luc, De domo, 3; ib., Did. mort., 9, 2; 4.

173 Hadımlar.

de tartışma sanatında usta olduklarını kanıtlamıştı. Nihayetinde her biri bu bağlamda diğerleriyle eşit olduğunda adayların kişiliklerine bakılır; işleri o kadar ileriye götürürler ki jüri onlar arasında bir karar veremediği zaman konu nihayetinde Roma'daki imparatora taşınırdı.

Bu anlatımdan, o dönemde bir felsefe kürsüsüne aday olmak için gereken nitelikleri görebiliriz: Öğretilere aşina olmak, felsefe inancındaki ortodoksluk ve görünüşe göre bazı fakültelerde dilin kullanılması.[174] Ayrıca "seçim kurulu" seçtiği herhangi bir kritere göre seçim yapma yetkisine sahip olabilirdi; kuşkusuz adayın ahlaki uygunluğu da genellikle ciddi şekilde dikkate alınırdı. Gerçekten de bu diyaloğun iki muhatabı (orada Loukianos'un duygularını dile getirdiğine inanabiliriz) Pamphilius ve Lucinus, jüri olmaları durumunda ilk olarak adayın karakterini dikkate almaları gerektiğine dair bir anlaşma yaptılar. Valentinianus ve Valens'in[175] 369 yılına ait bir fermanı filozof kıyafetini giyen herkesin yetkisi olmadan yabancı bir şehirde bulunması durumunda evlerine gönderilmesini sağlamıştır. Ferman şu şekilde devam etmektedir: "Sadece en iyilerin onayladığı, onlardan ve bu değersiz kalabalıktan ayrılmayı hak edenler hariçtir. Talihin darbelerine katlandığını söyleyen bir adamın vatandaşlık sorumluluklarına katlanamaması alçaklıktır." Diğer fermanlarda da ahlaki açıdan adayın uygunluğuna göre ataması yapılması ya da eğitim diploması alması olmazsa olmaz kabul edildi. Böylece Iulianus'un 362 tarihli fermanına[176] göre tüm profesörler ve diğer eğitim veren öğretmenlerin ilk olarak

174 Tarikatın ilkeleri için bkz. Eunuch., 4. Dilin kullanımında bazı kolaylıkların sağlandığı görünmektedir (Bkz. Eunuch., 9; 13); bununla birlikte tüm filozoflar akıcı bir şekilde konuşamaz ancak zaman geçtikçe daha fazla filozoflar sofistik etkinin altına girdi ve belagat filozofun bir başarısı hâline geldi (Bkz. Luc, Jup. trag., 27; Themis., 261 c, 342 b; krş. Themis., 328 vd). Themistius örnek gösterilebilir. Libanius, belagat öğretirken felsefe dersleri verdiğini söylemiştir (Bkz. ep., 703; Krş. Lib., i. 385, 3; Eunap., s.112). Eğer fermanlarda filozoflardan bahsedilirse belagat özellikle felsefe öğretmeninin sahip olması gereken nitelik olarak adlandırılırdı. Bkz. Cod. Th., xiii. 3, 5; 3, 6 (Cod. Jus., x. 53, 7); s. 138.

175 Cod. Th., xiii. 3, 7 (Cod. Jus., x. 53, 8).

176 Cod. Th., xiii. 3, 5 (Cod. Jus., x, 53, 7). Benzer bir gereksinim de Valentinianus ve Valens'in 364 yılına ait bir fermanında ve Theodosius'un 425 yılına ait fermanında bahsedilmiştir. Bkz. Cod. Th., xiii. 3, 6; Cod. Th., vi. 21, 1 (Cod. Jus., xii. 15, 1).

ahlaken olgunlaşması, daha sonra da belagatte sivrilmesi gerekirdi. Anlaşıldığı kadarıyla bu ferman sadece filozoflara değil hukuk öğretmenleri dâhil olmak üzere tüm genel eğitim veren öğretmenlere de uygulanmıştır.[177]

Ayrıca Loukianos'un eserinde "kurulun" adaylar arasında karar verememesi durumunda konunun imparatora taşındığını görürüz. Septimius Severus zamanında Peripatetik Okul'un müdürü Aphorodisiaslı[178] Alexander'ın pasajında imparator tarafından yapılan bir atamanın duyurusu görülmektedir. Bu yüzden daha sonraki dönemde adayların sofist olması durumunda meclis tarafından seçim yapıldıktan sonra göreve çağrı bazen imparator tarafından yapılırdı.

Dördüncü yüzyılın başlangıcında Diocletianus ve Constantinus'un imparatorluğu yeniden düzenlemesinden sonra felsefe okulları geri plana düştü[179] ve sofistlik kürsüsüne atama yöntemleri değişti. Elbette imparator her zaman temyiz mahkemesinde olmasına rağmen artık düzenli olarak seçim hakkını kullanmıyordu. Daha sonraki dönemde atama yöntemleri her zaman ve her yer için aynı olmasa da doğrudan ya da dolaylı bir şekilde yerel magistratların yetkisi altında hareket eden yerel idare meclislerinin birçok üniversitelerin personeline karar verme yetkisine sahip olduğu görülmektedir. Böylece Yunanistan'da, Corinthos'ta bulunan Proconsul Atina Üniversitesi'nde bir tür idareci olarak görev yapmıştır.[180] Proconsul atama yapıp görevden alabilirdi ve sık sık olduğu gibi öğrenciler birbirleriyle ya da şehirlilerle kavga ettiğinde ya da bir şekilde huzuru bozduklarında davranışlarına bir yanıt vermeleri için onları mahkemeye çağırır-

---

177 Filozoflar Theodosius'un yasalarında özel olarak bahsedilmez ancak onlardan birçok farklı şekillerde bahsedilmiştir (Bkz. Cod. Th., xiii. 3, 5; 6; vi. 21, 1; xiii. 3, 5; xiii. 3, 6; vi. 21, 1. Dig., 1. 13, 1. Krş. Eumen., Pro rest, scol., 14). Yazıtlarda ahlaktan ve belagatten genellikle birlikte bahsedilir (Bkz. 1883, s. 20; C. I. G., 4679; C. I. A., iii. 769; Wilhelm, Jahresb. d. österr. arch. Inst., 2, 1899, s. 275).

178 De fato, 1. Aslında bu Alexander'ın imparator tarafından atandığı temyiz davası olabilirdi. Ya da bu imparatorun yetkilendirdiği kişilerin Alexander'ı atadığı anlamına mı gelmektedir?

179 Beşinci yüzyılda Atina'daki Yeni-Platoncu okula ya okulun üyeleri tarafından ya da dışarıdan getirilen bir müdür tarafından atamalar yapılırdı (Bkz. Hertzberg, Gesch. Griech., iii. s. 532).

180 Krş. Himer., or., xiv. 37. Ayr. bkz. Hertzberg, Gesch. Griech., iii. s. 85.

dı.[181] Ancak Atina Üniversitesi'nin kontrolüne bu şekilde procunsulun hareketleriyle müdahale edilse de meclisin bağımsızlığına genel olarak saygı duyulurdu.[182] Diğer üniversite merkezlerinde de benzer bir durumun olması muhtemeldir. Bazen profesörlük daveti toplumdan gelirdi ve yerel meclisin imzaladığı ya imparatorun onayladığı ya da imparatorun eyaletteki temsilcisinin onayladığı bir kararname şeklinde belirtilirdi.[183] Diğer zamanlarda da toplumun istediği üzerine imparator ya da imparatorun temsilcisi profesörü belli bir kürsüyü kabul etmeye davet eden bir ferman yayınlardı.[184] Doğal olarak imparator, sarayın olmadığı küçük şehirlere göre Constantinopolis'teki eğitim işlerine daha fazla müdahale ederdi. Antiocheia'da ya da diğer yerlerde yerel meclis kendi başına hareket ederek bazı durumlarda öğretmeninin servetini elinden alma yetkisine sahip olduğu görülür[185]

181 Aspines'in öğrencileri ile Iulianus'un öğrencileri arasında göğüs göğüse yapılan mücadele bu türden ünlü bir davaydı (Bkz. Eunap., s. 69). Diğer bir olayda öğrenciler öylesine azılı davranıp şehirde kargaşaya neden oldular ki Proconsul öğrencilerin davranışlarından profesörleri sorumlu tutarak bu üç profesörü görevden aldı ve yerine aralarında Libanius'un da bulunduğu üç yeni sofisti atadı (Bkz. Lib., i. 19, 11; 176, 13). Proconsul ayrıca bir profesörün halk gösterileri yapmasını da yasaklayabilirdi (Bkz. Himer., or., viii. 2, 3).

182 Proconsul bir keresinde meclisin Libanius'u çağırmasını sağladı (Bkz. Lib., i. 58; 59; 73, 12; krş. 176, 22; iii. 457, 5). İlk kez bir sofist öğretmenlik yapması için Atina'ya dışarıdan davet edilmiştir. Bazen öğrenciler asla gelmeyen açılışı bekleyerek her yıl Atina'da kalırdı (Bkz. ib., i. 21, 6). Libanius, onurlandırıldığını düşünse de daveti reddetti (Bkz. ib., i. 59; 60). Libanius ayrıca meclis ve Praefectus tarafından Mısır'a da davet edilmişti (Bkz. ib., ep., 1050; i. 176, 22; krş. ib., iii. 204, 5).

183 Resmî atamalara uygulanması durumunda bkz. Cod. Th., xiii. 3, 5; Krş. Cod. Jus., x. 53, 7. Libanius, vatandaşların ricasından sonra Bithynia valisinin özel izni sayesinde resmî bir oylamayla Nicomedia'ya davet edilmişti (Bkz. Lib., i. 36, 13).

184 Lib., i. 27, 3; krş. 54, 1. Hatta ikinci yüzyılda şu veya bu profesörün atanması için yalvarmak üzere imparatora bir elçi bile gönderilirdi (Bkz. Philos., 591). Proaeresius, imparatorun aracılığı sayesinde Atina'daki kürsüsünü geri aldı (Bkz. Eunap., s. 80).

185 Antiocheia için bkz. Lib., ii. 213, 12; ep., 209, 453, 825; Caesarea için bkz. ib., ii. 220, 20; Apamea için bkz. ib., ep., 1449; Cyzicus için bkz. ib.,ep., 441; sıradan durumlarda yerel meclisin gücünün vurgulanması için bkz. ib., ii. 80. İmparatorun ya da yargıcın onayını alabilirse sofistin meclis faaliyetlerinden kaçabileceği vurgulanmaktadır. Eumenius, imparator tarafından neredeyse üçüncü yüzyılın sonunda Galya'daki Autun'a profesör olarak atandı (Bkz. Eumen., Pro rest, scol., 14).

ancak bu durumlarda da imparatorun ya da imparator temsilcisinin herhangi bir durumda müdahale etmede özgür olduğu kesin olarak bilinmektedir.[186] Gerçekten de Libanius'taki birçok pasajdan entrika ve siyasetin sofistin kaderini belirlemede önemli bir rol oynadığı anlaşılır. Bazen özellikle de Atina'daki retorik okuluna müdür ataması konusunda çeşitli adaylar arasında bir retorik yarışması yapılırdı.[187]

Genellikle sofiste itibar kazandırmak ve harika bir pozisyona atanmasını garanti altına almak için tek bir söylev vermesi yeterli olurdu.[188] Bununla birlikte popülerliğin de tehlikeleri vardı. Eğer bir profesör imparator tarafından davet alırsa, kabul etmesi genellikle akıllıca olurdu.[189] Profesör popülerse ve hizmet etmesi gerekiyorsa, hizmetten ayrılması ya da görev değişikliği genellikle zor olurdu. Libanius bize Constantinopolis'te bir okul kurup öğrenciler onun derslerine akın etmeye başladıktan sonra ikametgâhını Antiocheia'ya almak isteyeceğinden korkan imparatorun Libanius'un başkentte kalmasını emrettiği bir kararname yayınladığından bahseder.[190] Daha sonraki dönemde Libanius gerçekten de Constantinopolis'ten ayrılıp Antiocheia'ya gitmek için girişimde bulunduğunda sonsuz entrika çevirmesi lazımdı. İlk olarak konuyla birkaç doktor ilgilendi. Bu doktorlar Constantinopolis'in havasının Libanius için kötü olduğuna ve Antiocheia'nın da ona iyi geleceğine dair beyanda bulundular. Zaten Libanius küçüklüğünden beri vertigo hastalığından ve baş ağrısından dolayı sıkıntı çekiyordu. Sonrasında da şehrin idarecisi herhangi bir soru sormadan bu ifadeyi kabul etti. Nihayetinde kendini beğenmişlik duygusuyla doktorların ifadesini desteklemesi ve Libanius'un ayrılışı sebebiyle dualarını esirgememesi için saraydaki etkili bir adam üzerine çalışıldı. Manevra kısmen

---

186 Bkz. bir önceki not ve Lib., ii. 601, 8. Libanius'un Antiocheia'ya gitmek için yola çıkmasının hemen ardından imparatorun onu Constantinopolis'e geri çağırdığına dair bir ferman Antiocheia'ya gönderildi (Bkz. ep., 407, 1242).

187 Eunap., s. 79; s. 142; 153. Ahlaki özellik ve belagat üzerine bir sınavın bahsedildiği görülür. Bkz. Cod. Th., xiii. 3, 5 (Cod. Jus., x. 63, 7);3, 6. Krş. Augustin., Confess., v. 13.

188 Lib., i. 27, 5.

189 Lib., i. 20, 4; 54, 1; 126, 9; 177, 9.

190 i. 29. 11.

başarılı oldu: Libanius geçici olarak bir izin alsa da daha sonradan bu izin kalıcı hâle geldi.[191]

Dördüncü yüzyılda Atina'daki resmî sofistlerin sayısı belli değildir. En azından üç tane olduğu görülür, muhtemelen daha fazlası da olabilirdi. Bunlardan biri diğerlerine göre daha üstün bir konumdaydı ve okul müdürü olarak bilinirdi.[192] Constanti-

---

191 i. 66, 8; ep., 394a, 395. Hatta yaz ayları boyunca dört aylık bir izin için bile imparatordan onay almak zorundaydı. Bkz. ib., i. 61, 14.

192 Atina'daki resmî sofistlerin sayısını belirlemek amacıyla önemli bir pasaj için bkz. Eunap., ss. 79 vd. Pasaj farklı bir şekilde anlaşılmıştı. Zumpt ve Hertzberg'e göre tüm adayların katıldığı bir ön sınavdı ki daha sonra başka bir yarışma için altı aday seçiliyordu, Bemhardy, K. O. Mtiller'a ve Schlosser'e göre atama için bir adaylık ya da bir yarışma yoktu ancak sadece atama yapıldıktan sonra bir mücadele yapılırdı (Bkz. Ueber den Bestand d. phil. Schul., s. 56; Zumpt, s. 56; Univ., Stud, u. Prof. d. Griech. in Archiv fur Gesch. u. Lit., i. s. 219). Eunapius'un dili tamamen belirsizlikten arınmasa da kabul edilebilir şekilde net olduğu görülür. Iulianus'un ölümünün ardından Atina'da sofistlikle bağlantılı bazı pozisyonlarının maaşlarının akıbeti hakkında bir problemin ortaya çıktığı anlaşılır. Ayrıca çok sayıda adayın sofistik alanlardaki başarısını vurgulayıp atamayı hak ettiğini iddia ederek kendisini tanıttığı anlaşılır. Maaşlar haleflere verilmeden önce tüm iddialar arasında hangisinin en güçlü olduğu konusu karar verilecek konuydu. Altısı geçti ve yarışmaya seçildi. Dört tanesi aday olarak diğer ikisi de sayıyı dolduruyordu. "Çünkü Roma hukukuna (ya da geleneklerine göre) Atina'da belli bir sayıda konuşmacı ve dinleyici bulunmak zorundaydı." Son sözler biraz güçlük çıkarabilir ancak Roma kanunlarına ya da geleneklerine göre atamaların sadece çok sayıdaki aday arasından (günümüzdeki açık arttırmalarda tek bir teklif üzerine satış yapmamak âdet olduğu gibi) ve geniş bir güç denemesinden sonra yapılması gerekir. Devamındaki mücadele uzun sürdü ve çok uzun olmasa da birkaç gün devam etti. İmparatorluğun tüm doğu kesimi ki sadece Atina değil, ilgilerine göre bölündü ve bu ilgilere göre öğrenciler şu veya bu sofiste gönderildi. Rekabet yoğundu. Proaeresius bir keresinde şehirden bile sürülmüştü. Yunanistan'a gelen yeni Proconsul huzurunda rakip sofistleri bir yarışmaya davet ederdi. Son olarak Proaeresius'un üstünlüğü herkes tarafından kabul edildi ve Eunapius'un dediği gibi "bu olaydan sonra sanki herkes cennetten gelen bir okla vurulmuş gibi Proaeresius'a karşı gelemedi ve herkes üstünlüğünü kabul etti." ve "Proaeresius'un yönetimi tirana benziyordu ve belagati sayesinde her yerde ünlü olmuştu." (Bkz. s.84; 85; 68; 78; 90; 80. Lib., i. 24, 15; ii. 313, 1; Philos., 559). Eunapius, Proaeresius'un artık "veraset ödemelerini" alması üzerine çok fazla şey söylemez ancak bu sonuç eğitim konusunu takip edecekti. Eunapius'un pasajıyla ilgili anlayışımız Atina'daki resmî sofistlerin sayısı sorunuyla ilgilidir. Zumpt ve Hertzberg bahsedilen sadece bir sofistin var olduğunu söylerken Bernhardy, Muller ve Schlosser altı tane olduğunu ileri sürmektedir. Bu yüzyılda Antiocheia'daki işlerin karşılaştırılması için bkz. s. 170 vd. Atina'da takip eden iki

nopolis'te gelecek yüzyılın başında üç Latince ve beş Yunanca sofistlik kürsüsü için hazırlık yapıldı. Constantinopolis'te beşinci yüzyılın başında on Latince, on Yunanca "gramer" öğretmeni, bir filozof ve iki avukat bulunurken Atina'da en azından bir resmî "gramer" öğretmeni vardı. Dördüncü yüzyılın ikinci

---

yüzyıldaki olaylar bu dönemde Atina'da düzenli bir ataması olan belirli bir sayıda sofistin olduğunu ancak bunlardan sadece birinin diğerlerine göre daha üstün ve okul müdürü olduğu görülmektedir. Photius'taki bir ifade bu görüşe daha fazla anlam katar çünkü Himerius'tan "Atina'daki retorik okulunun müdürü" olarak bahseder (Bkz. Bibl., cod. 165, p. 109a): Ek olarak Eunapius, Sopolis'in oğlunun Atina'da bir kürsüde görev yaptığını ve Parnasius'un da "eğitim kürsüsünde" bulunduğunu söylerken Photius ise bize Leontius'un "sofistlik kürsüsüne" terfi edildiğini anlatır (Bkz. s.95; Bibl., cod. 80, s. 60b). Tüm bu durumlarda (muhtemelen Parnasius'a atıfta bulunan s.220 hariç tutulursa) baş pozisyonu ya da okulun başındaki kürsüyü anlattığına inanabiliriz. Bununla birlikte "kürsü" teriminin bazen gevşek kullanıldığı söylenebilir. Bu yüzden Himerius, Isocrates'in resmî kürsülerin bilinmediği dönemde Atina'da bir "kürsü" sahibi olduğunu söyler (Bkz. or., xxxii.2). Bu gevşek anlamda Herodes Atticus'un Atina'da bir kürsü sahibi olduğunu söylemesi muhtemeldir (Bkz. s.92). Dördüncü yüzyılda Atina'da belli bir sayıda sofistin olduğuna dair birkaç ipucu bulunmaktadır. Libanius Atina'da öğrenci olduğu sırada Proconsul bir keresinde üç sofisti görevden aldı ve yerine başkalarını atadı (Bkz. Lib., i. 19, 16). Kısa süre sonra Libanius, Atina'ya davet edildi ancak eğer daveti kabul etseydi dördüncünün yapılıp yapılmayacağı kesin değildi (Bkz. ib., i. 59, 3). Başka bir yerde de Atina'daki sofist "kürsülerinden" bahsedilir (Bkz. ib., i. 33, 13). Diğer üyeler meclis ve Proconsul tarafından atanırken muhtemelen okul müdürü sadece yarışma sonucunda seçilirdi. 356-357 yılında söz konusu yarışmadan birkaç yıl sonra Anatolius, Atina'ya geldi ve sofistler arasında başka bir yarışma başlattı (Bkz. Seeck, Briefe d. Lib., s. 62); sofist Iulianus'un ölüm tarihi için bkz. Hertzberg, Gesch. Griech., iii. s. 323, n. 69; s. 329; Eunap. ss. 85 vd. Himerius o dönemde tek kişiydi (Bkz. ib. s.87). Her bir sofist belirlenen temanın farklı noktalarından tartışırdı ve daha sonra Anatolius, on üç kişiden de fazla olsaydı sonucun aynı olacağını söylerdi (Bkz. ib., s.89; krş. "bir düzineden daha fazla"; Theoc. xv. 17); bununla birlikte Wyttenbach'ın notlarına bakınız. On üç sayısından daha az bir sayıyı ileri süren bu yorum resmî sofistlere atıf yapmaktadır çünkü resmî ve resmî olmayan sofistlerin sayısı on üçü aşmaktadır (Iulianus öldüğü zaman onun pozisyonu için başvuranların sayısı "o kadar çoktu ki" der Eunapius, "onların adlarını söylemekte bile zorlanırım" (Bkz. s. 79). Iulianus'un ölümünün ardından aday olarak gösterilen altı sofistin resmî olup olmadığı belli değildir ancak muhtemelen en azından ikisi önemli değildi. Herhangi şehirde bir okulda resmî müdürün var olduğu fikrine karşı çıkan Harrent, Barnhardy, Muller ve Schlosser ile Iulianus'un ölümünün ardından altı sofistin seçildiğini savunmaktadır (Bkz. Les ecoles d'Antioche, ss. 44, 227). Schemmel Atina'da ve Antiocheia'da üç tane resmî sofistin olduğunu düşünmektedir (Bkz. Neue Jahrb., 20, p. 56; 22, s. 495).

yarısında Antiocheia'da bir keresinde düzenli olarak atanan Libanius, Zenobius ve Acacius adında üç sofist vardı ve daha sonra Libanius'u kendisinin dışında dört sofist veya hatipten oluşan okulun müdürü olduğunu görürüz. Antiocheia'da başka resmî şekilde atanan sofistler de olabilir ancak kesin olarak Antiocheia'da resmî atanan "gramer" öğretmeni bulunuyordu. Dördüncü yüzyıl boyunca hukuk ve Latince halkın yararına Yunancanın yerini aldıkça bu alanların kürsüleri Constantinopolis'ten ziyade diğer şehirlerde kuruldu. Böylece Antiocheia da görünüşe göre bir Latin sofist ve bir avukat aldı.[193] Bununla birlikte doğudaki en büyük hukuk merkezi bu konuda çeşitli kürsülerin kurulduğu Beyrut'tu.[194] Nicaea, Nicomedia, Filistin'deki Caesarea ve Asya'da ve başka yerlerde bulunan pek çok diğer küçük şehirlerin her biri de en azından bir Yunan sofisti bulunduruyordu.[195] Gerçekten de o dönemlerde Yunan sofisti her Yunan toplumunun vazgeçemediği ve kaçınamadığı bir özelliğiydi. Sofist, toplumun entelektüel yaşamının merkezindeydi ve Amerikan toplumunun günümüzde akademi ya da üniversite yaşamıyla kurduğu ilişkiye benzer bir ilişkiyi sürdürüyordu.[196]

Tüm büyük üniversite merkezlerinde resmî liste dışında gelirleri sadece öğrencilerine bağlı pek çok profesör ve eğitmen bulunuyordu ancak bunlar en azından dördüncü yüzyılda az ya da çok imparatorluk yönetiminin denetimi ve kontrolü altındaydı. Böylece yukarıda atıfta bulunulan Libanius'un Constantinopo-

---

193 Constantinopolis için bkz. Cod. Th., xiv. 9, 3 (Cod. Jus., xi. 19, 1); Atina'daki "gramer" öğretmeni için bkz. Eunap., s. 7; Sudias s.v. παμπρέπιος. Dördüncü yüzyılın başlarında Constantinopolis'te en az iki tane resmî sofist bulunuyordu (Bkz. Lib., i. 27, 3; 29, 5). Antiocheia için bkz. ss. 295 vd; Lib., i. 153, 7; iii. 261, 262; ep., 209, 1240. Libanius zaman geçtikçe ve avukatlar için Latince vazgeçilmez bir hâle gelince kendi okulunda özel bir öğretmen vasıtasıyla bu ve muhtemelen hukuk konusunda eğitim vermeyi düşündü (Bkz. ep., 448, 453). Iustinianus döneminde muhtemelen dört ve Constantinopolis'te de dört tane vardı (Bkz. Dig., praef. Omnem). Caesarea, Atina ve İskenderiye de ayrıca hukuk okulları vardı.

194 Iustinianus döneminde Constantinopolis'te de olmak üzere dört tane bulunuyordu (Bkz. Dig., praef. Omnem). Ayrıca, Caesarea, Atina ve İskenderiye'de de hukuk okulları vardı.

195 Nicaea için bkz. Lib., i. 36, 10; Nicomedia için bkz. ib., i. 36, 14; Caesarea için bkz. Choric, s. 6. Krş. Lib., ep., 1449; Himer., or., v. 9.

196 Sofistin mesleği "şehrin zihni" şeklinde isimlendirilirdi (Bkz. νοῦν πόλεως Lib., i. 332, 14).

lis'ten Antiocheia'ya gitmesini yasaklayan bir fermanla birlikte Libanius devletten maaş almayan özel bir eğitmen konumuna geldi. 362 yılında İmparator Iulianus'un yayınladığı ve daha önce atıfta bulunulan fermanda kendi okulunu kurmak isteyen bir profesörün ya da eğitmenin ilk olarak yerel meclisten en iyilerin rızası ve tavsiyesi üzerine verilen resmî izin alması gerektiği emredilmiştir. Bu izni içeren kararname daha sonra imza için imparatora gönderildi. Ferman, "Benim onayımın onuruyla halkın gençlerini eğitme görevini sürdürmelidir," ibaresiyle sonlanır. İki sene sonra Valentinianus'un gereken ahlaki ve entelektüel niteliklere sahip olan herkesin çok fazla ses çıkarmadan bir okul kurabileceğini duyurduğunda bu kısıtlamalar kısmen de olsa kaldırıldı.[197] Bu yarı resmî ya da lisanslı öğretmenler bir şekilde günümüzün Alman üniversitelerinde kullanılan *Privat-Docenten*'e benzemektedir. Iulianus'un fermanı altında maaş konusu dışında lisanslı öğretmenlerin düzenli ataması yapılan öğretmenlerden hangi konuda farklı olduğunu anlamak zordur.

Beşinci yüzyılın ilk yarısında II. Theodosius, aynı dönemde Batı imparatoru olarak atadığı III. Valentinianus'la birlikte Constantinopolis Üniversitesi'ne daha katı bir yapı kazandırdı ve belirli şekilde özel eğitim hakkını sınırlandırdı. İkilinin düzenlemeleri Theodosius Yasası'nın[198] üç kısmında yer alır ve Iustinianus Yasası'nın iki kısmında da kısmen tekrarlanır.[199] Antik üniversite yönetmeliğinin ilginç bir örneği olarak Theodosius Yasası'nın kısımlarının çevirisi aşağıdadır. Bunların hepsi 425 yılına tarihlendirilir. İlki[200] özel eğitim hakkıyla resmî kürsülerin sayısıyla ve dersler için sınıf tahsisiyle ilgilenir. Theodosius şehir praefectusuna şu şekilde hitap eder:

> Kendilerini haksız yere profesör olarak adlandıran [ferman bu şekilde başlar] her mahalleden gelen öğrencilerle halk salonunda ya da sınıfta toplanmaya ve onlarla bir yerden başka bir yere gitmeye alışkın herkesin böylelikle halk içinde eğitim vermesi yasaklandı. Şimdi hükmü

197 Cod. Th., xiii. 3, 6. Bununla birlikte her iki fermanda da gerekli niteliklere sahip olunup olunmadığının belirlenmesi için bir inceleme yapılmasının gerekli olduğu görülür. Genel olarak ilk fermanın Hristiyanları üniversitede eğitim verme ayrıcalığından dışlamak için tasarlandığı kabul edilir (Krş. Jul., ep., 42).

198 vi. 21, 1; xiv. 9, 3; xv. 1, 53.

199 xi. 19, 1; xii. 15, 1.

200 xiv. 9, 3.

verilen ve yasaklanan bu uygulamaya ilahi âdetimizi duyurduktan sonra gelecekte bir kez daha teşebbüs edilirse, emrimize karşı çıkacak kişiye sadece hak ettiği rezillik nişanını almasına değil ayrıca da kanunsuz bir şekilde yaşadığı şehirden kovulduğunu anlamasına izin verin. Diğer yandan bir evden başka bir eve gitmeye ve aynı konuları farklı evlerde özel olarak öğretmeye alışkın kişiler eğer kendilerini özel evlerde özel öğrencilerine adamayı seçmişse hiçbir şekilde bu yasaktan etkilenmeyecek. Bununla birlikte eğer herhangi bir şekilde üniversitede ataması yapıldığı görülür, onların her ne olursa olsun herhangi bir özel ders vermesi yasaklandığı ve ilahi emrimize karşı geldiği anlaşılırsa, üniversitede özel olarak eğitim vermek için atanan kişiler hak ettiği şekilde verilen ayrıcalıkların hiçbirini kullanamayacak. Üniversitemizde düzenli bir profesör olarak şu kişiler eğitim versin: Roma belagat bilgisiyle salık verilenlerden üç hatip ve on "gramer" öğretmeni; Yunan belagatindeki deneyimiyle bilinenlerden beş sofist ve on "gramer" öğretmeni. İhtişam arzusu taşıyan gençlerin sadece bu sanatlarda eğitilmesini istemediğimiz için ilk kez olarak hâlihazırda bahsedilen derin bilgi ve eğitim öğretmenlerini ekliyoruz: Bırakın oraya sadece diğerlerine ek olarak felsefenin gizemlerini araştıracak bir kişi, hukuk ve adaletin ilkelerini açıklayacak iki kişi atansın. Sizin itibarınızla ne öğrenciler ne de öğretmenler birbirlerini rahatsız etmesin, seslerin ve konuşmaların karışmasından kaynaklanan karışıklık kulakları rahatsız etmesin ya da çalışmalarıyla ilgilenenlerin dikkatini dağıtmasın diye her profesöre özel sınıflar tahsil edilip atansın.

İkinci bir ferman[201] Capitol'ün revaklarındaki odaların düzeniyle ilgilenir ki bu odalar profesörlere tahsis edilmiştir.

Kuzey revaklarının bitişiğindeki, ferahlık ve güzelliğinin sebep olduğu hayranlıktan dolayı kamu işlerine verilmek için uygun büyüklükte ve güzellikte olduğu görülen odalar şehir praefectusu tarafından sınıf olarak kullanmaları için daha önce bahsedilen eğitimcilere tahsis edildi. Girişi ve ana caddeden halk çıkışı olmayan doğu-batı yönündekiler geniş pasajlar açılarak şimdiye kadar restoranlarda olduğu gibi donatılmalıdır. Bununla birlikte çok küçük ve vasat olarak kabul edilen odalar ne oturanların ne de kullanıcıların sıkışmaması için her iki tarafındaki odalardan alanlar eklenerek genişletilmelidir. Eğer herhangi biri odasını imparatorun lütfuyla ya da başka şekilde bir hediye veya yasal bir şekilde satın alarak elde ettiğini gösterebilirse, aynısı için halk hazinesinden geri ödeme yapılacağını göreceksiniz.

Üçüncü ferman[202] da yirmi yıl başarılı bir şekilde eğitim veren kişilere profesör unvanının verildiği bir onurlandırma sistemi sağlar.

201 xv., 1, 53.
202 vi. 21, 1.

Yunan "gramer" öğretmenleri Helladius ve Syrianus, Latin "gramerci" Theophilus, sofist Martinus ve Maximus, avukat Leontius'a artık Majestemiz'in bahşettiği birinci dereceden kont unvanıyla onurlandırılmasına karar verildi ve onlar eski papazlarla aynı saygınlığa ulaştılar. Ayrıca kendi mesleğini yapmasını önerdiği herkese ahlaklı ve övgüye değer bir yaşam, öğretmenlikte ifade, belagatte konuşma, yorumlamadaysa incelik ve muhakeme becerisini verdi. Şehrimizin en şerefli meclisinin görüşüne göre bahsedilen üniversitelerde profesör görevine layık olanlar, yirmi yıl boyunca görevini kesintisiz bir şekilde yaptıktan sonra bu adamlarla aynı saygınlığa erişecektir.

Antik ve modern üniversite arasında temel bir farklılık görüyoruz: Antik üniversitelerde yönetim veya çalışmaları düzenleyip koordinasyonunu yapan ya da sınavları düzenleyip diploma veren bir kurul bulunmuyordu. Ya görüldüğü gibi atamaları yapan yerel meclis ya da kişisel veya temsilcisi vasıtasıyla öğretmenler ve öğrenciler üzerinde genel denetim ve kontrolü elinde tutan imparator farklı eğitim akımlarının buluştuğu noktaydı. Ancak her ikisi tarafından, eğitim türünü veya ücretini belirlemek için bir girişim yapılmadı. Beşinci yüzyılın başlarına doğru diploma niteliğinde bir şeylerin gönüllü öğretmen birliği tarafından verildiğine dair olası ancak belirsiz bir ima bulunur. Bu o kadar belirsizdir ki güvenli bir şekilde bunun üzerine fazla bir şey inşa edemeyiz. Dördüncü yüzyılda Antiocheia'daki öğretim birliğinin çeşitli üyeleri arasında iş birliği olduğuna dair de bazı belirtiler vardır. Bu yüzyılda Antiocheia'daki sofistlerden birinin yani yetkiyi elinde bulunduran Libanius'un bir bütün olarak şehrin okulları ve öğretmenleri üzerine meclis tarafından yetkilendirildiği bilinmektedir. Bununla birlikte bu fenomenler koşullar daha iyi olsaydı öğretmenler arasında birtakım yoğun menfaat birliğine yol açabilecek şeylerin sadece başlangıcı olurdu. Herhangi bir şehrin öğretim gücü üzerine yukardan yapılan en katı kontrol, beşinci yüzyılda imparatorun özel eğitim haklarını önemli şekilde sınırlandığını gördüğümüz Constantinopolis'te uygulanmış gibi gözükmektedir. Yine de bir bütün olarak göz önünde bulundurulduğunda, doğası gereği antik Yunan üniversiteleri, benzer öğrenme şevkiyle dolu gönüllü bir profesör ve öğrenciler birliği fenomeni sunardı. Her profesörün coşkulu takipçilerinin duygu ve sadakatle bağlı sadık bir birliği bulunuyordu.[203]

---

203 Üniversite fikri için tek kelimeye en uygun yaklaşım bir bina ismiydi; tıpkı Roma'daki Athenaeum, Auditorium, Capitolium veya Constantinopolis'te-

Dördüncü yüzyıl sofistleri arasında (ki önceki yüzyıllarda durum bu kadar kötü değildi) günümüzdeki akademisyen topluluklarında genellikle var olan çok az cömert farmasonluk ve kardeşlik ruhu bulunuyordu. Bunların yerine kıskançlık, kin ve genellikle acımasız bir nefret vardı. Her sofist, kardeş olarak gördüğü sofistlere karşı düşmanca tutum sergilediğini düşündü ve doğal olarak onları düşman gibi gördü. Rekabet, profesyonel rekabetten ziyade kişisel düşmanlık özelliklerini andırarak, çoğu durumda işkence ve hatta şiddet eylemlerinden miras kalarak yoğun ve genellikle acımasızca geçerdi.[204] Bu yüzden bir kürsü için atama veya seçim yapıldığında entrikalar ve fesatlıklar gündemi oluştururdu. Burada bahsedilen koşullar hakkında örnekler vermek için bu noktada Eunapius'tan tercüme yaparak sofist Iulianus'un ölümü ve halefi Proaeresius'un atanması sırasında Atina'da meydana gelen olayların bir anlatısını verebiliriz. Dördüncü yüzyılın ilk büyük sofistlerinden Iulianus, sofistlik sanatının icracısı ve öğreticisi olarak harika yetenekleriyle çok ünlüydü ve imparatorluğun her köşesinden kalabalık öğrencileri kendisine çekerdi. Biyografisini yazanın ifadesiyle Atina'da tiranlık gibi eğitim üzerinde kontrol sağlayan Proaeresius, en sevdiği ve en yetenekli öğrencisiydi.[205] Iulianus yaklaşık 337 yılında öldüğünde, Eunapius'un küçük ve sade bir şekilde düzenlendiği evini Proaeresius'a bıraktı. Proaeresius İlham Perileri Tapınağı'nın atmosferini soluduğu için şüphesiz Atina'daki okulun müdürü olarak kendisinin ardılı olacaktı. Yine de müdür-

---

ki Auditorium Capitoli, İskenderiye'de ve muhtemelen Antiocheia'daki İlham Perileri Tapınağı gibi (Bkz. Cod. Th., vi. 21, 1; ib., xiv. 9, 3; Lib., i. 71, 10).

204 Synesius'un ifadelerinde dördüncü yüzyılda öğretmenler arasındaki kıskançlık ruhu hakkında önemli bir yorum yer alır: "Öğretmenin hayatı şöyledir: Genç hayranlarının takibini güvenceye alır almaz birliğin diğer okula akma tehlikesiyle karşılaşabileceği için herhangi bir adamın söylediği şeye övgüde bulunmaz. Bu öğretmenin kıskançlıktan, en büyük ve en dünyevi tutkulardan oluşan kaderinin bir parçasıdır. O, şehirde kendisinden başka kimsenin bilgelikle parlamaması için dua edecek ve eğer biri parlarsa o iyi adamın isminden uzaklaşıp kendisini tek kişi yapmaya çalışacak." (Bkz. Dion, 13). Benzer bir şekilde: "Metal işçilerinin, marangozların ve dilerseniz şairlerin ve diğer sanatçıların yani (sofistlerin) sanatlarının kazançlarının para ve şöhret olduğundan bunlara sahip olan kişi görkemli kişilerle eşit derecede paylaşamayacağı için bir şeyler söylenildiğinde itiraz etme ve kıskançlık yapma hakları vardır." "Bilge adamlarda bile kıskançlık vardır" der Philostratus (Bkz. 490). "İnsanoğlu doğası gereği kıskanç bir şeydir" (Bkz. ib., 515).

205 Eunap., s. 85.

lüğe atanma gücü bu dönemde özel bir organın, muhtemelen yerel meclisin elindeydi; atamalar hitabet yarışmasından sonra yapılırdı. Yarışmaya altı aday katılır, sert ve uzun süren üstünlük mücadelesi yaşanırdı.[206]

"Ancak" der Eunapius, "Iulianus'un ölümünden sonra tüm şehir okul müdürünün kim olacağını öğrenmek için can attığında, her biri sofistlik alanında üstün olduğunu iddia eden o kadar çok aday ortaya çıktı ki onların adını söylemekte zorlandım." Fakat şu kişiler testi başarılı bir şekilde geçti ve oy birliğiyle aday gösterildi: Proaeresius, Hephaestion, Epiphanius, Diophantus'la adaylığı doldurmak için saçından çekilerek getirilen Sopolis ve özel bir sebep gösterilmeyen Parnasius. Çünkü Roma yasalarına (ya da geleneğine) göre Atina'da belirli bir sayıda konuşmacı ve dinleyici olmak zorundaydı.

Bu kişiler aday olmasına rağmen iki kişinin ismi önemsizdi, onların gücü platformda ve masada sona erdi. Ancak daha güçlü olan diğerleri için şehrin ilgisi doğrudan bölündü; sadece şehir değil ayrıca tüm Roma İmparatorluğu da bölündü ve bölünme, belagat sorusuyla değil de belagat konusundaki ulusalcılık konusunda yaşandı. Doğu, büyük bir miras gibi tamamen bölünmüştü: Epiphanius'a Hephaestion, Diophantus'un payına Arabia düştü. Proaeresius'a saygısızlığından dolayı Atina'dan çekildi ve emekli oldu. Bu sırada tüm Pontus'tan ve komşu bölgelerden gelen öğrenciler Proaeresius'a gönderildi çünkü oradaki insanlar kendilerine ait bir hazineymiş gibi Proaeresius'a hayranlık duyuyordu. Ayrıca sadece Pontus'tan değil, Bithynia'dan, Hellespontus'dan, şimdilerde Asia olarak adlandırılan Lydia'nın üst kısmından Karia'ya, Likya'ya ve Pamphylia'ya ve Taurus'a kadar her yerden öğrenciler gelirdi. Tüm Mısır da hitabet diyarının bir parçası olarak onun payına düştü. Mısır'dan Libya'ya doğru uzanan kısımlar bir taraftan *terra incognita,* diğer taraftan da yaşanabilir topraklarla sınırlandırıldı. Söylediklerim genel olarak doğruydu çünkü kesin olarak söylemek gerekirse birkaç genç söz konusu olduğunda bu uluslarda bazı farklılıklar bulunurdu ve kandırıldığını düşünen bir kişinin başka bir sofiste gitmesi gibi değişiklikler de vardı.

---

206 Bu pasajın bir tartışması için, bkz. s. 142. Eunapius'un metni bazı yerlerde belirsizdir.

Artık Proaeresius rakiplerinden öylesine üstündü ki kısa sürede büyük öğrenci kitlesi topladı. Ancak diğerlerinin takipçileri tüm birlikleri bir araya getirerek o kadar güçlü olduklarını gösterdiler ki Proconsul'e rüşvet verdikten sonra Proaeresius'u şehirden sürdüler ve böylece edebiyat dünyasındaki gücü ellerine geçirdiler. Proaeresius da tıpkı sürgün edilip daha sonra tekrar geri gelen Peisistratus gibi büyük bir yoksulluk çekti. Yunanistan'daki işler için yeni Proconsul geldiği zaman (bu kişi yaşananlara çok kızmıştı) talih Proaeresius'a iyi şeyler getirdi.

Ancak talihin tersine dönmesi ve imparatorun izni sayesinde Proaereius Atina'ya döner dönmez, düşmanları eğilip bükülerek bir kez daha başka bir darbe indirmek için başlarını kaldırdılar. Bu arada Odysseus gibi uzun süre sonra geri dönen Proaeresius, sadece birkaç eski öğrencisini buldu. Hâlâ aynı düşüncedeydi, bu kişiler Proaeresius'a şaşkınlıkla bakıp yaşananlara inanamıyorlardı. Hatta bunları bile bulmaya cesaret ederek onlara yeni Proconsul gelene kadar beklemelerini söyledi. Proconsul beklenenden daha erken geldi. Atina'ya gelince doğrudan sofisti toplantıya çağırdı, bu yüzden onların arasında genel olarak şaşkınlığa neden oldu. Bununla birlikte isteksiz de olsa kem küm ederek geldiler. Konular belirlendi, kaçamayan sofistler ellerinden gelen en iyi şekilde konuştular. Önceden ayarlanan şakşakçılar alkışlıyordu. Proaeresius'un arkadaşları arasında gerginlik olduğu için herkes ayrıldı.

Bununla birlikte Proconsul sanki ödüllendiriyormuşçasına herkesi bir kez daha çağırdı. Daha sonra onların tutuklanmasını emrederek aniden Proaeresius'u çağırttı. Sofistler olacaklardan habersiz bir şekilde gelmişti. Proconsul sesini yükselterek "Bugün hepiniz için tek bir konu belirleyip hemen sizin tartışmanızı dinlemek istiyorum. Sizden sonra Proaeresius da konuşacak ya da istediğiniz sırayla," dedi.

Sofistlerin kaçmaya çalıştığı belliydi ancak Proconsul ikinci kez sesini yükselterek "Proaeresius, konuşuyor musun?" diye sordu. Daha sonra Proaeresius oturduğu yerden incelikle birkaç giriş kelimesi söyleyip doğaçlama söylevin erdemlerine temas ederek söylevinin ana konusuna geldiğinde kendinden emin bir şekilde ayağa kalktı. Proconsul bir tema belirleyeceği sırada gözlerini kaldırıp odaya baktı. Düşmanlarının büyük gücünü ve kendi küçük, çekingen grubunu görünce doğal olarak bir anlığına cesaretini kaybetti. Ancak ruhu içinde kaynamaya ve mü-

cadele için ısınmaya başlayınca gözlerini kalabalığa çevirdi ve odanın en uzak kısmında cübbelerine sarılı sofistlik sanatının eski ustaları olduğunu ve kendisine karşı baş suçlu olduğunu anladığı iki adamı görünce sesini yükselterek "İşte! İki cesur arkadaşıma bakın! Proconsul bu adamlara bir konu emredin. O zaman belki de bana yanlış davrandıklarını öğrenirler."

İkisi bu sözleri duyduğunda kalabalığın içinde görünmeden kaçmaya çalıştılar. Ancak Proconsul görevlileri göndererek adamların yakalanıp geri getirilmesini sağladı ve söylendiği gibi onlara bir tema belirlemelerini söyledi. Kafalarını toplayıp bir anlığına düşündükten sonra nihayet bulabildikleri en zor, en az tatmin edici, en özel ve retorikle kolaylıkla üstesinden gelinemeyecek bir konu seçtiler. Proaeresius, gözlerinden çıkan ateşle bu adamlara bakarak Proconsule "Adil olan yarışmadan önce her ne dilersem yerine getirmenizi rica ediyorum," dedi. Proconsul adil olan hiçbir şeyin reddedilmemesi gerektiğini söyleyince, "Öyleyse," dedi Proaeresius, "Kâtiplerin içeri girmesini ve her gün mahkemelerde söylenenleri kaydettikleri gibi şimdi de benim söylediklerimi kaydetmelerine izin verilmesini rica ediyorum."

En yetenekli kâtiplerin girmelerine izin verildiğinde her iki taraf yerlerini alarak yazmaya hazırdı ancak hiçbiri yaşanacakları bilmiyordu. Proaeresius bir kez daha "İstediğim bir diğer şey ki yerine getirilmesi kolay değil," dedi. Proconsul konuşmasını teklif edince Proaeresius "Kimse beni alkışlamayacak," yanıtını verdi. Bu istek de yerine getirildiğinde Proaeresius, herkesi endişelendirecek bir biçimde akıcı ve her sürecin sonunda tiz bir sesle konuşmaya başladı. Sessiz kalması söylenen seyirci şaşkınlıklarından dolayı kendilerini tutamadı ve odada derin bir homurtu yükseldi. Konuşmacı konusunda ilerleyip herhangi bir insan için mümkün olabilecek tüm sınırların ötesine geçince söylevinin ikinci kısmına geçti ve davanın yorumunu uzattı. Ancak platforma çıkıp ilham almış gibi hareket ederek savunmaya ihtiyacı yokmuş gibi o kısmı bıraktı ve hızlıca tartışmanın diğer kısmına döndü. Kâtipler onunla yarışamadı ve sessizliğini bozan seyirci odanın her yerinde konuşmaya başladı. Daha sonra Proaeresius kâtiplere dönerek "Şimdi dikkatlice şu ana kadar söylediklerimi hatırlayıp hatırlamadığıma bakın," dedi ve tek bir hata bile yapmadan kelime kelime tüm konunun üstünden ikinci kez geçti. Daha sonra Proconsul bile artık kendi emirlerine bakmadı, seyirciler de onun tehditlerini

dikkate almadı. Sofistin göğsünü okşayarak nefes alan bir tanrının heykeliymiş gibi oradaki herkes Proaeresius'un önünde yere kapandı, bazıları onu bir tanrı bazıları da dilbaz Hermes'in sureti olarak adlandırdı. Rakipleri kıskançlıkla kıvranıyordu ancak bazıları onu övmeden duramadı. Proconsul, koruması ve memurlarıyla onu salondan çıkardı. Bu olaydan sonra kimse Proaeresius'a karşı çıkmaya cüret edemedi; herkes semavi bir okla vurulmuş gibi onun üstünlüğünü kabul etti.

Bir süre sonra tekrar güçlenen rakipleri Hydra'nın kafaları gibi ortaya çıktı ve yine eski yöntemlerine başvurdu. Zengin ziyafetler ve zarif hizmetçiler sunarak en etkili kişilerden bazılarını kendi taraflarına çektiler. Bu şekilde hareket ederek sıradan bir savaşta yenildikleri zaman kendilerini daha az bağımsız oldukları son sınıra kadar götürerek hafif silahlı birliklerine, sapancılarına ve yardımcı birliklerine başvuran kralların örneğini takip ediyorlar, onlara değer verdiklerinden değil de ihtiyacı olduklarından bu birlikleri kullanıyorlardı. Bu yüzden sofistler, utanç verici de olsa (eğer bir adam kendisine âşıksa utanç affedilebilir) yardım istemek zorunda kaldıkları için bir kumpas tasarladılar. İzledikleri strateji başarılı oldu ve dikkate değer bir destekçi kazandılar. Ancak Proaeresius'un yönetimi bir tiranınkine benziyordu ve belagatinden dolayı büyük ün kazanmıştı. Çünkü ya akıllı olan herkes ona katıldı ya da ona gelenler seçimlerinden dolayı akıllıca davrandı.

Bu pasaj dördüncü yüzyıldaki sofistik aktivitelerin canlı ve kapsamlı bir resmini sunar ve içinde, daha sonra tekrar edeceğimiz birçok özellik barındırır. Ancak burada belirtmek istediğimiz konu farklı sofistler arasındaki rekabetin sert ve acımasız olmasıdır ki bu rekabet, daha sonra da göreceğimiz gibi genellikle öğrencilerin davranışlarına da yansırdı. Öğretmenler konusunda eğer gerçekten de Libanius'a inanırsak aileler bile oğullarının eğitimi için göndermedikleri huysuz sofistlerin zulmüne maruz kalırdı. Libanius[207] öğrencilerinden birine şunları söylemişti:

> Babanızın, öğretmeneniz olmak için yeterli bulmadığınız bir sofist tarafından yaralandığını söylüyorsunuz. Öğretmenler aşağılandıklarını söyleyerek kaçanları yakalayamadıkları için öfkelenip intikam almaya çalıştığında kaç baba aynı sebepten dolayı zarar gördü? Babaların öldüğü durumlarda, böyle bir davranışa alışkın olmasalar da anneler pazara

207 iii. 192, 1.

sürüklenip polisin şiddetli ellerine teslim edildi mi? Bir çocuk hem annesini hem de babasını kaybettiğinde bu kötü adamlar kölelerine, topraklarına, topraklarıyla ilgilenenlere karşı geldiler ve adamları boğazlayarak diğer kısma ayrılan ustalarına karşı haykırmaya zorladılar.

Bununla birlikte, anlatılan sürecin her şeyden önce iki taraflı bir madalyonun sadece tek tarafını oluşturduğunu hatırlamalıyız. Önceki yüzyıllarda farklı sofistler arasında çok fazla iyi niyet vardı ve diğerlerinin meziyetleri cömertçe kabul görüyordu. Herhangi bir dönemde Libanius'un anlattığı barbar ruhla hareket edenler sadece en küçük sofistler olabilirdi.

393 yılında Libanius'a, seksen dokuz yaşındayken, bir süre onu evine ve yatağına hapseden hastalıktan sonra bir kez daha sınıfa gitmesi için ısrar edildi. Bu ricayı yapan arkadaşı, sık sık uğradığı eski yere gelen sofisti hoş karşılamak için Libanius'un sınıfında sevinçli öğretmenler toplantısı olacağını umuyordu ancak Libanius her şeyi daha iyi biliyordu. Sadece iki kişi geldi. Libanius[208] ise "Bunlar geldikleri için muhtemelen diğerleri tarafından cezalandırılacak," dedi. Dördüncü yüzyılda çalışma arkadaşları ve vatandaşların zamanın en iyi sofistlerine karşı duyduğu kıskançlık bu şekildeydi.[209]

208 Ep., 995.

209 Libanius'un Constantinopolis'te öğretmen olarak ilk kez yer edinmeye çalıştığı sırada kazandığı deneyimi sofistik savaşta kullanılan yöntemleri iyi bir şekilde gösterir. Libanius, ikinci Atina ziyaretinden sonra Constantinopolis'e geldiğinde orada iki sofist bulunuyordu. İlk olarak cesareti kırılsa da daha sonra adını şehre tanıttı; söylev yapacağını duyurdu. Daha sonra bir tarafta Libanius diğer tarafta da diğer iki sofistin yer aldığı gösteri savaşları meydana geldi. Her bir tarafın hedefi diğerini geçip şehrin lütfunu kendisine çekmekti. Libanius'un kısa süre içinde seksen kişiden fazla bir öğrenci grubu elde ettiği için son kısımda kazandığı görülmektedir. Öğrenciler onun için şehir dışından bile gelirdi. İmparator, onun şehirde kalmasını emreden bir ferman yayınladı. Ancak rakipleri mağlup olmalarına rağmen sessiz kalmadı. Onlar hemen bir karalama kampanyası yaptılar. Bu kısımda Bemarchius sahneye çıktı. Bu sofist eskiden Constantinopolis'te görev yapmıştı ve İmparator Constantius'un lütfuna sahipti. Eski inanca bağlı olmasına rağmen son zamanlarda Asya'dan Mısır'a kadar İsa'yı öven ve Constantius'un inşa ettirdiği kiliseyi anlattığı bir zafer yürüyüşü düzenlemişti. Bu zamanda döndüğünde Constantinopolis'te işleri bıraktığı gibi bulmayı umuyordu ancak hiçbir eski öğrencisi ona dönmedi. Daha sonra Libanius'un bir gösterisine katıldı ve cesareti kırılarak ayrıldı. Bir ay sonra Libanius'a karşı üstünlüğünü kolayca gösterebileceğini düşündüğü bir gösteri yaptı. Bu girişimde başarısız oldu fakat kısa süre sonra son zamanlarda

PROFESÖRLERİN MAAŞLARI VE TOPLUMDAKİ YERLERİ

Sofistliğin geliştiği dönemde başarılı sofistlerin şartları gerçekten de harika olmalıydı. MÖ beşinci yüzyılın pek çok iyi niyetli insanının yükseköğrenime karşı tutumunda belirgin bir güvensizliğin ve gizli nefretin olması İsa'dan sonraki yüzyıllarda tamamen ortadan kalkmıştı. Toplumun hiçbir üyesi sofistlik öğretmeninden daha fazla takdir edilmedi, onurlandırılmadı ya da daha fazla sevilmedi.[210] Sofistin bir şehre gelmesi sevinçle

---

bu tarz bir lütuf ile karşılaştığı söylevi yaptığı başka bir gösteri yaptı. Bu öylesine belirsiz bir şekilde yazılmıştı ki Libanius'a göre kimse onu anlayamazdı. Bemarchius bir sonraki hareketi valiyi, himayesini geri çekmeye ve derslerine katılmayı reddetmeye ikna ederek Libanius'un bir gösteri daha yapmasını engellemekti. Yine de Libanius ile hitabet konusunda eşit olmadığını anlayan Bemarchius, Libanius'u astralogun hizmetlerini kullanmakla suçladı ve sonunda Libanius'un yıkımını getirmek için büyük bir kişisel grup oluşturmaya başladı. Tam bu sırada Constantinopolis'te Bemarchius ve takipçilerinin rakiplerini ele geçirip hapsetmek için faydalanmaya karar verdiği bir siyasi devrim oldu. Muhtemelen Libanius hapisten kurtulmasını devrimin kısa sürede bastırılmasına borçluydu. Düzenin yeniden sağlanmasıyla yeni yönetici Constantinopolis'e geldi. O, Libanius'un azılı düşmanıydı ve Libanius'a eğer hayatına değer veriyorsa şehirden ayrılmasını tavsiye etti. Libanius, Nicomedia'ya gitmek üzere ayrıldı ancak Constantinopolis'te yayınlanan bir ferman onu Nicomedia'dan da uzak tuttu. Bu yüzden Nicaea'ya gitti ancak nihayetinde Nicomedia'ya yerleşmeyi başardı. Burada kıskanç yerel sofistlerin işkencesine maruz kaldı. Ancak bir kez daha Constantinopolis'e davet edilene kadar beş yıl boyunca burada kaldı (Bkz. Lib., i. 27 vd).

210 Sofistin adının itibarı için krş. Luc, Rhet. prae, 1. Ayrıca bkz. Eunap. s.99; Philos., 624. Şan, zenginlik ve toplumda sunulan konum, başarılı sofistlerin payıydı (Bkz. Luc, Rhet. prae, 2, 6). Ailesi yoksullaşan biri için edebî eğitim zenginliğe giden tek yol olarak görülüyordu (Bkz. Lib., ep., 349. Krş. ib., ep., 655). Chrysostom, belagati ile yüksek memuriyet, zengin bir eş ve servet elde eden adamdan tipik bir durum şeklinde bahseder (Bkz. Adv. oppug. vit. mon., iii. 5, Migne, i. 357). Scopelianus, Herodes onu öğretmeni olarak adlandırdığında çok sevindi (Bkz. Philos., 521). Bir bölgenin valisi, sofist tarafından övülmediği takdirde kendisinin rezil olacağını düşünürdü (Bkz. Lib., ii. 374; krş. Dio Chrys., xviii. 473 R).

karşılanırdı, insanlar her yerden onu karşılamaya gelirdi. Eğer sofist onların yanında kalmayı lütfederse şehir insanına büyük bir onur bahşetmiş sayılırdı. Şehir sofistin varlığından pek çok yönden yararlanırdı. Polemo, Smyrna'da kaldığı sırada, Yunan dünyasının her kesiminden gelen gençler onun derslerini dinlemek için Smyrna'ya akın etmiş ve şehir yeni bir önem kazanmıştı. Uzun zaman boyunca birbirleriyle anlaşmazlık yaşayan insanlar uzlaştı, adaleti yönetmenin ve düzenlemenin yeni yollarını öğrendi. Konuşması ve büyük ikna kabiliyetiyle şehir insanının imparatordan faydalanmasını sağladı ve büyük maiyet eşliğinde gümüş koşum takımlı atların çektiği bir Frig ya da Kelt arabasında oturarak dolaşırken şehre büyük bir ihtişam kazandırdı. "Çünkü" der Philostratus,[211] "Tıpkı bir pazar yeri ya da iyi görünümlü bir ev gibi bir şehir de gelişen koşullar altında bir aile tarafından kurulmuştur." Bir kural olarak sofist, toplumdaki en kabiliyetli ve en önemli adamdı ve etkisini iyi insanlar için kullanırdı. Bazen maliyetli binalar inşa edip fakirlerin ihtiyaçlarını karşılayarak şehrin cömert bir hayırseveri olurdu.[212] Diğer zamanlarda da Polemo örneğindeki gibi sofist bilgece öğütlerle devletin siyasetine rehberlik eder ve genellikle ya devlet ya da imparator tarafından resmî bir şekilde sorumlu pozisyona yükseltilirdi.[213] Sofist önemli elçiliklere gitmesi için tüm insanlar arasından seçilir, belagati ve halkının gördüğü iyilik, sofistin o pozisyonda kalmasını sağlardı. Yaşadığı dönemde şehirler ve insanlar onu onurlandırmak için birbirleriyle yarışır, ölümünden sonra da onun anısına heykeller ve anıtlar dikerlerdi.[214]

---

211 531, 532. Clazomenae halkı, şehrin prestiji varlığı sayesinde büyük ölçüde aratacağını düşündüğü için Nicetes'i aralarına yerleşmeye teşvik etti (Bkz. ib., 516. Dahası için bkz. ib., 511, 605, 606, 613; Lib., i. 332, 13). Bir adam belagat yaparak ülkesini yüceltirdi (Bkz. Lib. ep. 23). Sofist Iulianus dünyanın her yerinden gençleri kendine çekerdi (Bkz. Eunap., s. 68). Scopelianus İtalya'ya elçi olarak gittiğinde, ülkenin gençleri onu İyonya'ya kadar takip etti. Bkz. Philos., 520.

212 Philos., 568, 605. Themistius ihtiyacı olanlara yardım ederdi. Bkz. Lib., ep., 379. Autun'daki üniversite binasının restorasyonuna, ihtiyaç olduğu sürece maaşının tamamını ayırmayı teklif eden Eumenius'un durumuyla karşılaştırın (Bkz. Eumen., Pro rest, scol., 11).

213 İmparatorluk sekreterliği genellikle seçkin bir sofist tarafından yapılırdı; örneğin Adrianus ya da Antipater gibi diğer, pozisyonlar için bkz. Philos., 590, ib., 596, 600, 601, 607. Libanius τὴν πόλιν ἀπὸ νευμάτων ἄγοντι şeklinde bir sofistten bahseder (Bkz. ii. 581, 9).

214 Lollianus, Polemo, Aristeides ve Proaeresius heykellerle onurlandırıldı (Bkz. Philos., 527; ib., 543; ib., 582; Eunap., s. 90). Philostratus'a göre Pole-

Vespasianus ya da daha erken bir dönemden itibaren neredeyse tüm öğretmenlerin en azından bir ölçüde yararlanılan vergi ve diğer kamusal sorumluluktan (Yun. ἀτέλεια) muaf tutulması, o günlerde eğitim mesleğiyle ilgili önemli bir ayrıcalıktı. Bu, o zamanlar şiddetle arzulanan son derece değerli bir ayrıcalıktı. Başlangıçta az ya da çok gönüllü bir şekilde yürütülen kamusal hayatın yükümlülüklerinin zaman geçtikçe hem sayısı hem de sorumluluğu daha da arttı ve bu sorumluluklar artık varlıklı her erkek için zorunlu hâle geldi. Bunlar çoğunlukla büyük para harcamalarına ve çok fazla zaman fedakârlığına neden oluyordu. Ayrıca vergi de benzer şekilde toplumun tüm sınıflarına giderek artan ağır bir baskı yapıyordu. Bu ikili yükten kurtulmak için büyük hizmetlerin verilmesi gerekiyordu. Önceki bölümlerde profesörlerin kullandığı ayrıcalıkların bazılarından bahsedildi, bu sebeple söylenenlerin tümünü burada tekrar etmeye gerek yok. Commodus'un[215] önceki imparatorların fermanları temel alınarak hazırlanan bir fermanına göre filozof; sofist, "gramer" öğretmeni ve doktorlar, gardiyanlıktan, mütevelli heyetinden, palaestrae müfettişliğinden, yağ ve buğday sorumluluğundan ve rahiplikten muaf tutulmuştu. Yargıçlar onlar üzerine devlet görevlisi atamak zorunda değildi, kendi rızaları dışında orduda ya da elçiliklerde çalışma gibi zorunlulukları yoktu. Gerçekten de kendi istekleri dışında onların ulusal ya da diğer alanlarda çalışmasına gerek yoktu. Ardıl imparatorlar da o zamandan beri süregelen bu ayrıcalıkları onaylayıp sağlamlaştırdı ve hak sahiplerinin ailelerine ve mal varlıklarına kadar

---

mo'nun Smyrna'ya gömülmediği kesindir çünkü eğer böyle bir şey olsaydı hiçbir kutsal mekânın kalıntıları onun kadar kutsal sayılmayacaktı. (Bkz. 543).Dionysius, büyük bir vilayetin valisi olarak atandı ve bir Roma şövalyesi ve İskenderiye'deki İlham Perileri Tapınağı'nın "üyesi" yapıldı (ib., 524). Themistius, Constantinopolis Senatosu'nun üyesi yapıldı, armalı bir gümüş araba aldı (ib., 353 d) ve başka birçok şekilde onurlandırıldı. Ayrıca bkz. Philos., 611. Libanius'a bir unvan önerildi ancak o kabul etmedi (Bkz. Lib., i. 174, 2; Eunap., s. 100). Libanius, kendisini onurlandırmak için çabalayan yüksek memurlara daha yakındı. Bir magistrat Libanius'un resmini çizdirip halka açık bir yere astırdı (Bkz. ib., ii. 413, 414). Libanius, bazı sofistlerin saraydaki etkilerini kendi menfaatleri doğrultusunda arttırmak ve sınıflarının sayısını çoğaltmak amacıyla memurların etkisini kullandığı için memurların, sofistlere kapılarını kapatmaları gerektiğini savunur (Bkz. ib., ii. 600, 1 vd.;iii. 80, 9; 91, 6; 103, 5; Liebenam, Staddteverwaltung, s. 78).

215 Dig., xxvii. 1, 6, 8; krş. 6, 1.

bu ayrıcalık genişletildi. Bunun hakkında "Sonuna kadar," der Constantinus[216] bir fermanında "Öğretmenler birçoğuna daha rahat sanat ve bilim eğitimi verebilir."

Commodus'un fermanında da görüleceği gibi dokunulmazlık konusunda filozoflarla diğer öğretmenler[217] arasında belirli bir ayrımın olmadığı görülür ancak aşağıda belirtilen Diocletianus ve Maximianus'un buyruklarının yanı sıra üçüncü yüzyıl hukukçularının[218] yorumları onların döneminde bir değişimin meydana geldiğini göstermektedir. Hatta Antoninus Pius'un bir fermanında çok zengin olmaları durumunda filozoflardan para harcayarak devlete hizmet etmesi beklenirdi. "Eğer" diye devam eder ferman,[219] "Onlar zenginlikleri hakkında bir soru sorarsa bu, gerçek sayesinde onlar filozof olarak görülmeyecektir." Diocletianus ve Maximianus, para harcama da dâhil olmak üzere bazı görevlerden muafiyet isteyen filozof Polymnestus'a[220] "Mesleğiniz ve istekleriniz birbiriyle çelişiyor," diye belirtir; "Filozof olduğunuzu iddia ederken açgözlülüğün körlüğüne mahkûm olmuşsunuz ve sadece mirasınızla ilgili yüklerden kurtulmayı deniyorsunuz. Diğer tüm örneklerden isteklerinizin yersiz olduğunu öğrenebilirsiniz." Ödeme konusu gibi daha sonra açıklanacak bu konuda da filozoflar mesleklerinden dolayı avantajlarını kaybettiler. Filozoflar üçüncü yüzyılda sözde sadece *munera sordida corporalia* (onur kırıcı olarak düşünülen ekmek pişirme, kireç yakma gibi fiziksel hizmetler) ve vasilik gibi sorumluluklardan muaf tutuldular.[221] 369 yılına tarihlendirilen bir ferman[222] haricinde 414 yılında Honorius ve Theodosius'un Constantinopolis'teki[223] bazı filozoflara dokunulmazlık verildiği

216 Cod.Th., xiii. 3, 3. Öğretmenlerin dokunulmazlıkları hakkında bkz. Cod. Th., xiii. 3, 1; 3, 3; 3, 10; 3, 16; 3, 17; 3, 18; Cod. Jus., x. 42, 6; 47, 1; 48, 12, 1; 53, 6; 11; xii. 40, 8; Dig., xxvii. 1, 6; 1. 4, 18, 30; 5, 2, 8; 5, 8, 4; 5, 9; 5, 10; Inst., i. 25, 15; Frag. Vat., 149, 150. Öğrencilerin dokunulmazlıkları için bkz. Cod. Jus., x. 50, 2, 2.

217 Ayrıca bkz. Dig., 1. 4, 18, 30; Frag. Vat., 149. Favorinus, filozof olduğu için rahiplikten ve Flavius Archippus da aynı sebepten dolayı yargıçlık hizmetinden muaf tutulmak istedi (Bkz. Philos., 490; Plin., Ep. ad Trai., lviii. [lxvi.]).

218 Dig., xxvii. 1, 6; 1. 5, 8, 4.

219 Dig., xxvii. 1, 6, 7.

220 Cod. Jus., x. 42, 6.

221 Dig., 1. 5, 8, 4. Ayrıca bkz. Kuhn, Verf. d. Röm. Reichs, i. s. 119.

222 Cod. Th., xiii. 3, 7 (Cod. Jus., x. 53, 8).

223 Cod. Th., xiii. 3, 16 (Cod. Jus., x. 53, 11).

fermanlarına kadar Codex ya Digest'te filozoflardan daha fazla bahsedilmez. Yine de filozoflardan *magistri studiorum, professires literarum* şeklinde bahsedilmesi de muhtemeldir. Dördüncü yüzyılın fermanlarında ve buyruklarında uygulamadaki bu ihmal, o dönemdeki filozofların sayısının çok az olmasından ve onların öneminin azalmasından kaynaklanmış olabilir.

Mesleklerini yaparken devlete hizmet ettikleri için filozoflardan çifte hizmet istenmezdi. Bu, öğretmenlere verilen dokunulmazlığın temelini oluşturuyordu.[224] Aynı prensipler pratisyen hekimlere verilen dokunulmazlık için de geçerliydi.[225] Diocletianus ve Maximianus yerel meclisinin dokunulmazlık vermesini yasakladığında genel konular üzerine çalışmalar yapan öğretmenleri ve doktorları istisna tutması dikkat çekicidir. Bir yerde doğan, orada öğretmenlik yapan ya da başka bir yerde eğitim veren "gramer" öğretmeni ya da hekim olan bir sofistin bazı durumlar haricinde doğduğu yerde dokunulmazlıktan yararlanamaması bu prensibin bir sonucuydu.[226] Sofist Philiscus'un davası burada ifade edilenleri örneklendirecektir.[227] Annesi Makedonya'daki Eordaea bölgesindendi. Philiscus, Caracalla döneminde Atina'da öğretmenlik yapıyordu. Her iki ebeveyni de bölgenin tüm vatandaşlarının hizmet talep edilme geleneğiyle Eordaealılar bir keresinde toplumun yararına bazı yerel hizmet yapması için sofisti çağırdılar. Philiscus itiraz etti ve dava Roma'ya, imparatora taşındı. Bu arada Eordaealıların üstesinden gelmek için plan yapan Philiscus da Roma'ya geldi, imparatorun annesi Iulia'nın edebî kişiliğini takip etti ve Iulia sayesinde rakipleri olay yerine gelmeden Atina'daki sofistlik kürsüsüne atamasını sağlama aldı. Eordaea davası geldiğinde Caracalla davayı unuttuğu için çok öfkelendi. Caracalla, sofisti kendisini savunması için sarayına çağırdı ve daha sonra sofist geldiğinde mesafeden dolayı imparator onu zorlukla duyabildi. Philiscus'un kıyafetleri, davranışları ve kelimeleri imparatoru gücendirdi. Bu yüzden zaman zaman alaycı sözler ve sorularla konuşmacıya müdahale etti. Nihayetinde dava Eordaealılar lehine sonuçlanınca Philiscus, imparatora

224 Krş. Lib., ii. 211, 22; Kuhn, Verf. d. Röm. Reichs, i. s. 120, n. 908.
225 Lib., ep., 635.
226 Dig., xxvii. 1. 6, 9 vd.; 1. 5, 9.
227 Philos., 622, 623.

mevcut durumda Atina'daki sofist görevinin kendisini korumaya yettiğini hatırlatma cesareti gösterdi. Bunun üzerine imparator büyük bir kızgınlıkla kükredi: "Ne sen, ne de diğer öğretmenler sorumluluklardan muaf tutulmayacak. Birkaç önemsiz konuşma yüzünden şehirleri hizmetlerden mahrum bırakmayacağım." Bu yüzden Philiscus herhangi bir dokunulmazlık olmadan yedi yıl boyunca Atina'da sofistlik kürsüsünde kaldı. Bu davada Caracalla, Philiscus'u Eordaea'daki dokunulmazlıktan mahrum bırakarak önceki fermanlarda[228] belirtilen yasaya uygun hareket etmiş gibi görünür. Lakin imparator, sofisti Atina dokunulmazlığından mahrum bırakarak keyfi bir şekilde emretme ayrıcalığını kullanmıştır. Buna rağmen daha sonra imparator tek bir söylev için Lemnoslu (Lemni) Philostratus'a dokunulmazlık vermiştir.[229]

Bir profesör genellikle vatanseverlik duygusuyla şehrine hizmet eder, bir memuriyeti gönüllü olarak kabul ederdi fakat bu türden bir hareket konumuna zarar vermek ya da toplum adına gelecek isteklere örnek oluşturması için yapılmamalıdır.[230] Bununla birlikte dördüncü yüzyılın ikinci yarısında artan vergilerden ve imparatorluğun hizmetine bağlı geniş bir ayrıcalıklı görevli grubunun büyümesinden dolayı toplumların hükûmetin ihtiyaçlarını karşılaması daha da zorlaştığında, bir şehir bazen dokunulmazlık verdiği kişiler üzerine yük bindirmeye çalışırdı. Libanius'un eski öğrencisi Eusebius'un durumu bu şekildeydi. Eusebius yerel meclisinin oyları neticesinde Antiocheia sofistlik kürsüsüne atanmıştı. Meclis ayrıca toplamda dört adet olmak üzere imparatora Eusebius'a özel bir fermanla sofistlere vatandaşlık görevlerinden muafiyet vererek kendi oylarını onaylama yetkisine sahip bir onur ya da unvan verilmesi için imparatora yalvaran karamameler çıkarmıştı. İmparator da bunu yaptı. Daha sonra Eusebius bu hizmetin ayrıcalığın gelecekteki kayıpları için bir örnek teşkil etmemesi anlayışıyla Constantinopolis'teki saraya elçilik hizmetine getirildi. Bununla birlikte bazı vatandaşlar, Eusebius Constantinopolis'te elçilik görevini yürüttüğü sırada ayrıcalıkların kaldırılması için girişimde bulundular. Bu girişim başarısız oldu ancak Eusebius, iki kez Constantinopo-

228 Dig., xxvii. 1, 6, 9.
229 Philos., 623.
230 Bu durum net bir şekilde vurgulanmaktadır. Bkz. Dittenberger, Syl. Inscr. Graec, No. 414; Cod. Jus., x. 44, 2.

lis'e gidip kendisini sarayda savunduktan sonra davayı kazandı.[231] Öğretmenler muafiyetten yararlanılmasından bir hukuki konu olarak[232] bahsedip fermanlarda da bu şekilde görünse de bu anlatımda bir kürsüye atamanın ve hizmetlerden muaf tutulmanın o kadar ayrılmaz bir biçimde birleşmediği açıktır. Zira arada sırada özel bir kararnameye, bir fermana ya da bir fermanın verdiği unvana sahip olmak istenilmezdi.[233]

Yunan profesörlere birkaç şekilde ödeme yapılırdı. Eğer profesörün üniversite merkezlerinin birinde düzenli bir ataması varsa ikinci ve üçüncü yüzyılda atandığı kürsüye göre şehir yönetiminden ya da imparator lütfundan yararlanarak sabit maaş alırdı.[234] Eğer imparatorun lütfundan faydalanıyorsa profesörün "imparatorun ekmeğini yediği" söylenir.[235] Bazı durumlarda maaş miktarı bilinmektedir. Atina'da Antoninus Pius'un kurduğu "politik" retorik kürsüsünün maaşı ikinci yüzyılda bir talant,[236] Marcus Aurelius'un kurduğu imparatorluk kürsüsüyle birlikte çeşitli filozof kürsülerinin maaşları 10.000 drahmiydi.[237] Bazı şehirlerdeki filozofların 600 aureusa kadar maaş aldığı söylenmektedir. Görünüşe göre Severus Alexander'ın ölümünün ardında yaşanan sıkıntılı süreçte farklı profesörlerin maaşları kesintiye uğratıldı. Akademi Okulu muhtemelen istisna tutularak[238] felsefe okulları hiçbir zaman eski hâline getirilmemiş gibi görünmektedir. Fakat dördüncü yüzyılın başında Diocletianus ve Constantinus döneminde imparatorluğun yeniden düzenlenmesinin ardından sofistlere ve "gramer" öğretmenlerine bir kez daha maaş verilmeye başlandı.[239]

231 Lib., ep., 789, 797 a-798, 820-827, 836-839; i. 154, 12; ii. 224, 14; iii. 160, 9 vd.; ayrıca bkz. Seeck, Briefe d. Lib., ss. 143, 144. Gerontius, Libanius'u bu dokunulmazlıktan mahrum bırakmak için de ayrıca Apamea'da bir girişimde bulundu (Bkz. Lib., i. 154, 7; ib., ep., 1163-1165, 1297, 1428, 1431, 1449).

232 Lib., i. 154, 8; ep., 825.

233 Dokunulmazlık konusu için bkz. Kuhn, Verf. d. rom. Reichs, i. ss. 83-122; Liebenam, Städteverwaltung, ss. 417 vd.

234 Philos., 566, 591; Luc, Eunuch., 3, 8; Dig., 1. 9, 4, 2. Caracalla, İskenderiye'deki Peripatetiklerin maaşlarını kesti (Bkz. Dio Cass., lxxvii. 7).

235 Lib., i. 29, 4: τῶν βασιλέως ἐσθίειν, ep., 488: τῆς ἐκ βασιλέως τροφῆς. Krş. Fielding, Tom Jones, bk. xii. ch. 7: Vergi memuru "Ekmeğini yediğim kralı onurlandırmazsam kesinlikle hasta olmalıyım" şeklinde cevapladı.

236 Philos., 600.

237 Philos., 566, 591; Luc, Eunuch., 3, 8.

238 Bkz. Procop., Anecd., c 26. s. 126.

239 Cod. Th., xiii. 3, 1 (Cod. Jus., x. 53, 6).

Kanıtlar tutarsız olduğu için bu maaşların ne ölçüde imparator tarafından toplumdan bağımsız bir şekilde ödendiğini söylemek zordur. İmparatordan, Constantinopolis'teki Libanius ve Elusa'daki Eudaemon'un pasajlarındaki gibi sofistin maaş kaynağı olarak bahsedilir.[240] Diğer yandan bazı yerlerde yerel meclislerden de belirgin bir şekilde mutemet olarak bahsedilmiştir. Neredeyse üçüncü yüzyılın sonunda Constantius Chlorus, Galya'da Autun Üniversitesi'ni yeniden organize ettiğinde yeni müdür Eumenius'a şehir fonlarından ödenecek sabit 600.000 nummilik maaş belirledi.[241] İmparator Valens, Gratianus ve Valentinianus'un fermanları Galya'nın çeşitli şehirlerindeki profesörlere *fiscus*tan alınan parayla maaş verilmesini emrediyor.[242] Bununla birlikte *fiscus* ve *aerarium* kelimeleri bu dönemde genellikle ayrım yapılmadan kullanılmıştır.[243] Bu ifadelerle muhtemelen şehir hazinelerinden bahsedilmektedir çünkü ferman, kendi isteklerine göre şehrin profesörlerine maaş bağışlama özgürlüğüne sahip olmadığına dair ek ifadeler içermektedir. Syria'daki Chalcis şehrinin Domninus adındaki sofiste maaş bağlanması için oylama yaptığı söylenmektedir[244] ve sofist Priscio, Caesarealıların muhtemelen maaşı kapsayan büyük bir ücret teklifiyle Antiocheia'dan Caesarea'ya gitmiştir.[245] Gerontius vatandaşlarının girişimleriyle Apamea'daki sofistlik kürsüsüne atandı ve dikkate değer bir maaş garantisi aldı.[246] Libanius'un Antiocheia hatiplerine daha iyi ödeme yapılmasını talep ettiği yirmi dokuzuncu söylevinin argümanları bu hatiplerin maaşlarının şehir fonlarından karşılandığı varsayımına dayanır.[247] Nihayetinde İmparator Probus'un (276-282) Antiocheia'da ἐκ τοῦ δημοσίον ismiyle maaş fonu oluşturduğu söylenir.[248]

240 Lib., ep., 488, 132; krş. i. 29, 5.

241 Eumen., Pro. rest, scol., 14 (Lat. ex rei publicce viribus). Mommsen nummusu (Hermes, 25, s. 27) Diocletianus dönemine ait denarius olarak düşünmüştür.

242 Cod. Th., xiii. 3, 11.

243 Hirschfeld, Die kais. Ver. bis auf Dioc, s. 17, n. 2.

244 Lib., iii. 158, 1.

245 Lib., ii. 220, 21; krş. i. 76, 7.

246 Lib., ep., 1431, 1449.

247 ii. 204-223, özellikle de bkz. s. 211, 213, 214.

248 Malalas, xii. s. 302. Δημόσιον kelimesi bazen şehir (Liebenam, Staddteverwaltung, s. 298, n. 1), bazen de devlet fonları (Hirschfeld, Die kais. Vet. bis auf Dioc, s. 13, n. 3; s. 30, n. 2) için kullanılırdı. Krş. Procop., Anecd., c. 26; s.126; Eunap., s. 90.

Bu tutarsızlıktan, bazı maaşların şehir tarafından, bazı maaşların da imparator tarafından ödendiği sonucunu çıkarmalıyız ki muhtemel durum da bu şekildeydi. Aslında bir kişi ödeme sorumluluğunun atama ayrıcalığının doğal bir sonucu olduğunu düşünebilir. Göreceğimiz gibi bir sofistin maaşı farklı kaynakların birleşiminden oluşurdu. Libanius iki yerde de Constantinopolis'te imparatorun verdiği maaşın aynısını aldığını, başka bir pasajında maaşını şehirden temin ettiğini ve bu maaşın imparatorun emri üzerine kendisine verildiğini de söylemektedir.[249] Libanius'un Constantinopolis'teki maaşı imparatorun garantisi altında olmasına rağmen kısmen şehir fonundan karşılanıyordu.

Ayrıca tutarsızlığın muhtemelen dördüncü yüzyılda imparatorluk hükûmetinin yerel idarelerin mali işlere gösterdiği yakın ilgiden dolayı meydana gelebileceğini de düşünmeliyiz. Hükûmetin mali ihtiyaçları arttıkça imparator şehir fonlarının yönetimini kıskanmaya başladı ve gitgide kısıtlayıcı düzenlemelerle onları engellemeye çalıştı. Bu şekilde yerel idarelerin yetkileri elinden alınarak kamu paralarının bina yapımına harcaması yasaklandı. İmparatorun rızası olmadan şehirler yeni vergiler oluşturamazdı ve toplumların kredi almasına kesinlikle izin verilmiyordu.[250] Böylece üçüncü yüzyıla kadar erken bir dönemde yerel meclislerin serbest sanat profesörleri ve doktorlar dışında herhangi bir maaş vermesi,[251] dördüncü yüzyıldaysa Constantius'un 349 yılına ait bir fermanıyla imparatorun özel talimatı olmadan yerel meclislerin maaş oylaması yapması yasaklanmıştı.[252] Daha önce de gördüğümüz gibi Valens, Gratianus ve Valentinianus 376 yılına ait Galya yönetimiyle ilgili fermanında yerel idareleri kendi sorumlulukları çerçevesinde profesörlere maaş bağlama konusunda uyarmıştı.[253] Dahası maaşın yerel idare tarafından verildiği durumlarda bile sofist bazen maaşını almadan önce imparatorluk yetkililerine savunma yapmak zorundaydı.[254] Bu şartlar altında imparatorun eli bu kadar güçlü bir şekilde mali konular üzerinde hissedilirken, yerel idarenin verdiği maaşların

249 Ep., 1254; krş. Themis., 291d-292 c.
250 Seeck, Untergang der antiken Welt, ii. ss. 168, 169.
251 Dig., 1. 9, 4, 2.
252 Cod. Th., xii. 2, 1 (Cod. Jus., x. 37).
253 Cod. Th., xiii. 3, 11.
254 Lib., ii. 212, 12 vd.

zaman zaman imparatorun lütfundan kaynaklandığının hissedilmesi şaşırtıcı değildir. Onlar imparatorun eylemiyle olmasa da en azından imalarıyla, rızasıyla ve bazen de talimatlarıyla yapıldı ve imparatorun kontrolüne bağlı kaldı.

Libanius'un Constantinopolis'ten Antiocheia'ya gidişi sırasında kazandığı deneyimlerini anlattığı bazı notlardan sofistin resmî maaş aldığı dönemdeki koşullar altındaki mevcut durum hakkındaki bilgiler elde edilebilir. Libanius 354 yılının baharında Antiocheia'ya gitmek üzere Constantinopolis'ten ayrıldı. Constantinopolis'te bulunduğu sırada bir keresinde imparatordan bir keresinde de şehirden aldığını söylediği maaşın makbuzunu teslim aldı. Anlaşılan, Antiocheia için yola koyulduğu sırada maaşı hemen kesilmemişti. Durumun niçin böyle olduğunu bilmiyoruz ancak henüz Constantinopolis'teki görevi bitmediği için böyle olduğunu tahmin edebiliriz. Libanius bir süre Constantinopolis'e çağırılmaktan korkmuştu.[255] Bununla birlikte onun ayrılışından kısa bir süre sonra, görünüşe göre ertesi yıl, ismi belirtilmeyen bir kişi ilk olarak Libanius'a yapılan ek ödemeleri durdurdu, daha sonra resmî bir fermanla maaşını muhtemelen o dönemde Constantinopolis'te öğretmenlik yapan başka bir sofiste aktardı. Hatta Libanius'un ayrılmasının ardından ona ödenen maaşın bir kısmını Libanius'tan talep etme konusunda yetki alanı Antiocheia'yı da kapsayan Doğu'daki praetor praefectusa yazacak kadar da ileriye gitti. Bu dönemde Strategius, praefectus olarak görev yapıyordu; memuriyetinde adaletli olmayı tercih eden ve Libanius'un hayranı olan Strategius bu talepleri dinlemedi.[256] Çabaları sayesinde Libanius'tan geçmiş ödemelerin zorla alınması durduruldu, görünüşe göre sadece maaşı iptal edildi. Libanius, Agraecius adındaki bir haberciyi ödemesi gereken miktarı tam olarak öğrenmesi için Constantinopolis'e gönderdi, eski Constantinopolis filozofu Themistius'a ve haberciye yardımcı olması amacıyla Constantinopolis'in de içinde bulunduğu eyaletin yöneticisi Photius'a mektup yazdı.[257] Sadece maaşın tam

255 Libanius sonunda maaşı geri alındığında şehirle bağlarını koparmanın daha iyi olacağını düşündüğü için zarara karşı boyun eğdiğini söylemektedir (Bkz. ep., 488). Acacius, Antiocheia'da maaşının tadını çıkarıyordu; Filistin'e gittiğinde bu maaşın alınması için çaba harcanmış, Libanius bu çabaya karşı çıkmıştır (Bkz. ib., ep., 292).

256 Lib., ep., 1254, 1247.

257 Lib., ep., 1261, 1262.

olarak ne zaman iptal edildiğini bilmiyoruz ancak muhtemelen 357 yılının baharında iptal edilmişti. Bu dönemden sonra geride Libanius'un asla ödeme yapmadığı bazı borçları kaldı.[258] Ayrıca Libanius'un Antiocheia'da ilk olarak ne zaman maaş aldığını da bilmiyoruz fakat kendisinin maaşının azaltılmasında ya da hatta tamamen maaşının iptal edilmesine aracı olduğu gerçeğini Phoenicia Proconsulu Plychronius'a hatırlattığı için ilk maaşını aldığı tarih 358-359 yılının kışından daha erken olmalıydı.[259] Diğer belirtilerden de Libanius'un 354 yılına kadar aynı anda hem Constantinopolis'ten hem de Antiocheia'dan maaş aldığı anlaşılmaktadır. Antiocheia'da Libanius'un maaşının elinden alınmasını sağlayan kişi o dönemin Doğu Praetor Praefectusu Helpidius'du. Maaş 362 yılında Helpidius'un ardılı Salustius veya Salutius tarafından iade edildi. Libanius o dönemde maaşın yarısını Antiocheia'dan, yarısını da Phoenicia'dan alacaktı; Phoenicia Proconsulu Iulianus'un, Phoenicia'dan alınacak maaş konusunda işleri hızlandıracağı umuluyordu.[260] Libanius daha sonra Iulianus'un ardılı Gaianus'a maaşın miktarını arttırma ya da azaltma yetkisinin olduğunu hatırlattı.[261]

Bu anlatıdan çeşitli ilginç bilgiler ortaya çıktı. İlki imparatorluk yetkililerinin öğretmenin maaşının büyüklüğüne karar vermede çok etkili olduğu, ikincisi de öğretmenin maaşının zaman zaman farklı kaynaklardan elde edildiğidir. Libanius'un durumu, maaşının bir kısmını Antiocheia şehrinden alsa da imparatorun lütfu olarak düşünülebilir; bu mesele Antiocheia'daki hatiplerin durumundan farklı olduğu için daha sonra ele alınacaktır. Muhtemelen Antiocheia'da, Acacius'un yürüttüğü kürsü gibi Constantinopolis'te ve bazı küçük şehirlerde imparatora bağlı kürsüler bulunuyordu. Bu kürsülerin her bir maaşı farklı kaynaklardan temin edilirdi.

Dördüncü yüzyılda Roma pazarındaki fiyatların ciddi dalgalanmaları sonucunda diğer iş gruplarının maaşları gibi profesörlerin maaşları da genellikle ayni ya da buğday ve yağ gibi bazı temel ürün fiyatlarının değişimine uygun bir şekilde

258 Lib., ep., 488.
259 Lib., ep., 27.
260 Lib., ep., 652.
261 Lib., ep., 710.

ödeniyordu. Valens'in, Gratianus'un ve Valentinianus'un Gal-ya'daki profesörlerle ilgili 376 yılına ait fermanında Latin ya da Yunan sofistlerine yirmi dört ay, "gramer" öğretmenine on iki ay maaş ödenmesi gerektiği belirtildi. Özellikle gelişen Treves şehrinde sofist otuz ay, Latin "gramer" öğretmeni yirmi ve eğer değerli bir Yunan "gramer" öğretmeni bulunabilirse o da on iki ay maaş alacaktı. Annona sıradan bir asker ödeneğiydi ve görünüşe göre sınırlı da olsa bir adam ve ailesi için yeterliydi.[262] Annona; ekmek, domuz, koyun eti, tuz, şarap ve yağ gibi ürünleri içeriyordu. Bize söylenmese de Constantinopolis Üniversitesi'ne atanan Themistius maaş olarak muhtemelen aylık iki yüz medimnilik (yani yaklaşık üç yüz kile) buğday ve aynı oranda yağ alıyordu.[263] Themistius tuzlu balığını tartan, mutemet ile ürünlerinin ağırlığı hakkında tartışan, şarabını ve erzakını paraya dönüştürmeye çalışan filozoftan aşağılayıcı şekilde bahseder.[264] Ancak fazla ürünleri paraya dönüştürme işlemi sık rastlanan bir durum değildi ve muhtemelen sofist için sıkıntıya ve endişeye sebep olmuyordu.[265] Bazen Libanius'un Constantinopolis'te yaşadığı durum gibi değerli hediyelerle ya da Antiocheia'da defalarca yapıldığı şekliyle görev süresi boyunca bir profesöre kullanım için bir toprak verilmesi gibi başka yollarla da profesörün geliri arttırılırdı.[266]

Resmî ataması yapılmayan sofistler de öğrencilerden kazandığı ücretle geçimini sağlıyordu.[267] Ücretlerin ataması yapılan sofistler için ayrıca bir gelir kaynağı olup olmadığı her dönem ve her yer için kesin değildir. Sofistin öğrencilerinden faydalanmayı tercih etmesi durumunda, ikinci yüzyılda Atina'da ve dör-

262 Bkz. Seeck, Untergang der antiken Welt, ii. s. 540; τροφή olarak adlandırılan maaş için (Lib., ep., 132), τροφαί olarak adlandırılması için (ib., ep., 27), τυροί olarak adlandırılması için (ib., i. 76, 7), σῖτος için (ib., ep., 710), τιμή için (ib., ep., 652), τιμαί için (ib., ep., 710); daha teknik bir isimlendirme olarak σύνταξις için (ib., ii. 212, 22), σίτησις için de (Malalas, xii. p. 302).

263 Themis., 292 a.

264 Themis., 292c. Tuzlu balık dışında ὄφα da nadiren Lib., ep., 27, 710'da bahsedilir. Bunların bir kısmı da hâlâ parayla ödenirdi (Bkz. ib., ep., 710; ii. 211, 5).

265 Libanius 'ödeneğini' paraya dönüştürmek isteyen Eudaemon adındaki bir sofistten bahseder (Bkz. ep., 132).

266 Lib., i. 57, 9; ii. 208, 10; 211, 9; 213, 2. Libanius Constantinopolis'te kendisine verilen topraktan gelir elde etmiştir.

267 Μισθός için bkz. Themis., 288 d); ἀμοιβαί için bkz. Lib., i. 197, 16.

düncü yüzyılda[268] Antiocheia'da öğrenci ücretlerinin de bir gelir kaynağı olduğuna dair kanıtlar vardır. Muhtemelen bu durum dördüncü yüzyılın sonuna kadar her yer için geçerliydi. Bununla birlikte beşinci yüzyılda Theodosius'un daha katı düzenlemeleri altında durum en azından Constantinopolis'te farklı olabildi.

Sofist olağan dışı durumlar haricinde ücretini kendisi belirlerdi ve ücret sofistin ününe, öğrencinin ya da öğrencinin babasının cüzdanının doluluğuna bağlıydı. Sofist ünlüyse, büyük bir dinleyici kitlesini çekiyorsa ve çok istekliyse, dersleri için neredeyse istediği bir ücreti talep edip alabilirdi. Bununla birlikte profesörün ders ücretleri sabit değildi. Bazen dersler başlamadan önce öğrenciyle, ailesiyle ya da öğrencinin vasisiyle ücret hakkında bir anlaşma yapılır,[269] bazen de profesör ücret konusunu öğrenciye bırakırdı. Zengin öğrenciler sevdikleri sofistlere karşı cömert olma eğilimindeydiler; genellikle hayranlıklarının ve saygılarının bir nişanesi olarak sofistlere gönüllü bir şekilde büyük miktarda ödeme yaparlardı. İkinci yüzyılın başlarında sofist Scopelianus Atina'ya geldiğinde, Herodes Atticus babasından eğitim alan bir çocuktu. Scopelianus doğaçlama konuşma konusunda ünlü bir sofistti ve genç Herodes onun konuşmasını dinledikten sonra Scopelianus'un üslubunu ve tarzını o kadar iyi bir şekilde taklit etti ki oğlunun kazanımlarından memnuniyet duyan babası hem oğlunu hem de sofist Scopelianus'u ödüllendirdi. Babası oğluna beş yüz, Scopelianus'a da on beş talant verdi. Bu ödemeye ek olarak Herodes, öğretmenine on beş talant daha verdi; babası tüm genç sofistlerin oğlunun dilini bozmaktan başka hiçbir şey yapmadığını iddia ederek evinin koridoru boyunca uzanan sofist büstlerini yıktı.[270]

---

268 Antiocheia sofistleri maaş aldıkları sırada ek ücret de alıyordu (Bkz. Lib., ii. 215, 1). Themistius, Constantinopolis'te bulunduğu sırada öğrencilerinden ücret almamakla övünürdü (Bkz. Themis., 288 c, 289 a, 291 c, 294 a). Ayrıca o maaşından da feragat etmiştir; bu yüzden onun durumundan zorlukla bir argüman çıkarabiliriz. Atina için bkz. Philos., 526. Ayrıca bkz. Lib., ep., 1449.

269 Lib., ii. 342, 13; Themis., 288 d. Loukianos, maaş ödemesinin ayın son gününde yapılmasına dair yaptığı bir anlaşmadan bahseder (Bkz. Hermot., 80). Başka bir yerde de maaş ödemesi için ocak ayının ilk günü belirlenmiştir (Bkz. Lib., i. 259, 20; ii. 427, 3, 11). Bazen de para, meyve, şarap, yağ gibi ürünlere dönüştürülür ve öğrencinin babası tarafından sofiste gönderilirdi (Bkz. ib., iii. 135, 10).

270 Philos., 521.

Kuşkusuz, Herodes'in çok iyi bilinen cömertliğinden sık sık yararlanılırdı. Bir defasında ünlü sofist Polemo'nun konuşmasını dinlemeden önce 150.000 drahmi gönderdi. Polemo hediyeyi reddetti ve Herodes, bir aracıdan gücenmiş sofistin muhtemelen 250.000 drahmiyi kabul edebileceğini duyana kadar kendisini aşağılanmış hissetti. Herodes 100.000 drahmi daha ekledi ve hediyesinin kabul edilmesinden memnuniyet duydu.[271]

Miktarlar muazzam görünse de bu miktarın dersler için değil de tek bir anlatış için verildiği unutulmamalıdır. En ünlü sofistlerin arada sırada prenslerden ve zengin sanat destekçilerinden aldıkları dışındakiler özgün ücret olarak kabul edilemez.[272] Ayrıca bir prensin ya da zengin destekçinin edebiyat sanatına duyduğu hayranlığı ve öğrenim gördüğü okula karşı duyduğu minnettarlığını ciddi anlamda gösterebilmesinin tek yolunun bu olduğunu bilmeliyiz. Bireysel olarak öğretmene değerli hediyeler ve ayrıcalıklar bahşetmek aslında üniversiteye bağış anlamına geliyordu. Kurumsal okullar (daha önce başka bir yerde gördüklerimiz gibi zaman zaman fonların verildiği felsefe okullarını istisna olarak kabul edersek) bu dönemde yoktu. Bununla birlikte Damianus'un verdiği ücret Herodes'e göre çok daha makuldü ancak Damianus yine de cömert olarak kabul edilebilirdi.[273] Daha sonra Damianus sofist oldu ve Asya'da gençken derslerine katıldığı en büyük sofistlerin her birine, Adriani Aristeides'e ve Tyreli Adrianus'a, 10.000 drahmi ödedi. Yine de Damianus zengin olarak kabul edildi ve iki öğretmenine ödediği ücret tek bir anlatıştan ziyade dersleri için olsa da hediye niteliğindeydi ve istisna kabul edildi. Diğer yandan Proclus'un dersleri için belirlediği ücret de talep edilen genel fiyatın altındaydı.[274] Proclus, ilk olarak her bir öğrencisinden 100 drahmi istedi ve ücretin ödenmesinin ardından öğrencilerin derslere katılmasına izin verdi. Proclus ayrıca derslerin özel okumalarla desteklenmesi düşüncesiyle öğrencilerin özel kullanımı için kütüphane verdi.

---

271 Philos., 538.

272 Beşinci yüzyılda Atina'nın baş magistratı Theagenes, bu gibi bir zengin destekçiydi. ἀναλοῦτο δὲ αὐτῷ πολλὰ τῶν χρημάτων εἴς τε διδασκάλους καὶ ἰατροὺς κ. τ. λ. Bkz. Suidas, s. v. Θεαγένης.

273 Philos., 605.

274 Philos., 604. 361 yılında Libanius, bir adamın öğretmenlik yaparak Asya'daki herhangi bir yere göre Antiocheia'da daha fazla kazanabileceğini söylemektedir (Bkz. ep., 277). Roma'daki sofist ücreti için bkz. Juv., vii. 186; "gramer" öğretmeni için de bkz. ib., 215 vd.

Sofistler, hatta en iyi sofistler bile yoksul öğrencilerine karşı cömert ve anlayışlı olurken onların düzenli eğitim konusunda fahiş fiyatlar belirlemesinin bir kural olduğu sonucunu çıkaramayız. Bu yüzden oğlunun üslubunun gelişmesini sağladığı için Atticus tarafından cömertçe ödüllendirilen Scopelianus, ders ücretlerini öğrencilerin seviyesine göre belirlerdi.[275] Varlıklı Damianus, Ephesos'ta öğretmenlik yaparken öğrencilerin gücünün ödeme yapmaya yetmeyeceğini anladığı için dışarıdan gelen öğrencilerden ders ücreti almazdı.[276] Constantinopolis'in sofist filozofu Themistius da öğrencilerinden para almamakla övünürdü, hatta zaman zaman ihtiyaç sahiplerine yardım eli uzatırdı.[277] Sofist ve Atina'da baş yargıç olarak görev yapan Lollianus bir keresinde tehdit edici bir kıtlığı gidermek için öğrencilerinden yardım aldı ve daha sonra topladığı bu miktarı ders ücreti yerine sayarak durumu telafi etti.[278] Bu ve diğer durumlardan sofistin yoksul öğrencilerine baskı yapma eğiliminde olmadığını ve o günlerde eğitim maliyeti nedeniyle bir çocuk için yüksek eğitim yolunun kapatılmasını muhtemelen nadir bir durum olduğunu anlayabiliriz.[279] Sofistin anlattığı birçok pasajdan, şimdilerde olduğu gibi o zaman da sofistin çalıştığı gençlerin hem zengin hem de yoksullardan oluştuğu anlaşılır.[280] Sofistin sınıfında, tüm sınıfların demokratik karışımının toplumun her gün giderek daha fazla aristokratik bir hâle gelmesine karşı bir eğilimin etkisi altında olduğunu söylemeliyiz.

Sofistliğin güzel günlerinde öğretmenlik kârlı bir meslek gibi görünmektedir. Durumun bu şekilde olduğuna dair çok fazla

275 Philos., 519.

276 Philos., 606. Isocrates, ilk dönemlerde sadece hâli vakti yerinde yabancı öğrencilerden ücret alırdı (Bkz. Isoc, De antid., 39, 164).

277 Themis., 288-291; Lib., ep., 379.

278 Philos., 526, 527.

279 Libanius, öğrencilerin öğrenmeye istekli olmaları onun yeterli bir ödeme olduğundan bahseder (Bkz. ep., 1583). Benzer bir şekilde Themistius öğrenciler davranışlarında hoşgörülü, tutkularını kısıtlamış, iyi huylu, becerikli ve sağduyudan yoksun değilse bunun yeterli bir ödeme olduğunu düşünmüştü (Bkz. Themis., 289 a; krş. Ayr. Lib., iii. 346, 7; Philos., 600). Loukianos'a göre filozof öğrencisine borç vermelidir. Ayrıca bkz. Luc, Hermot., 9; s. 331, n. 5. Sofist ahlaki açıdan eğer ihtiyacı yoksa, yoksul öğrencilerinden para almama zorunluluğu hisseder.

280 Bkz. Themis., 288 c; Lib., i. 198, 6. Ayrıca da Proaeresius ve Hephaestion'un durumu için bkz. 329.

kanıt bulunur.[281] Bununla birlikte sofistlik yolunun herkes için altınla döşeli olduğuna inanamayız. Rekabet büyüktü ve en seçkin sofistlerin başarısı muhtemelen orta hâlliden biraz daha iyi şartlara sahip pek çok öğrencinin var olduğu gerçeğini gizlerdi. Sofist, üniversitenin vücut bulmuş hâli olduğu için filozof, Themistius gibi resmî bir ataması olmadığı sürece, o dönemde sofiste göre muhtemelen daha az kazanıyordu ve başının etrafındaki bu hâle öğrencileri filozoftan uzaklaştırarak kendi sınıfına çekiyordu.[282]

Diocletianus, dördüncü yüzyılın başlarına doğru o dönemdeki yüksek fiyatlardan dolayı temel ürünler ve hizmetler için maximum fiyat ölçeği belirlemeyi denedi. Bu ölçekte bir sofistin öğrencisinden kazanabileceği en yüksek ücret iki yüz elli denariustu. Aslında denarius neredeyse drahmi değerinde gümüş paraydı ancak Diocletianus'un idaresi altında beşte ikilik ile yarım sent arasında bir değere sahip bakır para hâline gelmişti. Bu dönemde bir sofistin bir öğrenciden aylık bir dolardan biraz daha fazla kazanmasına izin verildi. Ancak fiyatlar üzerindeki bu kısıtlama kısa süre sonra geçerliliğini yitirdi.[283]

281 Sadece birkaç referans verilmektedir. Lollianus, hareketli bir şekilde eğitim verirdi (Philos., 527). Birçoğu Antiocheia'da eğitim vererek zengin oldu (Bkz. Lib., ii. 215, 6; 421, 7). Dahası için krş. Luc, Apol, 15; Philos., 615; ancak dördüncü yüzyılın sonuna doğru Constantius'un yönetiminde durum farklıydı.

282 Luc, Jup. trag., 27.

283 1890 yılına kadar Diocletianus dönemine ait denariusun değeri farklı şekillerde tahmin ediliyordu. Aynı yıl Mommsen, son araştırmaları vasıtasıyla denariusun Alman parası pfenningsin bir ve beşte dördünden biraz üzerinde yani bir sentin beşte ikisinden biraz fazla bir birim olarak belirledi (Bkz. Hermes, 25, ss 17-35). Diocletianus dönemi tarifesi için bkz. Mommsen ve Blumner, Der Maximaltarif des Diocletian. Bu tarifede öğretmenlerin mesleğiyle ilgili diğer oranlar da şu şekildedir: jimnastik öğretmeni için (Lat. ceromatitae) 50 denarius; işe alınan bir pedagog için (Lat. paedagogo) 50 denarius; gramer ya da düşük kademeli öğretmenler için (Lat. magistro institutori litterarum), 50 denarius; aritmetik öğretmeni için (Lat. calculatori) 75 denarius; el yazısı öğretmeni için (Lat. notario) 75 denarius; kaplama sanatı öğretmenleri için (Lat. librario sive antiquario) 50 denarius; "gramer" öğretmeni için (Lat. grammatico) 200 denarius; geometri öğretmeni için (Lat. geometrae) 200 denarius; mimarlık öğretmeni için (Lat. architecto magistro) 100 denarius. Her bir ücret hem tek bir öğrenci hem de bir aylık olarak belirlenmiştir. Blümner bunun özel evlerde ders verenlere değil, şehirde okul açanlara uygulandığını anlamıştır (Bkz. s. 116).

Elbette sofistin geliri büyük ölçüde öğrenci sayısına bağlıydı. Birkaç imadan sınıfların boyutları hakkında bir fikir elde edebiliriz; anlaşıldığı kadarıyla sofistin büyük şöhret sahibi olması durumunda sınıfların büyük olması bir kuraldı. Byzantiumlu Chrestus bir keresinde kendisine ödeme yapan yüz öğrencisinin olduğunu söylemiştir.[284] Libanius, kariyerinin başlarında Constantinopolis'te okul açması durumunda kendi üzerine alacağına dair kırk öğrenciye söz verdi; okulu kurduktan sonra da seksen kişiden daha fazla öğrenci topladı.[285] Antiocheia'ya gittiğinde orada ilk olarak on beş, daha sonra otuzdan fazla öğrencisi vardı. En sonunda öğrencisi o kadar çoktu ki söylediği gibi gün batmadan önce dersi bitiremiyordu.[286] Libanius tembel olduğunu düşünerek on beş öğrencisiyle mutsuzdu.[287] Antiocheia'da büyük isyan sırasında öğrencileri azaldı, ilk olarak on ikiye, daha sonra yediye düştü. "Yine de" der Libanius,[288] "Az bir sayı için okula gittim ve daha önce yaptığımı yaptım." Libanius bir keresinde sayıları ondan az olan bir öğrenci grubu için sınıf oluşturmayı reddetmişti.[289] Filozoflar ve daha az popüler sofistler kuşkusuz az öğrenciyle tatmin olmak zorundaydı.[290]

Sofistler bazen rekabetin baskısı altında sınıflarını büyütmek için uygun olmayan önlemlere başvurmaya tereddüt etmezdi. Proaeresius'un rakiplerinin ziyafetler ve diğer sorgulanabilir teşviklerle takipçilerini arttırmayı ve öğrencileri Proaeresius'tan uzaklaştırmayı denediğini biliyoruz. Kimi zaman da sofist derslerine katılacak öğrencilere para verirdi. Libanius bu tür bir olaydan bahseder.[291] Öğrencileri her biri bir minadan bir talanta

---

284 Philos., 591. Başka bir sofistin ise üç yüz öğrencisi vardı. (Bkz. Schemmel, Neue Jahrb., 22, s. 494).

285 Lib., i. 24, 15; 29, 7.

286 Lib., i. 70, 13; 71, 10; 73, 4; ep., 407. Förster (ed. Lib., i. s. 133); bu yüzden otuz öğrenciyi çıkarmıştır. (Bkz. Lib., i. 71, 10).

287 Lib., i. 70, 13.

288 ii. 272, 6.

289 Lib., ii. 273, 6.

290 Themis., 30 c. Krş. Aristeid., iii. s. 741.

291 i. 45, 11. Libanius'a karşı çıkması için bir adama (ya da sofist Acacius'a) rüşvet yemeği verildi (Lib., ep., 418, 443). Bir keresinde Libanius, rakibi Acacius'a şöyle bir oyun oynadı: Libanius, kendi okulundan ayrılıp Acacius'un güçlerine katılmak istiyormuş gibi yapması için bir öğrencisini sofiste gönderdi. Öğrenci Acacius tarafından sıcak bir şekilde karşılandı ki o, yeni gelen bir öğrencinin bu öğrenciye eve kadar eşlik etmesini söyledi. Sofistin

kadar değişen fiyatla öğrencileri satın almakla suçlanan Themistius bu suçlamayı kızgın bir şekilde reddetmiştir.[292] Adrianus ise öğrencilerin spor aktivitelerine katılarak, onlarla beraber içerek, av gezileri düzenleyerek ve ulusal şenlikleri birlikte kutlayarak daha yasal yollardan öğrencilerinin beğenisini kazandı.[293]

Ücret konusunda hoşgörülü sofistlerden biri de Libanius'tu. Libanius kariyerinin son dönemlerinde öğrencilerin ders ödemeleri konusunda istediklerini yapmasına izin verdi. Buradaki hoşgörü, ödeme yapabilecek öğrencilerden ödemelerini kendi imkânlarına göre yapmalarının beklenmesiydi. Bununla birlikte durumu iyi birkaç öğrencinin vicdanlarının yönlendirmesiyle hoşgörülü davrandığı anlaşıldı ve bu onur sistemi pratikte ortadan kalktı. Libanius üzülerek eğitimin ücretsiz olmasının ne profesörlerin ne de öğrencilerin yararına olduğunu kabul etmektedir.[294] "Çünkü" der Libanius,[295] "Bedavaya ulaşılabilen için çaba gösterilmez, ücretsiz olana değer verilmez." Gençleri eğitmekle ilgilenen Libanius için ihtiyaçlarını düşündüğünde dilinin kaynağı tıkanırdı.[296] En azından Libanius'un olayında öğrencilerin korkutulup kaçma korkusunun ve ücret toplamanın zorluğunun sofistin eğitim ücreti konusundaki tutumuyla ilgili olduğu fikrine müdahale edemeyiz. Daha önce gördüğümüz gibi öğrencileri elde etmek için çetin bir rekabet vardı ve rakip sofistler düşman kampındaki memnuniyetsizliklere her zaman kötü niyetli bir neşeyle bakıyordu. "Fakat ne yapabilirim?" der[297] Libanius, "öğrencileri kovup sınıfımı küçültebilir miyim? Öğrencilerimin sayısının daha az olmasını ve sınıf mevcudiyetinin azalmasını heyecanla izlemeyi bekleyen Priamus ve takipçilerini daha faz-

---

kapısına gelindiğinde öğrenci sıçrayarak mahallede bekleyen ve sofisti kahkahalarla karşılayan Libanius'un güçlerine katıldı (Bkz. Lib., ep., 634).

292 289 b, 290 c, 291 d, 294 a. Krş. ib., 293 d; Aristeid., ii. s. 532; Lib., ep., 407. Bazen pedagoglar en yüksek fiyatı verene odalarını satarlardı (Bkz. Lib., ep., 407). Libanius bu uygulamayı sonlandırmaya çalıştı. O ayrıca da öğrencilerin oy araştırması yapmasının uygun olmadığını düşündü (Bkz. ib., ep., 87).

293 Philos., 587.

294 i. 199, 3.

295 iii. 441, 12. Krş. Philos., 494. Ayrıca bkz. J. R. Lowell, Harv. Anniv. (Works, vi. s. 170): "Atalarımız eğitime inanıyordu ancak onu hayırlı bir iş olarak yapmadılar. Ve onlar bunda bilgeydi çünkü insanlar rahat bir şekilde elde edebileceklerine değer vermez..."

296 ii. 212, 8.

297 i. 206, 15.

la nasıl memnun edebilirdim? Benim zamanımda emrindeki adamları ne kadar yetersiz olsa da ordusunun kolayca düşmana av olacağından korktuğu için harekete geçmeye karar veren bir general tanıdım." Ayrıca zavallı sofistin ücretleri alma konusundaki yetersizliğinden dolayı sık sık rahatsız edildiği açıkça görülmektedir. "Çünkü" der Libanius başka bir yerde, "Bir adamı öfkelendirmek ve söylev yapmasını engellemek amacıyla bir erkek çocuğun sofistine vermek için babasından para aldıktan[298] sonra parayı şarap, zar ve vücut zevkleriyle israf etmesi gerektiğini söylemek yeterlidir."

Bazen kendinden geçmiş sofistler ya da filozoflar alacaklarını tahsis etmek için hukuka başvururdu. Loukianos, borç ödemesini geciktirdiği için mahkemeye götürmek üzere öğrencisini boynundan yakalayan bir filozoftan bahsettiği eğlenceli bir sahne anlatır;[299] şöyle der Loukianos, "Çocuğun arkadaşları müdahale etmeseydi burnunu yüzünde çiğneyecekti." Çoğu durumda filozof mesleği gereği burada dezavantajlı bir konumdaydı. Loukianos da borçlarından dolayı sıkıntı çeken filozoflarda ilke ve uygulama arasındaki zıtlığı vurgulamaktan asla yorulmadı. Bu incitici sözlere yol açan duygu, filozofların zaman içinde kendilerine yasayla verilen ve diğer profesörlerin kullanmaya devam edeceği ayrıcalıklardan mahrum bırakılmasına sebep olan duyguyla aynıydı. Roma hukukçularının filozofluk mesleğine bakışları satirist Loukianos'la tam olarak aynı olması ilginç bir gerçektir. Bir kereliğine filozofun sözü dikkate alınmıştı. Ünlü hukukçu Ulpianus, filozofların meslekleri gereği ücretli ödülleri küçümsemelerinden dolayı para toplanması konusundaki davalarda eyalet memurları tarafından yargılanmaması gerektiğini yasal görüş olarak belirtti.[300] Biz de Antoninus Pius'un bir fermanında, devlete hizmet etmesi için çağrılan filozofun zenginlikleri hakkında bir tartışma yapması durumunda onların filozof

298 i.197, 17. Libanius ve ücretleri hakkında daha fazlası için bkz. i. 213, 11; ii. 217, 6 vd.; 267, 14; 311, 16.

299 Hermot., 9. Krş. ib., Symp., 32; Juv., vii. 228; Augustin., Confess., v. 12. Stoacı Agathocles ücreti konusunda öğrencisiyle yasalara başvurmuştur (Bkz. Luc., Icaromen., 16; ayrıca bkz. Lib., i. 213, 11; ii. 423, 11; iii. 446, 12). Isocrates'in zamanında filozoflar bazen eğitim başlamadan önce ücretlerin üçüncü bir kişinin eline geçmesini talep ederdi (Bkz. Isoc, Contra soph., 5); sofist Loukianos da bu nedenle bir anlaşma talep etmişti (Bkz. Luc, Rhet. prae, 9).

300 Dig., 1. 13, 1.

olarak görülmeyeceğini vurguladığını biliyoruz. Valentianus da bir şehirde değersiz görünen tüm filozofların evlerine gönderilmesi gerektiğini emreden fermanı, alaycı şekilde talihin kendisine yüklediği sorumluluklardan memnuniyet duyan birisinin devletin kendisine yüklediği sorumluluklardan hoşnut olmamasının utanç verici olduğunu belirtmişti.[301] Hukukçuların ve imparatorların, paranın "iyi" olduğu ve küçümsenecek bir şey olmadığı ilkesini benimsedikleri için en azından Peripatetik filozofları bağışlayacağı düşünülebilirdi. Diğerleri için filozofun itibarının zedelendiği ve filozofların eğitim ücretleri konusunda özel olmasını gerektiren filozof mesleğiyle tutarsız olduğu hissi Yunanistan'daki felsefe tarihi kadar eskiydi. Socrates ve Platon'u, verdiği eğitim için para alan zamane sofistlerine karşı tutumu açıktır, bu durum Sinopeli (Sinop) Diogenes'in davranışlarında bir kez daha görülmektedir. İncelediğimiz dönemdeki bu hissiyat, Themistius'un hak ettiği maaştan vazgeçmesine neden oldu;[302] Tyanalı Apollonius'un genel olarak herhangi bir maaşı kabul eden filozoflara karşı bir ayıplama yapılması gerektiği düşüncesini açıklar.[303] Bu hissiyat, dünyada büyük ölçüde filozof mesleğini ders salonundan ya da sınıftan çıkmayı gerektirmeyen bir meslekten daha fazlası olarak görme yönünde güçlü bir eğilimin var olduğunu gösterdiği için de önemlidir ki bu Loukianos'un çizdiği resmin aksini ileri sürmektedir.

Dördüncü yüzyıl boyunca genel eğitim verenlerin durumu gittikçe kötüleşti. Latince, hukuk ve kâtip ücretlerinin daha iyi olmasından, mahkeme tarafından tercih edilmesinden ve eyaletlerde etkili ve maaşlı iş pozisyonu sağlamasından dolayı Yunancanın ve hitabetin yerini gasp etti.[304] Eski rejime bağlı olabilecek pek çok aile zaman içinde yoksullaştı ve entelektüel ilgiden biraz da olsun zevk duyan yeni aileler ön plana çıktı. Libanius'un ücret bulma konusunda giderek daha zorluk yaşadığı dönemde sofist sınıfları da azalıyordu. Constantius döneminde yazan Libanius şöyle der:[305]

301 Cod. Th., xiii. 3, 7.

302 Themis., 260b, 292, 293; krş. 25 c. Themistius, bir öğretmenin ihtiyacı olmadığı hâlde öğretimi için para alması en büyük cimriliğin bir işaretidir (Bkz. 289 c).

303 Philos., 386, 398; krş. Luc, Nigr., 25.

304 Lib., i. 133, 134, 143.

305 Lib. ii. 214, 23; krş. 600, 14.

Birkaç insan eğitim vererek zengin oldu. İşçiler ve esnaflar kapılarında oturarak sofistin öğrencileri sayar ve bu sayede iyi bir kazanç elde ettiğini düşünürler. Ancak durum çok daha farklıdır. Eskiden bu meslekle birçok kişinin zengin olması gerçeği, şimdilerde de birçoğunun aynı şeyleri yapması gerektiğini gösterir. Ancak zaman değişti. Sofistin çalışmaları iktidar tarafından lekeleniyor ve zenginlikle itibar diğer kaynaklardan akıyor.

Ayrıca yoksul bir sofistin düzenli bir maaş alması her yıl giderek zorlaşmaktadır. "Bazen bir kısmını alır bazen hiç alamaz bazen de damlacıklar hâlinde gelir. Onu elde etmek için gösterdiği onca zahmet! O zaman valiye, vali yardımcısına ya da şehir haznedarına gitmeli ve kendinden aşağıda olanlara yalakalık yapıp hakkı için yalvararak kendisini küçük düşürmelidir. Eminim ki bunlar öğretmen gibi öz saygısı olan bir adamın, bunları yapmaktansa neredeyse ölmeyi tercih edeceği davranışlardır. Peki, maaşın anlamı! Bazıları yettiğini söylese de ben azlığından bahsetmeye utanıyorum."[306] Constantius'un yönetiminin bu karanlık yıllarında sofistlerin işi çok zordu.

Antiocheia'da durum bu şekildeydi, Atina'da da çok farklı olamazdı. Libanius Antiocheia'ya yerleştikten sonra ve Constantius'un yönetiminin basiretsizliğiyle karanlığı daha da arttığı sırada Antiocheia'daki seçkin sofistlerden Zenobius öldü ve şehir onun maaşını dörde bölerek diğer dört sofiste (ya da hatibe) verdi. Zenobius'un son yıllarında şehrin kendisine verdiği çok değerli bir mülkü vardı ve o, bu mülk vasıtasıyla cömert olmayan maaşını tamamlayan bir gelir elde etti. Zenobius'un durumunu örnek alan Libanius, dört sofist için yerel meclisin önüne geldi ve onlar adına benzer bir ayrılacağın yapılabilmesi için yalvardı. Beş kişi Libanius'un müdür olduğu retorik bölümü ya da daha muhtemelen bir kısmını şeklen retorik bölümünün oluşturduğu Antiocheia Üniversitesi'ni kurdular. Bu yüzden Libanius, herkesin yararında kişisel menfaati bulunan bir kişi gibi konuştu. Libanius'un anlatımından, bu dönemde sofistin kaderi hakkında son bir fikir edinelim:

Bu sofistlerin bazılarının kendi evi yoktur, ayakkabıcılar gibi kiralık evde yaşarlar. Ev satın alanlar hâlâ borç içindedir ve durumları, evi olmayanlara göre daha kötüdür. Onlardan birinin üç, diğerinin iki, bir

306 Lib., ii. 212, 12.

diğerininse üç hizmetçisi var. Sayıları az olduğu için hizmetçiler küstah ve saygısızdır... Bu sofist bir tanesine sadece tek çocuğu olduğu, bir diğerine birkaç çocuğu olmasından dolayı kendisini büyük bir talihsizlik içinde düşündüğü, üçüncüsüne çocuğu olmamasına dikkat etmesi gerektiği ve dördüncüsüne de mantıklı davranıp evlilikten kaçtığı için destek çıkar. Eskiden bu meslekle uğraşanlar demirciye gider ve ürün siparişlerini verirdi. Daha sonra orada kalarak çalışanlarla konuşur ve bazen işçileri kusurlu bulur bazen de bir şeyleri daha iyi vurgular, bazen hızlı çalışanları över bazen de yavaş çalışanları teşvik ederdi. Ancak kimse sözlerimden şüphe duymasın ki en çok fırıncılarla sohbet edenler kendilerinin borçlu olduklarına karşı bahane üretmekten başka kendilerine sözü verilen ekmeği istemez ya da paralarını geri talep etmezdi. Her zaman ödeyeceklerini söyleyerek daima daha fazlasını almaya mecbur kalırlar ve böylece iki zıt kötülüğü tarafından kuşatmasıyla aynı kişilerden kaçmak ve aynı kişileri aramak zorunda kalırlar; borçlarından dolayı kaçarlar ve ihtiyaçlarından dolayı ararlar. Daha sonra borçlar büyüdüğünde ve ödeyecek bir şey kalmadığında onlar eşlerinin küpelerini ya da bileziklerini eşlerinden alıp fırıncıya götürdüğünde ve onun eline bıraktığında bu şekilde yaptıkları için öğretmenlik mesleğini lanetlerler. Devam edebilmeleri için evde ne olduğunu düşünmek zorunda kaldıklarından dolayı aldıkları şeyleri yerine nasıl koyacaklarını düşünmelerine zamanları olmaz. Yine de derslerini bitirdiklerinde yapmaları gerektiği gibi işi bırakıp dinlenmek için eve gidemezler. Eve gitmenin onları daha da sıkıntıya sokacağını bildikleri için ders salonlarında oyalanır ve zaman geçirirler. Daha sonra birlikte otururlar ve üzüntü içinde zor talihleri hakkında konuşurlar ve durumunun daha kötü olduğunu düşünenlerden biri komşularından daha acı şeyler bile duyarlar. Antiocheia'nın yerlisi ve okulun müdürü olarak ben bu tarz şeyleri duyduğum zaman utancımdan başımı eğerim.[307]

Libanius'un Antiocheia meclisine yaptığı konuşmada başarılı olup olmadığını bilmiyoruz. Konuşmasını cahil Constantius'un hüküm sürdüğü 355-361 yıllarında yapmasına rağmen Libanius, çok ünlü ve kendi şehrinde sözü geçer bir sofist olduğu ve her ne isterse istesin muhtemelen dikkate alınacağı için başarılı olmuş olabilir.[308]

307 Lib., ii. 208, 27.
308 Lib., ii. 221, 23.

SOFİST NEDİR VE NASIL ÖĞRETİR?

Yaklaşık dördüncü yüzyılın ortalarında Atina Üniversitesi profesörü Himerius, şehri ve üniversiteyi ziyaret eden Proconsul Hermogenes'i karşıladığında, arkadaşı Hermogenes'in yaşamı ve eğitimi üzerine bir konuşma yaptı.[309] Constantinopolis'teki imparatorun sarayında yetişen Hermogenes, yasaklanmadan önce eski inancın ilkelerini öğrenmişti. Erişkinliğe ulaştığında saraydan ayrılıp kendisini öğrenciliğe adadı. İlk olarak diyalektik okudu, nasıl akıl yürüteceğini ve ispatlayacağını, yanlış ve şüpheli bilgileri doğrudan nasıl ayırt edeceğini öğrendi. Daha sonra retoriğe yöneldi, ahenkli söylev cazibesinin çıplak kelimelere nasıl uygulanacağını kavradı. Bunlardan sonra da felsefenin gizemlerini araştırıp ahlak, fizik ve teoloji alanlarında uzmanlaştı. Hermogenes, bir sistem ya da inançlar dizisiyle bu konuları çalışmamış, aksine çeşitli ekollerin söylediklerini ve düşündüklerini baştan sona araştırmıştır. Yeni-Platonculuğa, Platon ve Aristoteles'in öğretilerine ve Stoa felsefesi ile Epikür dogmalarının tamamına aşinaydı. Felsefeden astronomiye ve coğrafyaya yöneldi. Doğanın yüzüyle tanışmak için bilinen dünyanın neredeyse her yerini gezdi. Son olarak siyaset bilimine ve insanları yönetme sanatına yönelip bu alandaki çalışmalarında Yunancayla birlikte Latinceyi de kullandı.

Büyük Hristiyan hatip ve yazar Gregory Nazianzene,[310] arkadaşı Büyük Basil'in hayatını anlattığı eserinde Basil'in, Atina'da öğrenciyken nasıl çalıştığından ve tüm akademik alanları harika bir şekilde nasıl öğrendiğinden bahseder. Gregory, Basil'in eğitim hayatını şöyle özetler:

> Retorik düşünce biçimine sahip olmasa da onunla retorik konusunda kim kıyaslanabilir? Filolojide ve Yunancayı anlayıp uygulama konusunda onu kim geçebilir? Kim daha fazla hikâye topladı, vezin biçim-

309 Or., xiv., 18-30.
310 Or., xliii. 23.

lerini daha iyi anladı ya da şiir kurallarını ortaya koydu? Kim yüzünü gökyüzüne çevirmiş yüksek felsefeyle ve argümanlarla yaşamın günlük aktiviteleriyle ilgilenen felsefe gizemlerinin derinliklerine indi? Diyalektik, astronomi, geometri ve sayıların özelliklerini o kadar iyi bir şekilde anladı ki en iyisi kendisi olabilirdi. Tıbbı da teorik ve pratik bir şekilde tamamen öğrendi.

Bu iki anlatımdan, milattan sonra dördüncü yüzyılda eğitim alan bir insanın nasıl bir süreçten geçtiği hakkında fikir elde ediyoruz. İlk bakışta sofistlik okullarının eğitimde oynadığı belirgin rol dikkate alındığında bu anlatılardaki belagat ve retorik çalışmalarının nispeten daha az olması şaşırtıcı görünebilir. Yine de burada eğitimleri anlatılan iki kişinin bize istisnai durumlar sunduğunu bilmeliyiz. O günlerde eğitim almak isteyen gençlerin tamamının veya büyük bir kısmının yukarıda ismi verilen adamlarla aynı şekilde konuları çalıştığı düşünülmemelidir. Aslında aritmetik, geometri ve diğerleri gibi bu alanlardan bazıları temel seviyede "gramer" okulu ya da lise olarak adlandırdığımız okullarda öğretilirdi. Basil ve Hermogenes'in de çalıştığı bu konular uzmanların ilgi alanına giriyordu. Eğitim alan çok sayıdaki öğrenciyle kıyaslandığında bu uzmanların sayısı hiçbir zaman çok olamazdı. Şimdiye kadar matematik, astronomi, coğrafya, hukuk ve tıp gibi çeşitli dalların bazıları temel seviyede "gramer" okulunda ya da lisede okutulmuyordu; bu alanlar daha ziyade üniversitelerde ya da profesyonel araştırmalarda kullanılıyordu. Akademik eğitimin iki büyük sahası felsefe ve sofistliği, üniversiteyi oluşturan bölümler olarak düşünebiliriz. Libanius,[311] İmparator Iulianus'un gençlik döneminde henüz imparator olmadan önce kraliyetten daha güzel olduğunu düşündüğü felsefe ve retorik (Yun. φιλοσοφίᾳ καὶ λόγοισ) gibi iki mücevhere sahip olmayı kafasına koyduğunu söylemektedir. Iulianus, retoriği ve felsefeyi öğrendi ve onları ruhuna aktardı. Libanius, "Eşsiz şeyleri bilmesi ve sofistliğinden dolayı akıcı konuşması sayesinde daha büyük güce sahip oldu," diye aktarır.[312] Kilise tarihçisi Socrates, Hristiyan hatip Ioannes Chrysostom'dan bahsederken felsefede ve retorikte kimlerden eğitim aldığını da aktarır.[313]

311 i. 375, 14.

312 i. 376, 1. krş. 409, 3.

313 vi. 3; Loukianos eksik bir pasajda retorik ve felsefenin genellikle önde gelen sanatlar arasında kabul edildiğini söylemektedir (Bkz. Parasit., 26).

Ancak ikincisinin, Basil ve Hermogenes'in eğitimiyle bağlantılı olarak öğretildiği kadarıyla dördüncü yüzyıl felsefesinin neredeyse tamamının ya Yeni-Platonculuk şeklinde ya da ondan daha alt seviyede Platon ve Aristoteles'in öğretilerine dayanıp onların çalışmalarıyla birleştirilen ve Themestius'un felsefesinde temsil edilen eklektik bir filantropizm şeklinde olduğunu anlamalıyız. Yukarıda bahsedildiği gibi Libanius, İmparator Iulianus'un eğitiminden "ilahi şeylerin bilgisiyle kazanılan büyük güç" şeklinde bahsederken, Iulianus'un öğrendiği felsefeyi bir din olarak tanımlar. Genel olarak Libanius için felsefe, Atina'da kurulan ancak Doğu'da zaten katı bir biçimde kabul gören Yeni-Platonculuğun yeni öğretileri anlamına geliyordu.[314] Themistius da Constantinopolis Üniversitesi'ne atanmıştı. Dördüncü yüzyılda bu üniversitenin kurumlarını bilmesek de beşinci yüzyılda sekiz sofistin, yirmi "gramer" öğretmeninin, iki avukatın ve bir filozofun bulunduğu bir fakültenin varlığını biliyoruz.[315] Felsefe kürsüsü belli bir topluluğa ait bir kürsü değildi. Ancak muhtemelen Themistius gibi kürsüdeki kişiler özellikle de Platon ve Aristoteles'in yorumlanmasıyla ilgileniyordu. Dördüncü yüzyılda Akademi Okulu ve muhtemelen Peripatetik Okul, Atina'daki varlığını sürdürüyordu ancak bu okullarda edebiyat eğitimi verdikleri için ücret talep edenler olsa da Epikür ve Stoa Okulu'nun temsilcilerinin Atina'da ya da başka bir yerde eğitim verdiğine inanmak zordur.[316] Bu yüzden Hermogenes'in dört felsefe okulunun inançlarını ve sistemini benimsediği söylenil-

---

Philostratus ise 274'te sofistlere ve filozoflara bilgeliğin dağıtıcısı şeklinde atıfta bulunarak Tyanalı Apollonius'u aktarır. Themistius, 303a'da ruhta biri retorik diğeri ise felsefe olmak üzere iki oda bulunduğunu söylemektedir krş. Lib., i. 400, 6. ἐγκύκλιος παιδεία (Yun. ἐγκύκλια παιδεύματα, ἐγκύκλια μαθήματα) yani her çocuğun alması gereken "ortak dersler" her zaman gramer, mantık, retorik, geometri, aritmetik, astronomi ve müzik gibi yedi genel konuyu içermez. Tyreli Maximus, terimin felsefeyi, retoriği ve hatta şiiri bile içerdiğinden emindir ancak Theon ve Quintilianus felsefe ve retorik dışındaki temel konuları sınırlandırırken Seneca felsefe ve retorikten bahsetmez. Bkz. Diss., 37; krş. Vitruv., i. 1, 12; ep. 88; Progym., i. s. 146; Speng., Rh., Gr., ii. s. 59; Inst, or., i. 10, 1; krş Strabo, i. s. 13.

314 Örnekler için bkz. i. 516, 15.

315 Cod. Th., xiv. 9, 3 (Cod. Jus., xi. 19, 1).

316 Themis., 287 a. Themistius, Platon ve Aristoteles'den sık sık bahseder fakat Epikür ve Stoa öğretilerinin filozoflarına nadiren atıfta bulunur. Iulianus, kendi zamanında Epicurus ve Phyrrho'nun yazılarının yok olduğunu söylemektedir. Bkz. Frag, ep., 301 C; ss. 100 vd.

diğinde belki de bilgilerini düzenli eğitim alarak değil de özel okuma sayesinde edindiğini anlayacağız.

Bilgiye dair öğrenilebilecek her şeyi öğrenmek isteyen Basil ve Hermogenes ya da İskenderiye ve başka bir yerdeki herhangi okulda uzmanlaşmaya çalışan âlimler dışındaki dördüncü yüzyılın öğrencilerinin genel eğilimi, sofistin kıyaslanabilir değerini abartmak ve diğer tüm konuları buna göre değerlendirmekti. Aslında belki de öğrencinin tutumu, genel olarak dünyanın ve çoğu sofistin yansımasından başka bir anlama gelmiyordu. Yunan eğitimiyle yetişen insanların estetik zevklerine popüler bir şekilde dikkat çekip devlette kazançlı ve etkili pozisyon sağlayan bu çalışma sahasına mümkün olduğu kadar çabuk bir şekilde girmek isteyen genç öğrencilerin tamamı, sofistlik konularından önce gelen bu alanları ihmal etmeye fazlasıyla meyilliydi. Retorik ustası Theon,[317] "Eski hatipler ve özellikle de aralarındaki ünlüler, öğrencilerinin biraz felsefe öğrenip zihinlerini felsefenin ilham verici inançlarıyla doldurana kadar retorik çalışmamaları gerekir. Günümüzde gençlerin çoğu belagat öğrenmeden önce felsefeyi öğrenmeyi bırakın, sıradan konulara bile temas etmiyor ve en kötüsü, gerekli tüm eğitimi almadan hukuki ve tartışma gerektiren konuların üstesinden gelmeye çalışıyorlar," demektedir. Bu durum muhtemelen ikinci, üçüncü ve dördüncü yüzyılda çoğu insanın eğitime karşı tutumunu gösterir: Sofistlik, tüm eğitimlerin amacıydı ve diğer tüm konular bu görüşün ardından gelirdi.

Anlatılan pasajda Theon, bir zamanlar hatiplerin ve öğrencilerin retorikten önce felsefe öğrenmelerinin daha doğru olduğunu düşündüklerini söylemektedir. Bu konudaki uygulamalar muhtemelen çeşitlilik gösteriyordu. Libanius, Atina'da[318] retorik eğitimi aldığı sırada bazı öğrenciler özellikle de felsefede uzmanlaşmak isterken, filozof Priscus ve Maximus'un retorik eğitimlerini tamamladıktan sonra da retorik çalışmaya devam ettiğini öğrenmiştir.

317 Progym., 1, s. 145; Speng., Rh. Gr., ii. s. 59. Loukianos'un sofist olma yolundaki mizahi açıklamalarıyla karşılaştırın (Bkz. Rhet. praec, 14); Loukianos, ön çalışmanın yapılıp yapılmamasının önemli olmadığını ve birinin okuma ve yazmayı bile geçebileceğini söylemektedir. Birçok babanın verdiği sofistik eğitim için bkz. Lib., iii. 199, 23. Onu tüm servetten, hatta hayatın kendisinden daha çok ödüllendiriyorlar.

318 Lib., ep., 685, 866.

Ancak temel konularda düzenli eğitim almayan öğrenciler, muhtemelen "gramer" öğretmeninden ders alma konusunda da başarısız olmuştur. Bu öğretmenlerin görevleri önceki bölümlerde aktarılmıştır. Libanius, genç öğrencilere bazen tarihçiler gibi bazı nesir yazarlarını yorumlasa da esas olarak Antik Yunan dili ve edebiyatı temeli veriyordu ve onun dersleri retorik öğretimine giriş niteliği taşıyordu. Ancak daha önce de açıklandığı gibi "gramer" terimi İngilizcede kullanılan şekline göre daha geniş bir anlam ifade ediyordu ve "gramer" öğretmeninin eğitimi pek çok alanı kapsıyordu. "Gramer" dersi, retorik ya da sofistlik derslerinden ilki genel, ikincisiyse daha belirgin bir eğitim içeriyordu. "Gramer" derslerinde bir öğrenciye doğru okuma ve yazma öğretilir, Yunan ırkının yaşamı, dili ve edebiyatı hakkında bilgi verilirdi. İkinci derslerdeyse öğrenci bireysel olarak dil ve argümanları kullanması için eğitilirdi. Bazı eğitimler "gramer" öğretmeni tarafından verilen okuma, yazma ve edebiyat dersleriyle birlikte yapılırdı; diğer yandan hatibin dersleri tamamen didaktik özellikler taşırken bazen de hatip tarafından verilen kompozisyon derslerinin "gramer" öğretmeni tarafından verilmesi beklenirdi. Ancak burada genel olarak bir ayrım bulunuyordu.[319]

Öyleyse o günlerde eğitimin birçok yerinde kullanılan sofistliğin doğasını ve nasıl öğretildiğini sormalıyız. Genel hatlarıyla tek cümleyle tanımlarsak sofistliği halk önünde konuşma sanatı olarak tanımlayabiliriz. Hitabet eğitimi sabit prensiplere ve kurallara bağlı olduğu gibi resmî retorik eğitimini de içeriyordu. Bu yüzden sofistin sofistlik derslerine girdiğinde sorumluluğu iki katına çıkıyordu. İlk olarak sofist, öğrencilerine anlatacağı konunun teknik ve teorik bilgilerini verir, her birinin anlamları ve isimleriyle birlikte retoriğin bölümlerini öğretirdi. Ayrıca öğrencilerine kolay ve akıcı konuşma sanatını öğretmek zorundaydı. İkinci, üçüncü ve dördüncü yüzyıl gibi sofistliğin geliştiği dönemlerde ikinci kısma daha fazla vurgu yapıldı ancak gerilediği beşinci yüzyılda sanat giderek daha fazla teknik detay konusu olmaya başladı. Aslında önceki dönemlerdeki bazı sofistler kendi üsluplarının ve konuşma biçimlerinin oluşumunda sanatlarının ilkelerinden

319 Roma eğitiminde "gramer" öğretmeninin görevleri için bkz. Quintilian, Inst, or., Bk. I. Bazen bir çocuk "gramer" öğretmeni altında çalıştığı sırada retorik derslerine de katılırdı.

ziyade doğal yetenek ve önsezilere bağlıydı. Anlatılana göre[320] Polydeuces için durum bu şekildeydi. Ayrıca öğrencilik günlerinde profesörlerin derslerinden ziyade kitaplarıyla ilgilenen Libanius, konuşmalarında Eunapius'un[321] her okul çocuğunun aşina olduğunu söylediği teknik detayları bilmediğini göstermiştir.

Söylenildiğine göre[322] öğretmen, eğitimin başlarında öğrencilerine, ifadelerin anlamlarını öğretmek için antik yazarların kurgusal hikâye, gerçek anlatı, övgü, tanımlama ve sıradan konulardaki çeşitli söylev örneklerini vermeli ve hatırlanması için bu konuları birbirine bağlamalıydı. Daha sonra 'yapısal' ve 'ispata dayalı' örnekler oluştırur ve bunları öğrencilerine sunabilirdi. Bu arada zamanın çoğu Demosthenes, Platon, Homeros, Aristoteles gibi antik yazarları çalışarak geçerdi. Öğrenciler ya da öğretmenler bu yazarları okudukça yazarın bakış açısı, argümanların düzenlenmesi, dili, üslubu gibi konuyu işleyiş biçimi bakımından nelerin iyi ve nelerin geliştirilmesi gerektiği üzerine tartışma fırsatı bulunurdu. En azından öğrenciler kelamı kâğıda dökmeye hazır olduklarında önlerine konulan örnekleri taklit ederek başlar ve eğitimlerinde ilerledikçe daha fazla özgürlük ve bağımsızlık kazanırlardı. Eğitmen artık öğrencisine konuların ve kanıtların doğru bir şekilde düzenlenmesini öğretme fırsatı yakalar ve öğrencilerine ne zaman konudan sapılacağı ve ne zaman konunun genişletileceğini anlatıp farklı durumlar için uygun yaklaşım metotları üzerine konuşmalar yapardı. Kelime ve üsluba ayrıca dikkat edilir, Hegesias ve diğerlerinin yaptığı gibi ritmik nesirden kaçınılması ancak her şeyden önce haysiyet ve şeffaflık göstermeleri için öğrencilere eğitim verilirdi. Öğrencilerin genişletmesi için temalar belirlenir, bu temalar ilk olarak gösterişli konulardan seçilirken daha sonrakiler tartışmacı ve

320 Philos., 592.

321 Libanius'u eleştirenler başarısının şans eseri olduğunu ve hitabet sanatı hakkında bir bilgisi olmadığını ileri sürdüler (Lib., ep., 123; krş. ep., 140; krş. Quint., Inst, or., ii. 11).

322 Theon, Progym., 2, s. 158; Speng., Rh. Gr., ii. s. 65. Theon burada bize Yunan sofist okullarında izlenen yöntemlerin en eski tanımını vermektedir. Roma okullarındaki yöntemler de genel olarak Yunan okulundakiler gibiydi. Bu yüzden Quintilianus'un ilkine ilişkin açıklaması ikincisini tahmin etmemize yardımcı olabilir. Bununla birlikte çok fazla ayrıntılı bir benzerliğin olduğunu saymamakta fayda vardır. Theon'un anlatımı diğer kaynaklardan alınan birkaç notla desteklenir.

yargısal nitelik taşırdı. Daha sonra belagat eğitimi verilir; bazen çalıştıkları yazarların argümanlarından ve söylevlerinden bazen de kendi derlemelerinden söylev vermeleri gerekirdi.

Elbette burada taslağı çizilen eğitim detaylı bakıldığında çeşitlilik gösteriyordu. Emin olabiliriz ki yetenekli öğretmenler, gerçekten de yöntemlerini öğrencilerin yetenekleri ve kabiliyetlerine göre uyarlardı. Birkaç yüzyıl önce yaşayan Isocrates gibi öğrencilerin muhakeme gücünü geliştirmeye çalışırdı. Öğrencilerin gelişimi çoğunlukla sabit kuralların kullanımından ziyade uygulamaya, örneğe ve bilge rehberliğe bağlıydı. Bu gibi yöntemlerin takip edilmesinin gerekliliği dönemin eğitimcileri tarafından iyi bir şekilde anlaşılmıştı. "Her şey için eşit kabiliyette doğmadık," der Theon;[323] "Bu yüzden sadece Aeschines gibi büyük konuları ya da Lysias gibi küçük konuları değil ayrıca Demosthenes gibi her türden konuyu eşit biçimde iyi bir şekilde ele alabilmemiz için doğal olarak güçlü noktalarımızı geliştirmeli ve eksik noktalarımızı da iyileştirmeliyiz." Dönemin önde gelen öğretmenlerinden Libanius'un uygulamaları bu ilkeyle oldukça uyumluydu. "Libanius'la sohbet edenlerden" der biyografisini yazan Eunapius,[324] "ya da onun yakınlığından onur duyan hiç kimse ondan etkilenmeden ayrılmadı. O, bir adamın karakterini bir anda anlayabilir, kişiliğinde iyiliğin ya da kötülüğün baskın olduğunu görebilirdi; o adamın davranışlarına uyma konusuna gelince aynı şekilde duruma göre davranırdı." Elbette bu özellikler öğretmen Libanius'un yanı sıra sıradan bir insan olarak Libanius için de uygundu.

Bilgece bir sağduyunun antik eğitimcinin aracı olduğuna dair kanıtlara da sahibiz. "Öğrencinin yazılı çalışması düzeltildiği zaman," der Theon,[325] "Öğretmen kâğıt üzerindeki büyük, küçük her hatayı düzelterek başlamamalı. Eğer bu şekilde yaparsa öğrenci başlangıçta cesaretini kaybetme ve herhangi bir ilerleme olasılığının olmadığını düşünme tehlikesi yaşar. Öğretmen ilk olarak daha önemli hataları düzeltmeli ve bu noktadan daha önemsize doğru devam etmelidir. Öğretmen bir hatayı düzelttiği zaman, hatanın nerede olduğunu ve öğrencinin çalışmasında hangi şekilde geliştirme yapılabileceğini göstermelidir."

323 Progym., 2, s. 171 (Speng., Rh. Gr., ii. 72.).
324 Krş. Lib., ep., 358, 1203; Quint., Inst, or., ii. 8, 1-5.
325 Progym., 2, s. 171; (Speng., Rh. Gr. ii. s. 72.).

Modern zamanlardaki gibi antik dönemde de Yunan sofistlik sanatına karşı arada sırada yığınla yapılan kötüleme karşısında konuyla ilgili en iyi antik yazarların birindeki gibi tamamen mantıklı açıklamalarla karşılaşmak rahatlatıcıdır. Tahmin edebileceğimiz gibi onlar konunun iki yönünün olduğunu ve Synesius'un alaycılığına rağmen ağzına kadar bilgelikle dolu bir kavanoz gibi duran sofistin adil ve gerçekçi bir şekilde bilgeliğini dağıtması beklendiğini gösterir.[326]

Sofist eğitiminin kusursuzluğu hakkında bir fikir edinmek için sofistin sınıflarında kullanılan çeşitli söylev biçimlerinden birini ele alabilir ve konunun nasıl işlendiğini görebiliriz. Bu konu "fabl" (Yun. μῦθος) olsun. Theon[327] bu konuyu "gerçeğin biçimini sunan yanlış bir anlatı" (Yun. λόγος φευδὴς εἰκονίξων ἀλήθειαν) şeklinde tanımlar. Öncelikle öğrenciye fabl için uygun bir üslup öğretilirdi. Bu, diğer herhangi bir söylev biçimlerinden farklıydı ve sadelik, doğallık, yapmacılıktan yoksunluk ve açıklık gibi özelliklerle ayırt edilirdi. Öğrenciler hâlihazırda en iyi yazarlardan alınan fabl örneklerini hatırladıkları için bu özelliklerin uygunluğunu anlayacaktı. İkinci olarak hikâye biçimleri göz önüne alındı. Öğrenciye bir keresinde kendi bilgisinin ya da deneyimlerinin bir parçası olarak doğrudan, bir keresinde de başka birisinin etkisi altındaymış gibi dolaylı anlatımla hikâye anlatması öğretilirdi. Elbette Yunan dilindeki bu biçim farkı durum, ruh hâli, kişilik gibi farkları kapsıyordu. Bazen doğal bir hava kazanmak için bir fablda iki farklı biçim birleştirilirdi. Öğrenci bu şekilde bir fablı doğru üslup ve biçimde inşa etmeyi öğrendikten sonra ona, bunları doğru bir şekilde uygulaması öğretilirdi. Böylece örneğin boynuz isteyen ve kulaklarını kaybeden deve hakkında bir fabl verildiğinde, öğrenci ana tema bakımından bu olayla ilgili tarihî bir örnek bulmalıydı: Örneğin daha büyüğü için mücadele ederken krallığını bile kaybeden Kroisos gibi. *Vice versa,* eğer gerçek bir hikâye verilirse o zaman da buna uygun bir fabl bulmalıydı. Yinelemek gerekirse, öğrencinin anlatılan fabldan ahlaki bir ders çıkarması ya da ahlaki bir ders verilirse de ondan çıkartılabilecek bir fabl inşa etmesi gerekirdi. Dahası öğrenciye bir fablın konu bakımından nasıl geniş-

326 Dion, 13.
327 Progym., 3, s. 172; (Speng., Rh. Gr., ii. s. 72.).

letileceği ya da nasıl daraltılacağı da öğretilirdi. Örneğin öğrenci genişletmek için anlatısını uzatabilir ya da ek konular ekleyebilirdi; daraltmak için de tam tersi bir yol izleyebilirdi. Son olarak öğrencinin çalışması bir bütün olarak detaylı bir biçimde açıklık, mantık, itibar, tutarlılık, düzen ve parçaların uyumluluğu gibi birçok niteliğe atıfta bulunarak incelenirdi.

Hatırlanacağı gibi fabl, buna benzer bir işlevi olan söylev çeşitlerinden sadece biridir. Gerçeğin anlatımı, kurgusal anlatı, övgü, tanım, sıradan anlatı gibi bazılarından yukarıda bahsedilmişti. Bu eğitimle ilgili en çarpıcı gerçeklerden biri edebî üslup eğitimine yapılan vurgudur. Genç öğrenciye, söylevin farklı biçimlerini karakterize etmesi gereken farklı nitelikler arasında ayrım yapmak için bu gibi sistematik bütünlük içinde eğitim verildiğinde (öğretilen dünya tarihinde) dünya tarihinde başka bir dönemin var olup olmadığından şüphe duyulabilirdi. Fablın üslubu gerçek anlatı üslubundan farklı olmalı, övgü ve tanım farklı şekillerde, kelimelerle, yapılarla ve farklı bir edebî atmosferle inşa edilmesi gerektiği hepimiz tarafından bilinen, içgüdünün sanatçıya uygulamayı öğrettiği gerçeklerdir. Ancak onlar bizim eğitimimizin ulaşmayı hedeflemediği korkulan bir edebî incelik aşamasını temsil eder.[328]

'Çürütme' ve 'yorumlama' (Yun. ἀνασκευή ve κατασκευή) eski öğrencilerin maruz kaldığı en önemli uygulamalardan ikisini oluşturuyordu. "Bu uygulamalar" der hatip Aphthonius,[329] "sofistin sanatının tüm gücünü içerir." 'Çürütme' argümanı eleştiren, 'yorumlama' ise bunu destekleyen bir ifade ya da hikâyeydi. İki argüman da belirli bir çizgiyi takip eder; açıklık, itibar, tutarlılık ve menfaat temelinde yürütülürdü. Daphne-Apollo efsanesinin söz konusu olduğu bir konuda, davacı ve davalı hakkında kısa bir bilgiye sahibiz.[330] Söylenene göre bu konuda yapılacak bir 'çürütme', şairlerin hikâye yazarlarının değerini küçültmesiyle başlamalıdır. Değersizleştirmenin ardından hikâyenin yorumu ve daha sonra argümanlar gelir. (1) Hikâye belirsiz oldu-

---

328 Quintilianus, Latince "gramer" öğretmeninin sık sık hatibin ders verirken belirli konulara gelmesini beklediğini ve yukarıda belirtilen bazı alıştırmaları basitçe öğrettiğini söylemektedir (Bkz. Inst, or., i. 9; ii. 1). Görünüşe göre bu uygulama Yunanlar arasında çok yaygın değildi.

329 Progym., 5, s. 72 (Speng., Rh. Gr., ii. s. 28); 6, s. 77; ib., s. 30.

330 Aph., 5; 6, ss. 72-80 (Speng., Rh. Gr., ii. ss. 27-32).

ğu için gerçekçi değildir. Nehrin ve yeryüzünün birleşimi için ne düşünebiliriz? Yeryüzünün nehrin suları sayesinde taşması mı? O hâlde tüm nehirler insandır. Bir nehrin insanı yarattığı gibi bir insan da nehri yaratabilir mi? Evlilik duyuları olan bir kurumdur ancak yeryüzünde duyular yoktur. Dahası, Daphne nasıl yeryüzünün ve nehrin kızı olabilir? Biz ya Daphne'nin bir nehir olduğunu ya da nehrin bir ölümlü olduğunu düşünmeliyiz. (2) İmkânsız olduğu için gerçekçi değildir. Daphne'nin yeryüzünden ve nehirden doğduğunu varsayarsak Daphne nasıl yetiştirildi? Ya suda yetişti ki bu sefer boğulacaktı ya da yeryüzünün altında bu sefer de Apollo tarafından görülmeyecekti. (3) İtibardan yoksun olduğu için gerçekçi değildir. O, aşk kurbanı bir tanrının itibarının altındadır. (4) Tutarsız olduğu için gerçekçi değildir. Tanrılar, ölümlülerden üstündür; o hâlde Apollo, ölümlüler arasındaki bir kadın tarafından nasıl yenildi? Ayrıca yeryüzü kızını Apollo'dan niçin korumalı? Eğer evlilik kötülükse o hâlde yeryüzü kendisini nasıl doğurdu? Eğer iyi bir şeyse yeryüzü ona fayda sağlayacak şeyden Daphne'yi mahrum bıraktı. Bu yüzden ya yeryüzü asla doğmadı ya da doğmuş olsa bile o da kötüydü. Yeryüzü, kısa süren hazzın simgesi defne dalını, hazzın karşıtı erdem ve ebedî kehanetle birleştirdi. (5) Amaçsız olduğu için imkânsızdır. Niçin yeryüzü böylesine çelişkili davrandı? O, Apollo'yu kurtararak acı çekti ancak onu yönlendirerek kandırdı. Bir kez daha hazzın simgesi defne dalını hazzın karşıtı erdem ve edebî kehanetle birleştirdi. Savunma davası, soruşturma davası gibi aynı çizgiyi takip ederek hikâyeyi yaratanlara bir övgüyle başlar. Daha sonra devamında hikâyeyi açıklık, olasılık, itibar, tutarlılık ve menfaat temelinde destekleyen argümanlar gelir.

Sofist Choricius, hocası Procopius'un sınıf yöntemlerini överken der ki "Ne Attika lehçesi olmayan bir kelime ne noktadan sapan bir düşünce ne uyumsuz olan bir yapı ne de kulağı tırmalayan bir hece onun dikkatinden kaçardı. Citharada yanlış nota basan biri için Methymnalı Arion'un ya da Lesboslu Terpander'in dikkatinden kaçmak, onun tarafından fark edilmeden akortsuz bir söz söylemekten daha kolay olurdu." Bu sözler sofistik eğitiminin ana hedefinin kısa bir yorumunu içerir: Düşüncenin uygunluğunu ve düzenini (Lat. inventio ve dispositio), dilin saflığını ve zarafetini (Lat. elocutio) öğretmek ki sonuncusu kelime ve üslup seçimini de kapsar. Sofistin sanatının tanımında düşünce

ve ifade tekrar tekrar birleştirilir.[331] Bu amaç için kullanılan başlıca araçlardan biri antik yazarların çalışılmasıydı. Demosthenes, Platon, Thukydides, Isocrates, Lysias, Aeschines, Homeros, Hesiodos, Aristoteles ve hatta Aristophanes bile okullarda tekrar tekrar okundu, ezberlendi, ele alındı ve analiz edildi.[332] Bu ya-

331 Syn., Dion, 4; Choric, s. 14; Luc, Rhet. praec, 1; Philos., 498, 511, 527, 544. Krş. Thuc, ii. 60, 5; Yunanlann edebî mükemmelliğinin düşünce biçimlerinin dikkatlice ayarlanmasından ibaret olduğunu hatırlarız. Sesin, mimiklerin vb. şeylerin düzenlenmesini içeren söylem (Lat. pronuntiatio) diğer ikisine bağlı ancak aynı zamanda sanatın aynlmaz bir parçası olan üçüncü bir özellikti.

332 Bkz. Jul., ep., 42, s. 423 A; Lib., i. 179, 15; 202, 2; iii. 438, 10, 24; 439, 15; ep., 828; Themis., 289 c; Luc, Rhet. praec, 17; Philos., 518. Bazen öğrencilerin tek bir kitap üzerinde çok fazla vakit kaybetmesi üzerine şikâyetler yapılırdı (Bkz. Lib., ii. 273, 1; krş. Themis., 289 a; Lib., ep., 812). Hem öğrencilerle hem de öğretmenlerle ilgili ἅμιλλαι için bkz. Lib., ep., 246, 286, 407; Sievers, Leben des Lib., s. 24, Schemmel, Neue Jahrb., 20, s. 61. ἅμιλλαι, konuşmacının yazara göre karşı bir tavır aldığı yazarın pasajlarına dayanan bir argüman gibi görünmektedir (Bkz. Luc., Parasit., 58). Bazen Aristeides gibi öğrenciler modern yazarlara göre çok daha fazla çalışırdı. Libanius kendi mektuplarını tavsiye etmekte ve söylevlerinin okullarda okutulduğunu söylemektedir (Bkz. ep., 954; i. 103, 15); bir keresinde Libanius, okul saatlerinde bir arkadaşından bir mektup aldı ve derse devam etmek yerine mektubu okudu (Bkz. ep., 128). Başka bir zaman da mektubu aldığı sırada öğrencileriyle gönderen kişi üzerine konuşma yaptı (Bkz. ep., 607). Mektup yazarlığı okullarda öğretilen konulardan biriydi. Buralarda yazarların sınıf ve sınıf yöntemlerine dair birkaç bakış açısı kazanırız. Bir keresinde öğrenciler olmadığı zaman bir çocuk Libanius'a geldi ve hakkında bazı tartışmaların yaşandığı bestesini ezbere okudu. İlk başta Libanius kapının yanında ve çocuk da platform üzerinde ayakta duruyordu. Çocuk yaklaşık iki yüz satır okuduktan sonra her ikisi de kendi masasına oturdu (Bkz. ib., i. 238, 4). Libanius öğrencilere bir "gösteri" yaptı ve bu tarz bir "gösteriden" sonra günün geri kalan kısmında okul kapatıldı (Bkz. ib., ii. 267, 7, 16; 268, 11; 280, 15; krş. Themis., 312 b). Bu gelenek olarak söylevde bulunan çocuğu onurlandırmak için yapıldı (Bkz. ib., ii. 267, 16; ib., 268, 3). Genel olarak bir hatibin başka bir konuşmacıdan sonra konuşması ἐπ' ἄλλῳ μετ' ἄλλον, diğerine saygısızlık gibi görünmektedir. Hippodromos, öğrencisinden sonra gösteri yapmayı reddetti (Bkz. Philos., 617). Benzer bir onur ise Herodes tarafından Polemo'ya verildi (Bkz. ib., 538). Libanius kendisinden sonra bir şairin de aynı konu üzerine şiir okumasına itiraz etti (Bkz. Lib., ii. 372, 19; krş. 23). Libanius'tan sonra duyuruya eklenen ifadeler sakıncalıydı (Bkz. ib., ii. 373, 3; krş., lb., ii. 376, 14; 377, 15; ib., ii. 281, 2; Luc, Charid., 13). Öğrenciler derslerin notlarını alırdı (Bkz. Luc, Hermot., 2; Lib., ii. 293, 16; krş. Quint., Inst, or., i. praefat., 7; ii. 11, 7). Bazen derslerini çalışarak ya da öğretmenlerine soracağı soruları düşünerek caddelerde gezinirdi (Bkz. Luc, Hermot., 1). Kimi zaman itirazlarıyla öğretmenlerine müdahale ederlerdi (Bkz. ib., 13; krş. Plut., De red. rat. aud., 4, 10, 18). Bazen de diğer öğretmenlerin çalışmaları eleştirilir bazen de filozoflar tarikatlarının ilkelerini tartışır ve zayıf noktaları gösterirdi (Bkz. Luc, Her-

zarların çalışılması sofist eğitiminde öylesine önemli bir rol oynadı ki sofist bazen genç erkekleri eskilerin bilgeliğine götüren kişi olarak tanımlandı;[333] ayrıca klasik yazarların düzenli olarak kandırılmasının iyi bir konuşmacı için temel olduğu söylendi.[334] Öğretmene ve öğrenciye Attik üslubunu geliştirmelerinde yardımcı olmak için bu kitabın ilk bölümünde atıfta bulunanlar gibi Attik kelimeleri ve yorumları için el kitapları hazırlandı.

Sofist eğitimi, genç erkekleri hem kamusal alana hem de özel mesleklere ve aktif hayata hazırlamayı hedefliyordu. Hristiyanlıktan ve çıkarları değişen imparatorluk sarayının sofistleri sürgün etmesinden önce yargıç, avukat, senatör, eyalet yöneticisi, şehir yargıcının hepsi sofist sınıflarında eğitimi almıştı. Hâl böyle olunca bu eğitimde metotların günlük yaşamın ihtiyaçlarına akıllıca uyarlanmasını bulmayı beklemeliyiz ancak buna kanmıyoruz.

Yunan sofist eğitim sisteminin merkez noktası hafıza eğitimiydi. Yunan belagat öğrencilerinin, dönem yazarlarının ve profesörlerinin derlemelerinin yanında çok sayıda antik yazarı da ezberleyerek öğrenmesi gerekiyordu. Öğrencinin profesyonel kariyerinde karşısına çıkabilecek genel konular hakkındaki söylevler de hazırlanıp ezberlenmesi için öğrencilere verilirdi. Bu şekilde sadece öğrencinin hafızası ya da hafızasında kullandığı yetenekler gelişmez, ayrıca zihni hazır bir materyal ve örnek deposuyla doldurulur. Proaeresius'un ünlü güç gösterisini hatırlayalım. Kendisine az önce verilen doğaçlama bir söylevden sonra yanındaki kâtiplere döndü ve yazıya döktükleri şeyler hakkında dikkatli bir gözlem yapmalarını söyleyerek tüm konuşmayı baştan sona kadar tek bir hata yapmadan kelime kelime tekrar ederek tüm dinleyicilerini şaşırtmıştı.[335] Eşsiz olmayan bu başarı

---

mot., 32). Filozof Taurus dersinin sonunda öğrencilerine soru sorma fırsatı verirdi (Bkz. Gell., i. 26). Profesör ders esnasında ya da öğrencilerine okuma yaptığı sırada ἐπαναγνῶναι derdi (Bkz. Epictet., i. 10, 8. Libanius, e.,) 812'de dört ay boyunca sınıfta yaptığı çalışmalardan söz eder. Normal derslerine ek olarak Herodes, en umut vadeden on öğrencisini özel (Yun. τὸ κλεψύδριον) derse davet etti. Bu derslerde yüz satırı okumak için bir su saati ayarlandı ve Herodes öğrencilerini alkışlarla kesmemelerini rica ederek bunları okudu. Bu seminerin üyeleri yabancılar tarafından "susamış", διψῶντες olarak adlandırılır (Bkz. Philos., 585, 586, 594).

333 Lib., ii. 207, 11; Choric, s. 4; krş. Jul., ep., 42; Lib., ep., 367.

334 Lib., ii. 289, 19; 291, 25; 292, 2; 294, 23; 295, 6.

335 krş. Pliny, ep., ii. 3, 3; Quint., Inst, or., x. 6, 4; xi. 2; Cic, De or., ii. 74 ve 86; Sen., Contr., i. praefat., 2, 3, 17-19.

seyirciyi tamamen mest etti. Eunapius, onun on altı yaşında Atina'ya geldiğinde eskilerin dilinin ucunda olduğundan bahseder; benzer bir yorum filozof Priscus için de yapılır.[336] Polemo'nun anekdotları sofistlerin hafıza gelişimine verdiği önemi göstermektedir.[337] Polemo bir defasında birçok hırsızın işkence sehpasında kıvrandığını gördüğünde ve sorumlu memurun adam için hangi cezanın yeterince iyi olduğunu bilmediğini söylediğini duyunca, "Antik yazıları hafızasına kazımasını emredin," dedi. "Polemo" der Philostratus, "Aklı konularla dolu olsa da sofist eğitimindeki en zorlu şeyin ezberleyerek öğrenmek olduğunu düşünür." Miletoslu Dionysius'un öğrencileri kendi dönemlerinde iyi hafızlarıyla ünlüydü; bazı insanlar Dionysius'un hafıza eğitiminde kullandığı sanatı Keldanilerden aldığını bile söyleyecek kadar ileri gittiler.[338] Fakat Philostratus, Dionysius'un öğrencilerinin hafızasını basitçe pratik ve düzenli tekrarlama temelinde açıklayarak bu iddiayı reddeder. "Hafıza sanatı yok" der Philostratus, "Olamaz da çünkü hafıza bize sanat verir. Ne kendisi öğretilebilir ne de herhangi bir sanatla öğretilir; o doğanın bir armağanı ve ölümsüz ruhun bir parçasıdır."

Gündelik yaşamda avukat daima her iki tarafı da savunmaya hazır olmalı ve hangi tarafı savunursa savunsun, kendisini düşman düşmanını da kendisi gibi düşünmeye hazır olmalıdır. Bunlar tam olarak sofistik okulların hazırlıkta kullandığı yöntemlerdi. Tamamen genel özellikleri barındırmasa da tarihten ve mitolojiden alınan kurgusal olaylar inşa edilir, öğrencilerin ilk olarak bir tarafı daha sonra da diğer tarafı savunması gerekirdi. Bazen bunlar güncel ya da olması muhtemel olaylar olurdu ancak genellikle tamamen hayal ürünüydü. Bazen de akıllıca karmakarışık hâle getirilirdi. Bu yüzden bir tiran öldürüldüğünde onun çocuklarının da onunla birlikte öldürülmesini gerektiren bir yasa bulunur. Ayrıca tiranı öldürenlerin istedikleri her şeyi veren başka bir yasa daha vardır. Tiranla evlenen bir kadın kocasını öldürür ve daha sonra çocuklarına sahip olmak ister. Öğrenciler kadının sebeplerini savunur.[339] Atinalıların kuşattığı Potida-

---

336 Eunap., s. 65.

337 Philos., 541.

338 Philos., 523. Krş. ib., 618; Syn., Dion, 11. Çocuklardaki hafızayı geliştirmek için bkz. Plut., De lib. educ., 13.

339 Lib., iv. 798.

yalıları açlık birbirinin etini tatmaya sürükledi. Corinthoslular da Atinalıları dinsizlikle suçladı.[340] Lacedaemonia'da otuz yaşından küçüklerin halk meclisinde konuşmasını yasaklayan bir yasa vardır. Leuctra Savaşı'ndan sonra Tebailer, eğer Messene'ye bağımsızlık vermezlerse Lacedaemonialılara savaş açacaklarını iletmek için elçi gönderdiler. Bazıları Tebai'nin taleplerine uyulmasını tavsiye ederken genç adam Archidamus savaş yanlısı bir konuşma yapmıştır. Onun konuşması baskın gelir ve düşman yenilir. Daha sonra yasaya karşı hareket ettiği gerekçesiyle suçlanmıştır. Öğrenciler de Archidamus'un davasını savunur.[341] Yargısal konular en zorlu temalar olarak düşünüldüğü için bu konular öğrencilere en son verilir. Öğrenci ilk olarak söylev ve tartışma gerektiren konularda eğitilirdi.[342] Birçok durumda öğrencinin verilen olaylarda kendisini başka bir kişinin konumuna sokması ve diğer kişinin duygularının ve düşüncelerinin ne olacağını hayal etmesi gerektiği fark edilecektir. Bazen de Miltiades'in oğlu Kimon'un hapishanedeki babasının yerini almasına izin vermesi için Atina halkına yalvarması,[343] Patroclus gözü yaşlı bir sitemle Achilleius'u Yunan düşmanlarla uzlaştırmayı denemesi[344] ve Alcibiades'e âşık Timon'un Atina senatosunda kendisine karşı bir suçlamada bulunması gibi gerçek canlandırmalar talep edilirdi.[345] Bunlar öğrencinin söz ve hareket ederek ifadede bulunmasını gerektiren durumlardır. Çatışan duyguların uzlaşmasını içeren son olay büyük dava türlerinden biridir. Derlemeleri alınan Libanius konuyla ilgili olarak girişinde şunları söylemektedir: "Öğrenciler misantrop ve sevgi dolu iki zıt karakteri canlandırmak zorundaydı, bunlar zor temalardır. İki karakter için de uygunsuz olan düşünceleri yansıtmamaya dikkat etmelidir. Yine de en sonunda misantrop, sevgiliye üstünlük sağlamalıdır."

Sofistik eğitimde doğaçlama konuşma konusunda da birçok şey yapıldı ancak bu başarıların sergilenişini büyük gösterilerde, sofistlerin yaptığı söylevlerde daha iyi görebiliriz. Şimdi de bunlara göz atalım.

---

340 Lib., iv. 348.
341 Lib., iv. 420.
342 Theon, Progym., 1, 151; (Speng., Rh. Gr., ii. 61); Tac, Dial, de or., 35. Bkz. Volkmann, Rhetorik, s. 293.
343 Lib., iv. 335.
344 Lib., iv. 80.
345 Lib., iv. 181.

HALKA YÖNELİK GÖSTERİLER

Önceki bölümde sofistlik mesleğinin pedagojik ya da sınıf içindeki yönüne temas ettik. Sofist kendi sanatını yorumlamaya başladığında daha resmedilmeye değer bir görüntü ortaya çıkar.[346] Libanius Antiocheia'da öğretmenlik yaparken okulların açık ve şehirlerin öğrencilerle dolu olduğu kış ve bahar ayları boyunca sanatını düzenli aralıklarla halka sergilerdi.[347] Yaz ve güz aylarının başında ve sık sık dostluk yarışmalarının düzenlendiği uzun tatil boyunca sofistler, bir yerden bir yere seyahat etme imkânı buldular.[348] Bazen eyalet yöneticisi ya da memuru bir şehirden geçerken basit bir belagat yapması için seçkin bir sofisti çağırır ya da ünlü hatipleri dinleme arzusuyla uzun mesafe katederdi. Hatta bazen imparatorlar bile sofistlerin yaşadığı konağa gider ya da bir mahkemede onları dinlerdi.[349]

Genel olarak gösteriler halka açık yapılırdı fakat bir prens ya da yüksek memur için özel bir ricada bulunulduğunda seyirci

346 Sofistin en önemli iki görevi, halka açık gösteriler yapmak ve erkek çocukları eskilerle tanıştırmak, yani öğretmekti. Bkz. Choricius, s. 213, n. 1.

347 Lib., i. 196, 7; 199, 10. Krş. ep., 1292. Libanius ayrıca yaz aylarında da gösteri yapardı (Bkz. ib., ep., 394 a). Antiocheia'da gösteri yapıldığında tüm öğrencilerin katılım sağlaması için sofistler arasında tatil yapıldığı görülmektedir (Bkz. ib., ii. 279, 11); Libanius'un, Atina'da üç sofisti dinlemesi bu düzenlemelerden dolayı olabilir (Bkz. ib., i. 14, 5; s. 304).

348 Krş. Eunap., s. 17; Lib., i. 176; ep., 394 a. Bazen bu yarışmalar hiç de dostça geçmiyordu (Bkz. Eunap., ss. 81, 86).

349 Bu Hadrianus, diğer imparatorlar ve dördüncü yüzyılın bazı imparatorları tarafından yapıldı. İmparator Iulianus, Doğu'daki savaşa katılmak için Antiocheia'ya gittiğinde herkese sofist Libanius'u sormuş ve onu gördüğünde ilk sözleri "Ne zaman konuştuğunu duyacağım?" olmuştur (Bkz. Lib., i. 81, 22). Bir keresinde resmî olarak Antiocheia'da yaşayan eyalet valisi sanatının bir örneğini rica etmiş ancak Libanius saraydan ayrılıp dersine katılmadığı sürece söylev yapmayı reddetmiştir (Bkz. ib., i. 77, 4). Benzer bir hikâye de Polemo için anlatılır. Polemo defalarca söylev yapmayı reddedince en yüksek derecedeki memur on talant değerindeki bir hediyeyle kapısına gitmek zorunda kaldı ve kabul etmesi için yalvardı (Bkz. Philos., 535).

kısıtlaması getirilirdi. Libanius kariyerinin son dönemlerinde insanların söylevlerinin fazlalığından şikâyet ettiğini görünce, daha önce onları kabul etmesine rağmen şikâyet olması durumunda halkı gösteriye kabul etmiyordu.[350] Bazen ilanlar yapılmadan birkaç gün önce davetler gönderilir veya öğrencileri "toplayıp" gösteriye getirmesi için hizmetçiler görevlendirilirdi.[351] Açıkçası öğrenciler Libanius'un son yıllarında her zaman gösteriye gelmeye istekli değildi fakat sofistliğin "eski iyi günlerinde" konuşmayı yapacak kişi ünlü bir sofistse, öğrencilerin teşvik edilmesine gerek bile yoktu; ders salonuna akın ederlerdi.[352]

Genel olarak Antiocheia'da bu derslere katılım için ücret alınmazdı.[353] Bazen zengin destekçi olması durumunda sofist, önemli bir hediyeyle[354] mükâfatlandırılması koşuluyla konuşmasını yaparken diğer durumlarda destekçi sofiste duyduğu saygıyı koşulsuz göstermeye hazırdı. Atina'daysa bazı durumlarda katılım ücreti alınırdı.[355]

---

350 Lib., i. 180, 1. Maximus'un yürüttüğü görev için bkz. Eunap., s. 61; krş. Himer., or., xvii; Lib., ep., 25. Krş. ib., ep., 244, 964. Kapalı kapılar ardında dört kişi önünde bir söylev verildi ve rica üzerine başka bir söylevde on beş kişi sınırlandırılması getirildi (Bkz. ib., ep., 31; ib., ep., 286; ib., i. 50, 12).

351 Üç gün önce gönderilen davetiyeler için bkz. Themis., 313 d. Gösteriden bir gün önce gönderilen davetiyeler için bkz. ib., 243 a. Öğrencileri "toplamakla" görevli hizmetçiler için bkz. Lib., i. 199, 11; krş. Philos., 589. Sofistler bazen arkadaşlarını kişisel olarak davet ederdi (Bkz. Syn., Dion, 11). Dalkavukluk sayesinde seyirci toplanırdı (Bkz. Lib., i. 62, 16 ve ayr. bkz. ib., ep.,173, 546, 1292). Davetler gönderilirken bir kişinin gözden kaçırılması bazen kıskançlığa neden oluyordu (Bkz. ib., i. 205, 18; iii. 446, 9). Davet almak bir onur olarak kabul edilirdi (Bkz. ib., ep., 173). Libanius birçok gösteri yaparak kıskançlığı bastırmaya çalışır (Bkz. ib., ep., 394 a). Bir pasajda hatta yaz aylarında bile düzenli olarak gösteriler yapmasının istendiğini ve tüm şehri bir gösteriye davet ettiğini söylemektedir (Bkz. ep., 1292; krş. 1296). "Davet gönderilmesi" için καλέω kullanılmaktadır (Bkz. ib., i. 199, 11); "İzleyici toplamak" için de ἀγείρω terimi kullanılır (Bkz. Themis., 282 d). Aristeides, bir izleyici kitlesini kendine çekme çabasının sofistin mesleğinin itibarının azaldığının bir göstergesi olduğunu söyler (Bkz. ii. s. 575).

352 Lib., i. 199, 7. İnsanlar Aristeides'in Smyrna'daki gösterisine gitme konusunda biraz geri kaldılar (Bkz. Aristeid., ii. ss. 573, 579). Ayrıca Aristeides doğaçlama konuşan ve halk için konuşma yapan birisi değildi (Bkz. Philos., 581, 582).

353 Lib., i. 200, 18.

354 Polemo için bkz. Philos., 535.

355 Philos., 519. Aslında öğrenciler için olan μελέται'ya halk katıldı mı veya onlar katıldıysa öğrenciler gibi onlar da para ödemek zorunda mıydı? μελέτη aslında halka açık bir gösteridir. Bununla birlikte burada bahse-

Halka açık ya da yarı açık konuşmalarda öğrenciler, derslerde öğrendikleri prensipleri görsel olarak görme imkânı bulurdu. Aslında gösteriler öncelikle sınıf eğitimine katkıda bulunması için hazırlanırdı; daha sonra sofistler düzenli verilecek sofist

---

dilen gösterilerin halka açık olmadığı ancak genellikle halk yararına ücret alınmadan diğer gösterilerin yapıldığı görülmektedir (Bkz. ib., 571, 572, 579, 617). İkinci pasajdan eğitimin az gelişmiş ve daha mekanik kısmının yani kesinlikle öğretimden oluşan bölüm daha ileri ve söylev kısmı yani gösteriler gibi genellikle sofist tarafından değil de yardımcısı tarafından verilirdi. Bu görüş Quintilianus'un hatiplerin işinin yalnızca söylev yapmak olduğunu düşünmek ve söylev pratiğini ve sanatını "gramer" öğretmenlerine daha temel kısımları bırakarak öğretmek olduğu yorumuyla desteklenir (Bkz. Inst, or., ii. 1, 1 vd). Bazen sofistin mesleğini yapmada ve öğretme konusunda bir ayrım yapıldığı görülür (Bkz. Dig., xxvii. 1, 6, 9). Gerçekten de ikinci ve üçüncü yüzyıl sofistlerinin öğretilerinin çoğunu örnekler yoluyla, yani gösteriler biçiminde vermeleri olası değildir. Krş. Brandsätter, Hermes, 15, ss. 239, 240. Bu yüzden Eunapius, s.95'te Atina'daki baş sofistlik kürsüsü yerine ikincil bir kürsüye atıfta bulunuyor (Bkz. s.142 n.3); eğer bu doğruysa bir diğer pasajda μελέτη kelimesinin kullanımı açıklayacaktır (Krş. Philos., 528, 529). Libanius'un Antiocheia'daki okulu için bkz. s.271. Öğretmen ve öğrenciler birliği için συνουσία ve ὁμιλία terimleri bkz. ib., 604, Porphyr. Vit. Plotin., 5; gösteriler için de ἀκρόασις ve ἐπίδεξις terimleri kullanılmaktadır (Bkz. Philos., 586, 589; Lib. i. 199.11). Genel olarak sofistin dersleri için kullanılan terimlere bkz. Philos., 615, 606. ἀκροατής ve ἀκροάομαι için bkz. ib., 579, 583; s. 343. μελέτη terimi ise genellikle διάλεξις teriminin karşıt anlamı olarak bir söylev türü için kullanılır (Bkz. ib., 592, 593). İkisi de üslup ve uygulanış bakımından birbirinden farklıdır. Libanius'un Lib., i. 275, 8'te kullandığı πλάσματα terimi de muhtemelen μελέται sözcüğüne atıfta bulunmaktadır (Krş. ib., ep., 407). Menander, μελέται ἀγώνων, ἀγών , λόγων ἀγών, ὁ κατὰ μελέτη ἀγών, ὁ ὑπὲρ μελέτης ἀγών terimlerini kullanmaktadır (Bkz. Philos.,514; Lib., ep., 367; ib., ep., 574; Philos., 601). σπουδή terimi ise öğretim için kullanılır (Bkz. ib., 587). Elbette ki μελέτη terimi hazırlanmış bir konuşma veya alıştırma için kullanılır. Bazen bu terim doğaçlama söylevle çelişir ancak bazen de bu terimi doğaçlama söyleve dahil etmek için kullanılır (Bkz. ib., 628; ib., 570; 514; krş. 604, 619, 626). Bu terim ayrıca bir gösteri için yapılan doğaçlama ya da hazırlanmış tartışmacı veya müzakereci bir konuşma için kullanılan ortak bir kelimedir. Böylece Volkmann doğrulanır (Bkz. Volkmann, Rhetorik, s. 361). ἐπίδεξις halk gösterileri için kullanılan bir kelimedir (Bkz. Lib., i. 199, 8). Öğrenciler de halk içinde ya da tüm okul önünde bir ἐπιδείξεις yapabilir (Bkz. Themis., 304 a; s. 211). Hatip Menander ise γένος ἐπιδεικτικόν terimini sınırlandırmıştır (Bkz. Speng., Rh. Gr., iii. s. 331; Choric, s. 125). Aslında bu terimin anlamı o şekildeydi ancak γένη δικανικόν ve συμβουλευτικόν terimi sofistin işinin bir parçası olduğunda ve sofist bir "gösteri" karakterini üstlendiğinde terim bunları da içine alacak şekilde kullanılır. Terimlerin diğer kullanış biçimleri için bkz. Philos., 579; 626; ib., 619; ib., 537; 539; Himer., or., vi., I.

derslerini oluştururdu. Bu derslerde sofistler, sofistliğin tüm sanatlarını ve araçlarını aktif olarak kullandılar.[356] Sofistler, önemli zafer kutlamalarında ortaya çıktıkları için gösterilerin neye benzediği hakkında fikir edinmemiz önemlidir.

Genel olarak sofist, yabancı ülkelerden gelmişse ve söylev yapacağı şehre yabancıysa seyircilerin iyi niyetini kazanmak için kısa bir giriş konuşması yapardı.[357] Elbette giriş konuşması herhangi bir şekilde olabilirdi lakin genellikle şehir hakkında birkaç övgü dolu söz ve konuşmacının yeteneğini küçümseyen birkaç kelime içerirdi.[358] Bazen giriş olarak kısa bir konu anlatılırdı ve konuşmacı, dinleyicilerin dikkatini çekmek için ahlaki değerleri överdi.[359]

Sofist, giriş konuşmasını bitirdikten sonra asıl konuyu ele alırdı. Bu, ilk olarak bir διάλεξισ,[360] sofist sanatı[361] gibi popüler konular hakkında veyahut felsefi ve etikle[362] ilgili bir konuşmanın doğası üzerine az ya da çok gayriresmî yapılan bir konuşma olabilirdi. İkincisi, daha sonra tanımlanacak epideiktik ya da enkomiastik türde bir konuşma olması mümkündü. Üçüncü olarak da μελέται adlı çarpıcı, yarı çarpıcı olarak adlandırılan bir tür konuşma, belirli durumlarda karakterlerin canlandırılması ve yorumlanması ya da hayali davranış biçimlerine karşı

356 Choric, s. 5; Lib., ii. 280,2; ib., ii. 280, 10.

357 λαλιά ya da daha belirgin bir şekilde προλαλιά, özelliğine göre de διάλεξις olarak adlandırılır (Bkz. Forster, Rhein. Mils., 49, ss. 481 vd). Ayrıca προλογος ve προάγών şeklinde de kullanılabilir (Bkz. Choric, s. 200; Eunap., ss. 82, 101). Loukianos'un, Rüya, Herodotos, Zeuxis ve Hercules'i örnek olarak gösterilebilir (Bkz. Themis., 329 d). Libanius girişleriyle ünlenen bir sofistten bahseder (Bkz. i. 210, 5). İnsanlar, Libanius'un girişlerini ezberleyerek öğrenir ve muhtemelen onları mırıldanırdı (Bkz. ib., i. 40, 12; 63, 9); Libanius'un öğrencileri bir zamanlar o kadar çok alkış tutardı ki onlar bağlamı kopardılar ve bu yüzden Libanius davranışlarını düzeltmesi için onları giriş konuşmasında uyarmıştı (Bkz. ib., i. 179, 17).

358 Philos., 535, 572; Lib., i. 276, 15.

359 Loukianos'un προλαλιά'sındaki gibi. Bazen sofist takdim edilirdi (Bkz. Aristeid., ii. s.534; Rohde, Gr. Rom., s. 336, n. 5); bir keresinde Libanius amcası tarafından takdim edildi (Bkz. Lib., i. 63, 4).

360 διάλεξισ genellikle giriş konuşması gibi görünse de aslında her zaman bu şekilde kullanılmazdı (Bkz. Himer., or., vi, xvii, xxii). Önceden hazırlanır ya da doğaçlama yapılırdı (Bkz. ib., or., vi). Filozofların söylevleri genellikle διάλεξισ'di (Bkz. Themis., 312b; Rohde, Gr. Rom., s. 346).

361 Philos., 528.

362 Θετικα terimini de kapsar.

bir tartışma şeklinde olabilirdi.[363] Şimdi bahsi geçen üçüncü söylev biçimini açıklayalım.

Bazen sofist konuşmasını önceden hazırlardı ve konuşma günü geldiğinde ya ezbere ya da okuyarak konuşmasını yapardı. Düşüncelerini hiçbir şekilde toparlayamayan Aristeides'in durumu da bu şekildeydi. O, ifadelerini anlaşılmaz bir şekilde toparlayanlar gibi değil de dikkatlice seçenler gibi konuşmasını yapardı.[364] Aristeides söylev konusunu hazırlamak için yirmi dört saate ihtiyacı duyardı. Hazırlık süresi boyunca konuşmasındaki cümleler ve düşünceler üzerine çalışırdı. Philostratus,[365] "Bu tarz konuşmalar yemek yemeyip çok fazla düşünen kişilerin işidir çünkü doğaçlama yapılan konuşma akıcı dilin başarısıdır," diyerek düşüncenin önemini vurgular. Naucratisli Apollonius[366], Scopelianus[367] ve Polemo[368], konu belirlendikten sonra düşüncelerini özel olarak toparlamak için bir süreliğine odalarına çekilirdi. Isaeus ise görüşlerini şekillendirmek için yarım güne ihtiyaç duyardı.[369] Bununla birlikte sofistler sıklıkla doğaçlama konuşurdu, böyle yaptıklarında ince zekâları sayesinde alkışların hazır olacağını bilirdi. Alaycı gibi görünse de Aristeides bile doğaçlama yeteneğine hayran kalıyordu; bu yeteneği kazanmak için çok sıkı çalışmıştı.[370]

Tartışma konusu genellikle bir dinleyici tarafından belirlenirdi; konuşma yapan kişi ünlü biriyse ona konu seçme hakkı verilirdi.[371] Çoğu zaman konuşmacı, ileri sürülen çeşitli konular arasından ya birini seçerdi ya da dinleyicilerden birinin seçmesi-

---

363 συμβουλευτικα (suasoriae) ve δικανικά (controversiae).
364 Philos., 583; Eunap., s. 82. Proclus da konuşma gününden önce tema verilmesini isterdi. Philos., 604; Lib., i. 51, 3; ep., 407.
365 Philos., 583.
366 Philos., 600.
367 Philos., 519.
368 Philos., 537.
369 Philos., 514 ancak bir sonraki nota bakınız. Bazen bir sofist otururken birkaç konu üzerine düşünürdü (Bkz. ib., 572). Isaeus ise ayağa kalktıktan sonra seyircilerin önünde cüppesini giyerdi (Bkz. Plin., ep., ii. 3.
370 Philostratus 620'de kendisine aşina gelen şeyleri okuma hazırlığıyla doğaçlama konuşabilen bir sofistten bahseder. Plinius ise Isaeus hakkında söylemleri için bkz. ep., ii. 3; krş. Quint., Inst, or., x. 7. Sofistler, Yunanca hitabetin de bir özelliği olan hızı kullanıyordu (Bkz. Sen., Contr., iv. praef., 7).
371 Philos., 529, 572; ileri sürülen temalar için bkz. Eunapius ss. 81-83; Philos., 529; 579; 583; Rhet. praec., 18.

ni isterdi.[372] Eğer gösteri bir memurun isteği üzerine yapılıyorsa konuyu genellikle memur seçerdi. Birkaç sofist arasında bir yarışmanın yapılması durumundaysa ya herkes[373] için tek bir konu verilir ya da her biri için farklı konular[374] belirlenirdi. Bazen de tecrübeli sofistler tema seçme konusunda izleyicileri kandırırlardı. Sofist öne sürülen farklı konuların ustaca küçümsenmesiyle hokkabazın kart seçiminde yaptığı türden bir öneri sayesinde izleyiciyi özel bir konu[375] seçmeye zorlardı ya da istenilen konunun önerilip kabul edildiğini görmesi için izleyiciler arasındaki arkadaşını görevlendirirdi.[376] Bir defasında Herodes Atticus, sofist Philagerus'un kendi konuşmalarını tekrar edip onları yeniymiş gibi tekrar anlattığını duyunca Philagerus'un en ünlü söylevinin daha önce yayınlanan bir kopyasını aldı ve tartışması için bu konuyu sofiste verdi. Philagerus konuşmasını bitirdikten sonra Herodes yavaş yavaş yüksek sesle elindeki nüshayı okumaya başlayınca Philagerus gülerek odadan çıktı.[377]

Konuşmacıların işi, daha önce bahsedilen temanın tüm yönlerini görmek, bakış açısını ve en etkili biçimde olması istenilen işleyiş yöntemini anlamaktı.[378] Bütün eğitimleri, bu faaliyetleri

---

372 Luc, Rhet. praec., 18; Plin., ep., ii. 3, 2. Isaeus hatta seyircilerin savunmanın bir kısmını belirlemesine de izin verirdi.

373 Eunap., ss. 81, 86.

374 Eunap., s. 81.

375 Luc, Rhet. praec, 18.

376 Luc, Pseudolog., 5.

377 Philos., 579.

378 Hermocrates seyircilerinin bir temayı kavrama gücünü ἐν στιγμῇ τοῦ καιροῦ şeklinde vurgular (Bkz. Philos. 612). Ptolemaios ise bazıları tarafından temalarını seçememek ya da στάσις, bakış açısını veya olayın dayandırılması gereken noktayı görememekle suçlandı (Bkz. ib., 595, 596). Bu yüzden, Thebaililerin İskender tarafından evlerinden sürülen Thebalıları kabul etmediği için Messinalıları nankörlükle suçladıkları temada στάσις'in olmadığı söylendi. Çünkü eğer suçlama İskender'in hayatta olduğu sırada yapılsaydı hiç kimse Messinalıları kınamak için oy kullanacak kadar cesur olamayacaktı. Eğer İskender'in ölümünden sonra yapıldıysa da hiçbir şey onların aklanmasına oy verilecek kadar kolay olmazdı. Philostratus, Thebaililerin İskender'den duydukları korku nedeniyle savunmanın af (Yun. ξυγγνώμην) temelinde yapıldığını söyleyerek temayı haklı çıkarır (Bkz. Volkmann, rhetorik, s.99). Atina'da Proconsul Anatolius tarafından belirlenen bir temada bakış açısı ya da ana tartışma noktasını στάσις üzerine tartışan sofistlerin davasını karşılaştırın (Bkz. Eunap., s.87). Her biri farklı bir στάσις alır ve Anatolius, bir düzineden daha fazla sofist olsaydı da sonucun aynı olacağını söyler.

yapabilmeleri ve daha canlı bir şekilde sürdürebilmeleri için hazırlanmıştı.[379] Söylenildiğine göre[380] sofist Marcus, kaşlarını çatık ve düşünceli bir şekilde sokaklardan geçerdi, hatta boş zamanlarında bile kullanacağı temalar hakkında kafa patlatırdı. Bir keresinde konuşma gününden önce ona bu işi nasıl başardığı sorulduğunda, "Kendimden önce çok iyi ancak öğrencilerimden önce çok kötü," yanıtını verdi. Cevabı duyan şaşkın dinleyici "Nasıl yani?" diye sordu. Sofist Marcus "Ben sessiz olduğumda bile meşgulüm. Halk önünde tek bir konuyu işlesem de o esnada iki hatta üç konuyu aklımdan geçiriyorum," şeklinde cevapladı. *Yazılan Hazır Konuşmacılar* kitabı muhtemelen bizim *Akşam Yemeğinden Sonra Konuşma Rehberi*'ne benzer. Hiç şüphesiz genellikle yorgun sofistin ince zekâsını harekete geçirmeye yaramıştır.[381]

Sofistlere önerilen konular hâlihazırda sofistlerin sınıflarda kullandıklarıyla ve örneklerini bildiklerimizle birbirine benzemektedir. Bu konular tartışmacı ve yargısal nitelikteydi. Genellikle olduğu gibi hayali durumların zaman ve mekân belirtilmeden gerçeklerle bağlandığı durumlarda konular neredeyse tamamen tarihten ve mitolojiden alınırdı. Spartalıların, Sphacteria Savaşı'ndan kalkanları olmadan gelen kardeşlerinin şehre girmesini yasaklamaları,[382] Demosthenes'in, Demades'in rüşvet suçlamalarına karşı kendisini savunması,[383] bir kişinin Epicurus'u yazgıyı reddettiği gerekçesiyle dinsizlikle suçlaması,[384] yoksul adamın, yoksulların mutlu olmasını engelleyen zengin adamı suçlaması,[385] bir kişinin ovada yaşadığı için hastalanan insanlara dağlara çıkması gerektiğini söylemesi gibi birçok olay, sofistlerin açıklaması gereken konular arasındaydı.[386] Bunların bir kısmı tamamen hayal ürünüydü. Yine de çoğunlukla ya gerçek ya da gerçekleşmesi muhtemel konular işlenirdi.

---

379 Sofist geceleri çalışırdı (Bkz. Philos., 518; Lib., i. 75, 15; Syn., Dion, 11; Themis., 312 b). Sofist için gerekli olan düzenli uygulama için bkz. Himer., or., xvii. 6; xxiv. 4; Luc, Dem., 36. Plinius'un Isaeus hakkındaki sözleri ile krş ep., ii. 3, 4.

380 Philos., 528, 529.

381 Philos., 581; krş. 565.

382 Philos., 528.

383 Philos., 538.

384 Himer., ec, iii.

385 Himer., ec, iv.

386 Philos., 575.

Hatibin, yargısal ve tartışmacı konularda kendisini farklı karakterlerde hayal etmesi, uygun şekilde onların düşüncelerini ve hislerini söz ve hareketleriyle canlandırması ya da belirli davranış biçimlerine karşı bir avukat gibi lehinde veya aleyhinde bir konuşma yapması gerekirdi. Teoride, başkası tarafından yazılan söz ve hareketlerle aktörün işini yorumlamaktan daha fazlası söz konusuydu. En azından canlandırma gerektiren temalarda yapacağı hareketleri yazmak ya da kendi yorumuyla karaktere uygun bir şekilde ifade edeceği sözleri konuşmak sofistin sorunları arasındaydı. Bu tarz bir gösterinin çok daha çarpıcı olduğu kanıtlanmıştır. "İşin ve dansın (ya da pandomim sanatının) amacının çoğu" der Loukianos,[387] "Daha önce de söylediğim gibi amaçlarının bir kısmı canlandırma (Yun. ὑπόκρισις) yapmaktır ki bu tür bir canlandırma, sofistlerin açıklamalarında kullandığı şekliyle aynı özelliktedir. Bundan dolayı canlandırmalar, konuşmanın alıntılanan kısımlarıyla uyuştuğunda daha fazla önem kazanır. Konuşulan sözler de prenslerin, katil tiranların, fakir insanların ve çiftçilerin karakterleriyle uyumlu olduğunda ve bunlardan her birinin sergilenmesi durumunda karakterleri yalnızca ona ait olur."

Sofistik hitabet ve tragedya arasında yakın bir bağ olduğu gerçeğinin anlaşılması sofistlerin birçok sözünde ifade edilmektedir. Himerius şöyle der:[388] "Mahkemelerdeki hitabeti zayıf ve kaba bulan İyonyalılar, hitabeti tragedyaya göre daha büyük ve daha trajik bir şeye dönüştürdüler." Sofist Nicagoras ise bir keresinde tragedyanın sofistlerin anası olduğunu söylerken Hippodromus da sözlerini "ve baba Homeros"[389] diyerek tamamlamıştır. Tragedya, sofist eğitiminin bir kısmını oluşturuyordu. Söylenildiğine göre bazı sofistler tragedya üslubunun diğer özelliklerini kazanmayı hedeflemişlerdir.[390] Philostratus, Scopelianus'un

387 De saltat., 65. Loukianos, 35'te retorik ve "dansın" ortak noktası olduğunu yani her ikisinin de karakteri ve hissiyatı vurgulamayı hedeflediğini (Yun. ἦθος ve πάθὸς) söyler. Dansın taklit edilmesi için bkz. Lib. or. lxiii. (iii. 345-395). Söylev yazarı, kostümlü karakterleri tanıtamadığı için oyun yazarına kıyasla dezavantajlıdır (Bkz. Chroic, s.6; Quint., Inst, or., xi. 3, 181, 182).

388 Or., xi. 2.

389 Philos., 620. Başka bir yerde de Hippodromus, Homeros'un sofistlerin sesi, Archilochus'un da sofistlerin nefesi olduğunu söyler.

390 Philos., 518, 590.

özellikle Pers krallarıyla ilgili konularda çok tatmin olduğunu söylüyor[391] çünkü Scopelianus, bu ruhu ve barbarların ciddiyetsizliğini çok başarılı bir şekilde canlandırıyordu. Polemo'dan aktarılan hikâye de benzer özellik taşır. Polemo bir keresinde pazar yerine doğru yürürken bir sofistin sosis, çaça balığı vb. ucuz yiyeceklerin bulunduğu bir dükkânın içinde yattığını gördü. Polemo,[392] "Dostum, böyle şeyler yersen Darius'un ruhunu iyi bir şekilde canlandırmayı bekleyemezsin," demiştir. Sofistin sanatını aynı şekilde vurgulayan ὑποκρίνεσθαι, ἀγωνίξεσθαι gibi teatral terimler çok sık kullanılmaktadır.[393]

Sofistin söylev sırasındaki hareketlerinin modern hatiplerin hareketlerine göre çok daha şiddetli olduğunu görmek bizi şaşırtmayacaktır. Aslında, eski çağlarda hem Yunanlar hem de Romalılar arasında bu konu hakkında günümüzde bize verilene göre çok daha fazla serbestlik tanınıyordu.[394] Bu yüzden Cicero, hatibin elini alnına ya da yere vurması gereken durumların olduğunu fark etti;[395] bu tarz hareketler daha ılımlı bir yaklaşım sergileyen Quintilianus tarafından yasaklanmıştı.[396] Ancak herhangi bir şekilde teatral olan her şey Cicero'nun yasalarının dışında tutulduğu için Cicero bile sonraki bazı Yunan sofistlerinin hareketlerine üzülürdü.[397] Önceki bölümlerde Proaeresius'un sahnede nasıl zıpladığını görmüştük. Polemo'nun söylevinin en can alıcı noktasına geldiğinde oturduğu yerden sıçrayarak enerji patlaması yaşadığı söylenir.[398] Philostratus, "O, sakin ve güvenli

391 519, 520.

392 Philos., 541.

393 Terimler için bkz. Philos., 541, 514, 522. Krş. ib., 537; ib., 595; Himer., or., xvii. 6. Volkmann, Rhetorik, s. 573. Aristocles, sofist olduğu zaman sık sık tiyatroya giderdi (Bkz. Philos., 657).

394 Bkz. Volkmann, Rhetorik, s. 576.

395 Brut., 80, 278; De or., iii. 59, 220; krş. Quint., Inst, or., x. 7, 26; xi. 3, 123 ve 128.

396 Bkz. Inst, or., i. 11, 1-3; ii. 12, 9 ve 10; iv. 2, 39.

397 De or., iii. 59, 220.

398 Philos., 537; krş. Seneca, Contr., vii. praef., 1. Hippodromus da başlamadan önce yerinden fırlardı (Bkz. Philos., 619). Uygulamanın koltuktan konuşma konusunda farklı olduğu görülmektedir. Proaeresius bir keresinde προάγών yani giriş konuşmasını koltukta otururken yaptı ancak sıra ana konuya yani ἀγών 'a gelince yerinden kalktı (Bkz. Eunap., s. 82; İskender için de bkz. Philos., 572). Scopelianus da bazen koltuğunda bazen de ayakta konuşurdu (Bkz. ib., 519). Isaeus konuşmaya başlamadan önce ayağa kalkardı (Bkz. Plin. ep., ii. 3, 2). Muhtemelen çoğu konuşmacı ἀγών ya da en can alıcı kısmını ayakta, προάγών ise oturarak yapardı.

bir tavırla konuşmak için öne çıktı," dedikten sonra ekleyerek "Herodes... o konuşmasını bitirdiğinde herhangi bir sorun olmadığını göstererek son cümlesini bir gülümsemeyle bitirdiğini ve işlediği konunun belirli kısımlarında Homeros'un atı gibi ayağıyla yere vurduğunu söyler." Scopelianus'un da konuşurken dinleyicileri ve kendisini canlandırmak için eliyle kalçasına vurma gibi bir ilginç alışkanlığı vardı ki bu hareket o dönemin konuşmacıları arasında yaygın bir uygulama değildi.[399] Dahası Scopelianus, Med ve Pers konuları işlediğinde çılgınlar gibi bir o yana bir bu yana kendisini sallardı.[400] Alexander söylevlerinin birinde ağlayarak bazı sözlerinin etkisini arttırmıştır;[401] küçük yaştaki bir konuşmacının yemek yeme hareketini daha canlı göstermek için ağzından dilini çektiği ve dudaklarını şapırdattığı söylenir. Libanius'un, Constantinopolis'te ders verirken büyük bir dinleyici kitlesi vardı; söylediğine göre insanların bir kısmı onu dinlemeye gelirken çoğunluğu onun canlandırmalarını görmek için katılıyordu.[402] Sofistin salınedeki tüm davranışı, kullandığı ifadelerinden anlaşıldığı gibi[403] görkemli agresifliğin tipik bir örneğiydi. Bu gösteriler hem izleyiciyi etkilemek hem de onlara bir şeyler dayatmak için hazırlanırdı. Ayrıca bu davranışlar her zaman sahneyle sınırlı kalmazdı. Sofist özel yaşamında bile alışkanlık gereği genellikle kibirli ve zorba olurdu.[404]

---

399 Philos., 519; Luc, Rhet. praec, 19; Quint., Inst, or., ii. 12, 10; xi. 3, 123. Bazen hatip sahnede küstah ya da yapmacık bir şekilde yürürdü (Bkz. Luc, Rhet. praec, 19).

400 Philos., 520.

401 Philos., 574. Krş. Seneca, Contr., iv. praef., 11; Quint., Inst, or., vi. 2, 36. Timocrates'in saç ve sakalının konuştuğu sırada diken diken olduğu söylenir (Bkz. Philos., 536).

402 Lib., i. 54, 12. Ancak Constantinopolis'teki dinleyicilerin edebî takdiri çok azdı. Krş. ib., i. 43, 1. Libanius bir keresinde hatip yerine oyuncu olarak itham edilmişti (Bkz. ib., ep., 124; krş. Gell., i. 5).

403 Themis., 243 a; Choric, s. 6; Syn., Dion, 11. Gülümseme karakteristik bir davranış gibi görünüyor: Metinde belirtildiği gibi Polemo gülümsedi ve Libanius da öyle yaptı (Bkz. Lib., i. 63, 5).

404 Greg. Naz., ep., 233; krş. Lib., i. 37, 1; Procop., ep., 69, 72, 85. Hristiyanlar için bkz. Schlosser, Univ., Stud. u. Prof. d. Griech. in Archiv. für Gesch. u. Lit., ss. 258 vd. Sofistin davranışlarıyla krş. Luc, Rhet. praec, 15; Aristeid., ii. s. 533, Themis., 341 b; Syn., Dion, 11 (sofist kollarını sallar, dudaklarını büker, bedenini giysilerle doldurur ve ileri geri zıplar).

Sofistin sesi özenle ayarlanırdı.[405] Esneklik ve melodi bakımından bazı hassas müzik enstrümanlarına benziyordu. Söyleyiş şeklinin, şarkı söyleme özelliklerinin bir kısmına sahip olduğuna inanırız. En iyi şekilde bir tür düzenlenmiş tonlama olabilir.[406] Philostratus,[407] "Polemo'nun sesi net ve kesintisizdi, dilinden harika bir tını çıkıyordu," der. Proaeresius'un konuşmasını güçlü bir tınıyla sonlandırdığını da hatırlıyoruz.[408] Philostratus,[409] "Romalılar kelimelerinin akışını, kalitesini, sesinin esnekliğini ve hem düz yazı hem de metrik ritmini merak ederek sanki tatlı bir bülbülmüş gibi Adrianus'u dinlerdi," demektedir. Favorinus da sesiyle, meraklı bakışlarıyla ve kelimelerinin ritmik akıcılığıyla dinleyicileri büyülemiştir.[410]

Müzikal ve iyi ayarlanmış bir tonlamanın dilin akıcı ahengiyle birbirini tamamladığı düşünülebilir, Yunan kulağı her ikisine de hassas bir şekilde duyarlıydı. Elbette sofist edebî üslubunun mükemmelliğine büyük bir vurgu yapıyordu. Onun elinde dil, giderek daha fazla zoraki ve suni karakterli bir sera olma eğilimindeydi. Her zaman iyi anlaşılmasa da erken çağlarda Yunanların sanatsal nesrini karakterize eden ve bir ölçüde herhangi bir dille uyumlu tüm nesir ritimleri gibi sıradan ve iyi bir şekilde hissedilen düz yazı ritimleri çoğunlukla sofist nesirlerine eklenirdi. Bazen de nesir yerine şiir gibi metrik bir ritim kullanılırdı. Söylenene göre[411] sofist Varus, dili öylesine ritmik kullanıyordu ki biri bu ritimle dans edebilirdi. Herodes ise bir zamanlar konuşmaya lir ya da flütten daha farklı bir ritimle giriş yapardı.[412]

Bu dönem nesrinin karakteristik ve iyi bilinen özelliğinden biri de şiirsel ritmin yanı sıra şiirsel kelimelere, ifadelere ve dü-

405 Syn., Dion, 1; Lib., ep., 172. Synesius'a göre sofist sesini daha esnek hâle getirmek için kitre yerdi (Bkz. Dion, 11). Bazen gösterinin ortasında arkasını dönerek kölesinin elinden bir kase alır ve şarkısına devam etmeden önce gargara yapardı krş. Philos., 577. Libanius sesini denedi ve konuşmasından önce perdeyi tuttu (Bkz. Lib., i. 51, 9). Genel olarak antik söylem modern Anglo-Sakson söylemine göre daha müzikal nitelikteydi.
406 krş. Quint., Inst. or.t xi. 3, 57 vd.; Cic, Or., 8, 27; 18, 57.
407 537.
408 Ayr. bkz. Philos., 327.
409 589.
410 Philos., 491.
411 Philos., 620.
412 Philos., 573.

şünce biçimine de sahip olmasıydı. Ayrıca şiirsel üslup bazen sofistlerin düz yazı bestelerinde *ᾄσματα* "şarkılar" kelimesi ya da benzer bir ifadeyle isimlendirilirken, *ᾄδειν* "şarkı söylemek" kelimesi, sofistik yazımdaki *λέγειν* "söylemek" kelimesinden ayrılamaz.[413] Bu kullanım, dünyanın, edebiyatın iki büyük alanı şiir ve düz yazıya karşı tutumunun değiştiğini gösterir. Sanatsal bir üretim olarak nesir, insanların zihninde bir zamanlar şiirin durduğu konumu gasp etmişti ve bu dönemde gerçek şiir kıtlığı yaşanıyordu. Dördüncü yüzyıl yazarları, genellikle sofistler ve halka açık konuşma yapan kişilerle birlikte şairlerden de bahsetmektedir.[414] Görünüşe göre üç sınıfın işlevlerinin benzer olduğu düşünülmektedir. Sofistler gibi şairler de konuşma yapar ve "epideiktik" konuları ele alırlardı. Birçok sofistin yaptığı gibi onların besteleri de muhtemelen okuyucudan ziyade dinleyiciye yöneltilirdi. Aslında şairler de sofist okullarında eğitim alırdı ve insanlar, hatip ya da sofistlerde olduğu gibi şair olması için bu okullarda yetiştirilirdi. Eğer doğruysa bu dönem için *poeta fit, non nascitur* terimi kullanılmalıdır.[415] Retorik edebiyatın şiirin biçimlerini ve ruhunu ne ölçüde gasp ettiği, en iyi şekilde Himerius'un mümkün olduğu kadar düz yazı ve şiire yakın duran bestelerinde görülür.

Bu şartlar altında, bazı sofistlerin çok fazla duyguyla doldukları için söylevlerinin ortasında şarkı söylemek amacıyla ileri çıktığını öğrenmek bizi şaşırtmamalı.[416] Bu tarz sunuş ve düz yazı üslubu birçok kulağı büyüledi fakat sofistlerin de arasında bulunduğu aklı başında eleştirmenler bu uygulamanın zararlı olduğunu fark etti.[417] Isaeus, bir keresinde "Oğlum, sana şarkı söylemeyi öğretmedim," diyerek dil kullanımını ve sunuşunu çok fazla müzikal yaptığı için öğrencisine sitem etmiştir.[418] *περὶ ὕφους*'un

413 ᾄδειν için bkz. Radermacher, Jahrb. f. Phil. ,1896, i. s.116; edebiyat ve şiirin epideiktik bağlantısı için bkz. Burgess, Epideictic Literature, ss.166 vd. ᾄσματα için bkz. Lib., i. 518, 22; ῥητορικὸς (ἀνατιθεὶς) ὕμνον μέτρου bkz. Lib. i. 225, 10.

414 E. g., Lib., i. 34, 12; 652, 8; ii. 372, 20; Themis., 254 b.

415 Himer., or., xiv. 22; Theon, 2, s. 168 (Speng., Rh. Gr., ii. s. 70).

416 Luc, Pseudolog., 7.

417 Philos., 601, 602, 607, 620; Luc, Hist, conscr., 46. Sofistin etkili söylevi için bkz. Plut., De red. rat. aud., 7.

418 Philos., 513.

yazarı[419] "Bütün aşırı ritmik yazarlarının hemen etkilendiği, çok titiz ve yüzeysel görünüşünün tekdüzeliğinden dolayı tutkularının eksik olduğu hissedilir... Bazen konuşmanın sonunu bilen dinleyiciler konuşmacıyla aynı anda ayaklarını yere vurur ve dans eder gibi doğru hareketleri yaparlardı," demektedir.

Eski kulaklar için duyguların eşlik etmediği anlarda bile müzikal sesin ve tatlı dilin sahip olduğu cazibe Roma'da bulunan ve Yunanca konuşan Adrianus'un belagatinden Romalıların nasıl etkilendiğini anlatan hikâyelerde iyi bir şekilde gösterilmiştir.

Philostratus,[420] "kenti o kadar büyüledi ki Yunan diline aşina olmayanların bile onu dinlemek istemesini sağladı... Romalılar, dinî şenliklerini kutlamakla uğraşırken, sahne kapısında Adrianus tarafından yazılan bir kâğıdın haberci tarafından ezbere okunması gerekiyordu. Senatörler, savaşçılar yerlerinden zıplayacak ve yavaş yürüyenler azarlanarak Athenaeum'a doğru koşacaklardı. Onlar sadece Yunan eğitimi alan insanlar değil aynı zamanda Roma'da Latince eğitimi de almış kişilerdi," demiştir. Bu hikâye, anlatı bakımından aşağıdaki metinle kıyaslanabilir.

Eunapius eserinde, "Konuşması öylesine huzur ve tatlılık yaydı ki neredeyse kulaklardan dökülüyordu. Onun sesini ve kelimelerini dinleyenler nilüferi tatmış gibi kendilerini seslerin ve kelimelerin etkisine bırakır," diyerek Eustathius'un her zaman mantıklı açıklamalar yapmadığını söyler. Chrysanthius'un belagatini de şöyle betimler:

> Tıpkı tatlı ve en güzel melodilerin her kulağa uygun olması için hazırlanması ve Orpheus örneğinde olduğu gibi bu melodilerin akılsız hayvanların ruhlarına barışçıl ve sakinleştirici şekilde akması gibi Chrysanthius'un konuşması da her dinleyici için uygundu. Kelime ve sesleri kullanış biçimi ve yaptığı hazırlıklar farklı olsa da ahenk bakımından birbiriyle uyumluydu.

---

419 Bazen satırlar anlamsız ya da bağlantısız kelimelerle doldurulur (Bkz. Luc, Rhet. praec, 19; Cic, Orat., 69, 230) ya da her cümlenin sonuna bir tür künye ya da nakarat verilirdi ki seyirciler bunları tahmin edebilirdi (Bkz. Aristeid., ii. s. 564). Bazen de konuşmacı bağırırdı (Bkz. Luc, Rhet. praec, 19; Lib., iii. 362, 15; krş. Quint., Inst, or., ii. 12). Sofistlerin, halk konuşmacılarının ve hatta filozofların bile şarkı söylemesi hakkında bkz. Dio Chrys., xxxii. 686 R; Norden, Die antike Kunstprosa, i. ss. 55, 57, 294, 376.

420 589; Dion'un söyleviyle için bkz. 488. Ayr. bkz. Norden, Die antike Kunstprosa, i. s. 5.

Sofistlerin sesleri ve dilleriyle yaptıkları imalardan, ahenk çalışmasının günümüzde muhtemelen fark etmediğimiz bir ölçüde geliştiği anlaşılır.[421]

Ancak sofistin ahenk, tavır, ses, jest ve tonlama bakımından da karakteri canlandırması gerekirdi. Sofist ayrıca taklit ettiği kişilerin duygularını ve düşüncelerini en iyi ifade eden kelimeleri seçip düzenlemeliydi. Konuyu ele alma biçiminde çok fazla serbestliğin mümkün olduğu görülür. Aynı konu farklı kişiler tarafından tamamen farklı şekilde ele alınırken, sofist, yaklaşım yönetimiyle en yaygın görüşün aksine kişisel özelliklere göre konu verebilirdi. Şüphesiz ki sofistler öğrencilerine ve halka yeni yöntemler ve yaklaşımlar gösterdiği için gösteriler genellikle entelektüel çalışma olarak görülürdü. Genellikle sofist, belagatine ele alacağı konunun teknik özelliklerinin kısa açıklamasını yaptığı birkaç önsözle giriş yapardı ve daha sonra yeni yaklaşım yöntemlerinden bahsederdi. Öğrettiği ilkeleri başarılı bir şekilde uygulandığını göstermek için de seyircilerden yararlanırdı. İzninizle Himerius ve Choricius'un bu tip giriş örneklerini dinleyelim. Himerius'tan aldığımız ilk örnek, yargısal ya da tartışmacı bir konu yerine, Προρεμπτικός ya da sofistik okullarda işlenen birçok söylev çeşidinden birine, yani bitiriş konuşmasına bir giriş niteliği taşır.[422] Himerius şöyle der:

> Ortak özelliğe sahip konular yaklaşım yöntemiyle bireysel karakterlere verilir. Böylece modern bir icat olsa da sözde bitiriş konuşması sanatsal dokunuşla eskiyi hatırlatabilir. Böylesi bir dokunuşla ben de bir bitiriş konuşması yaptım. Sunduğum konuyu bir diyaloga dönüştürdüm ve böylece ne konuyu dağıttım ne de diyaloglara özgü görkemli zarafeti ihmal ettim. Platon'un tarzından sonra, konum etik olsa da fiziksel ve yoruma açık konulara giriş yaptım ve bu konuları etikle harmanladım. Platon ayrıca argümanlarını mitlerin içine yerleştirerek onların en güzel kısımlarını gizlerdi; siz de Platon'u başarılı bir şekilde taklit edip etmediğimi gözlemlemelisiniz. Yorumlamalar, betimlemeler, üslubun güzel çeşitleri ve genel olarak çarpıcı kalitesinin yanında ara ifadeler diyaloğun diğer özellikleridir ve tüm bu özellikler en iyi şekilde hede-

421 Polemo'nun dili, olimpiyat trompetinin tonu gibi çok yönlü ve doluydu (Bkz. Philos., 542). Polydeuces'in bir pasajda "bal gibi tatlı" (Yun. μελιχρᾷ τῇ φωνῇ) bir sesle konuştuğu söylenir (Bkz. ib., 593). Cappadocialı Pausanias'ın kalın bir sesle konuştuğu, ünsüz harfleri bir araya getirerek uzun ünlüleri kısa, kısa ünlüleri ise uzun yaptığı fark edildi (Bkz. ib., 594).
422 Ec., x.

fime ulaşıp ulaşmadığımı gösterecek. Üslubun sadeliği konunun sadeliğini arttırabilsin diye diyaloglar sade bir üslupla başlar ancak fikirler arttıkça üslup da değişerek yuvarlak bir üsluba dönüşür. Bu konuda kurallara uyup uymadığıma bu tarz konuları eleştirmek için eğitim alanlarınız karar verebilir.

Girişini yaptığımız bu söylev fragmanlar hâlindedir.

Beşinci yüzyıl sofistlerinden Gazzeli Choricius'tan alınan ikinci ve üçüncü örnekler, bir tartışma konusunun karşıt görüş üzerine yapılan iki söylevidir.[423] İşlenen konu zengin ve açgözlü yaşlı bir adamın oğlunu sağlıklı ama çirkin bir kızla evlendirmeye karar vermesidir. Oğlu fakir ama güzel başka bir kıza âşık olur ve kızla evlenmek için babasından izin ister. Babası ise bu teklifi reddeder. Savaşlar yapılır ve oğlu savaş alanında kendisini kanıtlar. Yasaya göre oğlunun herhangi bir ödülü isteme hakkı vardır. Oğlu sevgilisinin elini isteyince babası da itiraz etmiştir. Genç hatip, bu diyalogda ilk olarak oğul daha sonra da baba rolüne girerek her birinin konuşmasını canlandırmıştır. Hatip, oğulun yaptığı konuşmaya şöyle giriş yapar:

Sanatın yasaları (yani sofistlik), oğulların babalarıyla tartışmasına da izin verir. Gerçek hayatta yaşanan her şey hayali durumlarda taklit edilir. Artık bu genç adamın, insanların sempatisini kazanmasının birçok nedeni vardır. Savaş alanında zafer kazandı, ülkesini tehlikeden kurtardı, kanunların yanında oldu ve mütevazı koşullarda büyümüş bir kızı makul bir ödül olarak istedi. Ancak o, tüm bu avantajlara sahip olsa da hâlâ sıkıntısından kurtulmadı ve davasını mücadele etmeden kazanacağını düşünmedi. Oğlu babasına, fakirlik zenginliğe karşıdır. Zenginlik, tüm insanların sevdiği ancak özellikle de açgözlü insanların değer verdiği bir şeydir. Bu yüzden oğlunun övünmesi ve böbürlenmesi mantıklıdır. Savaş ona cesaret ve güven verdi fakat zafer kazanmasına rağmen babasına göre itaatkâr ve mütevazıydı. Herhangi bir izleyici mevcut tartışmada geçen tüm hayatını yargılamayacağı ve izleyicilerin onun doğası gereği ailesine karşı kavgacı ve yüzsüz olduğu sonucuna varacağı için izleyiciler ona karşı daha az eğilim gösterirler. Elbette bir erkeğin aşkının üstesinden gelmesi iyi olurdu ancak o bunu başaramadığı için yapması gereken en iyi ikinci şey, dengesiz hareketler yapıyormuş gibi görünmemesidir. Onun kavgası ilk kez âşık olduğu kızı gücüyle kazanamaması ve genel olarak bir aşığın yapabileceği türden bir rezalete sebebiyet verebilecek hiçbir şey yapmamasıdır. Bu şekilde hem kendi karakterini temize çıkartır hem de sevgilisine onun mükemmel-

423 Rhet. Mus., 49, ss. 484, 504.

liğinin mütevazı bir genç erkeğin aşkını cezbettiğini göstererek ihtişam kazandırır. Yapacağı tek şey bu ve sağlıklı bir kız yerine kendi sevdiğinin seçilmesi gerektiğini açıklamak için elinden gelenin en iyisini yapmayı denemektir. Eğer aşkını çok fazla övüyormuş gibi görünürse âşık olduğu için affedilmelidir. Onunla benzer alışkanlıklara sahip yaşlı ve açgözlü babayı bağışladım. Doğal olarak genç adam rolünü aldım; eski atasözlerinin de dediği gibi sevmek için beğenmek gerekir.

Daha sonra hatip babasının söylevine karşı savunma yapmaya karar verir ve şu açıklamayla babanın konuşmasına giriş yapar:

Yaşlı adam güzel birine bakire olmasa da âşık olmuştu, yaşlılık boyunca büyük bir çeyizin haricinde bu tarz çapkınlıkları yoktu. Oğlunu düzenli bir hayat sürmeye teşvik ediyorsa ve âşık olduğu kız için ona kızıyorsa, tüm kelimelerini bir zamanlar kendi hayatı için istediği bir sona bağlardı. O, oğlu kızı çok çekici bulduğu, çeyiz sevgisinin babanın zekâsını kör ettiği ve fakir kızın güzelliği açgözlü yargıcın gözünde anlamsızlaştığı için oğlunun âşık olduğu kız yerine sağlıklı bir kızın daha tercih edilebilir olduğunu düşünüyordu. Doğrusu oğlunun kıza olan aşkından babanınsa paraya düşkünlüğünden dolayı her iki yargılama da hatalıdır. Son sebebe arzu, korku, acı gibi çeşitli duygular etki etmektedir. Baba parayı severdi ve fakir bir kızla yapılacak evlilik hakkında şüpheleri vardı. Oğlunun başarısı sonucunda ödül olarak aldığı altının verdiği tatlı umudu kaybettiği için kederleniyordu ve oğlunun ödül olarak kendi istediği şeyi isteyeceğini umuyordu. Ancak bu şekilde acı çekse de şehrin kurtarıcısına çok sert bir şekilde saldırarak halkı rahatsız edeceğinden korktuğu için oğluna karşı henüz öfkesini göstermiyordu. Fakat bir keresinde yaşı gereği çabuk sinirlenerek bir baba ve yaşlı adam gibi öfkesini açığa çıkardı; başka bir seferdeyse duygularını kontrol edip oğlunun kahramanlığına karşı kendisini ılımlı gösterdi. Ve genç adam küçük yaşta tevazusunu kanıtladı ve ailesini nasıl onurlandırılacağını bildiğini gösterdi. Baba da doğal olarak oğlunun kendisine karşı dürüst olması için onu cesaretlendirmek ve daha büyük suçlamalara karşı kendisini savunmasız bıraktığını gösterebilmek amacıyla bir dizi kanıt ileri sürdü. Çünkü bir adam iyi bir yaşamdan kötü bir yaşama geçtiğinde rezalet iki katına çıkar. Bu yüzden para düşkünü ve çocuk sahibi bir baba olmasam da açgözlü baba rolünü üstleneceğim. Lakin her iki karakteri de kendi sanatıma göre taklit ettim.

Bu kişilerin kendilerine hazırladıkları görevler hakkında fikir edindiğimiz için bu, üzerinde uzun uzun durmaya değer bir konudur. Elbette sofistlerin üstlendiği görevlerle okullarda öğrencilere verilen görevler her bakımdan birbirine benzer nitelikteydi. Sorunun basitçe bir grup kelimenin ahengi, ton düzenlemesi ve zarif davranışlar olmadığını görürüz. Bunun haricinde bir de

Chrocius'un ele aldığı durumlardaki gibi özenli bir karakter çalışması gerçekten sorundu. Çoğu durumda, izleyicileri memnun edip alkışlarını çeken kelimelerin ahengi kadar, ses ve davranışların büyüsü de onlar için önemliydi.

Sofistlerin konularına nasıl yaklaştığını ve o dönemin insanlarının zihinlerine böylesine güçlü bir şekilde etki eden şeyi görmek için Himerius ve diğerlerinin bazı gösteri konuşmalarını araştırmak ilginç olurdu. Muhtemelen çoğu kez orijinal yaklaşımların, eski yöntemlerin ve biçimlerin yeniden ele alınmasından başka bir şey olmadığını anlamalıyız. Zekice bir söz ya da eski bir deyişi dahice ortaya koyma biçimi, çarpıcı bir betimleme veya metafor, kelimenin ya da düşüncenin antitezi gibi hususlar alkışlarla karşılanırdı. Bununla birlikte bu tarz bir araştırma için yeterli alanımız yok. Yine de Philostratus'un sayfalarındaki birkaç üslup örneğine göz atabiliriz. Bu sayfalardan, sofistlerin yöntemlerinin neye benzediğine dair bilgi edinebiliriz.

Herodes Atticus'un en sevdiği konularından biri de kendi iradeleriyle ölüme gitmek için evlerinden ayrılmaya hazırlanan Atinalılara yalvaran Sicilya'daki yaralı bir Atinalı canlandırmasıydı.[424] Atinalı gözyaşları içinde (Yun. *Ναὶ Νικία ναὶ πάτερ, οὕτως Ἀθήνας ἴδοις*) "Nikias adına, baba adına Atina'yı görebilir misin?" diyerek umutsuzluğunu göstermiştir. Herodes'in dinleyicilerinden sofist Alexader'ın, "Ah Herodes, biz diğer sofistlerin tamamı senin bir parçanız," diye haykırdığı söylenir. Şüphesiz ki Herodes'in ağzından çıkanlar yarattığı etki, davranışları ve konuştuğu ses tonu sayesinde oluşmuştu. Ancak bir daha asla Atina'yı göreceğini düşünmeyenlerin eve dönmek için hazırlananlara yaptığı çağrının dinleyenlerin kalplerine dokunması için tasarlandığını çok iyi anlayabiliriz. Herodes'in sözleri meşhur oldu ve caddelerde yankılanmaya başladı.

Secundus'un işlediği konulardan biri devrim başlatan adamın idam edilmesi, devrimi sonlandıran adamın mükâfatlandırılması, devrimi başlatıp bitiren aynı adamın daha sonra bir ödül talep etmesiydi.[425] Secundus konuyu ilk olarak devrimin başlatılması, daha sonra devrimin bitirilmesi ve yanlış bir hareketinizin cezasını ödeyip eğer yapabiliyorsanız da iyiliğinizin karşılığını

424 Philos. 574.
425 Philos. 545.

alın şeklinde özetlemektedir. Sofistlerin en sevdiği uygulama ἀπορία ya da zihinsel bilmeceydi. Dinleyiciler de hatibin çarpıcı ve etkili şekilde bilmeceyi nasıl çözeceğiyle ilgileniyordu.

Bazen yazarımız çıkardığımız sonuçlar hakkında hüküm verir. Büyük Lollianus'un kaleminde aşağıdakiler zekânın şimşek çakması olarak tanımlanmaktadır.[426] Lollianus, Leptines'in Hellespontus'u Atina gemilerine kapatan yasaya karşı çıkarak "Pontıs'un ağzı yasayla kapatıldı ve birkaç hece Atinalıların kaynaklarını kesti. Lysandros'un gemiyle Leptines'in ise yasayla savaşa girmesi aynı etkiyi yaratır," (Yun. *κέκλεισται τὸ στόμα τοὺ Πόντου νόμῳ καὶ τὰς Ἀθηναίων τροφὰς ὀλίγαι κωλύουσι συλλαβί, καὶ ταὐτὸν δύναται Λύσανδρος ναυμαχῶν καὶ Λεπτίνης νομομαχῶν*) demiştir. Hatibin sesi olmadan nesirdeki ritmi doğru değerlendirerek pasajı hayal etmek bizim için imkânsızdır. Ancak hece kelimesinin dikkat çekecek şekilde kullanımının ve Lysandros'un gemileriyle Leptines'in yasalarının birlikte bahsedilmesinin, Lollianus'un vurguladığı noktayı canlı bir şekilde ortaya çıkardığını görebiliriz.

Philostratus,[427] "Marsyas Olympos'u, Olympos da flütü severdi," ifadesini asil ve memnun edici olarak tanımlamaktadır (Yun. *σεμνῶς τε καὶ ξὺν ἡδονῇ διελέγετο: Μαρσύας ἤρα Ὀλύμπου καὶ Ὄλυμπος αὐλεὶν*).

Bazen kimileri Aristeides'in ifade biçiminin çok şiddetli olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden Aristeides, Lacedaemon'da sur yapımına karşı yaptığı savunmada "Bıldırcının doğasına bürünerek korkularımızı bir duvarın içine sokmayalım," (Yun. *Μὴ γὰρ δὴ ἐν τείχει ἐπιπτήξαιμεν ἀναψάμενοι φύσιν*) dediği için suçlanmıştır.[428]

Bir defasında bir öğrenci "Kraliyet gemilerini Ege Adaları'na bağlayalım," (Yun. ἐκ τῆς βασιλείου νεὼς Αἴγιναν ἀναδησώμετα) diyerek Isaeus'un Nicetes'in Xerxes konusundaki abartılmış söylevi için duyduğu hayranlığını ifade etmiş, Isaues da yüksek sesle kahkaha atarak "Seni aptal, o zaman da yelken açacak mısın?" şeklinde cevap vermiştir.[429]

426 Philos. 527.
427 Philos. 574.
428 Philos. 583.
429 Philos. 513.

Günümüzde bizim için yeteri kadar sıradan olan birçok üslup özelliği, artık anlayamadığımız metaforlar ve daha pek çok şey ilk kez Yunanlar tarafından keşfedildi. Bunların tamamı, doğru kullanım bakımından aşırı kullanılmasını engelleyen bir dildeki yeniliğin tüm cazibesini içinde barındırıyordu.

Sofistlerin edebî üslubu da farklıydı. Bu yüzden iyi bir şekilde ayarlanan mizacı ya da kişisel tavrı saptamak ve tüm sofistlerin karakteristik bir üslubunun olduğunu söylemek zordur. Bununla birlikte bazı eğilimlerin az ya da çok onların dillerini ve düşüncelerini renklendirerek herkese sunulduğu varsayılabilir. Bunların ikisinden bahsedelim. Öncelikle tek bir düşünceyi farklı ifadelere dönüştürme eğilimi vardı. Birazdan göreceğimiz gibi bu şeyleri yapma kabiliyetinin, o günlerin izleyicileri tarafından alkışlanıp eleştirmenleri tarafından beğenildiği için birer eğilim olduğunu biliyoruz.[430] Kabiliyet, hokkabazın kartları karıştırıp sıralaması gibi sofistlerin kelimeleri karıştırıp düzenleyerek kelimeler üzerinde sahip olduğu harika kullanımı bir kez daha doğrular. Yetenek ayrıca onun çevresinden uzaklaşmayıp ona farklı açılardan bakma eğiliminde olduğunda iyi bir nokta bırakamadığı için çoğunlukla küçük ve önemsiz konular üzerinde gereksiz bir şekilde durarak sofistik yazılar üzerine bir iz de bıraktı.[431] İkinci olarak birinin düşüncelerini gizleme, düşünceleri kinayeli ya da muhtemelen mecaz anlamda kullanma eğilimi de vardı. Bu eğilim okullarda öğretilirdi; doğası gereği bahsettiğimiz bir diğer eğilimin yerini almadı. Eğer hedeflenen şey bu değilse, sık sık belirsizliğe ve anlaşılmazlığa yol açtı.[432] Bu adamlardan bazılarının kişiliği ve sahnedeki duruşları hakkında bir fikir elde edebilmek için Philostratus'un aktardığı Scopelianus'un davranışlarına ve Eunapius'un büyük Proaeresius için çizdiği resme bakmalıyız. Philostratus,[433] Scopelianus'tan şöyle bahseder:

430 Bununla birlikte bazıları bir şey söylemenin en iyi yolunun bulunduğunda bunu değiştirmemeli demektedir. Bkz. Theon, i. s. 152 (Speng., Rh. Gr., ii. s. 62). Theon bu görüşe şiddetle karşı çıkar. Krş. Cic, Pro Arch, poeta, viii. 18; Seneca, Contr., iv. praef., 7.

431 Örnekler için bkz. Lib., i. 277, 286.

432 Philos. 519. Sofistik üslubun genel süslülüğü ve yapaylığı hakkında bkz. Brandstätter, Hermes, 15, s. 131-274; Norden, Die antike Kunstprosa.

433 519.

O, kibirli ve küçümseyici bir tavırla ya da korkmuş bir şekilde değil de ününü riske atıp hata yapmaktan korkmadığı bir yarışmaya giriyormuş gibi izleyicisinin karşısına çıkardı. Konusunu kendi evinde ya da seyirci önünde değil, tüm kısımlarına göz attığı bir odada araştırırdı. Sesi net, gür ve memnun edecek derecede kaliteliydi. O konuşurken genellikle kendisinin ve izleyicinin dikkatini canlandırmak için kalçasına vururdu.

Eunapius ise Proaeresius'un özelliklerinden şu şekilde bahseder:

Bu satırların yazarı on altı yaşında Asya'dan Avrupa'ya oradan da Atina'ya geçmiştir. Kendi ifadesine göre Proaeresius on sekiz yaşına girdiğinde Atina'daydı. İyi bir yaşta olmasına rağmen saçları hâlâ kıvırcık, kalın ve gümüş tonunda gri rengindeydi. Bu yüzden köpükle kaplanmış denize benziyordu. O daha sonra konuşmacı olarak gücünün zirvesine çıktı ve gençlik ruhu yaşlı bedenine güç ve kuvvet verdi. Bu yüzden de o dönemin yazarları onu ölümsüz ya da asla yaşlanmayan biri olarak gördüler ve insanlar arasında çalışmadan bir şeyler elde eden bir tanrı gibi kendilerini onunla ilişkilendirdiler. Herhangi bir gencin yaşlılığında da böylesine güzel olup olmayacağından şüphelenileceği tarzda fiziksel güzelliği vardı. Boyu inanılmaz derecede uzundu, neredeyse dokuz adım uzunluğunda olduğu için dönemin en uzun adamlarıyla yan yana geldiğinde gerçek bir deve benziyordu.

İki büyük sofist Scopelianus ve Proaeresius, şüphesiz diğer tüm gerçek sofistler gibi sınıfta daha agresif olma konusunda özgürdü. Eunapius ve Philostratus'ta da görülebileceği gibi popülerlikleri güçlü kişiliklerinin önündeydi.[434]

434 Zaman içinde bu adamların ulaştığı ileri yaşları fark edebiliriz. Proaeresius doksan bir yaşına kadar yaşadı, Priscus öldüğünde doksan yaşının üzerindeydi, Chyrsanthius seksen, Libanius seksen civarındaydı, Himerius yetmişlerde ve Themistius da yaklaşık yetmiş beş ya da seksen yaşındaydı. Bunlar dördüncü yüzyıl sofistleriydi. Philostratus'un sayfalarında yaşamları yer alan önceki iki yüzyılın kırk bir sofistinden biri doksan yaşında, ikisi seksen ve üzerinde, yedisi yetmiş ve üzerinde, beşi de yetmiş yaşında öldü. Diğerleri altmış yaş ve üzerinde, diğer beş kişi elli yaş ve üzerinde. Diğer sekizi öldüklerinde "yaşlı" veya "çok yaşlı", ikisi ise "orta yaşlı" olarak adlandırılıyordu; birine "yaşlı değil" denirdi. Sekiz kişi için yaş belli değildir. İkisi genç yaşta öldü, biri yirmi beş ya da yirmi sekiz yaşında öldü. Philostratus'ta yaşı hakkında bir şey söylenmeyen sekiz kişiden Herodes yetmiş beş yaşında öldü ve Isaeus ise altmış yıldan fazla yaşadı (Bkz. Plin., ep., ii. 3). Hermogenes bir Bebek Fenomen'di. On beş yaşındayken bir sofist gücüyle İmparator Marcus'un dikkatini çekti ancak erişkinliğe ulaştığında bu güç aniden ve anlaşılmaz bir şekilde onu terk etti ve Hermogenes bilinmezlik içinde öldü. Macrobii'nin yazarı (18) öğretmenlerin

Bahsettiğimiz gösterilerin çoğu ilhama ve heyecana göre şekilleniyor, hatip çoğunlukla gösterisi sırasında çıldırmış gibi davranıyordu.[435] Aristeides der ki:[436] "Tanrının ışığı konuşmacının etrafında dolaştığı an... Apollon'nun baharından gelen bir esinti gibi ruhuna girer; ruhu, sıcaklık ve sakinlikle doldurur. Gözlerini yukarı kaldırır ve saçları birbirinden ayrılır. Akan kelimelerinden başka hiçbir şeye bakamaz." Seyirci de vurdumduymaz değildir. Onlar hatiple yolun yarısında karşılaşmış, el hareketleri ve övgü dolu sözlerle hatibi konuşma için cesaretlendirmiştir. Hatip bu övgüler olmadan konuşma yapamazdı.[437] Sözleri ve hareketleriyle izleyicilerin duygularını etkilemeye çalışan çılgın konuşmacılar günümüzde de bilinmemektedir: Hatiplerin arada sırada söylevin ortasındayken şarkıya girdiği ve ellerini çırpıp ayaklarını yere vurmak için ara verdiği duyulmuştur. Ancak günümüzün dinî içerikli konuşmalarıyla geçmiş konuşmalar arasında büyük fark vardır. Dinî konuşmalar neredeyse her duyguya hitap ederdi ve dinî topluluklar bir bütün olarak eleştiriye açık değildi. Antik gösterilerde entelektüellik, coşkunun temelini oluştururdu. Aristeides,[438] "Daha sonra her dinleyicinin başının ya da ayaklarının üstünde durduğunu anlamayacak kadar başı döner. Konuşmacıyı savaş için sıralanan bir ordu gibi çevrelerler. Seyirciler haykırarak konuşmayı beğendini söyler, her biri aldığı eğitime ya da doğal olarak gösterdiği eğilime göre seçim yaparak birisi dilin kullanımı, başka

---

uzun ömrünü sağlıklarına diğerlerine göre daha iyi baktığını söyleyerek açıklar. "Elli altı" der Philostratos 543'te "diğer sanatlarda gençliğin sonu ve yaşlılığın başlangıcıdır ancak sofist hâlâ gençtir çünkü onun sanatı yıllar geçtikçe bilgelik toplar." Krş. Lib. i. 208 vd.

435 Gösterilenden bazen büyük fiziksel ya da mental yük olarak bahsedilir. Bkz. Philos. 541. Sofist genellikle korkuyla ve titreyerek konuşurdu (Bkz. Lib., i. 335, 16; ii. 288, 6; Syn., Dion, 11). Sofistin ilhamı için bkz. Aristeid., ii. ss. 525, 528, 533. İlham almış gibi konuşma geleneği Aeschines ile başlar (Bkz. Philos., 509).

436 ii. s. 528.

437 Aristeides, Marcus'un huzurunda konuşma yapacağı sırada öğrencilerin hazır bulunmasını istedi ve bağırıp alkışlamalarına izin verdi (Bkz. Philos., 583). Seyirci hatiple yolun yarısında buluşmalıdır (Aristeid., ii. s. 529; krş., Rohde, Gr. Rom., s. 335, n. 2. s. 252, n. 2).

438 ii.s.530. Antiocheia'da insanlar konuşmacıyı dinlemek için mahkemeye koşardı (Bkz. Lib., i. 317, 10). Antiocheia halkının estetik anlayışı için bkz. Lib., i. 335, 5. Zayıf bir fikir, yanlış bir şekil ya da uygunsuz bir ifade hemen fark edilirdi.

birisi düşüncelerin ustalığını, üçüncü bir kişiyse hatibin üslubunun güzelliğini ve inceliği över," diyerek antik gösterileri açıklar. Dindar olsun ya da olmasın hem belagat üslubuna hem de zekâya karşı eşit derecede coşku gösteren modern bir izleyici hayal etmek zordur. Antik sofistlerin oluşturduğu coşkuya en yakın modern yaklaşım, muhtemelen ünlü bir şarkıcı için duyulan hayranlığa benziyordu.

Çoğu insanın, en sevdiği aktör ya da şarkıcı şehre geldiğinde yaptığı gibi o günlerde de genç, yaşlı herkes kalabalıklar hâlinde bu tarz insanları ve gösterileri izlemek için akın ediyordu. Hatta Libanius'un[439] anlattığına göre sabah hazır olmak için gece boyunca bekleyenler bile vardı. Bazı yerlerde, profesörün cübbesi görülünce insanlar koşar ve Themistius'un[440] söylediği gibi profesöre bir mıknatıs gibi yapışırlardı. Hristiyan hatip Basil, pagan sofist Libanius'a şu mektubu yazmıştır:[441]

> Antiocheia'da senin belagatinden hayranlıkla bahseden çok sayıda insanla tanıştım. Onlar sizin büyük bir görkemle gösteri yaptığınızı söylediler, performansınız öylesine insanların dikkatini çekmişti ki herkes şehre akın ederdi. Bu yüzden şehir, Libanius ve dinleyiciler olarak iki kısma ayrılmış gibi görülmektedir. Bu gösterilerde yüksek itibar ve mevki sahibi zenginlerden, rütbeleriyle ünlü askerî komutana ve sıradan bir işçiye kadar kimse dışlanmıyordu. Hatta kadınlar bile kalabalıklar hâlinde gelirdi. Bu nasıl bir performanstı? Tüm şehri kendisine çeken bu söylev neydi? Onlar, sizin huysuz bir karakteri canlandırdığınızı söyledi. Gecikmeden beni böylesine hayran kalınan söylevine götür ki ben de senin hayranlarından biri olabileyim.

Bazen, sofistin oturduğu yere oturmak isteyen öğrenciler ünlü sofistleri bir yerden bir yere giderken takip ederdi.[442] Pro-

439 i. 63.4. Her yaş grubundan insanlar Libanius'un Constantinopolis'teki gösterilerine giderdi (Bkz. Lib., i. 57, 3; krş. ii. 219, 12). Erkek ve kadınlar için bir sonraki metne ve Constantinopolis'teki kadınlar için ise bkz. Themis., 304b. oi πολλοί ve daha iyi bir sınıfa mensup insanlar Aristeides'in Smyrna'daki gösterilerine katıldı (Bkz. Aristeid., ii. 562). Bir kez daha her yaş grubundan insanın dinleyici olduğu söylenir (Bkz. Themis., 201a, 313d. Ayr. bkz. Lib., i. 335, 11; ii. 80, 18). Bin kişilik bir dinleyici kitlesinden bahsedilir (Bkz. Epictet., iii. 23, 19).

440 299 a; krş. 289 a, 293 d. Atina'da belirli bir sınıf insan sofistin peşinden koşmayı kendilerine iş edinmişti (Bkz. Philos., 578, 587).

441 Ep., 351; Lib., ep., 1596.

442 Luc, Dem., 31; Lib., i. 54, 15; 70, 14.

aeresius'un Atina'da olması bile Yunanistan'ın her köşesinden gelen eğitimli insanları şehre çekmeye yeterdi.[443] Daha önce görüldüğü gibi gösterilerde genellikle muazzam bir coşku yaşanırdı. El çırpmalar ve bağırmalar hayranlığın en uygun ifade biçimiydi; hasta olan yaşlıların bile çılgınca el işaretleri yapıp oturduğu yerden kalktığı biliniyordu.[444] Libanius bazen elli öğrenci gibi bağıran bir öğrencisinin olduğu düşüncesiyle gizlice kıkırdardı.[445] Konuşması bu şekilde durdurulmaya çalışılan Libanius, öğrencisine güler ve hatta sahneden aşağıya inip öğrencisine doğru koşardı.[446] Önceki bölümlerde gördüğümüz gibi[447] Proaeresius, kendinden geçmiş kitle tarafından bir tanrı gibi selamlanırdı ve bizzat Proconsul ve koruması tarafından salondan çıkartılırdı. Bazen sofistler arasındaki rekabet büyük olunca dinleyiciler salonu tıklım tıklım doldurur, alkışlar da gruptaki bir kişinin liderliği altında önceden belirlenmiş bir işaretle uyum

443 Eunap., s. 90.

444 Lib., i. 63, 10. Alkış ve çığlıklar için bkz. Lib., iii. 378, 19; Themis., 243 b, 282 d; Eunap., s. 69; Luc., Nigr., 10; ve s. 249, n. 3. Bir keresinde cenaze söylevinde seyirciler her kelimeye bağırmıştı (Bkz. Procop., ep., 49) ancak Plutarkhos bu gibi uygulamalara karşı tavsiyelerde bulundu (Bkz. De rect. rat. aud., 13; Krş. Lib., i. 87, 3. Ayr. bkz. Norden, Die antike Kunstprosa, i. ss. 274, 275, 295, 296). Bazen asi öğrenciler iyi öğrencilerin bağırmasını engellemeye çalışırdı (Bkz. ib., i. 200, 12). Erkekler arada sırada boğuk bir sesle bağırırdı (Bkz. ib., ii. 375, 10) ve sokaktaki insanlar sofistin salonundan gelen uğultulardan rahatsız olurdu (Bkz. Plut., De red. rat. aud., 15; ayr. bkz. Lib., ii. 80 vd). Koltuklardan zıplayanlar için bkz. Themis., 311 c, 315 c, 343 b, 366 c; Luc, Rhet. praec, 21; Lib., ep., 348, 613, 1593. Seyirciler öylesine heyecanlılardı ki bazen takla atarlardı (Bkz. Lib., ii. 375, 10; krş. s. 262). Pelerini sallamak, ellerle jest yapmak kadar yaygın bir hareketti (Bkz. Luc, Rh . prmc, 21; Eunap., s. 73; Lib., i. 211, 3); seyirci, θείως, "ilahi", θεοφορήτως "ilham alınmış", ἀπροςίτως "taklit edilemez", ὑπερφυῶς "müthiş", θανμαστῶς "muhteşem" ve Οὐᾶ "yaşa" gibi abartılı övgüleri bulmaya çalıştı (Bkz. Plut., De rect. rat. aud., 15; krş. Lib., i. 179, 9; Epictet., iii. 23, 11; Epictet., iii. 23, 24). καλῶς, σοφῶς, ἀληθῶς sıradan kelimelerdi. İmparatorun çocuklarına eğitim veren Antipater ise θεῶν διδάσκαλος diye adlandırılırdı (Bkz. Philos. 607; Luc, Rhet. praec, 21). Bir gösteriye geç gelmek ayrıcalık olarak kabul edildi (Bkz. ib., 22; Sievers, Leben des Lib., s. 27; Rohde, Gr. Rom., ss. 335, 336). Yuhalama ve uluma onaylamama işaretiydi (Bkz. Luc. Nig. 10; Plut., de rect. rat. aud., 4).

445 Stentor, II, v. 786; Lib., ep., 280.

446 Krş. Themis., 314 a.

447 Krş. Luc, Rhet. praec, 21.

içinde yapılırdı.[448] Sofist ünlü olduğunda ve söylevleri koparılarak alındığında caddelerde[449] konuşulur ya da öğrenciler derslerden sonra toplanarak hafızalarındaki bilgileri birleştirmeye çalışırdı.[450] Adrianus'un öğrencileri dersten sonra ustalarını eve kadar yolcu ederdi.[451]

Daha önce üzerinde durulduğu gibi[452] kibir ve gösteriş sofistin özellikleri arasındaydı. Çoğunlukla kibirleri ünlerini aşardı. Onların zorbaca tavırlarını ve kendini beğenmişliklerini anlatan anekdotlar vardır. Philostratus'a[453] göre Polemo; şehirlerin üstünde, eyaletlerin aşağısında ve tanrıların da eşitiymiş gibi davranırdı. Atina'ya ilk seyahati sırasında çoğu sofistin yaptığı gibi şehrin ihtişamına ve kendi ününe atıfta bulunarak değil de "Atinalılar, sizin zeki dinleyiciler olduğunuzu söyleseler de bakacağız," şeklinde konuşmasına başlamıştır. Phoenicialı Adrianus, Atina'daki sofistlik kürsüsünün başına geçtiğinde "Bir kez daha Phoenicia'dan mektuplar geldi," diyerek konuşmasına giriş yapmıştır.[454] Himerius, izleyicilerine karşı yeteri kadar yakın davranıyordu ve pek çok defa erkeklerin oğullarını eğitebilecek seviyede bilge olmadığına üzülmüştü.[455] Bazen sofistin sözlerinde savurganlığa vurgu olurdu. Polemo'nun son nefesini vermeden

---

448 Themis., 283 a; Eunap., s. 81; Aristeid., ii. 542; Luc., Rhet. praec, 21. Taraftarlar ve şakşakçılar, φάλαγξ ve μερίς şeklinde adlandırılırdı (Bkz. Lib., i. 33, 1; ib., i. 51, 1).

449 Philos. 574.

450 Lib., i. 201, 6.

451 Philos., 587. Loukianos'un aktardığı Yunan halkının yaşlı filozof Demonax'a karşı tutumunu için bkz. Dem., 63, 54: "Atinalılara ve tüm Yunanistan'a kendisini o kadar çok sevdirdi ki bir mecliste göründüğünde yetkililer ayağa kalkar ve herkes susardı. Nihayetinde yaşlandığında her ne zaman olursa olsun davet edilmediği hâlde bir eve girerse akşam yemeğine ve geceyi o evde geçirmeye davet edilirdi ki oradakiler onun varlığını tanrının bir görünüşü olarak görürdü ve iyi bir ruhun onların arasına girdiğine inanırdı. Caddeden geçerken ekmek yapan kadınlar her biri kendisinden ekmek alması ve onun dikkatini çekmek için birbiriyle yarışırdı ve ekmeği aldığı kişi iyi bir talihle sevinirdi. Hatta çocuklar bile ona meyve verir ve ona "baba" diye seslenirdi. Bir keresinde Atina meclisinde bir anlaşmazlık çıkınca Demonax içeri girdi ve onun basit varlığı herkesin susmasını sağladı. Daha sonra üyelerin akıllandığını görerek herhangi bir şey söylemeden ayrıldı."

452 Ayr. bkz. Themis., 251 b.

453 535.

454 Philos., 587.

455 Or., xxxiii. 2 vd.; xxxiv. 1, 2.

önce gömülmek için talimat verdiği, mezarın kapısı kapanmak üzereyken "Acele et! Ağzım kapalıyken yerin üstünde görülemem," dediği bilinmektedir.[456]

Ancak kibir ve gösteriş, insanın gerçek duygularıyla uyumsuz değildir. Üstünlük havasını solumak sofist mesleğinin bir parçasıydı. Sofist kibrini ve küstahlığını özel hayatına taşırdı ki dördüncü ve takip eden yüzyıllarda olduğu gibi üstünlük duygusu neredeyse tüm topluma yayıldığından bu davranış çoğu insanın yapabileceği türden bir hareketti. Aslında bu bakımdan sofist muhtemelen diğerlerine göre daha iyi bir gösteri yapmıştır. Sofistlerin biyografilerini ve çalışmalarını okuduğumuzda, mesleklerinin kendi karakterlerini etkilediğini hissederiz.

İkinci ve üçüncü yüzyılların akademik hayatının en memnun edici özelliklerinden biri de bazı ünlü sofistler arasında yaygın olan profesyonel dürüstlüktür ki bu sofistler, rakiplerini bile tanımaya istekliydi. Bu durum belirgin bir şekilde düşmanlığın ve önemsiz kıskançlığın yaygın olduğu dördüncü yüzyıl ruhunun tam tersidir. Hatta erken dönemlerde bile sadece en ünlü sofistlerin bu yüceliğe yükselebileceğinden korkulmaktadır. Bazen sofistler ünlü sofist kardeşlerini görmek ve dinlemek için uzun mesafe katedip onlara bolca övgü yağdırırdı. Doğaçlama konuşmanın en büyük hayranı Herodes, bir keresinde asla görmediği Polemo'yu dinlemek için Smyrna'ya gitti. Polemo'yu kucaklayıp dudaklarından öptükten sonra Polemo'nun kendisi gibi ünlü bir sofistin önünde konuşma yapmaktan çekineceğini ve bahaneler üreteceğini düşünerek "Seni ne zaman dinleyeceğim?" dedi. Polemo ise "Bugün gel. Bugün beni dinleyebilirsin," dedi. O konuştuğunda Herodes, Polemo'nun dilinin ve zihninin hazır olup olmadığını merak etmişti. Philostratus, Polemo'nun[457] hareketlerine atıfta bulunarak "Bu hareketler adamın ruhunu ve bilgeliğini fakat devamında yaptıkları ise alçak gönüllülüğünü ve iyi terbiyesini gösterir. Herodes onun konuşmasını dinlemek için geldiğinde Polemo, onu tüm saygısıyla kabul etti. Herodes'in sözlerine ve hareketlerine yakışır bir şekilde ona davrandı," demektedir.

Bir keresinde de yaşlı sofist Dionysius bir akşam Sardes'e geldiğinde o zamanlar gücünün zirvesindeki ünlü Polemo'nun

---

456 Philos., 543, 544.
457 537.

şehirde olduğunu ve ertesi gün yasalar hakkında söylev vereceğini öğrendi. Bunun üzerine göstericisi Dorion'a "Daha önce görmediğim Polemo'yu dinleyeceksem ne mutlu bana!" demiş; ardından Dorion "Zaten böyle bir isim almış bu genç adamdan çok etkilenmiş görünüyorsunuz," şeklinde karşılık vermiştir. Dionysius da "Evet, etkilendim" şeklinde cevaplamıştır. Dionysius "Athena'ya yemin ederim ki geceleri güçlükle uyuyabiliyorum; ondan övgüyle bahseden kaç kişi olduğunu düşündüğümde kalbim çarpıyor, başım fırıl fırıl dönüyor. Diğerleri Nil'in yükselişinde yaptığı gibi onun konuşmasını yardla ölçerken bazıları dilinde on iki tane pınarın olduğunu söylüyor," diye eklemiştir. Söylenildiği gibi Dionysius kendi ününden dolayı paniğe kapılmıştı fakat ertesi gün Polemo'nun konuşmasını duyunca cesaretini yeniden kazandı. "Polemo güçlüydü ancak bu gücü eğitilmemiştir." Bu yorumu duyan Polemo, sofistin kapısına doğru gitti ve onu bir dostluk yarışmasına davet etti. Dionysius daveti kabul etti fakat ikinci oldu.[458]

Dostluk yarışmalarına katılma geleneğine yukarıda değinilmişti. Byzantiumlu Marcus kaba, bakımsız bir adamdı. Zeki ve bilgili bir adamdan çok taşralıya benziyordu. Bir keresinde Polemo'nun bulunduğu Smyrna'ya gelerek Polemo'nun tüm konuşmalarına katıldı; dinleyiciler koltuklarında oturup konuşmacının sözlerini dinlemeye hazırdı. Byzantiumlu bir kişi yeni gelen dinleyiciyi fark etti ve yanındakine söyledi. Böylece sofist Marcus'un dinleyiciler arasında olduğu haberi yayıldı. Polemo seyircilere konuyu sorduğunda herkes Marcus'a döndü fakat Polemo adamı tanımadan onun şehre gelen bir kasabalı olduğunu düşünerek "Niçin o taşralıya bakıyorsunuz? O size bir konu veremez," dedi. Ancak Marcus, başını arkaya yaslayıp sesini yükselterek "Ben sana bir konu verip başka bir konuyu da tartışabilirim," dedi. Daha sonra Polemo, Marcus'un Dor lehçesini fark etti ve aşağıya inerek ziyaretçisiyle uzun, hoş bir sohbet gerçekleştirdi. Sohbetten sonra hem söylev verdiler hem de birbirlerinin yapabileceklerini merak ettiler.[459]

Bu bölümün konusunu oluşturan sofistik gösteriler, gösterilerde gerçekte ne olduğuna dair bilgi veren orijinal birkaç ta-

---

458 Philos., 524, 525.
459 Philos. 529.

nımlamadan yararlanıldığında daha iyi anlaşılacaktır. Burada üç pasajın çevirisi verilmiştir. İkisi, ikinci yüzyılda Atina'daki akademik hayatın nasıl olduğunu gösteren Philostratus'un sayfalarından, diğeriyse dördüncü yüzyılda Antiocheia'da meydana gelen olayları tanımlayan Libanius'dan alınmıştır.

Philostratus:[460] Hippodromus taşralı gibi görünse de parlak ve keskin gözleri, harika bir ruha sahip olduğunu gösterdi. Smyrnalı Megistias bu gerçeği fark ettiğini söyler. Megistias da fizyonomist olarak geniş bir üne sahiptir. Onun anlattığı hikâye şudur: Hippodromus, Heracleides'in ölümünden bir süre sonra Smyrna'ya gitti. Daha önce hiç oraya gitmemişti. Gemiden ayrıldıktan sonra o yerel hitabet üslubuna sahip bir kişiyle karşılaşıp karşılaşmayacağını görmek için şehir merkezine doğru ilerledi. Bir tapınağı, bazı pedagogları ve omuzlarındaki çantalarda bir demet kitapla oturan çırakları görerek bazı ünlü kişilerin içeride ders verdiği düşüncesiyle içeriye girdi. Megistias'ı selamlayarak herhangi bir şey sormadan oturdu. Megistias, onun konuşmaya dâhil olmak için sınıfa geldiğini ve muhtemelen bir çocuğun babası ya da koruması olduğunu düşünerek ona hangi çocuk hakkında konuşmak istediğini sordu. Hippodromus, "Yalnız kaldığımızda duyacaksınız," dedi ve Marcus, öğrencileri sınav yaptıktan sonra "Şimdi bana söylemek istediğiniz şeyi söyleyin," dedi. "Hadi cübbeleri değiştirelim," dedi Hippodromus; Hippodromus'un seyahat elbisesi, Megistias'ın da konuşmacı cübbesi vardı. "Niçin?" diye sordu Marcus ve "Ben size benim hitabetimin bir örneğini sunmak istiyorum," diye cevapladı Hippodromus. Megistias bunu duyunca adamın gerçekten deli olduğunu düşündü ve onun gözlerindeki parıltıyı görüp aklı başında biriymiş gibi mantıklı davrandığını gözlemleyerek cübbeleri değiştirdi. Daha sonra bir konu belirlemesini rica etti. Konu olarak büyücünün çapkın büyücüyü öldüremeyeceği için ölmesi gerektiği seçilmişti. Hippodromus sofistin sandalyesine oturup bir süre geçirdikten sonra ayağa fırladı. Megistias ilk izleniminde adamın dengesiz olduğunu düşündü. Megistias onun çılgın olduğunu düşünse de bu, Hippodromus'un sanatının bir parçasıydı. Fakat Hippodromus konusunu konuşmaya başlayıp "Benim davamda... yapabilirim" (Yun. ἀλλ' ἐμαυτόν γε δύναμαι) dediğinde Megistias hayran olmaktan kendisini alamadı ve ona doğru koşarak kim olduğunu bilmek için yalvardı. Diğeri, "Ben, Teselyalı Hippodromus ve senin huzurunda çalışma yapmaya geldim çünkü senin gibi bilge bir adam sayesinde İyon üslubunda konuşma eğitimi almayı istiyorum. Ancak şimdi beni sonuna kadar dinle," dedi. Konuşmasının sonuna yaklaştığında Hippodromus'un şehirde olduğu her yere yayıldığı için Smyrna'daki tüm eğitimli insanlar Megistias'ın okulunun kapısına akın etti. Hippodromus, az önce tartıştığı konuyu

460 618-619.

bir kez daha ele aldı, daha önce ifade ettiği fikirlerini bir kez daha farklı şekilde tekrarladı. Halk meclisinde görüldüğünde insanlar şaşırdı; onun eskiler arasında yer alması gerektiğini düşündüler.

Philostratus'tan[461] alınan ikinci pasaj da sofist Alexander'ın Atina'ya ziyaretine atıfta bulunur:

Herodes'in Marathon'da olduğunu ve tüm gençlerin onu Marathon'a kadar takip ettiğini duyunca, o Yunanları sorduğu bir mektup gönderdi. Herodes "Kendimi ve Yunanları getireceğim," diye cevapladı. İzleyiciler Ceramicus'da bulunan Agrippeium tiyatrosunda toplandı; günler geçip Herodes ortalarda görünmeyince Atinalılar kandırıldıklarını düşünerek huysuzlanmaya ve bu hileden şikâyet etmeye başladılar. Bu yüzden Alexander, Herodes gelmeden önce öne çıkarak konuşmasına başlamak zorunda kaldı. Konuşmasını şehri övüp daha önce Atina'ya gelmediği için kendisi savunarak yapıyordu. Konuşması Panathenaik'in konuşmasının özeti gibi uygun uzunluktaydı. Alexander, konuşmasına başlamadan önce Atinalılar üzerinde öylesine iyi bir izlenim bırakmıştı ki kalabalığın arasından izleyicilerin ondan memnun olduğunu gösteren bir mırıltı yükseldi. Tartışma konusu, şehirde yaşadıkları için hastalanan İskitlerin eski göçebe yaşam tarzlarına dönmeye teşvik edilmesiydi. Bir anlık duraksamadan sonra sofist, seyircileri onun söyleyebileceği en ciddi şeyleri canlandırıyormuş gibi yüzü ışıl ışıl bir şekilde oturduğu yerden zıplayarak kalktı. O konuşmasını yaparken, Herodes yaz aylarında Atina'da giydiği kıyafetler gibi yüzünü güneşten korumak ve muhtemelen tatilden yeni geldiğini göstermek için Arkadya şapkası takarak konuşmaya geldi. Alexander, fırsattan istifade ederek onurlu bir şekilde Herodes'in varlığından bahsetti, daha sonra hâlihazırda başlayan konuyu dinleyip dinlemeyeceğine ya da başka bir konuyu seçip seçmeyeceğine karar vermesini istedi. Herodes seyircilere bakarak onlar için en iyisi neyse onu yapacağını söyleyerek Alexander'ın İskit konusuna devam etmesini istedi. Gerçekten de Alexander, konuşmasından da kanıtlanabileceği gibi konuyu çok usta bir şekilde işliyordu. Alexander, başka bir şekilde de yeteneğini gösterdi: Herodes'den önce geldiği için konusunu ustaca ele aldı. Herodes geldikten sonra da aynı fikirleri farklı cümleler ve farklı ritimlerle öylesine başarılı bir şekilde ifade etti ki onu iki kez dinleyenler aynı şeyi bir kez daha söylediğini fark etmedi. İlk söylevinin en ünlü pasajını "Duran su bile bozulur," (Yun. ἑστὸς καὶ τὸ ὕδωρ νοσεὶ), şu şekilde değiştirmiştir: "Suyun bile hareket edeni daha tatlıdır." (Yun. καὶ ὑδάτων ἡδίω τὰ πλανώμενα). Alexander'ın İskitler üzerine konuşması şu şekildedir: "Ister donduğunda güneye gittim, Ister çözüldüğünde acı yatağındaki gibi değil tüm bedenimle kuzeye gittim. Onlar bu mevsimleri takip ederse herhangi bir zarar görebilir mi?" (Yun. καὶ πηγνυμένου μὲν

461 Philos. 571-573.

Ἴστρου πρὸς μεσημβρίαν ἤλαυνον, λυομένου δὲ ἐχώρουν πρὸς ἄρκτον ἀκεραιος τὸ σῶμα καὶ οὐχ ὥσπερ νυνὶ κείμενος. τί γὰρ ἂν πάθοι δεινὸν ἄνθρωπος ταίς ὥραις ἑπόμενος;). Konuşmasının sonunda boğucu olduğu için şehre çıkışarak "Kapıları açın nefes almak istiyorum," (Yun. ἀλλ' ἀναπετασον τὰς πύλας, ἀναπνεύσαι θέλω) dedi. Daha sonra Herodes'e koşup onu kucaklayarak "Artık beni eğlendiriyorsunuz," deyince Herodes, "Gerçekten de beni ihtişamlı şekilde ağırladığınız için sizi eğlendireceğim," diye cevap verdi.

Görüyoruz ki aynı düşünceyi birden farklı şekilde ifade etme yeteneği çok değerliydi. Bunun, sofistik yazılar üzerine etkisine daha önce değinilmişti. Üçüncü pasajsa Libanius'un uzun bir aradan sonra ününün zirvesindeyken evine, Antiocheia'ya dönüşünü ve hemşehrileri tarafından yapılan karşılamayı aktarır:[462]

Talih benim yanımdaydı, bir yarışmada hırsımı kanıtlamam gerektiğini öğrendiğimde. İlk olarak bir dinleyici kitlesi oluşturmak için birisinin bir evden başka bir eve gitmesi gerekmiyordu. Yapacağım konuşmanın haberleri yurt dışında yayılmalıydı. İkinci olarak insanlar salonu doldurmak için şafağın sökmesini beklemezdi. İlk kez oda içeri girmek isteyen kalabalığa yetecek kadar büyük görünmüyordu. Uşağıma kimse gelmezse ne olacağını sorduğumda, gece boyunca sırada uyuyanların olduğunu söyledi. Amcam korku ve endişeyle beni içeri aldı. Talih kalbimi güvenle doldurduğu için gülümseyerek amcamı takip ettim ve Achilleius'un zırhına baktığı gibi kalabalığa bakarak mutlu oldum. Bu yüzden ben konuşmaya başlamadan önce dinleyicileri merakla doldurdum. Giriş konuşmamı izleyen gözyaşlarını uygun bir şekilde nasıl tarif edebilirim? Salondan ayrılmadan önce konuşmamı ezberleyenlerin sayısı az değildi. İkinci konuşmamı karşılayan çılgınlığı nasıl tanımlayabilirim? Aldığı zevki her şekilde zıplayarak gösteren gençler, hızlı, atik ve dayanıklı erkekler vardı. Hatta gut hastaları ya da ayakta duramayanlar bile ayaktaydı. Ben onlara oturmalarını söylediğimde konuşmadan dolayı oturamadıklarını söylediler. Ben konuşurken çoğu kez bana müdahale ettiler ve imparatora beni evime ve yurduma döndürmesi için yalvardılar. Yorulana kadar bunu yapmaya devam ettiler ve konuşmaya dönünce hem beni hem de kendilerini kutsadılar... Agamemnon bile Troya'yı ele geçirdiğinde benim bugün bu başarıyı elde ettiğim kadar mutlu olmadı. Hatta ben hamama giderken bile insanlar beni takip ediyor, bana dokunmak istiyorlardı.

Sofistlerin faaliyet alanlarını henüz bitirmedik. Arada sırada halka sanatını göstermek için okul odasından çıkan sofistin sadece gençlerin öğretmeni olmadığı unutulmamalıdır. Sofist o

---

462 Lib. i. 62. 12.

dönemde mahkemelerde hatiplik de yapıyordu. Eğer hükûmetin bir memuru ya da piskopos yöneticisi hoş karşılanacağı bir bölge tapınağına atanacaksa ya da bir dilekçe imparatora veya temsilcisine arz edilecekse, sofist tüm bu görevleri yerine getiren kişi oluyordu. Bunların yanında sayısız diğer hizmetler için de çağırılırdı. Halk şenliklerinde daima ön plandaydı, bir yerden bir yere seyahat ederken genellikle geçip gittiği şehrin insanlarına az ya da çok resmî söylevler yapardı. Tüm bu durumlarda yapılan konuşmalar epideiktikti ve genellikle övgü niteliğindeydi. Bu tarz söylevlerle ilgili bize ilginç bir eser bırakan hatip Menander, bu veya şu kişiyi ya da şeyi nasıl kullanacağımıza dair detaylı bilgi verdi. Anlatılana göre bu övgüler bir ülkeye, şehre, acropolise, limana ve körfeze dair yapılan övgülerdir.[463] Övmeyi istediğiniz şey hem iyi hem de kötü nitelikteyse, kötüyü atlayıp iyilikten bahsetmek ya da kötüyü azaltarak iyinin ne kadar üstün olduğunu göstermek her zaman daha makbuldü. Eğer övmek istediğiniz bir şehirse, konumundan ya da yerli halkından başlayabilirsiniz. Eğer konumuna bakarsanız ikliminden, denizinden, toprağından ve akarsularından bahsedersiniz. Ovadaki şehir dağlar tarafından çevrelendiyse dağların yabancı düşmanlara karşı yaptığı savunmadan bahsetmelisiniz. Eğer yüksek bir tepedeyse ve önünde bir ova varsa siz onu yaklaşan dostları hoş karşılayan bir fenerle karşılaştırmalısınız.

Ancak tüm epideiktik konuşmalar bunlar kadar övücü nitelikte değildir. Tüm bu konuşmalar eleştirel bir çizgide olmasa da onlar övgü niteliğindeydi. Düğün, doğum günü, karşılama ve veda konuşmaları hatibin sorumluluğundaydı. Her birinin kendi kalıbına dökülüp sabit kurallara göre inşa edilen bir üslubu ve biçimi bulunuyordu.[464]

---

463 Speng., Rh. Gr., iii. ss. 344 vd.

464 Bu kitabın amacı sofistlerin hatipliğinden farklı olarak sofistlerin edebî faaliyetlerinden uzunca bahsetmek değildir ancak ilginç bir eğilime dikkat çekilebilir. Loukianos'un ve Synesius'un bazı eserleri kıskançlığa yol açar. Diğer yazarlar, kusmayı, ateşi ya da lapa çömleğini överken daha da ileriye gittiler (Bkz. Plut., De rect. rat. aud., 13). Neyin konuşulduğunu ve neyin konuşulmadığını söylemek her zaman kolay değildir ve neredeyse tüm besteler konuşulacakmış gibi yazılmıştır. Heracleides, πόνου ἐγκώμιον adında bir parça yazdı. Başka bir sofist, onun işiyle uğraştığını görünce espri olsun diye π harfini sildi ve kitabı geri verdi (Bkz. Philos., 614, 615). Sofistlerin edebî faaliyetleri için bkz. Rohde, Gr. Rom., ss. 343 vd. Epideiktik edebiyat için bkz. Burgess, Epideictic Literature.

OKULLAR, TATİLLER VE ANTIOCHEIA OKULU

Bu bölümde, okul sisteminin düzenlenmesi sorunuyla birlikte dördüncü yüzyılda bütün Antiocheia'da sınıfın ve sınıf eğitiminin özellikleriyle ilgili birkaç konuyu ele alacağız.

Akademik yılın başlangıcında, genellikle sofistler bir giriş dersiyle ya da bir konuşmayla derslerine başlardı.[465] Eski öğrenciler hoş karşılanır, yeniler gruba dâhil edilirdi. Himerius, farklı ulusların kendi sınıfında bulunmasına ilişkin uygun ve zarif bir kelime kullanırdı; bu söz bir efsane ya da öğrencilerin ülkelerine ya da vatandaşlarına ilişkin bir övgü olabilirdi. Bazen eski öğrencilerine yeni gelen öğrencilerle ilgilenmesini tavsiye eder bazen de sınıftakilere yapmaları ve yapmamaları gereken şeyleri süslü bir üslupla anlatırdı.[466]

> Gelin, sizi sınıfa almadan önce nelere izin verip nelere izin vermediğimi anlatayım. İster ilk kez gelmiş olsun isterse de okulun son safhasında, herkes beni dinlemeli. Topu bir kenara koyup dikkatinizi kaleme vermelisiniz. Oyun alanını kapatıp İlham Perileri Tapınağı'nı açın. Kasabanın patikalarında ve yollarında daha fazla koşmak yerine evde kalıp yazı yazın. Halk tiyatrosundan uzaklaşıp daha iyi bir tiyatroya kulak verin. Lüks ve zarafet ders çalışmakla uyumlu değildir. Benim yanımdayken yaşamlarınızda lüksten uzak olduğunuzu gösterin. Bu anlattıklarım benim kurallarımdır. Dinleyip itaat edenler defalarca Iacchus'u söyleyebilecek. Ancak sözlerime kulak vermeyip itaat etmeyenlerinizden ışığımı gizler bilgeliğimin tapınağını kapatırım. Bu an-

465 Lib., ep., 407. (sınıfa girdiğinde on yedi yeni öğrenci olduğunu için muhtemelen bu konuşma ya halka ya da tüm öğrencilere açık olurdu. Bu konuşmaya bir ἅμιλλα πρός τι τῶν δημοσθένους eşlik ederdi.) Himer., or., xii; bu gibi bir konuşma için bkz. Himer., or., x, xi, xv, xxviii, xxix.; ec, xv, xviii, xix, xxii.

466 Or., xxii. 7. Yeni öğrencilerle ilgilenecek eski öğrencilere verilen tavsiye için bkz. Or., xv. 3.

lattıklarım hepiniz için geçerli olsa da özellikle yeni gelen ve sınıfıma yeni katılan gençler içindir.

Sofist, dönemin sonunda da öğrencilerine veda konuşması yapardı.[467]

Sofist, öğrencileriyle bazen kamu binasında, yerel idare binasında ya da benzer bir yerde, bazen de kiralanan bir mekânda veya genellikle özel tiyatrosu ya da kamu salonlarına uygun bir biçimde döşenmiş konferans salonu bulunan kendi evinde buluşurdu. Beşinci yüzyılda, başka yerde gördüğümüz gibi Constantinopolis'te devlet tarafından görevlendirilen sofistlerin Capitol'de kendilerine tahsis edilmiş odaları bulunuyordu. Antiocheia'da, Atina'da ve muhtemelen diğer merkezlerde okul binaları kamusal fon sayesinde inşa edilirdi. Roma'da Athenaeum, üniversite yaşamının merkeziydi. Libanius, Antiocheia'da bulunduğu dönemin büyük bir kısmında eğitimini βουλευτήριον yani yerel idare binasında veriyordu.[468] Antiocheia'ya geldiğin-

467 Krş. Himer., ec. xi.

468 Philos., 618; Lib., ep., 86; ib., i. 71, 6. βουλευτήριον bir tapınaktır (Bkz. ἱερόν 236, 4; τὸν νεών, 240, 9). Yaşlı adamın Libanius'a söylediği sözlerden bu tapınakların herkesin kullanımına açık olduğu anlaşılır. Bkz. Lib. i, 71, 5; Libanius'un Lib., ii. 377, 4 ve 378, 14'te βουλευτήριον'da bir zamanlar kullanılan sınıfların artık özel ve tek kişilik kullanıma ait olması gerektiğini önermiştir. Libanius'a Antiocheia sofistlik kürsüsüne atandıktan sonra böyle bir daire verilmesi mümkündür. Yine de bu durumda 354 yılında resmî ataması yapılmıştı. Constantinopolis'te maaş aldığı sırada Antiocheia'dan da maaş alıp olmadığına dair ortaya çıkan şüphelere rağmen 354 ya da 355 tarihinde Antiocheia'ya atandığını gösteren işaretler vardır. Antiocheia'daki retorik okulunun müdürü Zenobius 354 yılında ölünce yerine Libanius geçti(Bkz. Lib., ii. 204-223; 312, 17 vd.; s. 192). Zenobius'un aldığı maaş Libanius yerine dört hatibe verildi. Bu aktarımın nedeni olarak, şimdi Libanius'a imparatorluk maaşı verildiğini varsayabiliriz; Zenobius'un yerel idare tarafından verilen maaşı böylece yardımcı öğretmenlere bırakıldı. (Libanius'un yirmi dokuzuncu söylevi Förster edisyonunda otuz bir olarak görünmektedir.) Bu söylevde Libanius Antiocheia'nın sofisti olarak karşımıza çıkar ki bu söylev 355 yılına ya da ona yakın bir tarihe aittir. Kısaca 355-361 yıllarına aittir ancak birkaç pasaj 361 yılını işaret eder (Bkz. Förster, ed. Lib., iii. s. 119; 204, 1; 205, 15 vd.; 210, 15R). Bir kez daha Libanius, 355 yılında kendisinin Antiocheia'da maaş aldığında dair bir anlatı sunmaktadır (Bkz. Lib., ep., 1247). Libanius, βουλευτήριον'dan genellikle çalışmalarının sahnesi, gösteri odası ya da sınıf şeklinde bahseder (Bkz. i. 73, 4; 77, 8;.134, 12; 238, 4; ii. 375, 11; 378, 14; 430, 15; 471, 14; iii. 176; ep., 367, 1083). Ep., 1083 ise Seeck'e göre (Briefe d. Lib., s. 322), 355 yılına tarihlendirilir. Aslında, Libanius, pazar yerinin yakınındaki odayı tutma-

de öğrencilerinin az olmasından dolayı üzülüyordu. Libanius,[469] "Evimde toplanıyordum. On beş kişilik bir sınıfım vardı, çoğu Constantinopolis'ten benimle geldi. Ancak henüz devlet tarafından bir kamu sınıfına atanmadım. Benim ve arkadaşlarımın

sından kısa bir süre sonra ve 354 yılında Zenobius'un ölümünden önce βουλευτήριον'a gelmiştir (Bkz. Lib., i. 73, 4). Bu yüzden 354 baharında Antiocheia'ya geldikten sonra Libanius, ilk olarak kendi evinde daha sonra pazar yerinin yakınında tuttuğu dairede ve üçüncü olarak da muhtemelen 354 yılında resmî olarak sofist ataması yapıldıktan sonra βουλευτήριον'da eğitim vermiştir (Bkz. ib., i. 70, 13; ib., i. 71, 8). O hâlde şöyle bir soru ortaya çıkar; Libanius, Talih tanrıçasının tapınağında ve İlham Perileri Tapınağı'nda ne zaman eğitim verdi? (Bkz. ib., ep., 86; ib., i. 71, 10). Talih tanrıçasının tapınağının çalışmalarının ilk yeri olarak bahsedildiği mektup 359 yılında yazılmıştır. Bu yüzden bu yere gelişi 354 yılında mahallede evi kiraladıktan sonra veya βουλευτήριον'a gelmeden önce olmalı ya da 354-359 yılları arasında tarihlendirilebilir. İlham Perileri Tapınağı'yla ilgili olarak da bir pasaj Libanius'un orada net bir biçimde kaldığından bahsetmezken bir diğer pasajdan da Libanius'un βουλευτήριον'da kalmasına rağmen diğer sofistlerin ya da en azından kendisinin başka bir yerde kalacak yerinin olduğu anlaşılır (Bkz. ib., i. 71, 10; ib., ii. 210, 218; ib., ii. 375, 11; 430, 15). Roma'daki Athenaeum ve Constantinopolis'teki Capitol gibi İlham Perileri Tapınağı da bu dönemde Antiocheia'daki üniversite merkeziydi. Libanius, 393 gibi geç bir tarihte βουλευτήριον'a gelmişti (Bkz. ib., ep., 986, 995). Ayrıca Antiocheia'da ve Atina'da halka açık okuma binaları vardı (Bkz. ib., i. 334, 14; Eunap., s. 69). Nicomedia'da ise Libanius bir zamanlar halk hamamlarında ders veriyordu ancak bu sıra dışı bir durumdu (Bkz. Lib., i. 40, 9). Gösteriler, Atina'da Agrippeium, βουλευτήριον ve Lyceum'da yapılırdı (Bkz. Philos., 571, 580; Schemmel, Neue Jahrb. 22, s. 499). Symirna'da ise gösteriler için halk tiyatroları inşa edildi (Bkz. Aristeid., i. 376). Treves'te de Maeniana adında bir okul kullanımı için bir bina yapıldı (Bkz. Eumen., Pro rest, scol., 2). Roma'daki Athenaeum için bkz. s. 65; Dio Cass., lxxiii. 17; Jul. Capit., Pert., 11; Lamprid., Alex. Sev. 35; Script. Hist. Aug., Gord. sen., 3; Hulsebos, De educ. et instit. apud Rom., s. 207. Elbette ki özel öğretmenler öğrencinin evinde dersi verirdi (Bkz. Cod. Th., xiv. 9, 3 [Cod. Jus., xi. 19]). Himerius bazı söylevlerini evde verirdi, Sosipatra ise kendi evinde eğitim verirdi (Bkz. or., xv. xvii.; krş. Lib., i. 367, 9; Eunap., s. 38). Halk tiyatroları için bkz. ib., s. 69 ki burada Iulianus'un tiyatrosundan da bahsedilir. Tiyatrolardan ayrıca Antiocheia'da gösteri yerleri olarak bahsedilir (Bkz. Lib., ep., 767, 782). "Okuma binaları" için διδασκαλεῖον, μουσεῖον, μουσεῖα, παιδαγωγεῖον, σχολή, παιδευτήριον, διατριβή, ἐργαστήριον σοφιστῶν ἐργαστήριον Μουσεῖον, ἐργαστήριον λόγων, τῶν Μουσεῖον σηκός kelimeleri, sınıf için de θέατρον, διατριβή, ἀκροατήριον φροντιστήριον, kelimeleri kullanılır (Bkz. Lib., ii. 207, 9; ib., i. 213, 8; ep., 1215; Themis., 258 b; Plut. Pericl., 35; Diod. Sic, xiii. 27; Himer., ec, xvii; Lib., ii. 79, 11; Himer., or., xxii. 7; Lib., i. 103, 15; ib., ep., 1594; Eunap., p. 69; Philos., 529; Himer., or., 22; Procop., ep., 114, 138).

469 Lib. i. 70., 13.

cesareti tamamen kırılmıştı. Mazlum Peleus'un oğlu gibi durgunlukla kendime "yeryüzündeki bir ağırlık" diye seslendim ve aklımı korumak için ilaçlara başvurdum. Antiocheia'da beklediğimi bulamadım, artık Constantinopolis'e de alay konusu olmadan dönemem. Bu arada yaşlı bir adam gelip evimde rahat rahat yatarken başarısız olmama şaşırmamamı ve halkın içinde olanların şanslı olduğunu söyledi. Ardından "Eğer bilgiye susamış kaç kişinin var olduğunu görmek istiyorsan bir tapınağa git," dedi. Yaşlı adamın bu tavsiyesini tam olarak dinlemedim ancak bir dükkân sahibini şehrin aşağısına taşınmaya ikna ederek onun dairesine yerleştim, böylece pazar alanına yakın bir yerde sınıfımı kurdum. Daha önce dediğim gibi on beş öğrencim varken bu durum, öğrenci sayımın üç kattan daha fazla artmasına neden oldu. Ancak içinde çalışanlara büyük yardımda bulunan İlham Perileri Tapınağı rakiplerimin elindeydi," diyerek Antiocheia'ya geldikten sonraki durumunu açıklamaktadır.

Bu dönemin hiçbir antik Yunan şehrinin okul sistemi hakkında Antiocheia'da olduğu kadar bilgi sahibi değiliz. Ancak bu sistemin detaylarını ortaya çıkarmak zordur: Ana kaynağımız Libanius, bizi genellikle varsayım ve yorumlarla baş başa bırakır. Bu ifadelerin yeteri kadar net olduğu görülür ancak yine de birkaç sorunu çözmek zorundayız. Bununla birlikte onun kendi ilgisinin yanı sıra kararlılığı da milattan sonra ikinci, üçüncü ve dördüncü yüzyılların diğer Yunan şehirlerinin okul sistemine ışık tutabilir.

Libanius,[470] 355 ile 361 yılında kent meclisinde yaptığı söylevinde, dört hatip için özel bir af rica etmek amacıyla meclise geldi. Bu hatiplerin içinden sadece sofist Zenobius maaş alıyordu. Libanius, bu dört hatiple ilişkisini anlatmaktadır. Libanius, Zenobius'un ortakları ve çalışanlarıyla aynı rütbede olduğunu, toplulukta onlarla "şarkı söylediğini" (yani eğitim ve söylev verdiğini) ve aynı "topluluğun" χορός ya da çevrenin bir üyesi olduğunu söylemektedir.[471] Onlar Libanius'la yaşardı[472] ve onun yönetimindelerdi.[473] Zenobius onların koşullarını çok iyi biliyor-

470 Or., xxix. R; ii. 204 vd.
471 ii. 218.5.
472 ii. 217, 19.
473 ii. 207, 10.

du. O, bir topluluğun[474] lideri ya da "coryphaeus"[475] yani şefiydi. Bunlardan dolayı Libanius, hatiplerin sözcüsü olarak görünürdü. Bu ifadelerin yeteri kadar net olduğu görülür, yine de birkaç sorunu çözmek zorundayız. Eğer okul terimini kullanacaksak, ilk problem okulun kendisiyle ilgiliydi. Libanius'la beş hatip bu okulun tek üyeleri miydi yoksa başkaları da var mıydı? Bu konuşmada diğerlerinden bahsedilmiyor ancak bu dönemde olmasa bile ilerleyen zamanlarda okulun öğretmen topluluğunun, Latin belagat öğretmeninin yanı sıra bir ya da daha fazla "gramer" öğretmenine sahip olması beklenmektedir. 361 yılında[476] bir "gramer" öğretmeni okulda Libanius'la birlikte çalışmıştır. 356 ve 357 yıllarında birkaç mektubunda Libanius, Olympius'u Roma'dan dönmeye ve hükûmet tarafından atanmış[477] bir

474 ii. 208, 25; 218, 5.
475 ii. 210, 13.
476 Bu söylevde onlara düzenli bir şekilde 'sofist' değil de 'hatip denmektedir ancak görünüşe göre buradaki isim 'sofistler'den daha az seçkin bir sofiste ve daha düşük rütbeli belagat öğretmenlerine atıfta bulunuyor. Onlar belki de konunun daha temel ve teknik kısımlarında eğitim veriyordu ya da muhtemelen, konunun "sofistik" veya edebî yönlerinden farklı olarak daha pratik kısımlarını ele aldılar. Krş. s. 200. ii. 221, 9'da onlara οἳ χώραν μὲν ἔχουσιν ἣν ἴστε καὶ προσηγορίᾳ τῇ νῦν κρατούσῃ στέργουσιν, ἦδαν δ' ἄν, εἴπερ ἐβούλοντο, τοῦ παντὸς ἡγεμόνες, ὡς ἥ γε δύναμις πάρεστιν şeklinde atıfta bulunulur ve bu onların kendi adlarıyla "sofist" olarak bilinen okullar kurabilecekleri anlamına gelir. iii. 446, 18'de bahsedilen ὃς ἀγαρᾷ μὲν τῇ δευτέρᾳ χώρᾳ ifade de "gramer" öğretmeninin pozisyonuna atıfta bulunur. Diğer dallardaki profesörler için kullanılan εἰς ἄλλους θρόνους καὶ προσηγορίας terimi için krş. i. 203, 15. Iulianus, "hatip" ve "sofist" arasındaki aynı ayrımı yapmıştır. Bkz. Jul., ep., 42, 422 D; "Hatip" genellikle halk önünde konuşma yapan kişiye denirdi. Bkz. Lib., i. 617, 18; Krş. Brandsfatter, Leipz. Stud., 15, s. 23; sık sık "sofisti" tanımlamak için kullanılan şekli için bkz. Dig., xxxviii. 5, 27 ve C. I. G., xii. 1, No. 83; ayrıca σοφισταὶ ῥήτορες terimi de kullanırız. Bkz. Dig., xxvii. 1, 6. Hatip de benzer bir şekilde sofist için kullanılırdı. Bkz. Cod. Th., xiv. 9,3. ἐπαγγέλλεσθαι διδάσκειν ve profiteri terimleri için bkz. Jul., ep., 42, 422 C. Ancak Hatch tarafından üretilen ἐπαγγέλλεσθαι teriminin kesin olarak kullanıp kullanılmadığı da şüphelidir. Bkz. Hibbert Lectures, 1888, s. 44, n. 1. ἐπαγγελία ve ἐπαγγέλμα terimleri için bkz. Epictet., iv. 8, 14; 8, 9. Latince'de magister, profesör, doktor, öğretmen, rahip ve hukuk alanında öncü kişiler vardı ve bunları tanımlayan bazı kelimeler de bulunuyordu. Bkz. Cod. Th., xiv. 9; b., vi. 21, 1; ib., xiii. 3, 5; ib., xiii. 3, 16; Cod. Jus., x. 47, 1; Dig., praef. omnem. δύναμις, fakülte yani bilim dalları için bkz. Epictet., i. 20, 1. s. 277, n. 3; s. 296, n. 1.
477 Calliopius için bkz. Lib., ep., 540; krş. ep., 591; iii. 446, 18; Seeck, Briefe d. Lib., s. 102.

şekilde okuldaki Latince bölümünün sorumluluğunu almaya teşvik etmiştir. Libanius, çalışmalarında kendisine yardım eden öğretmenlere sık sık göndermeler yapar. Ancak bu öğretmenlerin hepsinin hatip olup olmadığı kesin değildir.[478] Libanius'un okuldaki yardımcıları resmî maaş alıyordu[479] ve onların görevi sofistin onlara gösterdiği gibi dersleri işlemekti.[480] Sofistin hasta olması ya da bir sebepten dolayı derse gelememesi durumunda yardımcılarından biri yerine geçerdi.[481] Sofistin yardımcıları üzerinde ders dışı konularda bile bir miktar otoritesinin olduğu görülmektedir.[482] Libanius'un, öğretmen ya da hatip olarak şöhretinden dolayı mı ya da meclis veya imparator tarafından yapılan özel bir atama sayesinde mi okulun müdürü olduğu tam olarak belli değildir. Ancak görünüşe göre o resmî olarak görevliydi ve maaş alıyordu.

Bu dönemde şehrin tüm sofist ekibini bu beş sofist mi oluşturuyordu? Onlar Antiocheia'daki diğer belagat öğretmenleri miydi? Bireysel bir eğitim mi vereceklerdi yoksa bu okula benzer okul ya da okullar mı kuracaklardı? Diğer okullar da

478 Ep., 448, 453, 481.

479 356-357 yıllarında Gaudentius, 358 yılında Uranius, 388 yılında Eusebius, Calliopius ve erkek çocuklarının idaresine yardım eden ve ayrıca öğretmen olan Thalassius, maaş alıyordu. Bkz. Lib., ep., 457; ib., ep., 360; ib., ep., 822, 823, 824, 825, 826, 827; ib., ep., 971, 983; ib., ep., 842, 844, 847, 856; ii. 393, 14; 404, 14; krş. ep., 850; ii. 390, 10; 401, 15; 409, 12. Okul üyeleri için bkz. ep., 813. Libanius'un, Constantinopolis'teyken de bir yardımcısı vardı. Bkz. ib., ep., 215; Sievers, Leben des Lib., s. 42. Gregory Nazianzene Atina'dan ayrılışını anlattığı kısımda yardımcılardan bahseder. Bkz. or., xliii. 24; s. 332: "Üniversite birliğimizin üyeleri ve onların yanında birçok öğretmen etrafımızı sardı." Ayrıca Eunapius'un Libanius'tan bahsettiği yerde Eunapius, ne sofist Epiphanius'un okuluna katıldığını ne de ünlü Proaeresius'un okuluna katıldığından bahsederken "Öğrenci ve büyük üne sahip öğretmenlerin kalabalığı tarafından hiçe sayılmaktan korkarak" şeklinde bir ifade kullanır. Bkz. Eunap., s. 96; yine de muhtemelen son pasaj Epiphanius ve Proaeresius'a atıfta bulunmaktadır.

480 Bkz. or., xxix. R; ep., 825.

481 Bir keresinde Libanius'un bir öğrencisi ilerlemeden önce belirli bir kitabı bitirmek zorundaydı (Bkz. Lib., ii., 273, 1 vd); Libanius, dokuz ya da ondan daha küçük bir sayı için sınıf açmak istemedi ve bu sayıya ulaşılmadığı için öğrenciyi muhtemelen yardımcı olan bir diğer öğretmene teslim etti. Bu arada kendisi de ileri düzeyde çalışmalar yapmaya devam etti. Quintilianus, tarihin yorumlanması ve söylev derslerinin Yunan yardımcı öğretmenler tarafından verildiğinden bahseder. Bkz. Inst, or., ii. 5, 3.

482 Lib., ii. 224, 13 vd.

varsa bu okullarda çalışanların da Libanius'un okulundakiler gibi resmî bir ataması ve maaşı var mıydı? Bunlar ortaya çıkan diğer sorunlardır. Bu söylevdeki bir pasajdan, bu dönemde[483] Antiocheia'da sadece sofistlerin eğitim verdiği sonucuna varsak da durumun böyle olduğuna inanamayız. Şehir, ünlü bir sofist merkeziydi ve bu yüzden çeşitli zamanlarda sık sık diğer öğretmenlerin çalışmalarından bahsedilir.[484] Bazı durumlarda sofistlerin okulda görev yapmaları bile mümkündür. Bu yüzden "gramer" öğretmeni Eudaemon ve Sofist Harpocration, 358 yılında Antiocheia'da eğitim anlamında ortak çalışıyordu.[485] Dahası yukarıdaki pasajda ya da başka bir yerde bir "sofist ekibinden" bahsedilmesi, bir birim olarak şehirde iki ya da üç okulun muhtemel varlığına kesinlik kazandırır.[486] Eğer okullar mevcut olsaydı bile, bu gibi okullar resmî denetim ve yönetmeliğe maruz kalsalar da üyelerinin devlet tarafından atanmadığı ve resmî bir maaş almadığı özel okullar olabilirdi.

Bununla birlikte Antiocheia'da görev yapan sofistler ve hatipler sadece ders vermekle kalmıyor, aynı zamanda filozof, "gramer" ve hukuk öğretmeni olarak da görev yapıyorlardı. Hatta bu sofistlerin birkaç önemsiz görevi de vardı.[487] Sofistlerin ve

---

483 ii. 218, 13. Muhtemelen onlar sadece resmî bir okul kurmuştur.

484 358 yılında Harpocration'dan, 361 yılında Phoenicia'ya gidene kadar Acacius'dan ve 360 yılından önce de Priscio olduğuna inanılan bir kişiden bahsedilir. Bkz. Lib., ep., 367; ib., ep., 277, 292, 407, 469, 666, 1254; ib., ii. 220, 20; Leben des Lib., s. 199; Briefe d. Lib., s. 245. Förster'ın inandığı gibi Acacius, Antiocheia'ya 361 yılından önce ulaşmadığı için ondan bahsedemeyiz. Bkz. ed. Lib., iii. p. 144; s. 267, n. 1. Latin sofistler 387 yılı dolaylarında, bir Mısırlı ve bir Phoenicialı sofist ise 384 yılında Antiocheia'daydı. Bkz. Lib., i. 153, 7; ii. 345, 1; iii. 261, 5; ib., ii. 372, 9. Iulianus'un ölümünden sonrası için de bkz. ib., iii. 451, 23; krş. ii. 276, 5. 387; 386 yılı için 311, 17; 385 yılı içi 115, 10; 384 yılı öncesi için 353, 11; 354, 9; 359, 17; ayr. bkz. or., xliii; ii. 420-432. Libanius'un söylevinin tarihlendirilmesi için bkz. Förster ed.

485 Lib., ep., 367; Krş. 258, 371.

486 Lib., i. 305, 16; 317, 7; Lib., ii. 256, 18, i. 335, 11 ve ib., ep., 248'de ise halk konuşmacılarından bahseder. "Birlik" ya da "ortaklık" okul üyeleri anlamına mı geliyordu? Χορός kelimesi genellikle bir "halka" ve "birlik" için kullanılırdı (Bkz. Lib., i. 437, 9; 459, 17). Bu terim bazen de izleyici kitlesi için de kullanılırdı (Bkz. Luc, Rhet. praec, 21); Libanius, bir şehir için en azından Apamea konusunda sadece filozoflar için bu terimi kullanır (Bkz. Lib., iii. 86, 12). Χορός terimi öğrenci birliği anlamına gelmektedir.

487 Antiocheia'daki okullardan ve öğretmenlerden sık sık bahsedilir (Bkz. Lib., ii. 600, 14; 601, 13; iii. 261, 4.

hatiplerin hepsi birlikte Antiocheia Okulu'nu kurdu. Libanius hem kendi hatip birliğinin hem de bu okulun müdürüydü. Libanius genellikle imparatorun[488] ya da şehir meclisinin belirlediği talimatlara göre şehrin öğretmenleri ve okullarıyla ilgili denetim yapardı. Ayrıca meclisin ve birbirleriyle alakalı konularda öğretmenlerin sözcülüğünü yaptı. Hatta Libanius'un yeni öğretmen alımlarında imtiyaza sahip olduğu görülmektedir; yeni öğretmenin kabulünde ya da öğretmenin maaşının arttırılmasında sözü geçecek kadar etkiliydi. Antiocheia'da hukuk kürsüsü kurmaya karar verdiğinde ve meclis bunu kabul eden bir yasa çıkardığında Libanius, bu yeri doldurmak için bir kişiyi seçmeye hazırdı. Bu yer için Beyrut'ta eğitim veren Domnio ya da Domninus'a yöneldi. Libanius'un Domnio'yu Antiocheia'ya gelmeye teşvik edip ona kürsüyü teklif ettiği mektıbunda; bu tarz işlerden sorumlu, öğretmen seçme ayrıcalığına sahip ve dilerse onları bu işe zorlayacak biriymiş gibi konuşur.[489] Başka bir olayda, bir sofistin maaşının arttırılmasına yardımcı olur.[490] Bazen aileler, oğullarına çalışma konularında rehberlik yapıp tavsiyelerde bulunması için oğullarını Libanius'a getirir, o da bu çocukları farklı sofistlerin arasına yerleştirirdi.[491] Sofistler de okuldan sonra Libanius'un yanına gelip onlara yapılan şikâyetlerden bahsederdi.[492] Ancak hiçbir şekilde şehrin farklı sofistleri daima uyum içinde değildi. Bir sofistin başka bir sofistin öğrencisini aldığını, bunu yaparak diğer sofisti öğrencisine kötülediğini görmekteyiz. Libanius da herkesin menfaati ve bir kez daha bu tarz işleri sonlandırmak için ortak hareket etmeyi önerdi.[493] Libanius'un Antiocheia Oku-

---

488 Lib., ii. 207, 8 vd). Kuşkusuz bir sofist olarak diğer okul öğretmenlerine göre sofistlerle daha yakın bir ilişki içindeydi ve elbette ki kendi Χορός grubuyla da sofistlere göre daha yakın ilişkisi vardı (Bkz. ib., ii. 218, 5).

489 Ep., 209 (Seeck, Briefe d. Lib., s. 372); krş. ib., ep., 1240 ve 1277 a (Seeck, ss. 322, 327 ve ep., 209 355 ve 356 yıllarından bahseder). Ayrıca Libanius'un Antiocheia'daki pozisyonu kabul etmesi için Olympius'a gönderdiği teşvik mektubuna ve eğer isterse Acacius'u Antiocheia'ya dönmeye zorlayabileceğini söylediği mektubuna bkz. s. 272, n. 2; ep., 277. Bu yüzden Themistius, Constantinopolis Üniversitesi'ni kurmak için birçok yerden sofistleri çağırdı (Bkz. Lib., ep., 367, 371).

490 Lib., i. 76, 7.

491 Lib., ii. 420, 16.

492 Lib., ii. 430, 15. Buradan, Libanius (ve muhtemelen personeli) senato binasında ders verirken, diğer sofistlerin başka odaları olduğu anlaşılır.

493 Lib., or., xliii; ii. 420-432.

lu'nun müdürü olarak yaptığı görevin önemi gücünün zirvesindeyken rakibinin olmadığını söylediği gerçeğiyle gösterilir. Hepsini denetleyen Libanius dışındaki sofistler öğrencilerin yararı için birbirleriyle rekabet etmeye zorlandı.[494] Ioannes Chrysostom, Antiocheia Okulu'nun müdürü olmasından dolayı Libanius'u "Antiocheia'nın Sofisti" olarak adlandırmıştır.[495]

Libanius, söylevlerin birindeki bir pasajda okul mensuplarının müdüre karşı davranışlarında gözlemlediği görgü kurallarını açıklamıştır.[496] Antiocheia Okulu'nda Libanius'dan önce iki müdür daha görev yapmıştı. Bu müdürlerden bir tanesi Filistin'deki Ascalon şehrinin yerlisiydi, zalim ve düzene uyulması konusunda oldukça katı bir adamdı. Odaya her girdiğinde tüm öğretmenlerin ayağa kalkmasını ve o oturmalarına izin verene kadar ayakta beklemelerini isterdi.[497] Hiç kimse kafasını kaldırıp ustasının yüzüne bakmayacak ama ustasının üstün olduğunu bilecekti. Hatta onun bir öğretmeni tehdit edip ona vurduğu bile biliniyordu. Öğrencilerin ödemesi gereken yüksek miktardaki ancak niteliği bilinmeyen bir verginin ödeme sorumluluğunu öğretmenlere verdi. Yine bir Filistinli olan ikinci müdürse ilk müdüre göre tamamen farklı bir idare şekline sahipti. O ne kişisel üstünlüğü hedeflemiş ne de tüm öğretmenlerle ismen tanışmıştı. Libanius ise kendisinin anlattığına göre her ikisinden farklıydı. O, nazik ve cana yakındı, öğretmenlere karşı eşit mesafede dururdu ve onların şaka yapmasına izin vererek öğ-

494 Lib., ii. 421, 1.

495 Or. de S. Babyl. contra Jul. et gent., 18 (Migne, i. s. 560); Soudias, s.v. λβάνιος.

496 ii. 312, 4-314, 12. Burada basitçe bir sofist "halkasından" değil de tüm okuldan bahsedildiği görülür. 321, 6'daki τούτων terimini Reiske, öğrencileri tanımladığını düşünse de öğretmenleri tanımladığı kanıtlanmıştır. 313, 4-6'da da bir kez daha öğretmenlerden bahsedilir. συνεῖναι terimi öğrenci, öğretmen ilişkisini tanımladığı doğrudur. Sofistlerin "halkalarından" bahsediliyorsa sayıları az olmasından dolayı müdürün tüm adlarını nasıl bilemediğini anlamak zordur ancak tüm kademelerdeki öğretmenlere atıfta bulunulursa durum böyle olabilir. Libanius, 312, 5'te öğretmenlerden τοὺς διδασκάλους şeklinde, 206, 21'de ise belagat öğretmeni şeklinde adlandırılan sofistlerden de τοὺς διδασκάλους τῶν λόγων şeklinde bahsederken 204, 3'te bir kez daha τοὺς διδασκάλους terimini kullanarak genel anlamda öğretmenlerden bahseder. Καθηγητής ve λόγων καθηγητής terimleri için krş. Greg. Nys., De castigat., 312; Agath., ii. 29, s. 68 c.

497 Bu yüzden birçoğu aynı sınıfta öğretilirdi.

retmenlerin rahat olmasını isterdi. Ayrıca sık sık spor müsabakalarına da katılırdı.

Muhtemelen Antiocheia okul sisteminin, o dönemdeki Yunan dünyasının çoğu şehrinde küçük ölçekli de olsa bir benzeri bulunmaktaydı. Gazze'de yukarıda bahsedilen Harpocration ve Eudaemon'un[498] okuluna benzeyen bir okul daha vardı. Apamea'da ise Libanius'un okuluna benzeyen bir okul vardı ve ayrıca şüphesiz Libanius'un[499] Antiocheia'da yürüttüğü göreve benzer bir görevi Themistius da Constantinopolis'te yerine getiriyordu. İkinci ve üçüncü yüzyıllarda Atina'daki sofistlik kürsüsünde bulunanların aynı zamanda Atina Okulu'nun müdürleri olduğu ve bu pozisyon için dördüncü yüzyılda sofist Iulianus'un ölümünden sonra tıpkı önceki yüzyıllarda da yapılanlar gibi bir yarışmanın yapıldığı görülür.

Antiocheia'da eğitim genellikle sabah yapılırdı, öğle yemeğinden sonraki saatlerse boş bırakılmıştı.[500] Ancak Libanius bu kuralı sürekli ihlal ediyordu. Acacius bazen geceye[501] kadar dersi devam ettirirken Libanius'un o kadar çok öğrencisi vardı ki akşama[502] kadar dersi bitiremiyordu. Diğer merkezlerde bu gelenekler farklı olabilir. Philostratus, sofistlerin gününün çoğunu eğitime ayırdığını söyler.[503] Loukianos, çocukların hem sabah hem de öğleden sonra okula gittiğini ima eder.[504] Muhtemelen ilkokul, ortaokul ve üniversite için farklı bir düzenleme yapılmıştır. Bazen bir sofist, retorik dersini sabah, "gramer" dersini de öğleden sonra verirdi.[505] Eunapius retorik dersini sabah verirken, Chrysanthius'un idaresi altında felsefe derslerini öğleden sonra yapardı.[506]

498 Lib., iii. 189, 8 vd.
499 Lib., iii. 86, 12.
500 Lib., ii. 430, 16; 600, 1; iii. 256, 5; ep., 473; krş. ep., 923; ii. 316, 2.
501 Lib., ep., 277.
502 Lib., i. 73, 4; 74, 7; ep., 407. Hatta Libanius bazen dersin süresini kısıtlardı (Bkz. ib., ep., 119).
503 614.
504 De parasit., 61; krş. Amores, 45.
505 Strabo, xiv. s. 650; Ayrıca bkz. Lib., ep., 1383.
506 Eunap., s. 114. Ayrıca bkz. Grasberger, Erzieh. u. Unterr. im klass. Alterth., iii. 429, ve Sievers, Leben des Lib., s. 23.

Uzun tatil, yazın başında başlar ve sonbahara kadar sürerdi.[507] Bununla birlikte genellikle sofistler yaz ayları boyunca gösteriler yapar, bu gösterilere bazen şehirdeki öğrenciler de eşlik ederdi.[508] Kimi zaman bir sofist bu geleneği ihlal ederek yaz aylarında bile ders işlerdi.[509] Genellikle pagan şenliklerinin olduğu günler tatil edilirdi.[510] Ancak geleneğe göre bazı durumlarda eğitimin yapılmaması gerektiği belirtilirdi. Bu yüzden Antiocheia'da seçkin bir kişi, öğretmenin ya da öğrencinin akrabası ya da arkadaşı öldüğü zaman onu onurlandırmak için sınıfıyla birlikte cenazeye katılırdı. Eğer cenazeye katılmazlarsa sofist gün boyu öğrencileriyle birlikte ölen kişinin erdemlerini öven konuşmalar yapardı.[511] Bunun yanı sıra bir sofist halk gösterisi yaptığında şehirdeki tüm sofistlerin öğrencilerinin tamamı o günkü derslerden muaf tutulurdu. En azından Libanius'un okulunda öğrenci gösterileri aynı zamanda tatil için bir fırsat yaratıyordu.[512] Beklenmedik koşullardan dolayı da sık sık eğitimde düzensiz "kesintiler" yapılırdı. Libanius sağlığından dolayı her yıl belirli sayıda dersi kaçırırdı.[513] Antiocheia'daki büyük isyan boyunca okullar otuz dört gün kapalı kalmıştı.[514] Diğer taraftan az da olsa bazı durumlarda şehir dışında yaşa-

---

507 Genel olarak Antiocheia'da kış mevsimi okul zamanı, yaz mevsimiyse tatil zamanı olarak belirlenmiştir (Bkz. Lib., ep., 319, 382, 394a, 1036 a; i. 64, 10, 17; 199, 10; krş. ep., 57, 1150). Bir defasında yazın ortasında okulların kapalı olduğundan bahsedilir (Bkz. ib., i. 76, 1;3). Atina için bkz. Himer., or., xiv. 3; xxii. 6. Libanius çalışmak için Atina'ya geldiğinde sonbahardı. Eunapius ise sonbahar ekinoksu zamanında çalışırdı (Bkz. Lib., i. 13, 5).

508 Lib., i. 64, 11 vd.; ep., 394a.

509 Lib., ep., 87.

510 Yeni yıl için bkz. Lib., i. 258, 16. Antiocheia'da Artemis şenlikleri için bkz. ib., i. 236, 15 vd; Libanius, Atina'dayken birkaç gün tatil yaptı bkz. ib., i. 19, 8. Libanius, Antiocheia'da kamu memurlarının tiyatroya ya da hipodroma gittiği zaman sofist bayramlarının kutlanmasını oldukça uygun olacağını düşündü ancak bunun yerine o okulda çalışmaya devam etti (Bkz. ii. 427, 16; 428, 5).

511 Lib., ii. 277, 5-279, 10.

512 Lib., ii. 279, 11-281, 9; 268, 3.

513 Lib. ii. 276, 1; 277, 2; iii. 145, 4. Genellikle filozoflar rahatça alem yapabilirdi ancak ertesi gün derslerini iptal etmek zorundaydı (Bkz. Luc, Hermot., 11). Daha sonra kapısının önündeki bir panoya o gün okulun olmayacağına dair bir duyuru asardı.

514 Lib., ii. 269, 1. Bazı öğrenciler vakit kaybından dolayı şikâyet etti (Bkz. ib., ii. 268, 11;18).

yan öğrenciler eğitimlerine ara verip evlerine gidebilirdi. Lakin bunun için ailenin bir üyesinin acil bir ihtiyacının olması ya da ölmesi gerekmekteydi.[515]

515 Lib., iii. 194, 9; 195, 10; ep., 291, 1336. Salgının ortaya çıkışı için bkz. ib., i. 142, 14; Libanius, ep., 57'de babasını teselli etmek ve babasının belagatine yardımcı olmak için diğer tüm çocuklar evden uzaklaştığı ve babası yalnız kaldığı için eve çağırılan bir çocuktan bahseder. Libanius isteksizce çocuğun gitmesine izin verir ancak babaya çocuğun yaz bitmeden önce dönmesi şartını koyduğunu söyler. Titanius, kız kardeşinin düğününe gitmek, Calycius ise evlenmek için eğitimlerine ara vermiştir (Bkz. ib., ep., 374, 376; ib., ep., 374, 376, 382, 383; Lib., or., lvi. [iii. ss. 185-205]; Sievers, Leben des Lib., s. 23).

BİR SOFİSTİN ÇOCUKLUĞU

Önceki bölümlerde üniversite eğitiminin, Yunan topraklarında eğitimin başladığı dönemden MS 529 yılında kapatılana kadar geçen süredeki izini sürdük, profesörlerin toplumdaki konumlarına, atanma şekillerine, maaşlarına, ayrıcalıklarına ve dokunulmazlıklarına göz attık, Himerius'un[516] adlandırdığı şekliyle İlham Perileri Tapınağı'nı inceledik, profesörlerin ve öğrencilerinin günlük görevlerini gözlemledik. Ayrıca profesörlerin büyük zafer kutlamalarında kendi sanatını icra eden biri olarak halkın önüne çıkışını izledik. Şimdi de Yunan üniversite hayatına başka bir noktadan, yani öğrencinin gözünden bakacağız. Antik dönem öğrencisinin modern dönemlerdeki akranlarıyla istekleri aynı mıydı, uzak bir yerde doğduysa hakkında çok fazla şey duyduğu büyük üniversiteye aynı meraklı gözlerle ve düşüncelerle mi bakıyordu, üniversitede aynı ya da benzer dersleri mi aldı, üniversitede benzer alışkanlıkları var mıydı ve en nihayetinde yaşlandığında üniversitede kurduğu dostluklara ve çalışmakla geçirdiği yıllara aynı sevgi ve özlemle mi bakıyordu? Aslında antik yaşam ve düşünceyle ilgili bildiklerimizin büyük bir kısmını fragmanlara borçlu olmamıza rağmen tüm bu soruların tamamına cevap bulabiliyorsak bunun tuhaf olduğunu düşünmeliyiz. Yine de istediğimiz şekilde olmasa da her biri hakkında kesin bir şeyler söyleyebiliriz. Öğrenci hayatıyla ilgili bilgilerimizin çoğu dördüncü yüzyıla aittir. Öncelikle tüm zamanların en iyi sofisti olmasa bile muhtemelen dördüncü yüzyılın en iyisi Libanius hakkında pek çok konuda zengin bilgi madenine sahip olduğumuz için şanslıyız.[517] Libanius'un hayatının

516 or. xxii. 7.

517 *Filozofların ve Sofistlerin Hayatı* adlı eseriyle ilginç ve merak uyandıran birçok şey barındıran Eunapius belki de ikinci sıradadır. Himerius, Themistius, Gregory Nazianzene gibi yazarlardan da değerli bilgiler ediniriz.

ilk yıllarıyla ilgili pek çok gerçeği sınıflandırmak için gereken yararlı ve ilginç bilgilerin büyük bir kısmı otobiyografiktir. Bu sebeple hikâyeyi mümkün olduğu kadar kendi cümleleriyle anlatmasına izin vereceğiz.

Libanius'un yaşadığı dönem dördüncü yüzyıl sofistliğinin yükselişi ve düşüşüyle aynı döneme denk gelmiştir. Üçüncü yüzyılın son yarısında ortaya çıkan yıkıcı şartlar altında sofistlik gerilemiş, daha sonra Constantinus'un idaresi altında dördüncü yüzyılın başlarında bir kez daha öne çıkmış ancak dördüncü yüzyılın sonuna doğru tekrar gerilemeye başlamıştır. 314'te doğup 394 veya 395 yılında ölen Libanius, yeni inancın takipçilerinin ilk kez Hristiyan olarak adlandırıldığı güzelliği ve büyüklüğüyle ünlü eski insanların dünyanın üçüncü, Roma'nın ise doğudaki ilk şehri olarak gördüğü, şehrin sakinlerinin rahat yaşamıyla ün saldığı Antiocheia'da dünyaya geldi.[518] Tıpkı İskenderiye'deki gibi Antiocheia'nın sokakları da doğu ve batı yönünde birbiriyle kesişiyordu. Şehrin mimarisi ve kültürü Yunan karakterine sahip olsa da yaşamın genel tonu Doğu özelliği taşıyordu. Antiocheia'da zevk peşinde koşmak günlük hayatın temel meşgalesiydi. Yunan sofisti, oyuncusu, şarkıcısı, baleti ve sirk palyaçosu halk için yaygara koparıyordu.

MÖ 300 yılından kısa bir süre sonra Selevkos'un inşa ettirdiği ve Selevkos Hanedanı'nın diğer üyelerinin sürekli genişlettiği Antiocheia, doğunun pek çok kısmında İskender'in haleflerinin inşa ettiği yapıların tipik bir örneğiydi. Şehir yaklaşık on üç mil iç noktada güneyden gelip aniden batıya dönen ve daha sonra nehre akan kuzeydeki Asi Nehri ile güneydeki Kılıç Dağı arasında dar bir ovada yer almaktadır. Libanius'un yaşadığı dönemde şehrin merkezinde yaklaşık dört mil uzunluğunda doğu-batı yönünde uzanan, etrafı revaklar ve kamu binalarıyla çevrili geniş bir cadde ve merkezi dik açılarla kesen kuzey-güney yönünde uzanan benzer bir cadde bulunuyordu. Bu caddeleri dik açılarla kesen daha dar caddeler de vardı. Nehir boyunca ve dağın çevresinde birçok etkileyici konut ve güzel bahçe bulunuyordu.

518 Lib., i. 471, 16; 673, 7; ii. 254, 15; Jos., Bell. Jud., iii. 2, 4; Procop., Bell. Pers. i. 17, s. 87, 12. Antiocheia, boyutu, refahı, zenginliği ve güzelliği açısından üstün bir şehirdi. Bir tek Roma ve İskenderiye onu geçebildi.

Doğduğu şehrin büyüsüne kapılmış Libanius, şehrin tepe yamacından ya da güneyinden şu şekilde bahseder:[519]

> Bunlardan bazıları (yani az önce bahsedilen dar sokaklar) yavaş yavaş yerleşim yerlerini mümkün olduğu kadar ileriye taşıyarak güneye, dağın eteklerine doğru uzanır ve aynı zamanda şehrin bir bütün olarak simetrisini korur ve bu kısmı diğerlerinden ayıracak şekilde yükseltmez. Dağ ise şehri koruması için yukarıya kaldırılan bir kalkan gibi uzanır. Dağın en uzak yamacında yaşayanların, bir dağın etrafında yaşanabilecekler gibi korkulacak bir şeyleri yoktur. Bunların yerine nehrin akışı, ağaçlar ve bitkiler, bahçeler, rüzgârlar, çiçekler, kuşların cıvıltısı gibi muhteşem bir neşeye ve baharın keyfini sürmeye teşvik edilirler.

Bu, eski şehrin görünümüydü; yeni şehir nehirdeki bir ada üzerine inşa edildi ve eski şehre beş güçlü köprüyle bağlandı. Diğer caddeler, revaklar ve Doğu'nun hükümdarının yaşadığı saray burada bulunuyordu. Libanius,[520] "Saray, adada dördüncü bir kısmı oluşturacak kadar adanın büyük bir kısmını kaplamaktadır. O merkeze ve nehrin diğer kollarına doğru uzanır. Sur, mazgallı siperler yerine sütunlarla çevrilidir. Alttan akan nehirle manzaraya hayran olan mahalleler kral için güzel bir resim oluşturuyor," demektedir.

Libanius'un Antiocheia'nın yaklaşık dört buçuk mil güneybatısında tepeler arasında uzanan ve her türlü keyifle dolan güzel Daphne korusu hakkındaki anlatımını takip etmek ve şehrin her köşesindeki özel ve kamusal yapılarla tüm gün boyunca sokakları dolduran kalabalıklar, dükkânların önünde sergilenen çeşit çeşit ürünler, gündüz güneşinin rakibi olan gecenin şehri aydınlatması hakkındaki söylevlerini duymak için ona eşlik etmek oldukça ilginç olacak. Libanius,[521] "Durup ilk kez manzarayı seyreden biri şehrin dışında her kapının önünde sanki şenlik olduğunu ve tercihlerine göre bölünen halkın bazı geleneklere uygun bir biçimde bu şenlikleri ziyaret etmek için oraya akın ettiğini düşünür," şeklinde betimler bunu. Ancak şu anda bunun için alanımız çok kısıtlıdır. Anlatılanların dışında basitçe eski ifadelere göre bahsettiğimiz döneme ilişkin kadınlar, çocuklar,

---

519 i. 338, 4.
520 i. 340, 12.
521 i. 329, 2.

köleler ya da çeşitli kırsal bölgelerde yaşayanların haricinde Antiocheia nüfusu 150.000 ilâ 200.000 kişi arasındaydı ve söylenene göre bunların yaklaşık yarısı Hristiyan inanca mensuptu.[522]

Libanius'un ailesi Antiocheia'nın en eski saygın ailelerinden biriydi ve ailenin üyeleri nesiller boyunca kültürleri ve sergiledikleri halk ruhuyla tanınıyordu. İmparatorluğun doğusunda Libanius'un Latinceyi iyi bir şekilde konuşup yazmasından dolayı o günlerde yaptığı Latince tanımlamalar, Libanius'un büyük dedelerinin İtalya'dan geldiğini düşündürür.[523] Latince konuşma becerisi, o zamanlarda dünyanın bu kısmında birçok erkeğin gücünün oldukça ötesindeydi. Bir zamanlar Libanius'un ailesinin büyük bir serveti bulunuyordu ancak Diocletianus dönemindeki siyasi karışıklıkların bir sonucu bu servete yasal olarak el koyuldu. Bundan dolayı Libanius'un ailesi ilk başlarda sıkıntı çekti. Bununla birlikte babalarının ölümünden önce ailenin sadece küçük bir kısmının talihi değişmişti. Libanius ortanca erkek çocuktu. On bir yaşındayken babası ölünce anneleri ve annelerinin iki kardeşi (dayıları) üç çocuğun bakımıyla ilgilendi. Libanius'un anlatımından, o dönemki aile yaşamı hakkında bazı hoş resimler elde ediyoruz. Şöyle der:[524]

> Bakımımızı muhafızların kötülüğünden ve alçakgönüllülüğü sayesinde mahkeme sürecindeki olasılıklardan korkan annem üstlendi. Çok fazla çalışmasına neden olsa bile sorumluluklarını büyük bir başarıyla yerine getirdi. Ancak eğitimimiz konusunda öğretmenlere çok fazla para ödemesine rağmen hiçbir şekilde oğluna karşı çıkmamayı sevgi dolu anneliğin bir parçası olarak gördüğü için kitap başında uyusak bile bize kızamazdı. Bu yüzden çalışmalarımızla ilgilenmek yerine yılın büyük kısmını tarlada koşarak geçirirdik.

522 Son yorum için Ioannes Chrysostom otoritedir (Bkz. Benzinger, Pauly's Real-Encyc). Libanius, nüfus sayısını 150.000 (bkz. ep., 1137); Ioannes Chrysostom ise beşinci yüzyılın başlangıcında 200.000 olarak verir. Antiocheia'nın en önemli antik anlatımı Libanius'un Antiochicos adlı söylevidir (Bkz. i. 275-365). Bizans tarihçisi ve aynı zamanda şehrin yerlisi Malalas da ek bilgiler vermektedir. En önemli modern otoriteler K. O. Muller (Antiquitates Antiochencae [1839]) ve R. Forster (Jahrbuch d. kaiserl. deutsch. arch. Inst., xii. ss. 103 vd. 1897); ayr. bkz. H. C. Butler, Publ. of the Amer. Arch. Ex. to Syria in 1899-1900, pt. İi.

523 i. 3, 9.

524 i. 5, 6.

On beş yaşına girene kadar yaklaşık dört yıl bu tarz işlerle uğraşan Libanius, sonraları aniden öğrenmeye karşı büyük bir isteğe kapıldı ve bu, onu diğer yöne doğru sürükledi. Libanius evcil güvercinlerini sattı, at yarışlarından ve halk gösterilerinden uzak durdu ve tarlalarda koşmayı bıraktı. Eğitiminin başlarında öğretmenlerinden biri, kendisinin de dediği gibi[525] "akarsu gibi dudaklarından belagat akan bir adam"dı. O günlerde Libanius, bu adamın derslerine çok az özen göstermişti ve söylediğine göre adam bir süre sonra ölmüştü. Şöyle der:[526]

Bu yüzden artık burada olmayanı özlemeye devam ettim ve daha iyisini istemesine rağmen son çare olarak ulaşabileceğim arpa ekmeğini yiyen öğretmenleri kullandım. Yine de sadece sofistlerin gölgelerinden yararlanabildim fakat bu kör rehberleri takip ederek ilerleyemediğim ve kendimi cehalet çukuruna düşme tehlikesi içinde bulduğum için nihayetinde bu hocalara veda ettim. O andan itibaren beynimi şiirle, dilimi konuşmakla ya da elimi yazmakla meşgul etmekten kaçındım. Yaptığım tek şey eski yazarların pasajlarını ezberlemekti. Bu konuda harika hafızaya sahip bir öğretmenim vardı. O, eski yazarların barındırdığı güzellikleri öğrencilerine aktarmada oldukça başarılıydı. Ona öylesine sıkıca bağlandım ki okul dışında bile yanından ayrılmıyordum. Elimde bir kitapla onu pazar yeri boyunca takip ettim ve istese de istemese de bu kitabı bana okumasını sağladım. Daha sonra beni övse de o dönemlerde bu tarz şeylerden hoşlanmadığı açıktı.

Burada kısaca sofistin, "gramercinin" ya da alt kademe öğretmeninin kendisiyle ilgili görevlerin anlatıldığını görüyoruz. Sofistin görevi beyne şiirsel düşünceyi, dile konuşmayı ve ele yazmayı öğretmekti; "gramer" öğretmeninin göreviyse antik yazarları yorumlamaktı.

Bir keresinde Libanius beklenmedik bir olayla karşılaştı ve etkisini hayatının sonuna kadar hissetti. Bunu şöyle anlatır:[527]

Bir gün Aristophanes'in Arkhanialılarıyla ilgileniyordum. Öğretmenimle yan yana oturuyorduk. Aniden bulutlar güneşi gizledi, sanki gün geceye dönmüş gibiydi. Şiddetli bir gök gürültüsü duyuldu ve aynı anda şimşek çaktı. Şimşek gözlerimi kör etti ve gürültü de kafamı

---

525 i. 8, 6; Förster, Libanius'u anlattığı kitabında ifade ettiği gibi Zenobius uzun süre daha yaşadığı için bahsedilen öğretmen Zenobius olamaz (Bkz. s.84, 289).

526 i. 8, 10.

527 i. 9, 13.

sersemleştirdi. Kalıcı bir hasar aldığımı düşünmüyordum ancak kafamın içindeki karışıklığın yakında geçeceğini hissettim. Bununla birlikte eve döndükten sonra kahvaltı yaparken bir kez daha gök gürültüsü duydum. Sürgünün, evin üstünden uçarak geçtiğini gördüm. Korkudan ter boşalmaya başladı ve masadan sıçrayarak yatağa kaçtım. Hiçbir şey söylememem gerektiğini eğer doktorlara söylersem biraz ilaç almak zorunda kalacağımdan ya da eğitimimi sekteye uğratacak bazı tedavi görmem gerektiğinden korktuğum için bunu sır olarak tutmayı düşündüm. Bu şekilde sıkıntı üzerime yapıştı; söylenildiğine göre başlangıçta ilgilenseydim kolayca tedavi edilebilirmiş.

Libanius yirmi yaşına kadar beş yıl daha bu şekilde devam etti. Daha sonra sofist yaşamına ilişkin ilk dürtüyü hissetti. Şöyle anlatır:[528]

Sofist yaşamıyla ilgili ilk dürtümü aldığımda zihnimi en iyi yazarların yazılarıyla doldurdum. Arkadaşlarımdan biri geri kalmış bir öğrenci ancak sıkı çalışmayı seven Iaison adlı bir Cappadocialıydı. Günlerce büyüklerinden, Atina ve orada yapılanlar hakkında duyduğu hikâyeleri bana tekrar tekrar anlattığı söylenebilir. Callinicus, Tlepolemus ve sayısı az olmayan diğer ihtişamlı sofistlerin yarışmaları, zaferleri ve yenilgileri hakkında tuhaf hikâyeler dinledim ondan. Tüm bunlar bende, bu yere gitme isteği uyandırarak ilham verdi ancak kısa süre sonra oraya yelken açma isteğimi açıklayabilir miyim diye kendi kendime düşündüm.

Uzaktaki evinde Atina'daki hayatın parıltılı resimleriyle zihninde bir gün oraya gitme ve öğrenmenin baharını yerinde tatma kararlılığı oluşturan düşüncelerle dolu genç adam görüyoruz. Atina, "Altın Atina", daima insanların zihnini büyülerdi ve nerede çalıştığına bakılmaksızın sonunda birinin düşünceleri sevgiyle edebiyatın gerçek vatanı Atina'ya dönerdi. Hristiyan hatip Basil, Caesarea ve Constantinopolis'te çalıştıktan sonra Gregory,[529] "Tanrı, kendi soyu ve dindirilemez bilgi susuzluğu onu gerçek vatanına, eğitim merkezi Atina'ya gönderdi," demektedir. Birçok yazarın pasajından, Antik Çağ'daki gibi şehrin tarihinin ve kurumlarının o dönemki insanların hayal gücü üzerinde güçlü bir etkisi olduğu anlaşılır.[530]

---

528 i. 10, 14.

529 Or., xliii, 14.

530 "Nymphidianus" der Eunapius, "Atina'da alması gerektiği eğitime ve öğrenime katılmamasına rağmen yine de sofist adına layıktı." (Bkz. Eunap., s.101). Themistius tüm konuşmasını genç erkeklerin üniversite seçim

Aylar sonra Libanius artık kendisini tutamayıp aklındaki konuyu açtı:[531] "Sanırım Odysseus gibi Atina'nın dumanına bir anlık bakış atma uğruna tanrıların evliliğini bile reddetmeliydim." Tahmin edilebileceği gibi annesi, Libanius'un evden gitme düşüncesini kaldıramadı:

> Annem gözyaşları döktü ve hatta bahsedilen konuyu duymaya bile katlanamadı. İki amcamın en büyüğü annemi desteklemek zorunda olduğunu düşünerek benden imkânsız için çabalamaktan vazgeçmemi istedi; ne kadar çok gitmeyi istesem de izin vermeyeceğini söyledi. Ancak daha sonra küçük amcamın başlattığı Olimpiyat Oyunları zamanı geldi ve oyunlardan sonra talih şehre ya da tüm topraklara Panolbius'un ölüm ıstırabını gönderdi. (Panolbius büyük amcamın adıydı.) Annemin gözyaşları artık Phasganius'la aynı amaca hizmet etmiyordu çünkü o boş bir kedere kapılacak bir adam değildi. Bu yüzden Phasangius, uzun sürmeyeceğini söylediği ve mükâfatını alacağı sözünü verdiği acıya annemi katlanmaya ikna etti ve daha sonra ayrılmam için bana bir kapı açtı.[532]

Libanius bu dönemde yirmi iki yaşındaydı.[533] Şüphesiz Atina'da onun yaşında hatta ondan daha büyük öğrenciler olsa bile bu yaş üniversite öğrencilerinin ortalama yaşının üzerindeydi. On beş yaşından yirmi yaşına kadar normal karşılanabilirdi. Bununla birlikte İmparator Iulianus Atina'da öğrenciyken yirmi dört, Basil yirmi beş ve Gregory Nazianzene de şehirden ayrılırken neredeyse otuz yaşındaydı. Muhtemelen günümüzün büyük üniversite merkezlerindeki gibi milattan sonra dördüncü yüzyılda Atina'ya akın eden öğrenci kalabalıklarında net bir

---

konusunda öğretmenlerin kabiliyetlerinden ziyade şehrin antikitesine ve kurumlarına bakma sorununun değerlendirmesine ayırmıştır (Bkz. 331 d-341a). Atıf elbette ki Atina'ya yapılmaktadır (Krş. 336d). "Atina, şehirler arasındaki en eski, en bilge ve en kutsal şekilde tercih edileni, insanların ve tanrıların ortak aşkı" der Libanius (Bkz. i. 410, 10). Ecdicius, oğullarını Atina'ya gönderdiğinde onları Libanius'a gönderdiğini söyleyerek sofisti övdü (Bkz. ib., ep., 1529; ss. 337 vd).

531 i. 11, 23.

532 i. 11, 24.

533 Atina'ya gitme fikrini ilk kez düşündüğü zamanla nihayetinde bahsedilen Olimpiyat Oyunları'na katılmak için Atina'ya gittiği zaman arasında en az iki yıl vardı ki bu 336 yılında meydana geldi (Krş., iii. 110) . Yirmi beşinci yaşında Atina'daydı. Dört yıllık üniversite eğitiminin yirmi iki yaşından yirmi yedi yaşına kadar yani 336 yılı veya 337 yılından 340 ya da 341 yılına kadar sürmesi muhtemeldir (Bkz. Sievers, Leben des Lib., s. 43).

şekilde her yaştan insan görülüyordu. Roma'da 370 yılına tarihlenen bir fermanla öğrencilerin yirmi yaşından sonra eğitimleri için şehirde kalması yasaklanmıştı. Beyrut'ta ise yirmi beş yaş hukuk öğrencileri için sınır olarak belirlenmişti. Diğer yerlerde de muhtemelen tüm yaş grupları görülmektedir. Görünüşe göre Libanius on beş yaşına girene kadar Antiocheia'da bir sofistin yanında eğitim aldı. Çalışmaya başladığında, yirmi yaşının üzerinde bir öğrencisi olduğundan bahsetmektedir.[534]

İlk olarak Libanius Atina'ya gemiyle gitmek istiyordu ancak Antiocheia'dan ayrıldığında kara yolunu kullanarak Constantinopolis'e gitti. Belki de mevsim şartlarından dolayı Libanius bu yolu kullanmaya karar vermişti. Sevinç ve pişmanlığı aynı anda hissederek Antiocheia'dan ayrıldı. "Yola çıktım ve bizim için değerli olanları geride bırakmanın ne kadar acı bir şey olduğunu o zaman anladım. Gözyaşları ve ağıtlar içinde yoluma devam ettim ve hasretle şehrin surlarına bir bakış atmak için sık sık geriye baktım. Tyana'ya kadar gözyaşı, oradan sonra ateş an-

534 Bkz. Sievers, Leben des Lib., s. 20. Sofist Adrianus Atina'ya okumaya gittiğinde on sekiz yaşındaydı (Bkz. Philos., 585). Eunapius ise on altı yaşındaydı (Eunap., s. 74). Roma için bkz. Dig., xxvii. 2, 3, 5; Cod. Th., xiv. 9, 1; Beyrut için bkz. Cod. Jus., x. 50, 1; 2. Öğrenim sürelerine bir kısıtlama getirilmesinin nedeni öğrencilerin kamu görevlerinden kaçmasını engellemekti. Libanius için krş., ib., i. 526, 9. Libanius'un öğrencisi için bkz. ib., ep., 605. Loukianos, felsefe derslerinde iyi bir şekilde ilerleme gösteren on sekiz yaşındaki bir çocuktan bahseder (Bkz. Philosp., 14). On beş yaş ve altı için bkz. Orelli, Inscr., No. 2432; Kaibel, Ep. Gr., 229; krş. Philos., 594; ib., 598; krş. ib., 568. Libanius'un on beş yaşında bir (Bkz. Lib., ii. 267, 9), Hippodromus'un ise yirmi iki yaşında bir öğrencisi vardı (Bkz. Philos., 617). Libanius, evlenmek için evine giden öğrencisini eğitimine geri dönmesi ve eşini de yanında getirmesini söylemiştir (Bkz. Lib., ep., 374, 376, 382, 383). Bir diğer öğrencisi evliydi, bir başkası Antiocheia meclisinin bir üyesiydi (Bkz. ib., ep., 1535, 1536, 1537; krş. Luc, Symp., 32; ib., ep., ii. 222, 16). Hatta avukatlar bile onun dersine katılırdı (Bkz. ib., ep., 203). Libanius, Constantinopolis'te öğretmenlik yaptığı sırada Didymus'un derslerine katılırdı (Bkz. ib., ep., 321). Eunapius ise retorik dersleri verdiği sırada Chrysanthius'un altında eğitim alırdı (Bkz. Eunap., s. 114). Libanius'un Atina'daki öğrenci arkadaşlarından birisi Libanius'la aynı yaştaydı (Bkz. Lib., i. 21, 12). Constantinopolis'teki senato üyesi Themistius'un çatısı altında eğitim alırdı (Bkz. ib., ep., 84, 1410a). Genel olarak Themistius'un öğrencileri muhtemelen sofistlerin öğrencilerine göre daha yaşlıydı (Bkz. Themis., 288c). İkinci yüzyılda Soranus, on dört yaşından yirmi bir yaşına kadar matematik ve felsefe eğitimi aldığını söylemektedir (Bkz. Ars obs., 92; dahası için bkz. Rohde, Rhein. Mus., 40, ss. 73, 74).

cak daha çok gözyaşı vardı. Hastalığım yolculuk sırasında kötüleşiyordu. Sonunda Boğaz'ı geçerken neredeyse ölü gibiydim, katırlarım da aynı durumdaydı."[535] O günlerde Antiocheia'dan Constantinopolis'e mümkün olduğu kadar hızlı gidilse de yaklaşık bir hafta sürerdi.[536] Libanius'un durumundaysa çok daha uzun sürmüş olmalıdır.

Libanius, Constantinopolis'ten Atina'ya imparatorluk vazifesiyle gönderileceğine inanıyordu ancak nüfuzu sayesinde bu ayrıcalığı güvence altına almayı umduğu görünüşte aile dostu bir kişi gözden düşmüştü. Bu yüzden Libanius gideceği yere ulaşmanın bir yolunu bulmak için deniz yolunu seçmek zorunda kaldı. Yılın bu döneminde sadece birkaç kaptan yola çıkıyordu ancak Libanius sonunda yola çıkmak isteyen birini buldu. Libanius der ki:[537]

> Bu şekilde yola çıktım ve derin güçlerle desteklenerek yüksek bir ruhla yoluma devam ettim. Yol boyunca ilerlerken güverteden Perinthus'a, Rhaeteum'a, Sigeum'a ve çok dertli Kral Priamus'un şehrine baktım. Daha sonra Ege'nin karşısında Nestor kadar güzel bir esinti altında sürüklendik. Böylece anlaşılacağı gibi arkadaşımın beni vazifeyle gönderme konusundaki yetersizliği benim için bir kazanç oldu.

Böylece Libanius cazibeli topraklara yaklaşıyordu.

535 i. 12, 13.

536 Caesarius, Antiocheia'daki isyandan sonra Antiocheia'dan Constantinopolis'e gitmek için yola koyulduğunda kendisine yemek ve uyku imkânı tanımadığı hâlde varış noktasına ulaşması on altıncı günün öğlenine kadar sürmüştür (Bkz. Lib., i. 684, 14 vd). Yol, Tarsus, Ancyra, Nicaea ve Nicomedia'dan geçiyordu ve mesafe yedi yüz doksan iki İngiliz miliydi. Libanius katırların çektiği bir vagonla seyahat etti (Bkz. Palestine Pilgrims' Texts, 5, Itinerary from Bordeaux to Jerusalem).

537 i. 13, 7.

ÖĞRENCİLİK GÜNLERİ

Libanius, Atina Limanı'na geldiğinde diğer sofistler arasında yoğun bir rekabet yaşanıyordu ve onları harekete geçiren ruh öğrencilerin davranışlarına da yansıyordu. Her sofistin, onlara bağlılık yemini edip derslerine düzenli bir şekilde katılan öğrencilerin oluşturduğu bir öğrenci birliği ya da bir topluluğu bulunuyordu. Bu toplulukların (Yun. χορός)[538] hepsine birer öğrenci (Yun. κορυφαῖος, προστάτης, χορηγός, Ἀκρωμίτης)[539] liderlik ediyordu. Topluluk üyelerinin, öğretmenlerini desteklemesi beklenirdi. Genç bir adam Yunanistan'da üniversite eğitimine başlamak için ilk kez Atina'ya gittiğinde, eğer şehre rahat bir şekilde girerse muhtemelen hemşehrisi bir sofistin ya da ünlü bir sofistin yanına gider ve hemen onun öğrencisi olarak kendisini kaydettirirdi.[540] Bu yüzden Eunapius, Libanius'un "Atina'ya

538 Lib., i. 16, 1. Greg. Naz., Poem, de se ipso, ii. 1, 215; Lib., ep., 139; Eunap., s. 75; Lib., i. 258, 16; Choric, s. 4; Lib., i. 119, 15; sofist sürüsünün çobanıydı, lideriydi, yöneticisiydi (Bkz. ib., i. 19, 14; ib., i. 16, 5; ib., i. 15, 1; ib., ii. 429, 3; ep., 454). Öğrenciler, "öğrenici" , "havari", "seyirci", "ortak", "dost", "yandaş", "müdavim", "acemi", "hayran", "arkadaş", "yoldaş", "sınıf adamı", "birlik adamı", "genç adam" ve "çocuk" olarak adlandırılırdı. Yeni gelenlereyse νεήλυδες denirdi (Bkz. ib., iii. 255, 17; Philos., 523; ib., 494; ib., 522; ib., 536; Lib., ep., 187; i. 178, 13; Syn., Dion, 13; Themis., 291 a; Jul., ep., 42; Lib., ep., 160; ib., ep., 285; Procop., ep., 108; Lib., ep., 343; ib., ep., 521; ib., i. 11, 18).

539 Lib., ep., 755, 804, 1058; i. 16, 15; Phot., Bibl, cod. 80, p. 60; Themis., 294 a. Ἀκρωμίτης kelimesinin anlamı için bkz Sievers, Leben des.Lib., s. 32, n. 153. τὸ κεφάλαιον χορευτῶν için bkz. Lib., ep., 1518; χορός için bkz. Themis., 293 c-294a.

540 Diğer nedenler de bu dönemde öğrencileri etkiledi. Bir öğrenci amcasının Libanius'un arkadaşı olduğunu bildiği için Libanius'un derslerine katılırdı (Bkz. Lib., ep., 22). Bazen küçük öğrenciler babaları, anneleri, akrabaları tarafından ya da mektupla tavsiye edilmiş bir şekilde sofiste getirilirdi (Bkz. ib. ii. 342, 10; iii. 200, 15; ep., 940; ib., ep., 288; ib., ep., 87, 640; ib., ep., 940). Bir keresinde de sofist öğrenciyi derslerine kabul etmeden önce onu sınav yapmıştır (Bkz. ib., ep., 358, 460, 1048; krş. 187, 1203). Bununla birlikte sofistler arasındaki rekabete bakıldığında muhtemelen sınavlardan

geldiğinde öğrenci kalabalığı ve öğretmenlerin muazzam itibarı arasında kaybolacağı" gerekçesiyle Syrialı ünlü sofist Epiphanius'un ya da çok daha ünlü Proaeresius'un okuluna katılmak yerine Arabialı Diophantus'un okuluna katıldığından bahseder. Bir kez daha hatırlamak gerekirse Syrialı Epiphanius, Arabialı Diophantus ve Armenialı Proaeresius, Atina'daki resmî sofistlik kürsüsü için yarıştıkları dönemde Doğu'daki Roma dünyası bu üç seçkin sofist arasında bölünmüştü: Mısır ve Libya'ya yakın bölgelerle neredeyse tüm Küçük Asya, öğrencilerini Proaeresius'a gönderirken Epiphanius doğuda, Diophantus ise Arabia'da taraftar bulmuştu. Ancak genellikle ya da çoğu durumda genç adamların herhangi bir müdahale olmadan yolculuğunun sonuna ulaşmasına izin verilmezdi. Öğretmenlerine zorla hizmet eden çeşitli öğrenci toplulukları kıdemlerini arttırmak için Atina sokaklarında geçit töreni yapıp tüm yolları kapatırdı. Dördüncü yüzyılda Gregory Nazianzene'nin *Basil'in Hayatı* adlı eserinde ve beşinci yüzyılın başlarında Photius'un, tarihçi Olympiodorus'un

---

sık sık feragat edilirdi. Schlosser, öğrencilerin evden ayrılmadan önce bir sofisti kazandığını ve hatta birliğin lideri olmak için çok erken çalışmalara başladığını söylemektedir (Bkz. Univ., Stud. u. Prof, d. Griech., s. 232). Bu yorum için belge bulunmamaktadır ve gerçek kesinlikle böyle değildi. İstisnai durumlar haricinde öğrencilerin evden ayrılmadan önce bir sofiste yemin etmesi bile şüphelidir. Libanius, Atina'ya gelmeden önce gönüllü bir şekilde öğretmenini seçmişti. Eunapius ve arkadaşları, Atina'ya getiren kaptan Proaeresius'un arkadaşı olduğu için Proaeresius tarafından seçilmişti. Atina'daki retorik kürsüsü başkanlığı için büyük yarışmanın yapıldığı dönemde farklı uluslar öğretmenlerin milletlerine göre Epiphanius'a, Diophantus'a ve Proaeresius'a öğrenci göndermişti. Ancak eyaletlerde herhangi bir propaganda ya da bir çalışma yapıldığı görülmemektedir. Günümüzde Almanya'daki üniversitelerde öğrenciler arasında geçerli olan gelenekler hakkında biraz bilgi sahibi olan okuyucu Yunan χορόί terimini okuduğunda Alman birliklerini hatırlar. Başlangıçta Yunan χορόί de tıpkı Alman birlikleri gibi milliyetçiliğe dayanırdı. Uluslar hakkında kullanılan terimler için bkz. Philos., 571; ib., 587; Greg. Naz., or., xliii. 17; Eunap., s. 73. Uzun bir süre herhangi bir sofistin çoğu öğrencisi, sofistle aynı ulustan olabilirdi anca şüphesiz ki diğer öğrenciler ilk andan itibaren hoş karşılanırdı. Dördüncü yüzyılın ikinci yarısında uluslar, muhtemelen sıradan zamanlara göre daha yumuşak bir birlik hâline gelmişti. Iulianus'un Spartalı birliğinin kaptanı bir Atinalıydı (Bkz. Eunap., s.70. Atina'daki Himerius'un tıpkı Antiocheia'daki Libanius gibi farklı ülkelerden gelen öğrencileri vardı. Antiocheia'da bir zamanlar öğretmenlerin kendilerine getirilen öğrencileri reddetme özgürlüğünün olmadığı durumlar gözükmektedir (Bkz. Lib., i. 213, 9) ancak bu yorumu muhtemelen çok fazla zorlamamalıyız. χορόί ile eskiden Avrupa üniversitelerinde bulunan milletlere atıf yapılabilir.

çalışmasının özetini aktardığı kısmında zorunlu hizmetin ve Antik Çağ'da birinci sınıf öğrencisine uygulanan kabul töreninin ilginç betimlemesi yer alır. Farklı dönemlerde de olsa iki anlatı birbirini tamamlamaktadır. Gregory kabul töreni hakkında şu bilgileri verir:[541]

> Atina'daki gençlerin arasında en aptalları deli sofistlerdir. Onlar aşağılık ve önemsiz kişilerdir. Hatta iyi aileden gelip önemli mevkide bulunsalar da genç ve karmaşık bir kalabalık oldukları için hareketleri kolaylıkla kontrol edilemez. Onlar sadece at yarışlarında atları seven kişiler tarafından yapılan ya da halk gösterilerinde yapıldığını gördüğümüz şeyleri yaparlar. Bu hareketler zıplamak, bağırmak, havaya toz atmak, arabacıların koltuklarını oynatmak, atı kırbaçlarmış gibi havayı parmaklarıyla kamçılamak ve atlarını bir arabadan diğerine değiştireceğine inanmaktır. Ancak onlar yapıyormuş gibi yaptıkları şeylerin hiçbirini gerçekte yapamazlar. Onlar büyük bir kolaylıkla, sürücüleri, atları, koltukları ve idarecileri değiştirirler. Peki, bu şekilde davranışta bulunanlar kimlerdir? Genellikle onlar bir gün boyunca kendilerine bakmak için muhtemelen yeteri kadar imkânı olmayan fakir ve yoksul kişilerdir. Gençlerin kendi sayılarını arttırma ve profesörlerine daha fazla başarı kazanma çabalarında sergiledikleri davranışlar, hocalarının ve rakip sofistlerin yaptıklarıyla kesinlikle benzerlik taşır. Doğrusu tüm bu süreç oldukça saçma ve şaşırtıcıdır. Şehirler, yollar, limanlar, dağ zirveleri, ovalar ve sınır hatları, aslında Yunan'ın ve Attika'nın her köşesinde toprak endişelidir. Şehir sakinleri bile toprak tarafından ele geçirilmiş, ilgilerine göre topraklar bölünmüştür.
>
> Artık, genç bir adam geldiğinde ve esir olduğunda (Attika geleneğinde ciddiyetsiz bir eğlence biçimi gibidir ve rızası olsun olmasın bu her zaman yaşanır) ilk olarak ya kendisini esir alan kişilerden birinin evine ya arkadaşlarının, akrabalarının, hemşehrilerinden birinin evine ya sofistik uygulamalarının ustalarından birinin evine ya da öğretmenleri için akıllıca kazanç sağlayan ve bu sebepten dolayı öğretmenleri tarafından onurlandırılan kişilerden birinin (Bu tarz kişiler için coşkulu destekçilere sahip olmak para kazanmak kadar iyi bir şeydir) evine gider. Daha sonra eğlenceye katılmak isteyen herkes tarafından şaka konusu yapılır. Bence son bahsedilen şeyin amacı yeni öğrencinin kibrini kırmak ve onu topluluğun otoritesi altına almaktır. Şakalaşma ya kaba ve aşağılayıcı biçimde ya da amacının kaba ve kibar olmasına göre ölçülü yapılır. Tecrübesizler için bu süreç çok korkunç ve acımasız görünür ancak bir kişi önceden olacakları biliyorsa süreç çok keyifli ve insancıl bir hâl alırdı. Çünkü tehditkârların yaptığı bu gösteriler performanslardan çok daha önemlidir. Şakalaşmadan sonra kurban

541 Or., xliii. 15.

törenle pazar yerinden geçirilerek halk hamamına götürülür. Tören ise şu şekilde yapılır: Eşlik edecek kişiler her çiftten sonra birer boşluk olacak şekilde ikişerli sıra hâlinde dizilir ve genci hamama götürür. Yaklaştıklarında zıplamaya ve sanki esir alınmış gibi bağırmaya başlarlar. Öndekiler hamama girilemeyeceği için arkadakilere durmalarını söyler; aynı anda onlar kapıyı yumruklayarak genç adamı sesleriyle korkuturlar. Nihayetinde onun içeri girmesine izin verirler. Hamam çilesi bittiğinde genç adamı kendileriyle eşit bir yere oturtup kendilerindenmiş gibi kabul ederek genç adama özgürlüğünü verirler. Aslında çilenin hızlıca bitip konunun hemen dağılması kabul töreninin en güzel özelliğidir.

Olympiodorus'un özetinde öğrencinin kıyafetleri üzerine yeni bir konuya rastlıyoruz. Socrates döneminden beri tevazunun ve çalışkanlığın bir göstergesi olarak filozofların giydiği iri ancak yıpranmış cübbelere aşinayız. Bu cübbeler koyu renkliydi ancak söylenildiğine göre sofistler kırmızı ya da mor renkte bir cübbe giyiyordu.[542] Hippodromus'un, okul saatlerinde[543] Sofist Megistias'ın odasına girdiğinde onun konuşmacının cübbesini giydiğini ve Hippodromus'un da konuşma yapmadan önce cübbe giymenin gerekli olduğunu düşündüğünü biliyoruz. Başka bir yerde cübbe, çalışma ve öğretimle[544] uğraşanlar için ayırt edici bir kıyafet olarak bahsedilmektedir. Ancak bu pasajda beşinci yüzyılın başlarında Atina'da öğrencilerin cübbe kullanımı hakkında bazı düzenlemelere bağlı olduğunu göreceğiz.

Photius şöyle demektedir:[545]

542 Schol. in Greg. Naz., Migne, s. 906; Themis. 246 d; Cod. Th., xiii. 3, 7. Bkz. Diels, Doxographi Graeci, s 254; Agathias, ii. 29, s. 68 c; Rohde, Gr. Rom., s. 331. Synesius'un pasajında filozoflar "beyaz giyen adamlar" altında yer alır ki "siyah giyen adamlar" keşişler ve din adamlarıdır (Bkz. ep., 153; Krş. Themis., or., xxi, xxiii, xxvi). Themistius'un pasajından belagat gösterileri yaptıkları için sofistleri ve filozofları eleştirdiği görülür. Şüphesiz filozofların beyazlara büründüklerini öğrenmek şaşırtıcıdır ancak muhtemelen bu dönemden itibaren sofist kıyafetlerini taklit etmeye başlamışlardır. Sofistler, beyaz çiçekli elbise giydikleri için de alay konusu olurlar (Bkz. Luc, Rhet. proaec, 15; Epictet., iii. 23, 35). Filozoflara da bazen sitem etmek için σοφισταί şeklinde hitap edilirdi (Bkz. Luc, Jup. trag., 14, 19, 30; Schmid, Gr. Renais., s. 37).

543 Sofistin söylev yaptığı günler için bkz. Synesius, Dion, 11.

544 Greg. Naz., or., xxxvi. 12; Lib., i. 411, 9; ii. 432, 5; iii. 438, 23; ep., 389, 471, 713, 937. Öğrencilere λαμβάνειν τὸν τρίβωνα denirdi (Bkz. Greg. Naz., or., xliii. 17); hem öğrenciler hem de profesörler cübbe giyerdi.

545 Bibl., cod. 80, s. 60.

Olympiodorus Atina'ya gittiğini, çabaları ve Leontius'un dikkati sayesinde onurlu bir şekilde reddetse de Atina'daki sofistlik kürsüsüne terfi ettiğini anlatır. O, ayrıca Atina'da sofistlerin oylarıyla müsaade edilmedikçe ve eğitim düzenlemelerine uygun bir şekilde yapılan törenlerde onaylanmadığı sürece hiç kimsenin, özellikle de bir yabancının cübbe giymesine izin verilmediğini söyleyerek öğrenci cübbelerinden bahseder. Bu törenler şu şekilde yapılır: Öncelikle büyük ya da küçük olsun yeni gelenler halk hamamına götürülürdü. Bu öğrenciler arasında cübbe giymek için uygun yaşa gelenler de vardı. Bunlar, sorumlu öğrenciler tarafından ortaya alınırdı. Daha sonra bazıları grubun önüne doğru koşar ve ilerleyişi durdurmaya çalışırdı ki bu sırada diğerleri de arkada kalmak istemeyip önündekini ileri doğru iterdi. İlerlemeyi durdurmaya çalışan herkes "Durun! Durun! Burada hamam yok!" diye bağırırdı. Nihayetinde öğrencileri ittiren kişilerin haklı olduğu görülür ve daha önce konuşulan sözler üzerine fazlaca tartıştıktan sonra yeni gelen sıcak odaya sokulur ve banyo yaptırılırdı. Daha sonra öğrenci kıyafetlerini giyince cübbe giyme ayrıcalığını kazanırdı ve hemen cübbesini giydikten sonra onurlu ve seçkin bir tören eşliğinde hamamdan ayrılırdı. Bu işler için topluluk liderleri Acromites[546] ciddi para harcardı.

Peki, Libanius bu hayatın içine girdiğinde ne yaptı? Yaşadığı durumu şöyle açıklar:[547]

Böylece, Geraestus'tan geçerek geceyi geçirdiğim Atina limanlarının birinde demir attık. Ertesi sabah şehre gittim ama fazla sevmedim. Öte yandan bir sonraki akşam şehre gittiğimde tıpkı geçen akşamki gibi yine fazla sevemedim. Bir şarap kavanozu büyüklüğünde bir hücreye

---

546 Bu anlatımdan öğrencilerin Atina'ya gelmesinden ve eski öğrencilerin elinde tutsak olmasından hemen sonra hepsine cübbe giymesine izin verilmediği görülür. Olympiodorus'a göre genç yaşlı her yeni gelene bir kabul töreni yapılırken yalnızca uygun yaşta ve sofistlerin onayını alan öğrencilere bu ayrıcalık tanınırdı. Bu yüzden Libanius, cübbeden yetkin bir öğrencinin gelecekteki ödülü olarak bahseder (Bkz. Lib., ep., 763, 937). Başarısız adayların daha sonra cübbeliler arasına alınıp alınmadığı, eğer alındıysa ikinci bir kabul töreni yapılıp yapılmadığı ve daha şanslı öğrenci arkadaşlarıyla ilişkisinin nasıl olduğuna dair bilgiler belirsizdir. Yukarıda bahsedilen niteliklerin ikincisinin sofistlerin bir kısmının ortak hareket ettiğini ima eden yorumu doğruysa bu gerçek dikkate değerdir ve Libanius döneminde Antiocheia'daki profesörler arasında ortak bir hareket yapıldığına dair bilgilerimizi destekler. Olympiodorus'un atıfta bulunulan sözlerinin sonunda bu defa farklı öğrenci birliklerinin bir kısmı hakkında ortak hareket edildiğine dair başka bir öneri görülebilir. Bernhardy, Photius'ta bir tür doktora eğitimine dair atıf görmüştür (Bkz. Gr. Lit., s. 710; Phot., Bibl., cod. 242, s. 352 a, 16). Bazen kabul töreni tıpkı Armenialı birliklerin Basil'i aşağı çekmesi gibi entelektüel bir zorlamaya benzemektedir (Bkz. Greg. Naz., or., xliii. 17).

547 i. 13, 13.

kapatıldığım için görmeye ve dinlemeye geldiğim kişiyi göremeyecektim. Onlar, yeni gelenlere bu tarz oyunlar oynardı. Birbirimizden mahrum kalarak sofistim bir odadan, ben diğer odadan birbirimize bağırdık. Ancak gardiyanlarım çığlıklarımıza kulak asmadı. Syrialı olsam da Aristodemus gibi ben de yemin edene kadar gözetim altındaydım. Tutulduğum birliğe bağlılık yemini ettikten sonra odamın kapısı açıldı. O andan itibaren bir tanesine kayıtlı öğrenci olarak düzenli bir şekilde, diğer ikisine de yürürlükteki derse katılım yönetmeliğine göre üç sofistin tüm derslerine katıldım.[548]

Bu açıklamalardan, Libanius'un Gregory ve Olympiodorus'un anlattığı geleneksel kabul töreninden kurtulduğu anlaşılmaktadır ancak durum böyle değildi. Mektupların birinde[549] kendi tecrübelerine dayanarak Atina'ya geldikten sonra hamama gidişini aktarır ki bu ne Gregory'de ne de Olympiodorus'ta bahsedilen yeni bir anlatıdır. Ayrıca Libanius, "para saçmadan" ve hamamdan çıktıktan sonra orada gerçekleşen konuşmadan bahseder. "Para saçma" muhtemelen kabul töreninin sonunda yapılırdı ve bu para, törenin masraflarından karşılanırdı. Olympiodorus'a göre de Acromites onuruna toplanan para burada kullanılmış olabilirdi.[550]

Arada sırada da olsa bazen yeni öğrencinin lehine özel bir kabulün işareti olarak tören daha yumuşak geçerdi. Bu yüzden

548 i. 14, 4. Burada atıfta bulunulan düzenlemeler herhangi bir sofist gösteri yaptığında şehirdeki diğer sofistin öğrencileri işlerini bırakıp gösteri dersine katılırdı gibi düzenlemeler içeren Antiocheia'daki düzenlemelere benzemektedir. Krş. Philos., 578; burada bir sofistin öğrencisi diğerinin ἀκροάσεισ'ne katılma fırsatı yakalar (ayr. bkz. ib. i. 617). Antiocheia'da bazen öğrenciler aynı anda iki sofiste bağlı görünürdü (Bkz. Lib., ep., 474, 498; iii. 262, 2 vd). Elbette ki bir öğrencinin eğitiminin farklı dönemlerinde iki ya da daha fazla sofistin derslerine katılması sıra dışı bir durum değildi. ἐν τάξει μαθητοῦ terimiyle krş. Lib., i. 527, 3 ve yemin için bkz. ib., ep., 407. Diophantus, Libanius'un etkilendiği sofistti (Bkz. Eunap., s. 96; Suidas, s.v λιβάνιοσ). Dinlemeye gittiği sofistin Epiphanius olduğu düşünülüyor, üçüncü sofist de Proaeresius olarak anılmaktadır. Bununla birlikte son iki sofiste yapılan atıflar kesindir ve yukarıda belirtilen kısımda τοῖν δυοῖν δὲ τοῦ μὲν yapmak zor olmasaydı burada sadece iki sofiste atıf yapıldığına inanırdık çünkü özellikle de ikisi Libanius'un anlatımlarında bahsedilmekteydi (Bkz. Lib., i. 15-19). Libanius'un Atina'dayken filozof Priscus'un ve Maximus'un derslerini dinlediği de görülmektedir (Bkz. Lib., ep., 866; ib., ep., 685. Gellius ise bir keresinde birkaç öğretmenin dersine katıldığından bahseder (Bkz. xviii. 2, 2).

549 1071.

550 Bkz. Sievers, Leben des Lib., s. 32.

büyük Hristiyan hatip Caesarealı Basil, yirmi beş ya da o yaşlarda Atina'ya geldiğinde arkadaşı Gregory'nin çabaları sayesinde zaten oldukça tanınıyordu ve itibarından[551] dolayı ona karşı kabul töreni yapılmadı. Eunapius geldiğinde hastaydı, bağlı olduğu sofist Proaeresius'un özel ricasıyla tören yapılmadı. Eunapius'un anlatısı hem kendisi tarafından yazıldığı hem de söylenenleri desteklediği için okunmaya değerdir:

O (yani yazar Eunapius) ilk nöbette, seyahat sırasında yakalandığı ateşten acı çekerek Piraeus'a geldi. Akrabalarından birkaçı ona eşlik etti. Kaptan herhangi bir işlem yapmadan önce Atina'ya gitmek üzere yola çıktı çünkü gemi Atina'dan bekleniyordu. Okullarının çıkarlarını fanatikçe desteklemeye meyilli kalabalık bir öğrenci grubu daima iniş yerinin yakınında beklerdi. Diğerleri yürürken yürüyemeyen yazar kendisine yardım etmek için birbirine cesaret veren arkadaşlarının kollarında şehre taşındı. Güneşin güneye döndüğü ve gecelerin daha uzun olduğu dönemde artık gece yarısıydı; aslında güneş Libra'ya girmişti ve güz ekinoksu yaklaşıyordu. Kaptanın, Proaeresius'la eski bir dostluk ve konukseverlik bağı olduğu için kapısını çalarak hepimizi evine götürdü. Evde o kadar kalabalıktık ki daha sonra bir ya da iki genç tartışma yaptığında o gece gelmemize rağmen tam bir sofist okulu kurduk. Bazılarının ne gücü ne de serveti varken bazılarının fiziksel gücü bazılarının büyük serveti vardı. Yazar, dilinin ucundaki antik yazarların kusursuz bilgisinden başka bir şeye sahip olmadığı için üzülmüştü. Bir keresinde evin tamamına neşe hâkim oldu; erkekler ve kadınlar koşuşturuyordu, bazıları gülüyor bazıları da bizimle şakalaşıyordu. Saate aldırmadan Proaeresius bazı akrabaları çağırdı ve yeni gelenlerin sorumluluklarını almalarını söyledi. Yeni gelenlerin sorumluluğunu alanlar bir gösteri yaparak onları komşu caddelere ve hamam yakınına götürdüler. Bu sırada çocuklar da onlarla dalga geçip gülüştüler. Böylece hamamdan çıkanlar sıkıntılarından kurtulmuştu ancak yazar, hastalığı daha da ilerlediği için neredeyse ölecekti. Ne Proaeresius ne de Atinalılar onu farketti ve o istediği şeyleri rüyadaymış gibi gördü. [Hayatından umudunu kestikten sonra Eunapius en nihayetinde çok ünlü olmasa da Aeschines adında bir doktor tarafından alındı ve beklenilmeyecek kadar hızlı bir şekilde sağlığına kavuştu.] Yazarı hiç görmese de hastalığını duyduğunda onun için kederlenen kutsal Proaeresius, beklenmedik ve memnun edici iyileşmesini duyunca, kahramanlıkları alkışlanan en güçlü ve en yürekli öğrencilerini yanına çağırdı ve onlara şunları söyledi: "Onu hiç görmesem de şimdi hayatı kurtulan genç için üzülmüştüm; yine de o ölüm döşeğindeyken

551 Greg. Naz., or., xliii. 16. Libanius'un bir keresinde Atina'ya gitmek üzere olan bir öğrencinin tehditlerinden korunmak için Yunanistan Proconsulune yazdığı mektup için bkz. ep., 1347.

onun için üzüldüm. Bu yüzden bana bir iyilik yapmak isterseniz, bu genci halk hamamında temizleyin ancak tüm alaycı ve şakacı davranışlarınızı ayırın ve kendi oğlunuzmuş gibi onunla rahatlıkla ilgilenin."

Yaşananlar da bu şekildeydi.

O dönemde Eunapius on altı, Proaeresius seksen yedi yaşındaydı. Bu pasajda Proaeresius'un hasta Eunapius için gösterdiği duyarlılığı görüyoruz. Sofistlerin öğrencilere karşı tutumu genel olarak cana yakındı; gerçekten de sofistler sık sık öğrencisinin babası olarak adlandırılırdı.[552] Sofist öğrencilerinin günlük yaşamını dikkatlice izler, yürüyüşlerinde onlara eşlik eder, hasta olduklarında onları ziyaret eder ve başka yollarla onların iyiliği için ilgisini gösterirdi.[553] Ayrıca bu bağlamda kullanılan şekliyle 'baba' terimi sofistin öğrencisine karşı yaptığı herhangi bir aile ilgisi kadar entelektüel ilişkiye de atıfta bulunur. Sofist, öğrencinin entelektüel ebeveyniydi; onun sayesinde öğrenciler yeni bir hayata başlardı. Bu ikisi arasında, gerçek baba ve oğul[554] arasındaki ilişkiye göre neredeyse daha az kutsal olan bir ilişki oluşurdu. Sofistin öğrencisine gösterdiği hissin kural olarak karşılıklı olduğunu görürüz.

Bir önceki bölümde Eunapius'un yaşlı Proaeresius'un kişiliğini yazmasıyla birlikte çocukluk günlerinden hatırladığı ataerkil figüre karşı duyduğu hayranlığı ve saygıyı gördük. Aynı hayranlık ve saygı, Atina'da gördüğü Sofist Iulianus'un evi hakkındaki anlatımında da görülür. Bu ev onun gözünde net bir şekilde kutsaldı. "Atina'dayken" der Eunapius, "Iulianus'un evini gördüm. Küçük ve basitçe döşenmişti ancak Hermes'in ve İlham Perilerinin havasını soluyordu; herhangi bir bakımdan kutsal tapınaktan farksızdı. Iulianus, evi Proaeresius'a miras bıraktı. Evde Iulianus'un sofistlerin en hayranlık duyduğu arkadaşla-

---

552 Themis., 20 b; Choric, s. 21; Lib., ep., 1452. Libanius, eski öğrencilerinden birine oğlum diye seslenir ve çocuğa bir baba gibi baktığını söylemektedir (Bkz. ep., 137). Öğrenciler sofistlerin çocukları olarak adlandırılırdı (Bkz. ib., iii. 444, 5; Eunap., s. 70; krş. Quint., Inst, or., ii. 2, 4; ii. 9).

553 Eunap., s. 113; Lib., ii. 311, 12. Libanius bazen öğrencilerini polisin saldırılarından da korurdu (Bkz. İb). Bir keresinde öğrencisinin amcasına yeğenine yeteri kadar para vermediğini söyleyen bir mektup yazmıştır; eğer amcası yoksulsa ve parayı toplayamıyorsa der Libanius, o (Libanius) çocuğun istemediğini görmeyi kendisine görev edinmelidir (Bkz. ep., 22).

554 Krş. Philos., 536; ib., 617.

rının bazılarının büstleri ve halk tiyatroları taklit edilerek inşa edilen küçük ancak özel bir eve uygun bir gösterişli mermerden yapılan tiyatro vardı." Philostratus, Sofist Adrianus'un hoş ve iyi kalpli bir baba olarak görülsün diye öğrencilerin tüm eğlencelerinde onlardan biriymiş gibi öğrencilerle ilgilendiğini söyler.[555] Philostratus der ki "Adam onların zihinlerine bir şeyler hatırlattığı zaman bazılarının gözyaşı döktüğünü, sesini, yürüyüşünü ve cübbesini giyerken takındığı zarif tavrı severek taklit ettiğini gördüm." Bir keresinde safsatacı bir hatip Adrianus'a sertçe saldırdığında, Adrianus üzerindeki saldırıya aldırış etmemesine rağmen öğrencileri profesörün sorununu üstlenerek hizmetçilere, hatibe pusu kurmalarını ve onu iyi bir şekilde dövmelerini emretti. Hizmetçiler emredileni yaptılar; yaklaşık bir ay sonra adam öldü ancak ölüm sebebi belli değildi. Bununla birlikte Adrianus mahkemeye çıkarıldı ve sonrasında öğrencileri mahkemeye gelerek gözyaşları içinde yaptıkları açıklamalarla Adrianus'un serbest kalmasını rica ettiler.[556] Heracleides kutsal sayılan sedir ağaçlarının bazılarını kesmekten suçlu bulunup mahkeme tarafından neredeyse servetinin tamamına eşit bir miktarda para cezasına çarptırıldığında öğrencileri teselli edip ona destek verdiler ve mahkeme çıkışında Heracleides'e eşlik ettiler. İçlerinden biri şöyle dedi: "Heracleides, belagatini ve getirdiğin ihtişamı kimse senden alamaz."[557]

Libanius, beklenildiği şekilde Atina Üniversitesi'ne kaydoldu ve artık orada çalışmaya hazırdı. Zamanını nasıl değerlendirdi?

555 Philos., 587.

556 Philos., 588.

557 Philos., 614. Libanius, öğrencilerin düşmanının kim olduğunu bildiği takdirde hukuki davayı beklemeden düşmanlarına saldırıp onları döveceklerinden emin olduğunu söylemektedir (Bkz. ii. 308, 8). Bu öğrencilerin göreviydi (Krş. ib., ii. 266, 1 vd). Libanius'un eski öğrencisi Severus'un yıllar sonra ustasına karşı gösterdiği sevgiyi ve Libanius'un öğretmeni Zenobius'un anısına karşı duyduğu saygıyı krş. ib., iii. 231, 1, vd; ib., ep., 100, 101, 118, 119; ayr. bkz. ib., i. 203, 4. Bazen öğrenciler, öğretmenlerine maddi yardım yapardı ve Libanius'un eski öğrencilerinden biri profesöre karısının yaptığı bir χιτών göndermişti (Bkz. ib., ep., 232; ib. ep., 829). Takma isimler Antik Çağ'da da yaygındı ve şüphesiz ki öğrenciler öğretmenleriyle ilgili takma isimler kullanırdı. Özellikle güçlü bir Peripatetik öğretmen öğrencileri tarafından "Marka" (ξίφος) ve "Çok Zeki" (κοπίς) olarak isimlendirilmişti (Bkz. Luc. Symp., 6). Sofist Secundus ise babası marangoz olduğu için "Tahta Çivisi" (ἐπίουρος) olarak adlandırılmıştı (Bkz. Philos., 544).

Öğretmenleri hakkında övgü dolu görüşleri yoktu. "Şimdi alkışlar," der Libanius[558] ve şöyle devam eder: "İlk kez öğrenmenin tadına varanları yoldan çıkarmak için tasarlanan alkışlar harikaydı ancak çocuktan pek farkı olmayan adamların bu çocukların sorumluluğunu aldığı için yavaş yavaş duyduklarımın çok da harika şeyler olmadığını fark etmeye başladım. Atina'daki profesörlere karşı hayranlığımı ifade etmemem affedilmez bir suç olarak görüldü; sessizce hayranlık duyduğumu ve hastalığım yüzünden yüksek sesle ifade edemediğimi söyleyerek öğrencilerin öfkesini güçlükle yatıştırdım." Bununla birlikte Libanius'un bağlı olduğu sofist Diophantus, şehirdeki en ünlü sofistlerden biriydi. Diophantus hem Libanius'un mizacına sahipti hem de rakiplerine üstünlük sağlamak için zamanın ruhuna uygun eleştiri yapardı.[559] Libanius kendisini antik yazarların çalışmalarına adadığı için Diophantus'un derslerine çok fazla ilgi göstermedi. Daha sonra bu yöntemden yararlandığını itiraf etti. "Üslubum konusunda," der Antiocheia'da yaptığı bir konuşmasında;[560] "İdaresi altında eğitim aldığım sofistin taklitçisi olmalıyım (ki bu adama karşı duyduğum sevgi buna neden oldu); çok iyi bildiğiniz ve bahsetmememin daha iyi olduğu adamların izlerini takip etmeliyim. Söylevimde şimdi biçimlerini öğrendiğiniz üslup ustalarının yerine cümlelerim size zavallı, açlık çeken bazı hatipleri ortaya atmak için olsaydı ne olurdu hayal edin." Bu anlatımla Eunapius'un, Libanius'un çalışma yöntemi hakkındaki ifadelerini karşılaştırabiliriz:

> Diophantus'un öğrencisinden etkilenerek kendisini Diophantus'a bağladı. Adamı iyi tanıyanların söylediği gibi yapılanları anlayarak derslerde ve sınıf toplantılarında nadiren kendisini gösterdi. Öğretmenine sıkıntı çıkarmaya gücü yetmedi. Ancak kendisini hitabet alıştırmalarıyla sınırlandırdı. Zihni ve söylevi üzerinde çalışarak antik üslupla uygun olmaya çalıştı. Tekrar tekrar ateş edip bazen vurabilenler gibi bir kural olarak, keskin nişancılık sanatının anlaşılmasıyla değil de araçların kullanımıyla ve nasıl düz atışın yapılacağı bilgisiyle sürekli alıştırma yapmaya devam etti. Bu yüzden Libanius kendisini adayarak, en iyi rehberlere yani antik rehberlere yakın durup doğru ustaların izinden giderek kıyaslama yaptıktan sonra taklit edip özenerek doğru yola girdi ve dersinin meyvelerinin tadını çıkardı.

558 i. 14, 6.
559 Hatta Libanius çocukken Antiocheia'da bir sofist bulma konusunda başarısız olmuştur (Bkz. Lib., i. 8, 11 vd.
560 i. 18, 12.

Birlik hizmeti konusunda da Libanius profesörünün sadık bir destekçisi değildi. Ustalarının menfaati için çeşitli toplulukların üstlendiği tek hizmet biçimi liman girişinde yeni gelenlere pusu kurmak değildi. Rakip topluluklar sık sık Atina[561] sokaklarında kavga ederdi; öğrencilere, hatta profesörlere bile saldırılır ve kaba kuvvet kullanılırdı. Hatta rekabetin dördüncü yüzyıla göre daha yumuşak olduğu bir önceki yüzyılda bile Heracleides, Apollonius'un grubu tarafından Atina'daki kürsüsünden alındı ve öğretmenlik yapması için Smyrna'ya gönderildi.[562] Gördüğümüz gibi dördüncü yüzyılda da benzer şekilde Proaeresius bir süre şehri terk etmek zorunda kaldı. Profesörler genel olarak sadece öğrencilerini bu tarz bir kavgada desteklemeye hazırken halk da bazen taraf tutup muhtemelen kavgaya bile katılırdı.[563] Okuduğumuz gibi[564] bir keresinde Atina sanki kuşatma altındaydı; caddeler öğrenci topluluklarının saldırgan hareketleri yüzünden öylesine tehlikeli hâle geldi ki hiçbir profesör şehir merkezindeki halk sınıflarına gitmeye cesaret edemedi. Ancak her biri evlerine inşa ettikleri özel sınıflarda derslerini sürdürdü. Libanius'tan[565] Arabialı bir profesörün rakip öğrenci birliklerinin tuttuğu iki kişi tarafından hamamdan çıkıp kahvaltıya ya da öğle yemeğine giderken nasıl saldırıya uğradığını, yüzünün çamura bulandığını ve Mısır'daki bir başka profesörün de şehirden ve mesleğinden nasıl kovulduğunu öğreniriz. İkinci durumda zavallı sofist aslında yatağından sürüklenerek kuyuya götürüldü ama burada şehirden ayrılma sözü vererek suya atılmaktan kurtuldu. Himerius[566] bir defasında rakip sofistin öğrencileri tara-

561 Ayrıca yüzyılın ikinci yarısında Antiocheia'da ve kuşkusuz başka yerlerde de durum bu şekildeydi (Bkz. Lib., ii. 345, 6; iii. 254, 20). Libanius'un çocukluğu sırasında Antiocheia'da öğrenci kavgalarının yapılıp yapılmadığı muhtemelen bilinmiyordu.

562 Philos., 613.

563 Eunap., s. 69. Hatta onlar baş suçlu olmakla suçlanmıştı (Bkz. Lib., iii. 254, 8; krş. Eunap., s.76).

564 Eunap., s. 69.

565 i. 60, 12. Bahsedilen profesör muhtemelen Diophantus'du.

566 Or., xxii. İmparator Iustinianus, Constantinopolis ve Beyrut'taki tüm öğrenciler adına bu tarz işlere son verdi (Bkz. Dig. praef. omnem, 9). Atina'daki özgürlükle Roma'daki öğrencilerin hareketini düzenleyen kuralların katılığını karşılaştırmak ilginçtir (Bkz. Cod. Th., xiv. 9, 1): "Her kim eğitim amacıyla Roma'ya gelirse ilk olarak censor kurul başkanına eyaletinin yargıçlarından (ilk başta gelmek için izin aldığı yargıçlar) öğrencinin geldiği

fından öylesine sert bir şekilde hırpalandı ki bir süre hocasının derslerini bırakmak zorunda kaldı. Libanius bu tarz çılgın hareketlerin tamamından kendisini uzak tuttuğunu şöyle anlatır:

> Çocukluğumdan beri Atina sokaklarında öğrenci toplulukları arasındaki kavgayı, sopaları, kılıçları, taşları ve yaraları, bundan dolayı yapılan suçlamaları, ona karşı yapılan savunmaları, söylenen cümleleri, öğrencilerin öğretmenlerinin kazanç sağlayıp zafer kazanmaları için yaptıkları tüm vahşi ve pervasız hareketlerin hepsini duymuştum.[567] Ben bu adamları koştukları tehlike için cesur olarak gördüm. Onların bunları yapmalarındaki tek amacı ülkesini savunmak için silaha sarılanlardan farklı değildi. Ben bu tarz bir defne kazanmak, Piraeus'dan Sunium'a ve diğer limanlara gitmek, ticaret gemilerinden indikçe yeni gelenlere pusu kurmak, sonrasında Corinthos'a[568] gitmek ve davranışlarımdan dolayı yargılanırken ayakta durabilmek, birbirini izleyen akşam yemekleri düzenlemek ve paramı bitirdikten sonra daha fazla borç almak için birilerini aramak gayesiyle tanrılara dua ettim. Ancak Tanrıça Fortuna, beni mahvedecek şeyi, yani görünüşte adil ve kulağa hoş gelmesiyle beni tuzağa düşüren şeyi iyi biliyordu. Yapmayı alışkanlık edindiği gibi onu savunmayı üstlenmem gereken zorunlu hizmet gibi gördüğüm sofistten beni aldı ve aceleyle bir diğerine, yani çalışmalarıyla tanıdığım sofiste verdi. Bu da hemen hemen şu şekilde oldu: Yemin konusunda bana yapılan saygısızlıktan dolayı bahsettiğim

---

şehrin adını, yaşını ve niteliklerini içeren bir mektup sunmalıdır. O gelir gelmez hangi çalışmalara kendisini adamayı düşündüğünü belirtmelidir. Censor kurulu kendisi için belirlediği yolu izlediğini görebilmek amacıyla kaldığı yer hakkında bilgilendirilmelidir. Censorler öğrenciler toplandığında itibarlarına saygı duyan ve suçlu olarak gördüğümüz toplumlardan uzak durulması gerektiğini düşünen kişiler gibi hareket ettiği ve genellikle halk gösterilerine ya da gece yarısına kadar süren ziyafetlere katılmadığını anlamalıdır. Dahası eğer herhangi bir öğrenci genel kültür eğitimi alan birisi olarak uygun olmayan davranışlar sergilerse tarafımızdan verilen yetkiyle halk önünde kamçılanacak ve daha sonra gemiye bindirilerek evine gönderilecektir. Kendisini okumaya adayanlar ise yirmi yaşına kadar şehirde kalabilir. Bu zamandan sonra her kim evine dönmeyi unutursa şehir praefectusu tarafından ayıplanacaktır. Bu düzenlemelere dikkatli bir şekilde uyulması için censor kuruluna onların her ay şehirde eğitim alanların geldiği şehri ve kaç tanesinin yaşından dolayı Afrika ve diğer eyaletlere dönmelerine hazır olduğuna dair bir liste yapmalarını tavsiye etmek sizin samimiyetinizin bir görevidir ancak birlik görevi sorumluluğu bulunanlara bir istisna yapılabilir. Bize hizmet için ne zaman gerekli olup olmadığını anlayabilmemiz için her birinin yeterliliği ve nitelikleri öğrenilerek oluşturulan benzer listeler yıllık olarak görevlilere iletilmelidir."

567 i. 15, 16.

568 Corinthos bu dönemde Achaia eyaletinin yönetim merkeziydi. Corinthos'da Proconsul yaşar ve adalet orada uygulanırdı.

herhangi bir hizmetin sorumluluğunu almayacağım. Öyleyse gönüllü olarak bağlı olmadığım için kimse bana isteyerek yapmayacağım şeyi emredemeyecek. Dahası öğrenciler bu tarz yüklerden rahatsız olmamdan korkmuyordu. Mecbur kaldığım baskıyı bahanem olarak kabul ettikleri için yeminime karşı gelme düşüncesini kafama koydular. Böylece savaşlara, seferlere, muharebelere, görüşmelere ve hatta yıllık hizmetlerinden dolayı muaf tutulanların dahi herkesin katıldığı Büyük Kavga'ya bile katılma zorunluluğundan kurtuldum ve kendimi ayrı tutarak diğerlerinin başına gelenleri öğrendim.[569]

Burada atıfta bulunulan Büyük Kavga, en hatırda kalan kavgaydı ve şehrin doğusunda Lyceum'da meydana gelmişti.[570] Bir diğer unutulmayan kavga, Libanius Atina'ya gelmeden önce yaşanmıştı. Bu mücadelelerde yaşananlar sofistlik yıllıklarında anlatıldı. Olayların kayıtları, şahitlerin anlatımına dayanan Eunapius tarafından korunmuştur. Aşağıdaki olaylar Atina geleneklerini iyi bir şekilde resmeder:

İç savaş döneminde göğüs göğüse bir çarpışmada Aspines'in en gözü pek öğrencileri Iulianus'un öğrencilerini yendi ve gerçekten de Laconic tarzda kabaca onları alt etti. Sanki yaralıymış gibi onların bu şekilde davrandığı ve hayatlarına bir karış kadar yaklaştıkları kişileri halk karşısında suçladılar. Dava Proconsule taşındı. O da sertliğini ve ihtişamını göstererek hem öğretmenlerin hem de suçlama yapan herkesin sıradan bir katil gibi tutuklanıp hapsedilmesini emretti. Yine de doğal olarak Romalı olan adam iyi eğitimliydi ve kaba, yetersiz okulda yetişmemişti. Iulianus çağrıldığı için belirlenen zamanda geldi; çağrılmasa da suçlama yapılanlar adına konuşma yapmak için Apsines de gelmişti.

Sorgulama zamanı geldiğinde davacıların içeri girmesine izin verildi. Azılı Spartalı grubun lideri, bu problemlerden sorumlu olan Atinalı Themistocles'ti. Şiddet yanlısı ve aşırı kibirli birisi olarak kendi adını utandırıyordu. Apsines'e doğru bakan Proconsul, sertçe şunu söyledi: "Buraya gelmeni kim emretti?" Apsines, "Çocuklarımı savunmaya geldim," şeklinde yanıt verdi. Proconsul hiçbir şey söylemeden düşüncelerini gizledi ve yaralananların içeri girmesine izin verildi; onların yanında öğretmenleri de geldi. Saçları dağınık, vücutları hırpalanmış hâldeydi. Yargıcın kalbinde bile bir acıma duygusu uyandırabilirdi.

569 Son cümleden eski öğrencilerin bu tarz hizmetlerden muaf tutulduğu anlaşılmaktadır. Sonraki dönemde Libanius öğrencisiyle konuşmaya geldiğinde kendisini bir keresinde gençken mahkûm ettiği gelenekler oldukça farklı bir şekilde ifade etti (Bkz. i. 202, 20).

570 Lib., ep., 627.

Davacılara söz verildi ancak Apsines konuşmaya başlayacağı sırada Proconsul müdahale ederek "Dur! Roma'nın davayı yürütme şekli bu değil. Suçlamayı ilk yapan kişi şimdi öne çıksın ve davayı yürütsün," dedi. Onlar mahkeme sorgusunun üstesinden gelmeye hazır değildi ve suçlamayı asıl yapan Themistocles söz alması gerektiğini görünce ilk olarak rengi değişti ve utanç içinde dudaklarını ısırdı. Daha sonra gizlice arkadaşlarına bakarak ne yapması gerektiğini sordu. Onlar, bağırmak ve öğretmenlerinin konuşmasını alkışlamak için mahkemeye girdi. Sonuç olarak büyük sessizlik ve şaşkınlık yaşandı. İlk olarak Iulianus üzüntü içinde "Bırakın ben konuşayım," dedi. Sonrasında Proconsul sesini yükselterek; "Usta konuşmacıların ve öğrencilerin alkışlaması yasak. Kısa süre sonra Roma adaletinin ne olduğunu öğreneceksiniz. Bırakın Themistocles suçlamasını yapsın ve Iulianus tarafından seçilecek en iyi kişi de savunma yapsın," şeklinde cevap verdi. Hiç kimse suçlama yapmak için ayağa kalkmadı. Themistocles kendi adına utancını kanıtladı ancak Proconsul ilk suça birisinin cevap vermesini söylediğinde sofist Iulianus "Adaletinize sıkı bir şekilde riayet ederek geç de olsa gerekli dersi, dilini tutmasının yolunu öğrendiği için Apsines'ten gerçek bir Pythagoras yaptınız. Tecrübeli olduğunuz konuda uzun zaman önce öğrencisine Pythagoras'ın sessizlik sanatını öğretti. Şimdi eğer kendimizi savunmamızı söyleyip Proaeresius adındaki öğrencimi esaretten kurtarırsan onun Pyhtagoras'ın mı yoksa Attika halkının mı sanatını öğretip öğretmediğine karar verirsin.

Bir anda büyük sessizlik oldu. Suçlananlardan Proaeresius rahatça öne çıktı ve öğretmeni oyunlarda koşucuları kışkırtan ve dürtenler gibi yüksek ses tonuyla ona sertçe "Konuş Proaeresius, şimdi konuşma zamanı," diyerek açılış konuşmasını yaptı. Proaeresius, kendisinin ve dostlarının maruz kaldığı hakaretler için ağıt yaktı ve orada burada öğretmenine övgüler yağdırdı. Suçu kanıtlansa bile katlanmaması gerektiği şeylere katlanmalarını zorlayan Proconsul'un aceleciliğinin bir cümlenin sonunda aktarılan dağınık bir de sitemi vardı. Proconsul, Proaeresius'un söylediklerinden ve konuştuğu itibardan, rahatlıktan ve geniş kapsamlı gürültüden derin bir şekilde etkilenmiş hâlde başı önde eğik oturuyordu. Daha sonra tüm dinleyiciler alkışlamak isterken Zeus bir kehanet göndermiş gibi sakince gizemli bir sessizliğe bürünmüş hâlde oturduğu sırada Proaeresius, sözlerine ikinci bir giriş yaparak bir kez daha başladı. "Eğer," dedi Proaeresius, "Birinin her şeyi yanlış yapmasına, komşusunu suçlamasına ve savunma yapmadan bile onun sözlerine inanılmasına izin verilirse iyi ve güzel olan tüm şehirler bırakın da Themistokles'le birlikte gitsin." Daha sonra sert ve inatçı Proconsul ayağa sıçrayıp mor bordürlü cübbesini sallayarak Proaeresius'u bir çocuk gibi alkışladı. Apsines de istemeye istemeye alkışladı, öğretmen Iulianus ise sadece ağladı. Proconsul sanıkların ayrılmasını emretti. Ardından ilk olarak davacılar arasından öğretmeni, daha sonra da Themistocles ve Laceonialıları kenara çekerek onlara Sparta'daki şenlikleri ve Atina'da bu isimle anılan süreci hatırlattı.

Libanius, "borca girmenin" ve "para saçmanın" Atina'daki öğrencilerin en sevdiği eğlence tarzlarından ikisi olduğunu ima etti. Ancak başkaları da vardı:[571] "Atina'dayken asla top oynamadım, bir âleme ya da yoksulların evine yapılan gece baskınlarına katılmaktan çok uzaktım." Himerius'un, dönemin başında top oynamamaları, atletizm yapmamaları, şehirde koşmamalarını ve tiyatroya gitmemeleri için öğrencilerini uyardığını hatırlarız. Sık sık içki âlemi yapılırdı ve genellikle buralarda "para saçmanın" yanı sıra entelektüel eğlence ve zekâ yarışmaları neşeyle birleşiyordu. Saturnalia ve diğer tatil günleri "kulüp" ya da "sınıf" yemeği için en uygun zamandı.[572]

Muhtemelen Atina'daki ve Antiocheia'daki öğrenci hayatı hemen hemen aynıydı. Sofistler arasındaki rekabet Antiocheia'ya göre Atina'da daha yoğundu ve öğrenci grupları arasındaki çatışma çok daha şiddetli ve sert yaşanıyordu. Ayrıca Atina'da, Antiocheia'da yerleşemeyen bazı gelenekler de olabilir ancak iki yerin öğrenci hayatının ana özellikleri özünde aynı olmalıdır. Bu yüzden Libanius'un kaldığı dönemde Atina'daki şartlar hakkında daha net fikir elde etmek için Libanius'un Antiocheia'da öğretmen olarak kendi deneyimlerini çizdiği resme bakarsak çok yanılmayız.

Libanius'un öğrencilerinin eğlenceleri arasında kuyumculara sövmek, ayakkabıcıları aşağılamak, marangozları dövmek, dokumacıları tekmelemek, seyyar satıcıları sürüklemek ve yağ satıcılarını tehdit etmek gibi şeyler vardı.[573] Libanius bir keresinde tıpkı rakip öğrenci birlikleriyle sokak kavgasına girmekten vazgeçirdiği gibi öğrencilerini bu gibi uygunsuz muzipliklerden uzak tuttuğu bir ders yaptı.[574] O, öğrencilerine şehirli insanlara eğitimin avantajları konusunda örnek olmaları için öğütler verdi.

Libanius'un öğrencileriyle sık sık sıkıntılı zamanlar geçirdiği görülmektedir. Olağan gösterilerine[575] ara verme nedenini açık-

571 i. 18, 2.
572 Philos., 585, 586, 587; Gell., xv. 2; xviii. 2; 13. Bazen öğrenciler avlanmaya giderdi (Bkz. Philos., 587. Atletizmin bazen çalışmalara müdahale etmesi için bkz. Lib., ep., 1119.
573 Lib., iii. 254, 13.
574 Or., lix (iii. 252). Bir keresinde dışarıda kavga çıkaracağını söyleyen bir öğrenci Libanius'a gönderildi (Bkz. Lib., ep., 58).
575 i. 197, 16.

larken "Muhtemelen bazıları ücretlerle ilgili adaletsizliği bahane edeceğimi düşünür," demektedir. Öğrencinin, sofiste vermek üzere babasından para alıp nasıl şaraba ve zar oyununa harcadığını anlattıktan sonra şöyle devam eder:

> Öğretmenine utanç verici bir şekilde davrandıktan sonra sesinin zirvesinde bağırıp yumruğuyla tehditler savurarak sınıfa girdi ve herkesi hor görerek kendi basit varlığını sofist için yeterli bir ödeme olarak gördü. Şimdi bu yetersiz öğrenciyi affedebileceğimiz ve sahip olmadığı için değil sahip olduğu hâlde vermediği için kınayabileceğimiz anlamına gelir. Fakat o kendini diğerleriyle aynı kefeye koyduğunda ve onların saygısızlıklarına katıldığında herhangi biri böyle bir davranışa nasıl katlanabilir? Bazen yoksullar bu şekilde yaparak ders ücretleri için ödeme yapmadıklarını gizlemeyi umuyormuş gibi zenginlerden daha ileriye giderler. Daha sonra zenginlere yalakalık yaparak zamanlarının çoğunu bu tarz dalkavuklukla geçirirler (dalkavukluk onlar için çok değerlidir!). Okuldan ayrıldıklarında ya hepsi birlikte sofisti görmezden gelirler ya da onlara zarar vermek için ellerinden gelenin en iyisini yaparlar.
>
> [O hâlde başka birisi halk önünde konuşmamak için bunu bahane edebilirdi ancak Libanius öyle yapmadı. Zira o uzun zamandır verdiği eğitim için ücret alamamaya alışmıştı ve bu yüzden ücret konusu onu etkilemezdi.]
>
> Eğer bu değilse sebebi nedir? Neden öğrencilerimin en azından bir grup olarak söylevlerime değer verdiğini ya da en ufak takdir gösterdiklerini göremiyorum. Hem baharda hem de kış aylarında, yılın her iki zamanında konuştuğumda öğrenciler açık bir ispat getirdiler. Bakın: Hizmetçimi, öğrencileri derse davet etmesi için gönderdim, acele edip emrimi uyguladı. Ancak hizmetçiyle gelmek yerine onu umursamadılar. Bazıları herkesin bildiği şarkılarla oyalanır, bazıları da boş aptallıklarla ya da kahkahalarla zamanını geçirir. Onlar bakan herkes için kasıtlı olarak öfkelerini uyandırdıktan sonra gelmeye karar verirlerse sınıfın hem içinde hem de dışında genç kızlar gibi ya da daha doğrusu gergin ipte durmaya çalışan erkekler gibi yavaş yürürler. Gerçekten de bu gibi serserilerin içeriye girmesini beklemek oturanları kızdırmak için yeterliydi. Tüm bunlar konuşma başlamadan önce meydana gelir. Sofist söylevine girip konuşmaya başladıktan sonra öğrenciler sürücüye, pandomimciye, atlara, dansçılara gerçekleşen ya da gerçekleşecek kavga için sürekli işaret vermeye devam eder. Ayrıca diğerleri her iki eliyle burunlarıyla oynarken bazıları kollarını bağlamış bir şekilde heykel gibi ayakta durur. Yine de yaptığım tüm akıllıca vurgulamalara rağmen kaslarını hareket ettirmeden otururlar ya da sözlerimden etkilenenler zorla koltuklarına oturtulurlar. Diğerleri yapraklara bak-

mayı yeterli bulurken bazıları da onlardan sonra gelenleri sayar ya da konuşmacıyı dinlemekten ziyade tesadüfi konular üzerine gevezelik yapmaktan daha çok hoşlanırlar. Küstahlıkla tüm bunlann üstesinden gelmek gerçek alkışları sahte hareketlerle kesen, coşkunun selini kaynağında tıkayan ya yanlış bir haberle ya da kahvaltıdan önce hamama gelmesi için yapılan bir davetle tüm derslerden çıkarak tüm tiyatroda geçit yapanların sergileyeceği davranışlardır ki bazıları, paralarını da israf ederler.

Şimdi kimse beni iftira atmakla ve yanlış suçlama yapmakla itham edemez. Eğer söylediğim şey yapılsaydı hemen tutkuya kapılır ve daha sonra yanlış yapan kişilere öfkeli sözler söylerdim. Bu şeyi çok sık yaptığımı ve genellikle sesimi yükselterek boş gezen adamımın boynundan yakalanıp kapı dışarı atılmasını emrettiğimi yeteri kadar iyi biliyorsunuz. Eğer bu yapılmadıysa, bunun sebebi onun adına okunan dualardır.

Öğrencilerin söyleve katıldıklarında yapmaları gereken, dikkat göstermediklerinin kanıtı olan söylenen kelimeleri hiçbir zaman aklında tutmadıkları gerçeğiyle gösterilir. Salona sizden önce gelenler için durum kesinlikle tam tersiydi. Her biri söylenen sözlerin hafızalarındaki farklı kırıntısından dersler çıkardı. Daha sonra dışarı çıktıklarında hatırladıklarını birleştirmeyi dener ve böylece konuşmam düzenlenir. Yine de az olmasına rağmen bir şey unutulursa onlar kaybettiklerinin üzüntüsünü hisseder. Bundan sonra üç ya da dört gün boyunca ailelerine benim sözlerimi ezbere okumak dışında hiçbir şey yapmadılar ve okulda bunu çok daha uzun bir süre yapmaya devam ettiler. Büyük kolaylıkla hatırladığın şarkılarına geri dönüyorsun. Eğer birisi size hangi konu üzerine konuşup konuşmadığımı sorarsa ilk sorusuna şüphesiz bir cevap alacak ancak söylediklerime gelince kimse bunları anlatamaz.[576]

Libanius'un öğrencilerini okuldan atmaması için ileri sürdüğü temel sebep önemlidir.[577]

---

576 Öğrencilerin öğretmenlerine karşı nankör ve kaba davranması sık karşılaşılan bir durumdu (Bkz. Lib., i. 146, 1; ii. 311, 4; 422, 16; iii. 443, 5; Themis., 289 a; Himer., or., xx; ec, xvii). Okulda "at" gibi konuşmak için bkz. Tac, Dial. de or., 29; krş. Cic, De orat., ii. 5, 21. Kartaca'daki öğrencilerin davranışlarıyla krş. Augustin., Confess., v. 8. Epictetus'a göre bazen ders boyunca uzaktaki öğrenciler memleketleri hakkında endişelenir ve ailelerinin nasıl büyük umutlarla onları gönderdiğini hatırlayarak evden niçin bir mektup gelmemesi hakkında endişelenir ve sorumluluklarının zorluğu karşısında cesaretinin kırılmasına izin verir. Daha sonra öğretmenin sözleri öğrencinin sağır kulaklarına düşer (Bkz. ii. 21, 12; 13; Krş. iii. 24, 22; 24).

577 i. 207, 6.

Bu öğrencilerin ailelerine ve doğdukları şehirlere büyük saygı duyarım. Oğullarının kovulduğunu duyarlarsa, en iyi ihtimalle onlara bir ölüymüş gibi davranacaklarından çok korkarım. Zira onursuzluk ölümden daha kötü bir şeymiş gibi görülür ve böyle bir onursuzluğun, mahkemelerin verdiği karardan çok daha büyük olduğu bilinir. Sonuncusundan insanlar kurtulabilir ancak ilki çocukluktan ölüme kadar onlara eşlik eder ve özgürlük hissinden mahrum bırakarak onlarla sonsuza kadar kalır. "İlham Perileri Tapınağı'nı kirlettiğin için utanmaz ve edepsiz bir kişi olarak kutsal bilgi ayininden kovulmadın mı?" O yüzden annelerini, babalarını, şehirlerini ve böyle bir onursuzluk soylarına da sirayet edeceği düşüncesiyle gelecek çocuklarını bağışlamayı istediğim için ele avuca sığmayan bu öğrencileri derslerimden kovmadım. Bunun yerine inandığım gibi akıllıca davranarak daha fazla muhatap olmamaya karar verdim.

Öğrencileri cezalandırmada genellikle kayış[578] ve sopa[579] kullanılıyordu ancak Libanius ilerleyen dönemlerde bunları kullanmayı bıraktı:[580] "Bunların genellikle istenilenin tam tersi etki yarattığını fark edince sopa darbeleriyle öğrencilerimi doğru yola getirmekten vazgeçtim. Nasihatın ve tembihin daha yararlı olacağına ve daha iyi etki edebileceğine inandığım için bunlara başvurdum." Bununla birlikte yaşamının başlarında tembel çocuklar için sopa kullanırdı. Zaman zaman çocuğun babasından itiraz mektupları alırdı ve bunlara cevap vermeyi gerekli görürdü:

578 Lib., i. 479, 17; ib., ii. 425, 12; Themis., 261c; Lib., iii. 253, 5.
579 Lib., ii. 425, 12.
580 iii. 253, 5. Krş. ib., ii. 311, 6; iii. 270, 18. Öğrencilerinin dayak korkusu olmadan her şeyi isteyerek yaptığını söylemektedir (Bkz. i. 18, 15). Okulda öğrenciler karnının üzerine yatırılır, sırtları ve kıçları kırbaçlanırdı ancak muhtemelen üniversite öğrencilerine daha onurlu muamele yapılırdı (Bkz. ib., i. 646, 6). Bazen de bacakları bağlanırdı (Bkz., ib., ep., 1119). Nysalı Gregory ceza olarak öncelikle çocuğu kırbaçlamayı, okuldan sonra da tutup kahvaltıdan mahrum bırakmayı önermiştir (Bkz. De castigat., 312). Libanius bazen azılı öğrencilerinin gösterilerinden atılmasını sağlardı (Bkz. i. 200, 23). Himerius da ilke olarak bedensel cezalara karşıydı (Bkz. or., xv. 2). Çabucak sinirlenmesiyle bilinen Philager'in sınıfında uyurken yakaladığı bir öğrencinin kulaklarını tıkadığı söylenmektedir (Bkz. Philos., 578). Philostratus'un 604'te söylediğine göre Proclus öğrencilerin birbiriyle dalga geçmemesi için onları bir grup hâline getirmek, büyükleri tek tek, küçükleri ve pedagoglarıysa boş alanları dolduracak şekilde oturtmak sınıfındaki genel uygulamaydı (Krş. Quint., Inst, or., ii. 2, 14).

[O bir keresinde[581]] sopa ve kırbaçtan şikâyet eden kişi kırbaçlamanın sebebini de eklemeliydi. Çünkü o zaman şimdiki gibi acı hissetmeyecektiniz. Oğlunuzun kırbaçlanma gerçeğinden dolayı değil de eğer büyük bir hata yapmasaydı, kırbaç cezası almaması gerektiğini düşündüğünüz için üzgünsünüz. Şimdi bu konularla ilgili tutumumu dinleyin. Eğer öğrencilerimden biri bahsetmesi bile utanç verici bir şey yaparsa onu kovarım ve yaramazlığını sınıfıma bulaştırmasına izin vermem. Eğer öğrencim tembelse ve derslerini ihmal ediyorsa, kırbaç kullanırım. İlk durumda çürük bir yaradan korkarmış gibi ondan korkarım ve huzurumdan uzaklaştırırım. İkinci durumdaysa uyuyan kişiyi kayışla uyandırırım. Son anlattığım senin oğlunun hatası ve cezalandırmasıydı. O, kitaplarını bırakıp koşucu oldu ayrıca bacaklarını tedavi ettirdi, artık onların yerine dili çalışıyor. Memnuniyetsizliğinizden dolayı ona ikinci bir ceza vermeyin ya da kardeşini örnek aldığı için onun kötü bir çocuk olduğunu düşünmeyin. Size saygı duyuyor ve muhtemelen bir gün sizinle aynı seviyeye gelecektir.

Bu öğretmenlerin öğrenciler üzerindeki etkilerini kaybetme korkusuyla öğrencilerini cezalandırmaktan çekindiği açıktır.[582] Libanius, bir öğrencinin başka bir sofiste gitmek için kendi sofistinden ayrılmasından, kendi gençliğinde neredeyse duyulmamış bir şey olarak bahseder. Birkaçının bunu yaptığı biliniyordu ancak saygısızlık olarak görülüyordu. Bunlara katılan öğrenciler neredeyse tüm arkadaşları tarafından dışlanmıştı. Bununla birlikte sonraki hayatında böyle bir ayrılma örneği olmadan neredeyse bir gün bile geçirmedi. Bazen bir öğrenci her birine bağlılık yemini ederek tüm sofistlerin etrafında dolaşırdı. Bu kötülüğü ortadan kaldırmak isteyen Libanius bir keresinde Antiocheia sofistlerini bir araya getirdi ve her sofistin bu şekilde gelen bir öğrenciyi kabul etmemek üzere anlaşma içinde olması gerektiğini önerdi. Oğlunu verdiği sofistten memnun olmayan herhangi bir baba, eğer sofist görevini ihmal ediyorsa oğlunu kontrol etme ya da yetkili kişiler tarafından kontrol ettirme ayrıcalığına sahipti. Eğer sofistin görevini ihmal ettiğine dair net bir kanıt varsa, baba resmî bir şikâyette bulunabilir ve kendi seçeceği öğretmenlerden ve öğretmen olmayanlardan oluşan bir kurulun önünde davayı yargılayabilirdi. Kurulun sofisti suçlu bulması durumunda çocuk bir diğer sofiste gönderilebilirdi ancak aksi hâlde herhangi

581 Ep., 1119.
582 Lib., ii. 425, 12 vd.

bir değişiklik yapılamazdı.[583] Öğrendiğimize göre anlaşma resmen yapılmış ve yürürlüğe girmiştir.[584]

Bir keresinde Libanius'un öğrencileri memnuniyetsizliklerine maruz kalan pedagogu halıya sarıp fırlatacak kadar ileri gittiler. Süreç şu şekilde aktarılmaktadır:[585]

> Onlar boyutuna göre değişkenlik gösterse de halıyı gerip dört köşesinden tuttular. Sonrasında kurbanı ortaya yerleştirerek kahkahalar eşliğinde onu mümkün olduğu kadar yükseğe (epey yükseğe) fırlattılar. Pedagogun havada dönüşünü izledikleri ve aşağı yukarı inip çıktıkça attığı çığlıkları dinleyen izleyiciler de çok keyif almıştır. Bazen yerin üstünde tuttukları halıya düşerdi ve o zaman kurtulurdu; diğer zamanlarda da halıyı ıskalayarak yere çarpar ve kolu bacağı yara bere içinde alanı terk ederdi, böylece hakarete bir de tehlike eklenirdi. Hepsinden kötüsü, bu gibi bir olayın öğrencilerde neşe uyandırmasıydı.

Bununla birlikte genellikle pedagoga büyük saygı duyulduğu için ona karşı yapılan bu saldırı benzersiz bir olaydı. Pedagog hem öğrenciler hem de sofistler tarafından çok fazla saygı görürdü.[586]

---

583 Or., xliii (ii. 420). Birinin bağlılığını bir sofistten başka bir sofiste aktarmasına apostatis denirdi (Bkz. Eunap. s. 80). Öğrenciler ücretlerini ödememek için sık sık bu yola başvururdu ve eski öğretmenlerine saldırma imkânlarını da geliştirdiler (Bkz. Lib., ii. 422, 16; krş. Augustin., Confess., v. 12). Apostasis geleneğinden dolayı sofistler işler istediği gibi gitmediği takdirde vesayetini onun bağlılığına aktarmaya ikna edebilecek pedagogların kölesi oldu (Bkz. ib., ii. 283, 7; 425, 7; iii. 445, 24). Yüzyılın ikinci yarısında apostasias Atina'da ve diğer yerlerde yaygın bir uygulamaydı (Bkz. Himer., or., xxxiv; Synes., Dion, 13). Bazen öğrenciler bir üniversite şehrinden başka birine giderdi (Bkz. Lib., iii. 457, 1).

584 Lib., ii. 314, 8. Antiocheia'ya yerleştikten kısa süre sonra Libanius'un bağlılığın aktarılmasını yasaklayan bir tedbiri meclise sunmuş ve hatta bu öneri kabul edilmiştir (Bkz. ep., 407).

585 iii. 259, 14.

586 Pedagog'un Yunanca kelime anlamı bir çocuğun kişisel hizmetçisi olup onu koruyan ve kollayan köleydi. "O, onun küçük yaşının koruyucusudur" der Libanius, "onun gardiyanı, savunması... O, köpeğin ya da kurdun havlaması gibi tüm saldırılardan çocuğu korur... Pedagog sadece çocuk ve onun refahıyla ilgilenir." (Bkz. iii. 255, 13). O, sabahları çocuğu uyandırır ve derslerinde ona yardımcı olurdu. "Pedagog'un görevi çocuğun öğretmeninden aldığı şeyi onun için korumaktı. Çünkü koruma araçları ona aittir. Çocuğu uyarır, ona bağırır, sopayı çıkarır, kayışı sallar, görevini yerine getirerek duyduğu dersleri hafızasına taşır." Çocuk okula gittiğinde pedagog ve kitaplarını taşıyan bir uşak ona eşlik ederdi (Bkz. Lib., ii. 80, 19; iii. 145, 2; 260, 13; krş. Luc, Amor., 44). Girard ve Becker pedagogun kitapları taşıdığını ancak bununla ilgili bir kanıt olmadığını söyler (ki kesin

Dördüncü yüzyılın ikinci yarısında Antiocheia'daki öğrenci hayatını Libanius bu şekilde resmeder. Söylenildiği gibi Libanius'un bulunduğu sıralarda Atina'daki öğrenci yaşamı da bu şekilde olmalıydı. Atina'da öğrenci olduğu yıllarda Libanius çok sıkı ve inançlı bir şekilde çalıştı. Şöyle der: "Bazı tatillerin dinlenmem için araya girmesi haricinde (ki çok sık olduğunu düşünmüyorum) çalışma yapmadan bir günüm geçmedi."[587] Libanius, antik tarihine ve yerel geleneklerine büyük bir ilgi duyarak tüm ülkeyi gezerdi. "Corinthos'u[588] ne sanık ne de davacı olarak ziyaret ettim ancak bir keresinde Sparta'daki şenliğe katılmak için acele ederken bir keresinde de Argos'a giderken yerel gizemlere girmek için oradaydım." Kasabada huzurun hâkim olmasını isteyen Proconsul en mücadeleci üç sofisti görevden aldığı zaman boş kürsülerden birini doldurmak maksadıyla henüz 25 yaşındaki kahramanımızı seçtiği için Libanius, Atina'daki öğrenciler arasında seçkin olmalıydı. Proconsulun öfkesi zamanla yatıştı ve üç sofiste görevini iade etti. Libanius, "Bu mevkiye layık görüldüğüm için asıl onur benimdi," der.[589]

Libanius ayrıca Atina'da yıllar içinde onu teselli eden birçok arkadaşlık kurdu.[590] Ömür boyu süren dostluklar, bu günlerde de olduğu gibi o zaman da üniversitede kurulurdu. Gregory ile Basil, Proaeresius ile Hephaestion iki en ünlü örnektir. Gregory, Basil'e[591] atıfta bulunarak "Böylece Tanrı'nın asaleti ve bastırılamaz öğrenme susuzluğu tarafından gerçek evine, bilgi merkezi Atina'ya gönderildi. Gerçekten de 'Altın Atina' benim için hat-

---

olmayan Loukianos'u hariç tutabilirsek (Bkz. Loukianos, Amor., 44) (Bkz. Girard, L' Éd. Athén., s. 116; Characles, çev., s. 226). Pedagog bu gibi görevlerden üstündü. Bazen pedagog ve uşak öğrenci dersi bitirene kadar okulun dışında beklerdi bazen de onlar içeri girerdi (Bkz. Philos., 618; ib., 604; Lib., iii. 200, 15); birçok öğrenci özellikle de daha büyük olanlara bir pedagog eşlik etmezdi. Arada sırada pedagog, öğrenciyi profesöre karşı direnmesi için kışkırtırdı (Bkz. s. 187; Lib., iii. 445, 24; krş. ep., 1173, 1508).

587 i. 19, 8.

588 i. 18, 9. Bu yüzden Gellius Delphi'yi ve Aegina'yı ziyaret etti (Bkz. Gell., xii. 5; ii. 21).

589 i. 20, 6.

590 Ecdicius için bkz. Lib., ep., 147; Flavianus için bkz. ib., ep., 556; Severus için bkz. ib., ep., 1145; Libanius'un eskiden hatırladığı Eugnomonius için bkz. ib., ep., 473. Mygdonius, onun Atina'da babası gibi olduğunu söyler (Bkz. ib., ep., 471; Ayr. Bkz. ib., ep., 1135).

591 Or., xliii. 13.

ta dünyadaki herhangi biri için tüm güzel şeylerin tanıtıcısıydı. Çünkü orada bu adamla arkadaş oldum ve bilgiyi arayarak mutluluğa ulaştım; bir başka deyişle babasının eşeğini ararken bir krallık bulan Saul'un deneyimine sahip oldum." Proaeresius ve Hephaestion, Atina'daki Iulianus Okulu'nun öğrencileriydi. O dönemlerde onların sıkı arkadaş oldukları dışında hangisinin daha yetenekli hangisinin daha yoksul olduğunu söylemek zordu. Söylenene göre[592] sadece kaba pelerinleri, dışarda giymek için örtüleri ve üç ya da dört tane solmuş ve eskimiş battaniyeleri vardı. Bir gün Proaeresius derse gidecek ve Hephaestion uzanıp çalışacak, ertesi gün Hephaistion Hephaestion dışarı çıkacak ve Proaeresius ise evde kalacaktı. Daha sonraki bir zamanda hem Proaeresius'un hem de Hephaestion'un Atina'daki sofistlik kürsüsü için aday gösterildiğini ve tarafların coşkusu yükselince arkadaşının başarısına engel olmamak için Hephaestion'un şehri terk ettiğini biliyoruz.

Libanius'un üniversitedeyken yaşadığı yeri öğrenmekten mutluluk duyarız ancak o bize çok az bilgi bırakmıştır. Yemeklerini yediği Chromatius'un arkadaşlarından biri olduğunu biliriz.[593] Bildiğimiz kadarıyla o günlerde öğrenciler için bir yatakhane yoktu ancak profesörler bazen öğrencileri kendi ailelerinin yanına götürürdü.[594] Bunun dışında öğrenci özel bir oda alırdı ya da bazen muhtemelen handa kalacak yer bulurdu.[595]

Ayrılma vakti gelip çattığında Libanius dört yılını Atina'da geçirmişti. Aslında dört yıl daha kalmaya niyetliydi:[596] "Görünüşe göre zihnime, aldığımdan daha iyi bir eğitim gerektiği için Atina'dan ayrılmadan önce şehirde geçirdiğim dört yıla bir dört yıl daha eklemeye niyetliydim. Bununla birlikte diğerlerine mükemmel görünsem de kendimi kesinlikle böyle görmüyordum ancak nereye gidersem gideyim sofistlerin etrafımı saracağını ve beni aşağı çekmek için on bin deneme yapacakları korkusundan rahatsızdım. Bu yüzden daha fazla bilgi arayıp bu bilgiyi öğrenmenin gerekli olduğunu düşündüm."

---

592 Eunap., s. 78.
593 Lib., ep., 393.
594 Ep., 285, 290, 378, 379, 381. Libanius bir zamanlar iki öğrencisinin Daphe'de kalmasına izin vermişti (Bkz. ep., 1235).
595 Lib., ii. 359, 21; Philos., 553; Themis., 293 d; Eunap., s. 75.
596 i. 20, 15.

Üniversite eğitim süresinin dört yıl olup olmadığını bilmiyoruz. Libanius, eğitiminin ikinci yılında sanatının bilgilerini neredeyse öğrendiği sırada dersleri bırakmak zorunda kalan bir öğrencisinden bahseder.[597] Bazı öğrencilerin dört yıldan daha fazla üniversitede eğitim aldığını biliyoruz: Örneğin Eunapius beş,[598] Gregory Nazianzene ise on ilâ on iki yıl kadar eğitim almıştı.[599] Elbette ki kalma konusunda masraflar belirleyici faktördü. Konaklama, yemek, eğitim ve özellikle de kitaplar temel masraflar arasındaydı[600] ve bazen bir baba oğlunun eğitim masraflarını karşılamak için arkadaşlarından destek almayı gerekli görürdü.[601]

Libanius'un fikir değiştirip Atina'dan ayrılmasının sebebi düşünceden ziyade kalptendi. En yakın arkadaşlarından Crispinus, Küçük Asya'da bulunan Heraclea'daki evine çağırılmıştı ve o ciddi anlamda kendisine eşlik etmesi için Libanius'u davet etti. Bir süre düşündükten sonra Libanius gitmeye karar verdi ancak Atina'dan ayrılmadan önce gelecekte buraya dönmeye yemin etti.[602]

Ne yazık ki o günlerde öğrenciler arkadaşlarına ve üniversiteye hoşça kal diyeceği saati dört gözle bekliyordu. Basil'in ayrıldığı sırada yaşanan sahne gayet normaldi:

---

597 iii. 229, 1; krş. 202, 13 vd.
598 Eunap., s. 92.
599 Bkz. Sievers, Leben des Lib., s. 31. Iustinianus beş yapana kadar Beyrut'taki hukuk dersleri dört seneydi (Bkz. Dig. praef. Omnem). Erken dönemlerde Isocrates'in dersleri üç ilâ dört yıl arasındaydı (Bkz. Isoc, De antid., 87). Yukarıda bahsedilen Crispinus da tıpkı Libanius gibi aynı sürede Atina'da eğitim almıştı (Bkz. Lib., i. 2, 10). Rohde normal sürenin beş yıl olduğunu düşünmektedir (Bkz. Rhein. Mus., 40, s. 75). Libanius'un Antiocheia'daki okulunda dört hatibin olması, eğitimin dört yıl olduğunu akla getirmektedir (Bkz. Luc, Rhet. praec, 9). Hadrianus'un bir mektubu, çalışma amacıyla bir şehirde en azından on yıl kalma imkânı sunar (Bkz. Cod. Jus., x. 40, 2).
600 Lib., ii. 289, 9; ep., 1192.
601 Lib., ep., 1192; Krş. ib., ep., 322; Luc, Somn., 1; John Chrys., De sacerdot., i. 5. Seyahat etmek pahalı bir şeydi. Bazen sofistler yardım ederdi (Bkz. Lib., ep., 22, 1452; ss. 182, 183, 308). Antiocheia'lı senatör Letius, ihtiyaç sahibi öğrencilere kendi cebinden yardım etti (Bkz. ib., ep., 464, 467). Praetor Praefectus olarak görev yapan Anatolius, Libanius'un altında eğitim alan yoksul bir öğrenciye yüz stater gönderdi ki Libanius'a göre bu paranın çocuğun eğitim masraflarını karşılama konusunda çok büyük bir yardımı olmayacaktı (Bkz. ib., ep., 78). Öğrencilere yapılan diğer yardımlar için bkz. ib., ep., 1237, 1308. Bazen öğrenciler üniversitede çalışırdı (Bkz. ib., i. 162, 7). Öğrenciler bazen de parayı öğretmenlerine emanet ederdi (Bkz. Luc, Symp., 32; Lib., ep., 78).
602 i. 21, 9; 25, 11.

Ve şimdi ayrılma günü yaklaşıyor [der Gregory[603]]; iyi dilekler, dönmemiz için yapılan çağrılar, ağıtlar, kucaklaşmalar ve gözyaşları gibi tüm sıradan güzelliklerle veda konuşmasına damga vuruldu. Hiçbir şey, Atina'da birlikte yaşayanlar için kendilerini şehirden ve birbirlerinden ayırmak kadar zor değildir. Ortaya çıkan sahne gerçekten hüzünlüydü ve uzun süre hatırlanacak kadar değerliydi. Arkadaşlar, öğrenciler, üniversite birliğimizin üyeleri ve etrafımızda bulunan birçok öğretmen bile yalvararak, zorla bizi tutarak ve ikna edici şeyler söyleyerek ne olursa olsun gitmemize izin vermediler. Büyük üzüntü içinde muhtemelen söyleyecekleri ve yapacakları şeylerin hangisini söylemediler veya hangisini yapmadılar? Burada böyle söylemeyi istemek küstahça olsa da kutsal ve akıl almaz ruhun yanında kendimi de suçluyorum. Ayrılmasına neden olan gerekçeleri göstererek kendisini alıkoymak isteyenlerden üstün olduğunu gösterdi ve fiziksel güç kullanmadan ayrılmasına rıza gösterildi ancak ben Atina'da geride bırakıldım; kısmen bırakıldım (çünkü gerçeği anlatacağım). Çünkü kararımı diretmekte çok zayıftım ve kısmen onun yanından ayrılmamı sağlayan arkadaşlar tarafından kandırıldım. Yumuşasam da ona bağlanmadım ve beni geri çekenlerin merhametine kendimi teslim etmedim.

Libanius ve arkadaşları deniz yolu yerine kara yoluyla Constantinopolis'e gitti. Kuzey Yunanistan ve Makedonya yolu boyunca birçok şehri belagat örnekleriyle eğlendirdiler ve büyük alkışlarla karşılandılar. Constantinopolis'ten Heraclea'ya mesafe kısaydı. Heraclea'da Crispinus'un akrabalarının biri tarafından ağırlandılar. Libanius burada arkadaşını bırakıp Constantinopolis'e dönmek için yola çıktı.[604]

603 Or., xliii. 24. İmparator Iulianus Atina'dan ayrılırken ağladı ve Libanius'un öğrencilerinden biri de Libanius'dan ayrılırken ağlamıştı (Bkz. Jul., Ep. ad Ath., 275 a; Lib., ep., 631; krş. Isoc, De antid., 88).

604 Lib., i. 23, 2.

ÜNİVERSİTE SONRASI

Libanius, arkadaşı Crispinus'u Heraclea'da bırakıp Constantinopolis'e döndüğünde bir kez daha Atina'yı ziyaret edeceğine dair ettiği yemini yerine getirmek istiyordu. Constantinopolis'e geldiğinde Büyük Liman'a indi ve gezinerek Yunanistan'a giden bir gemi kaptanı bulmak için sağa sola bakındı. Libanius yaşadığı durumu şöyle anlatır:[605] "Bu tarz işlerle uğraşırken paltomun çekildiğini hissettim ve sizin de bildiğiniz, buranın öğretmenlerinden Lacedaemonialı Nicocles, beni döndürüp "Senin yolun bu değil, farklı bir yola gitmelisin," dedi. "Atina'ya doğru yola çıkarken farklı yol nedir" diye sordum ve Nicocles bana "Ne mi? Tanrı seni kutsasın, bizimle kal ve şehirdeki gençlerin sorumluluğunu üstlen; Constantinopolis'te birçok zengin baba var. Yolundan vazgeç ve beni dinle. Her ikimizin de umutlarını kırıp iyi talihinden kaçacak mısın? Burada kalıp profesör olabilecekken başka birinin emri altına girmek için neden gidiyorsun? Yirmi dört saat içinde seni şehrin 'patronu' ve işin en iyi kısmı, kırk gencin ustası yapmaya çalışacağım. Bu işe başladığımızda sel gibi üzerine dökülen zenginlikleri göreceksin" dedi.

Fakat Libanius tüm bu ricalara kulaklarını tıkadı ve gemiyle Atina'ya gitti. Libanius'un uzun süre Atina'da kalmadığı ve kış aylarının başında iki tekerli bir arabaya binerek bir kez daha yola çıktığı görülmektedir. Constantinopolis'e vardığında hayal kırıklığı yaşadı. Libanius,[606] "Constantinopolis'teki pazara girdiğimde tam o sırada kürsüye yerel konseyin ricası üzerine imparatorun Cappadocialı bir profesörü atadığını gördüm. O, harika bir konuşmacıydı, inanıyorum ki daveti bir yarışmanın sonunda almıştı. Tüm görkemiyle orada duruyordu. Yaşlı adama sofistin adını, vatanını, yaklaşım biçimini ve ücretini sordum. Aldığım

605 i. 24, 5.
606 i. 27, 1.

cevap kalbime saplandı. Beni şehre almayı teklif eden Nicocles'e giderek bir önce yaptığımız konuşmayı hatırlattım. Nicocles bana 'Delphi'de bulunduktan sonra demir sıcakken ona dokunmanın önemini bilmiyorsan, safsın hem de çok safsın demektir,' dedi. Benim sana verdiğim ya da senin bana hatırlattığın sözler artık işe yaramaz; sen Atina'ya gittiğinde her şeyi mahvettin," şeklinde bir açıklama yaparak Constantinopolis'e geldiğinde yaşadığı hayal kırıklığını anlatır. Ancak Libanius, kendi okulunu kurarak kısa sürede çok sayıda öğrenciyi okuluna çekti. Anlatımına devam eden Libanius,[607] "Her adam komşusunu cesaretlendirdi ve topluluğumdaki öğrenci sayısının sekseni aşması çok uzun sürmedi. Bazı öğrenciler şehir dışından bazıları da şehirdeki hocasını bırakarak bana geldi. Yarışları ve tiyatroyu sevenler ilgi alanlarını değiştirip birer edebiyat tutkununa dönüştüler," diyerek okulunun popülerliğini açıklar.

Libanius, rakip sofistlerin entrikaları yüzünden şehirden uzaklaşmak zorunda kaldı, ilk olarak Nicaea'ya, daha sonra Nicomedia'ya gitti. Nicomedia'da mutlu ve başarılı beş yıl geçirdikten sonra kendi isteğinin dışında Constantinopolis'e dönmek zorunda kaldı. Constantinopolis'teki ikinci döneminde Libanius, Atina'da öğretmenlik yapmak için bir davet aldı. Ancak büyük onur duyduğu bu daveti sofistlerin arasındaki acı ruhu hatırlayarak reddetti.[608] Bir yaz Antiocheia'yı ziyaret etti. Atina Üniversitesi'ne gitmek için Antiocheia'dan ayrılmasının üzerine on altı yıl ya da daha fazla bir zaman geçmişti. Libanius duyduğu mutluluğu şu şekilde anlatmaktadır:[609]

> Bir kez daha çok sevdiğim yolları, kapıları, tapınakları ve revakları gördüm. Artık yaşlı ve kır saçlı bir adam olarak çocukluğumun geçtiği evi, annemin beyazlayan saçlarını, hâlâ babam adına mutlu olan amcamı, şimdilerde dede diye çağırılan büyük kardeşimi, bazılarının memur, diğerlerinin de avukat olduğu birçok okul arkadaşımı ve ne yazık ki birkaç eski aile dostumuzu gördüm. Bilginlerin bolluğu sebebiyle şehrin mutlu ve refah içinde olduğunu gördüm.

Antiocheia'dayken halka konuşmalar yapardı, bu konuşmalarda o kadar alkış topluyordu ki bir keresinde imparatorun hu-

607 i. 29, 6.
608 i. 58, 4.
609 i. 62, 2.

zuruna gelip Constantinopolis'ten evine dönmek için izin istedi. Libanius istediğini aldı ancak Antiocheia'ya gitmek için yola koyulacağı sırada kötü bir haber aldı. Libanius,[610] "Kuzenim öldü ve amcam kederinden yatağa düştü. Talih armağanını yok etti çünkü artık karım olacak kişinin mezarını görebileceğim, doğduğum şehre dönmekle ilgilenmiyorum," şeklinde üzüntüsünü dile getirmiştir. Yine de amcası hemen gelmesini istedi. "Bu yüzden gittim ancak eskisi gibi değildim."[611] Constantinopolis'te olduğu gibi Antiocheia'da da ilk olarak hayal kırıklığı yaşasa da sonunda işler yolunda gitti ve kısa süre sonra resmî bir şekilde atandı.

Libanius'un üniversite günlerini ve memleketinde belagat profesörü olarak atanmasını inceledik. Bu noktada Libanius'u geride bırakmalıyız. Ancak bunu yapmadan önce olgunluk döneminde Atina'da geçirdiği günlere ve oradaki yaşantısına göz atalım.

Şehri sevmesine rağmen muhtemelen buradaki barbar geleneklere duyduğu antipatiyi asla yitirmedi. Libanius arkadaşına gönderdiği bir mektubunda şu ifadeleri kullanarak onu uyarmıştır:[612]

> Attika'yı görsün ya da görmesin, buranın toprakları doğal olarak hayranlık uyandırıcı olduğu için bir insanın Attika'ya hayran olması kesinlikle şaşırtıcı değildir. Babalar, oğullarının Atina'dan ya bilgili ya da en azından bilginin itibarıyla geri geleceğine inanır. Şu anda Acacius'a saygı duyduğum için oğlunu Atina'ya göndermesini anlıyorum ancak bu adamı sevdiğim için oğlunu evde tutmasını söylemeliyim. Atina'daki bazı öğretmenler eski kafalıdır ve keyifleri için sadece yemek yer ve uyurlar. Diğerlerininse kendilerine ilk olarak sorunlara silahlarla değil de argümanlarla karar verildiğini öğretecek öğretmenlere ihtiyacı vardır. Bu yüzden onlar bize göre hatip yerine asker yetiştiriyor.[613] Birçoğunun Lyceum'daki kavgadan yara izleri taşıdığını gördüm.

610 i. 67, 5.
611 i. 67, 13.
612 Ep., 627. Krş. ep., 330.
613 Başka yerlerde Atina'daki öğretmenlerden ünlerine göre daha aşağı olduklarından bahsediliyor (Krş. Themis., or., xxvii; Eunap., s. 87). Ancak Anatolius, sofistlerden genel olarak memnun değildi (Bkz. Lib., ep., 78). Çok daha erken bir zaman için ayrıca bkz. Cicero, De orat., iii. 11, 43; krş. s. 311.

Başka bir mektubunda şunları söylemektedir:[614]

> Birkaç gün içinde birçok yeri görebilen ve Areopagus'u, Acropolis'i kavgadan sonra barışanları, ailesi tarafından desteklenenlerin suçtan aklandığını ve bir mücadele sonucunda şehri kazanan Erechtheus'un bakıcısını gördüm diyebiliyorsa o kişi mutludur. Böyle bir adamı gördüklerinden dolayı mutlu sayarım ve seni de her gün tüm bu şeylerden hatta daha fazlasından bile keyif alabildiğin için mutlu sayarım.

Bir başka yerde de şunu ifade eder: "İtiraf ediyorum ki Beyrut'u birçok şeyiyle ancak Atina'yı her şeyiyle seviyorum."[615] Arada sırada bazı durumlar beklenmedik bir şekilde ona eski günleri hatırlatırdı. Libanius da bu durumu, "Clematius'u gördüğümde Theseus'un Atina'sını ilk selamladığım zamanki mutlu eski günlerimi hatırladım. İlk akşamı, hamamı, 'para saçmayı' ve oradaki konuşmayı hatırladım," şeklinde ifade eder.[616] O günler Libanius'a hâlâ rüya gibi geliyordu. Libanius bir diğer mektubunda şöyle yazar:

> Atina'dan tam anlamıyla keyif alan eski dostumuz kibar Severus'u bir kez daha göreceksin. Ben ise sanki bir rüyaymış gibi oradan geçip yoluma devam etmiş gibiyim. Ancak o, diğer yerlere göre burada yaşamanın çok daha iyi olduğunu bilerek Atina'da mutlu olmaya devam etti. Bu yüzden diğerlerine kıyasla daha fazla kazanç sağladı. Atina'dan elde edilen kazanç sadece bilgi değil, aynı zamanda Severus gibi hiçbir yeri kendisine göre daha aşağıda görmeyen arkadaşlardır.[617]

614 Ep., 881.
615 Ep., 10.
616 Ep., 1071. O zamanlar, şimdilerde olduğu gibi üniversiteye gidenler öğrencilik günleri hakkında sevgiyle konuşurdu (Bkz. ib., iii. 268, 1).
617 Ep., 1511. Ayrıca bkz. ep., 866, 1080, 1389.

SONUÇ

Burada anlatılan eğitimi inceledikçe kişiliğin, eğitim içinde oynadığı önemli rolünden etkileniriz. Hatta MÖ beşinci ve dördüncü yüzyıllarda, daha önce de anlatıldığı gibi etik ya da bilim öğretmenlerinin gezgin kişiliği genç erkekleri çalışma hayatına çeken temel faktörlerden biriydi. Daha sonraki dönemlerde de bu durum ya aynıydı ya da benzerlik gösteriyordu. Şüphesiz Antiocheia'daki evinde yetişen genç adam bastıramadığı bilgi susuzluğu ve şehri kaplayan parıltı tarafından Atina'ya çekildi ancak orada yaşayan adamlar ve kişilikleri hakkında belli belirsiz söylentiler kulaklarına kadar gelmişti. Atina'ya geldiğinde şu ya da bu konuyu çalışmayı seçmek yerine seçkin bir *adamı* seçerdi. Gerçekten de eğer dördüncü yüzyılda nispeten birkaç kişinin yaptığı gibi bir çocuk kendisini felsefeye adamak istemezse, sofistlik konularına yöneleceği için konular arasından yapılan seçim iyi olmazdı. Şimdilerde sofistlik konusu tüm öğretmenler ve öğrenciler için aynıydı ve sadece sofistik dersi veren adamın kişiliği bile fark yaratırdı. Bazı durumlarda bir şehirde seçkin sofistin bulunması diğer bölgelerden[618] gelen gençlerin eğitim akışını yönlendirmek için yeterliydi. Themistius'un gücüne ve kişiliğine sahip bir adam, bir süreliğine öğrencileri sofist çalışmalarından uzaklaştırıp onları felsefeye yönlendirebilirdi. Daha sonraki dönemde imparator olan Iulianus örneğindeki gibi üniversite okumak için bir şehirden başka bir şehre giden öğrencinin her zaman dinlemek istediği seçkin kişinin adı tarafından

618 Libanius, Nicomedia'da eğitim verdiği sırada öğrenciler Atina yerine Nicomedia'ya akın etti (Bkz. Lib., i. 39, 10). Bu yüzden Heracleides Smyrna'da eğitim verdiği sırada sadece Asya'dan değil Avrupa ve Afrika'dan da genç erkekleri kendisine çekti (Bkz. Philos., 613). Iulianus ise dünyanın her yerindeki gençleri hitabeti ve soylu karakteri sayesinde Atina'ya çekti (Bkz. Eunap., s. 68; Proaeresius için bkz. ib., s. 78). Bunlar birçok örnekten sadece bir kaçıdır.

cezbedilmesi sık rastlanan durum değildir. Eğer Atina'yı hariç tutarsak mekânın seçkin kişi kadar önemli olmadığını görürüz.

Yunan üniversite hayatının bir özelliği olarak öğretmenin popülerliğinde kişiliğin oynadığı önemli rol sayesinde öğretmen ve öğrenci arasında güçlü kişisel bağlar kurulmuştu. Görüldüğü gibi öğretmen, öğrencinin entelektüel kaynağıydı; öğrencinin rehberi, koruyucusu gibi davranırdı. Öğrencinin de öğretmenin refahıyla ilgilenmek ve onu mümkün olduğu her şekilde desteklemek gibi ahlaki bir yükümlülüğü vardı.[619]

Mevcut gelenek öğrencinin kendisini tek bir öğretmene bağlamasını gerektiriyordu. Öğrenciyle öğretmen arasındaki yakın ilişkinin güzel bir özelliği olsa da talihsiz bir tarafı da vardı. Bazen bu yakın ilişki, öğrenci dikkatini eski üslup ustalarına verdiğinde muhtemelen öğrencinin, öğretmeni ve onun edebî üslubunu köle gibi taklit etmesine yol açardı.[620] Eğer gelenek öğrencinin tek bir öğretmen yerine birden fazla öğretmene kendisini bağlamasını gerektirseydi öğrenci, kişileri ve yöntemleri daha iyi tanıyarak bu olumsuzluktan kaçınılabilirdi. Ancak bir öğrencinin en azından gösterilere ve belki de düzenli olarak çalıştığı öğretmenin[621] dışında ikinci bir öğretmenin derslerine katılmasına izin veren düzenlemeler Atina'da ve Antiocheia'da yapıldığı için muhtemelen olumsuzluk bazen düşünüldüğü[622] gibi büyük olmazdı. Öğretmen değiştirme geleneği dördüncü yüzyıl boyunca yaygınlaşmıştı. Ayrıca söylediğimiz gibi bir öğrenci eğitiminin farklı dönemlerinde birden fazla sofistin derslerine katılırdı.[623]

619 Öğrenciler elbette ki öğretmenleri için savaşmayı umuyordu (Bkz. Lib., i. 16, 4 vd). İki çarpıcı söylev için de bkz. Lib., xxxii (ii. 266); xxxv (ii. 307) ki burada erkek çocukları için ahlaki yükümlülük temelinde destek bir savunma yapılır.

620 Lib., i. 18, 12. İmparator Iulianus, Libanius'un üslubunu taklit ettiği söylenir ve o bunu öylesine iyi bir şekilde uyguladı ki İmparatorun, Libanius'un öğrencisi olduğu kabul edildi (Bkz. ib., i. 527, 10; ib., i. 452, 24). Favorinus'un Dio'nun öğrencisi olduğu söylenir ancak onun üslubu Dio'nun üslubundan onu hiç duymayanlar kadar farklıydı (Bkz. Philos., 491; Krş. ib., 522, 527, 535, 576; Himer., ec, x. 13). Antik yazarların taklidi de elbette sofistik eğitimde önemli bir rol oynadı. Bkz. Quint., Inst or., x. 2.

621 Lib., i. 14, 4; ii. 279, 280.

622 E. g., by Herzberg, Gesch. Griech., iii. s. 350.

623 E. g., Philos., 576, 594, 605.

Gün içinde yapılan derslerde, söylenen kelimelere yüklenen büyük anlamlar Antik Yunan üniversite hayatının bir diğer önemli özelliğiydi. Aslında başka bir yerde de gördüğümüz gibi kelimeler ırki bir içgüdü meselesiydi ve tüm sofistik eğitim fikirlerin konuşmayla iletilmesine dayanıyordu. Öğrenci, öğretmenine göre kitaplardan çok fazla şey öğrenemezdi ya da en azından öğrencinin kitaptan edindiği dersler sözlü eğitimle yorumlanıp desteklenirdi. Öğrencinin öğretmenle ilişkisini ifade eden "öğrenci olmak" için ἀκροᾶσθαι kelimesi "dinlemek" olarak kullanıldığı için bu gerçeği vurgular. Eski öğrenciler bir öğretmenin yazdıklarını "okumaz" ya da bir profesörden "ders almazdı", onlar sadece sofisti dinlerdi. Yaşayan sesin etkisi ve zihnin zihinle temasından bahsedilmektedir. Bu, en çok sofistin büyük gösterilerinde fark edilebilir bir şekilde görülmekteydi. Kuşkusuz bu gösterilerde oluşturulan etki o andan itibaren sofistin kişiliği, herhangi bir kalıcı düşünce ve üslup kalitesinden ziyade seyircinin sempatik cesaretiyle desteklenen hareket tarzından kaynaklanıyordu.[624]

Ancak sesin Socrates döneminde olduğu gibi İsa'dan sonraki yüzyıllarda da eğitimde etkili bir güç olarak görülüp görülmediğinden şüphe edilebilir. Gördüğümüz gibi hafıza sofistik eğitimde önemli bir rol oynar ve hafızanın yetiştirilmesi gerekmedikçe öğrencinin zihninde gerçeklerin toplanmasıyla sonuçlanır. Öğrenciler, antik yazarları eksiksiz bir şekilde bilmenin yanında hakikati de bilmek zorundaydı. Bu yüzden polymathia, πολυμαθία, çoklu öğrenme bir insanın eğitiminin değerli bir parçası olarak kabul edildi ve birçok hakikati bilen adam, πολυμαθής aranan ve hayran duyulan kişi oldu.[625] Eğitime karşı gösterilen bu tutum daha öncekilerle tamamen zıttı. MÖ beşinci yüzyılda bir insanın çok fazla hakikati bilmesinden ziyade ahlaki, mental ve fiziksel özelliklerinin uyum içinde gelişmesi ve bunların gerçekçi bir şekilde dış dünyaya aktarılması daha önemli bir şey olarak kabul edildi.

---

624 Eskiler, doğaçlama konuşmanın tam bir çalışmayı içermediğini düşünürdü (Bkz. Syn., Dion, 12; Philos., 583, 607; Luc, Rhet. praec, 20).

625 Eunapius, Longinus'u "yaşayan bir kütüphane ve yürüyen museum" olarak adlandırır (Bkz. Eunap., s.7; Hippdromus için Krş. Philos., 618; Polemo için bkz 541; ib., 627; Porphyr., Vit. Plotin., 20).

Günümüzün gelenekleri eski sofistik eğitimi oldukça kötülemektedir. Sofistik eğitimin eksiklikleri net bir biçimde görülür. Yetersizliğiyse modern standartlara göre değerlendirildiğinde o kadar büyük bir şekilde anlaşılmaktadır ki kolaylıkla tüm sistemin yapay ve verimsiz olduğu söylenebilir. Yine de en iyi yol, bu eğitimde gerçekte ne yapıldığını ve o dönemde eğitimin dünyada neyi yaptığını iddia ettiğini anlamaktır. Bir anlamda eğitim yapay ve verimsizdi. Kabul edebiliriz ki söylenen şeylerin şekli üzerine çok fazla vurgu yapmak üslup konusunda tamamen aşırılığa ve savurganlığa yol açar. Büyük yorumsal ya da bilimsel gerçeklerin olasılığını kendi içinde barındırmadığını da inkâr edemeyiz. Ancak diğerlerinin de söylediği gibi[626] sofistlerin büyük gösterilerine bakarsak artık bunları doğru bir şekilde yargılamak için imkânımızın olmadığını söyleyebiliriz. Gösterilerdeki birçok şey günümüzde bulunmamaktadır; mevcut olanları da kusurlu bir şekilde anlar ve değerlendiririz. Vurgu ve ritim hareketini, kelimelerin ayarlanıp seçilmesinde ses ve duygunun hassas bir şekilde ayarlanmasını ve uyum biçimini anlamaya çalışsak da bunu sadece kusurlu bir şekilde yaparız. Hatibi, kişiliğini, sesinin alçalıp yükselmesini, hareketlerinin uygunluğunu ve çeşitliliğini sadece hayal edebiliriz. Hatta söylenen en açık kelimeleri bile çoğu durumda bilmiyoruz.

Ancak sık sık gözden kaçırılsa da bu gösterilerde neler yaşanırsa yaşansın sofistik eğitimin sadece bunlardan ya da öncelikle bunlardan dolayı yargılandığı söylenemez. Kuşkusuz bu gösteriler sofistin sanatını yüceltirdi. Sayısı nispeten az olsa da öğretmen olmaya uygun uzmanlar gerçek hayata gönderdikleri büyük öğrenci toplulukları gibi günümüzün büyük üniversitelerini çok fazla yargılamaz. Yunan sofistliği insanlara bilimsel bilgiyi ya da kuramsal teorileri öğretmeyi iddia etmez; bu görevin yerine getirilmesi uzmanlara ve var oldukça çeşitli felsefe okullarına bırakılırdı. Yunan sofistliği insanları o günlerin aktif vatandaşlık görevlerine hazırlayacağını ve onlara geniş ve genel eğitim vereceğini iddia ediyordu. Bu görevler birkaç yüzyıl boyunca etkili ve tatmin edici bir şekilde yerine getirildi. O günlerde retoriğin bizim anladığımız şeklinden daha fazlasını ifade

626 E. g., by Rohde, Gr. Rom., s. 334.

ettiği gerçeği vurgulanmalıdır. Retorik, Yunanca konuşan insanların ortak mirasıydı ve Yunanları barbarlardan ayırıyordu.[627] Bu bağlamda retorik eğitimi, kültür, hümanizm hatta medeniyet anlamına gelmekteydi. Retorik sadece klasik yöntemler üzerine eğitim vermekle kalmadı, aynı zamanda da çocuğun ahlaki ve zihinsel yönlerini de geliştirdi. Eğer çocuk düzgün bir şekilde yetiştirildiyse sofist okuluna girmeden önce bilimin temel unsurlarına çalışırdı. Bundan daha fazla çalışır, sofistliği ihmal ederse tamamen teknik eğitim alma tehlikesiyle karşı karşıya kalacağını bilmeliydi. Okulların üretkenliğini günümüzdeki okulların çalışmalarıyla yargılamak haksızlık olur. Bazı sebeplerden dolayı dikkatimizi yazılı kalıntılarına sahip olduğumuz birkaç sofistin söylevlerine veririz. Burada zarif üsluplu, yavan düşünceli Himerius'u biliyorsak o hâlde dürüst, güçlü, samimi ve genellikle anlamlı belagat yapan Libanius'u da biliriz.

Mitoloji ve geçmiş çağın yaşamıyla çok fazla ilgilendiği için erken Hristiyanlık döneminin eski eğitimi sistemi suçlanmaktadır. Böyle bir suçlamanın haklılığı da vardır. Ancak yine de mitolojinin ve eski çağ yaşamının *corpus vile* doğası olduğu unutulmamalıdır. Sofistin sınıftaki eğitiminde kullandığı ve sofist ile öğrencinin biçimlendirip amaçlarına uygun şekillere yoğurduğu bir geleneksel konu bütünlüğü oluşturulurdu. Bu süreçteki ilkeler daha sonra gündelik yaşama uygulandı. Choricius'un da söylediği gibi "Gerçek hayatta meydana gelen her şey kurgusal ortamlarda taklit edilir." İlkelerin Demosthenes ve Demades tarafından ya da John Doe ve Richard Roe tarafından açıklanmasının ne önemi var? Eski zamanlarda bile sofist okulunu bitiren bir öğrencinin kuşkusuz birçok durumda haklı bir şikâyet olarak gerçek hayatın problemlerine karşı hazırlıksız olduğunu savunanlar olmasına rağmen sofist eğitiminin bir bütün olarak o zamanların profesyonel ve resmî hayatına tatmin edici bir şekilde öğrenciyi hazırladığı görülmektedir. Bütün eğitim sistemleri herhangi bir dönemde sorgulanmıştır. Günümüzde de yukarıda bahsedilenlere benzer şikâyetler yaygın bir şekilde yapılır. Öyleyse eski çağlarda sofistliğin amaçları

627 Krş. Isoc. Paneg., 5; Lib., ep., 372; ib., i. 452, 20; krş. ib., i. 502, 8; edebiyata yapılan övgüler için bkz. ib., ii. 303; Retorik, Loukianos'u Yunan yapmıştı (Bkz. Luc., Bis accus., 30).

arasında bir insanı yaşamın başarılarına ve görevlerine hazırlamasını, onlara geniş ve genel bir kültür vermeyi hedeflemesini sayabiliriz.

İlk olarak o dönemde öğrenciye dünyanın o kısmında kabul gören tek edebiyat olarak eksiksiz bir şekilde Yunan edebiyatının temel bilgisi verilirdi. "Gramer" ve sofistlik derslerin tamamına eksiksiz ve görevine bağlı bir şekilde katılan öğrenci kendisini onların bir parçasıymış gibi hissedebilir ve en iyi Yunan yazarlarını onlardan alıntı yapabilecek kadar öğrenirdi. Yazarlar, öğrencinin hayatını ve düşüncesini etkilerdi. Okullarda onları birçok bakış açısından yargılamak ve eleştirmek için yazarların tanınması gerektiğinden öğrencinin bu yazarları bilmesi az ya da çok kritik bir önem taşıyordu.

İkinci olarak öğrencilere birçok konu hakkında bir yığın önemsiz bilgi verilirdi. 'Öğrenci "gramer" ve retorik derslerinde eski dönemin yasaları, âdetleri ve kurumları gibi Yunan geleneklerini iyi bir şekilde öğrenir, Yunan dini ve mitolojisinin ruhuna girerdi. Öğrenci, Yunan edebiyatı tarihini "gramer" öğretmeninden, sofist okulunda da Solon döneminden İskender dönemine kadarki Yunan halkının tarihini eksiksiz bir biçimde öğrenirdi.

Üçüncü olarak öğrenciye doğru ve etkili bir biçimde Yunan dilini konuşma, yazma ve amacına en uygun bir şekilde elindeki malzemeyi düzenleme eğitimi verilirdi. En iyi örneklerin uygulanması ve çalışılması bu amaç için kullanılırdı.

Dördüncü olarak öğrenciye akıl yürütme, muhakeme yapma ve hayal gücünü kullanması öğretilirdi. Canlandırma yapmak öğrencinin hayal gücünü geliştirmekten başka bir şeye yardımcı olmazken, tartışmaların yapılması ve taraf tutulması öğrencinin muhakemesini ve mantığını geliştirmesine katkıda bulunurdu. Beşinci olarak öğrencinin söylev ve düşünce hazırlığı geliştirilirdi. Altıncı olarak da öğrencinin etik yönü eğitilirdi. Retoriğin Socrates döneminde ahlaki bir gücünün olduğu ve ikinci yüzyıl sofistlerinden Aristeides'in "Ahlaki mükemmelliğin sağduyu, ılımlılık, adalet ve cesaret (Yun. φρόνησις, σωφροσύνη, δικαιοσύνη, ἀνδρεία[628]) gibi dört kısmı vardır.

628 ii. s. 72. Başlıca erdemler için krş. Menander, Speng., Rh. Gr., iii. s. 361; ayr. Syn., Dion, 8, ve Themis., 146 d.

Tüm bunlar retorik tarafından oluşturulmuştur. Sporun ve doktorun sanatı bedenle ilgiliyken retorik, devlet işleri ve ruhla ilgilidir," dediği bilinir. Öyle ya da böyle, edebiyat çalışmalarında etik bir değerin var olduğu düşüncesi birçok yazar tarafından ifade edilmektedir.[629] Edebiyat eğitimi alan kişi

629 Lib., ep., 1143; Theon, Progym., 1, s. 148; Speng., Rh. Gr., ii. 60. Aristeides'e göre retorik tüm erdemlerle bağlantılıdır: sağduyudan doğar, adalete uygundur, ölçülülük ve metanetle desteklenir (Bkz. ii. s. 72). O toplulukları bir arada tutar ve toplumların süsüdür. O en iyiyi ve insanları eğitmeyi hedefler. Hatibin kendisi iyi bir adamdır. Yaptığı ya da yanlış tavsiyede bulunduğu takdirde kusurlu bir hatip olarak görülür. Bununla birlikte iyiliği anlaşılana göre politika meselesidir. Aristeides'in hatip gibi retoriğin ürettiği bir tür refleks eylemi olup kendi mesleğinden ahlaki açıdan faydalanıp faydalanmadığı net değildir. Aristeides'in görüşü hatibi konuşma becerisine sahip iyi bir adam olarak tanımlayan Quntilianus'un görüşüdür (Bkz. Inst, or., xii. 1; krş. praefat., 9; ii. 15, 1). Marcus Cato'nun açıklaması da bu şekildeydi (Bkz. Seneca, Contr., i. praefat., 9; Cic, De orat., ii. 20, 85; ib., De invent., i. 3, 4). Quintilianus ile iyilik hatip kelimesinin amacının bir kısmıdır. Hatip iyi adam olmadığı sürece hatip de olamaz. Hatip ahlakını çalışma yoluyla kazanır (Bkz. xii. 2, 1). Aristeides ve Quintilianus'un görüşü MÖ beşinci yüzyılda hitabetin genellikle yanlışın olduğu kadar doğrunun da yer aldığına inanıldığı zamana çok uzaktı (Bkz. Platon'un görüşleri için Gorgias ve Phaedrus; Quint., Inst, or., ii. 15, 28 vd). Ancak görünüşe göre bu görüşler Isocrates'in biraz uzağındaydı. Isocrates hitabetin insanlığa sunduğu yararları şöyle sıralar: insanları medeni hâle getirdi, onların topluluklar hâlinde yaşamasını, iyi ve kötü hakkında adil ve adil olmayanlar hakkında yasalar çıkarmasını sağladı (Bkz. De antid., 253-257). Ancak bu (ahlaki açıdan) iyi hitabın bir parçasıdır. Görünüşe göre (ahlaki açıdan) kötü hitabet de olabilir. Isocrates kötü hatibin hatip olmadığı noktasına gelmemiş gibi gözükse de bu durum onun bakış açısını ima etmektedir. Böylece "doğru, haklı ve adil söz, iyi ve sadık ruhun bir yansımasıdır." demektedir (Bkz. 255). Ancak onun için herhangi bir değeri olan şey iyi, haklı ve adildir. Isocrates'in hatibi, politika konusunda iyi bir adamdı çünkü karakterle desteklenen kelimelerin sadece bir kelimeden daha fazla şey taşıdığı görülür (Bkz. 285). Fakat hatibin çalışma ve pratiğinin karakteri üzerine medeni hâle getirmesi kabul edilmektedir (Bkz. 254). Ariostoteles'in görüşü iyi hatipler gibi kötü hatiplerin de olacağı görüşü dışında Isocrates ile örtüşür. Onunla birlikte hatip ahlaki ilkeleri bakımından değil de sanatına göre değerlendirilir (Bkz. Rhet., i. 1, 14). Retorik kötüye kullanılabilecek bir üründür (Bkz. i. 1, 13). Bununla birlikte amaçları uygunluk, adalet ve onurdur (Bkz. i, 3, 5). Theon'da etik etki daha net bir şekilde vurgulanır: "Yalnızca kelimelere hükmetmez, ayrıca da ahlaki bir istek ortaya çıkarır." Bu eğilim iki şekilde yapılabilir: edebiyat çalışmalarının genel olarak ruhu dinlendirici etkisiyle ve hatip de sürekli olarak asil ve onurlu temalarla ilgilenirken ölçülülük ve adalet sorunlarıyla ilgili konularla uğraşmaktan dolayı ortaya çıkan alışkanlıkla yapılabilir. Himerius'la birlikte λόγος, ἀρετή 'nin hizmetçisi-

bilge rehberliğiyle devleti koruyabilir ve kendi kurtuluşu için gerekli bilgiye sahip olurdu.

Yukarıda da değinildiği gibi[630] bu yüzyıllardaki eğitimin amacı İmparator Iulianus'un sözlerinde vurgulanmaktadır. "Doğru eğitimin kelimelerdeki ve dildeki incelik olmadığını ancak yetenekli bir zihnin sağlıklı bir eğilimi olduğunu, iyi ve kötü, soylu ve alt sınıf hakkındaki doğru fikirler olduğunu düşünüyorum." Ancak güçlerini devletin menfaatleri için kullanmak amacıyla ahlaki, entelektüel ve estetik açıdan eğitilen insanda bu amaç somutlaşmıştır. Hatip de böyle bir insandı. Hatibin ne sadece akıcı dil ve zarif konuşma yeteneği ne de bilimsel becerisi ya da teknik bilgisi vardı; o, doğruyu ve yanlışı ayırt edebilmesi, öğrendikleriyle yaşadığı polise, πόλις, ya da doğduğu şehre hizmet etmesi için eğitilen kültürlü ve bilgili bir kişiydi. Iulianus'un yukarıda alıntılanan düşüncesine tamamen uyan Libanius ve Themistius gibi kişiler dönemin en iyi öğretmenleriydi.

O hâlde eski çağlarda sofistin yaptığını söylediği şeylerden bazıları da bunlardı. O, sonsuza kadar bu mesleği sürdüremedi; hatta o günlerde bile Loukianos ve Themistius gibi insanların aşırılıklarına ve suistimallerine neden oldu. Bununla birlikte Loukianos ve Themistius sofist kökenliydi ve her ikisine de sofist ve "gramer" okullarındaki neslin zengin mirası yani antik düşüncenin deposu açıldı.

dir ve onun emirlerini yerine getirir (Bkz. ec, xvi. 2). Libanius eğitimin karakter üzerindeki faydalı etkisini sürekli kabul eder (Bkz. ep., 192, 1048). Genel olarak sofistler öğrencilerin zekâsı kadar ahlakının da koruyucusu ve eğiticileri olduğunu anladılar. Iulianus'un ahlaki eğitimin sofist mesleğinin bir parçası olduğunu söylerken Herodes Atticus, başka bir sofist tarafından öğrencilerini ihmal etmekle suçlandı (Bkz. ep., 42; Philos. 579). Attik eğitiminin başlangıcından Helenistik eğitimin sona ermesine kadar öğrencinin ahlaki gelişimi her zaman önemli bir rol oynadı.

630 Bkz. Jul., ep., 42, 422 A.

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

Arnim, H. v., *Leben und Werke des Dio von Prusa*. Berlin, 1898.

Bernhardy, G., *Grundriss der griechischen Litteratur*. 5th ed. Halle, 1892.

Boissier, Gaston, *La fin du paganisme*. 3d ed. Paris, 1898.

Burgess, T. C., *Epideictic Literature*. Chicago, 1902.

Capes, W. W., *University Life in Ancient Athens*. London, 1877.

Cramer, F., *Geschichte der Erziehung und des Unterrichts im Alterthume*. Elberfeld, 1832-38.

Davidson, Thomas, *The Education of the Greek People and its Influence on Civilization*. New York, 1903.

Dill, Samuel, *Roman Society in the Last Century of the Western Empire*. 2d ed. London, 1905.

Freeman, K. J., *Schools of Hellas*. London, 1907.

Girard, Paul, *L'Éducation athénienne au Ve. et au IVe. sièclc avant J.-C.* 2d ed. Paris, 1891.

Göll, Hermann, Professoren und Studenten der römischen Kaiserzeit, içinde, *Kulturbilder aus Hellas und Rom*. 3d ed. Leipzig, 1880.

Grasberger, Lorenz, *Erziehung und Unterricht im klassischen Alterthum*. Wiürzburg, 1864-81.

Graves, F. P., *A History of Education before the Middle Ages*. New York, 1909.

Harrent, Albert, *Les écoles d'Antioche*. Paris, 1898.

Hatch, Edwin, *The Influence of Greek Ideas and Usages upon the Christian Church* (The Hibbert Lectures, 1888). 8th ed. London, 1901.

Hertzberg, G. F., *Die Geschichte Griechenlands unter der Herrschaft der Römer*. Halle, 1866-75.

Hulsebos, G. A., *De educatione et institutions apud Romanos*. Utrecht, 1875.

Krause, J. H., *Geschichte der Erziehung, des Unterrichts und der Bildung bei den Griechen, Etruskern und Römern*. Halle, 1851.

Kuhn, Emil, *Die städtische und biirgerliche Verfassung des römischen Reichs bis auf die Zeiten Justinians*. Leipzig, 1864-65.

Laurie, S. S., *Historical Survey of Pre-Christian Education*. 2d ed. London, 1900.

Lerber, Th. v., *Professoren, Studenten und Studentenleben vor 1500 Jahren*. Bern, 1867.

Mahaffy, J. P., *Old Greek Education*. London, 1881.

Monroe, Paul, *Source Book of the History of Education for the Greek and Roman Period*. New York, 1906.

_____, *A Text-Book in the History of Education*. New York, 1907. Petit de Julleville, Louis, *L'École d'Athènes au quatrième siècle apres Jesus-Christ*. Paris, 1868.

_____, *Histoire de la Grèce sous la domination romaine*. Paris, 1875.

Rauschen, Gerhard, *Das griechisch-römische Schulwesen zur Zeit des ausgehenden Heidentums*. Bonn, 1901.

Rohde, Erwin, *Der griechische Roman*. 2d ed. Leipzig, 1900.
Schemmel, Fritz, *Der Sophist Libanios als Schüler und Lehrer, in Neue Jahrbücher für das klassische Alterthum*, 20, 1907, ss. 52-69.
_____, Die Hochschule von Konstantinople im IV. Jahrhundert p. Ch. n., içinde, *Neue Jahrbücher für das klassische Alterthum*, 22, 1908, ss. 147-168.
_____, Die Hochschule von Athen im IV. und V. Jahrhundert p. Ch. n., içinde, *Neue Jahrbücher für das klassische Alterthum*, 22, 1908, pp. 494-513.
Sclosser, F. C., Universitäten, Studirende und Professoren der Griechen zu Julian's und Theodosius's Zeit, içinde, *Archiv für Geschichte und Literatur*, 1830, 1 Bd., ss. 217-272.
Sievers, G. R., *Das Leben des Libanius*. Berlin, 1868.
Ussing, J. L., *Erziehung und Jugendunterricht bei den Griechen und Römern*. Neue Bearbeitung. Berlin, 1885.
Wilkins, A. S., *National Education in Greece in the Fourth Century before Christ*. London, 1873.
_____, *Roman Education*. Cambridge, 1905.
Zumpt, H., Ueber den Bestand der philosophischen Schulen in Athen und die Succession der Scholarchen, içinde, *Abhandlungen der königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, 1844, ss. 27-119.

DİZİN

B

C

Q

R

S

Doğaları gereği Yunanlar konuşkan insanlardı ve ilk zamanlardan itibaren hitabet sanatı onlar arasında çok değer görmüştü. Öte yandan Yunanların zindelik ve ahenk duyguları da oldukça gelişmişti. Sanat ve edebiyatın en mükemmel olduğu eski günlerde ozan, filozof, tarihçi ya da bir hatip, iletmek istediği mesajı sadece uygun bir biçimde iletmeyi yeğlemez, bunu yaparken kelimelerini ve düşüncelerini de özenle seçerdi. Söylevin iki kısmının birbirleriyle uyumsuz olmasına izin verilmezdi, kelimelerin ve düşüncelerin özenle seçilmesinde Yunan edebiyatının mükemmelliği yatmaktaydı. Ancak zaman geçtikçe insanlar dildeki olasılıkları gitgide daha fazla anlamaya, dille yapılabilen birçok ilginç şeyi merak edip gözlemlemeye başladı. Daha sonra insanlar edebî üsluplarını istedikleri şekilde geliştirmeye başlayınca uyum ve ahenk ortadan kayboldu. Artık kelimelerin ve düşüncelerin özenle seçiminde, nezaket ve zarafetin dışında mükemmellik aranmıyordu.

Harvard Üniversitesi'nde Eski Yunanca ve Latince dersleri veren John William Henry Walden'ın kaleminden çıkan bu kitap, Antik Yunanistan olarak tanımlanan coğrafyada eğitimin tüm kademelerine odaklanır. Okulun ve üniversitenin müstakil terimler olarak kullanıldığı eserde, giriş niteliğinde de olsa ilk ve ortaöğretim kademeleriyle ilgili bilgiler verilir. Fakat büyük bir kısmında yükseköğretim ya da yazarın kendi ifadesiyle "üniversite" eğitimi üzerinde durulmaktadır.

Bilindiği üzere bir okulu ya da üniversiteyi oluşturan en önemli figürler öğrenciler ve öğretmenlerdir. Dolayısıyla kitabın merkezinde bu iki figür bulunur. Serhat Pir Tosun'un çevirdiği *Antik Yunanistan'da Eğitim Kurumları* adlı eserde öğrencilerin aldığı dersler, öğretmenlerin öğretim metotları, öğrenci-öğretmen ilişkisi gibi birçok konu ele alınmakta, bunları aktarırken de dönemin yazarlarından kısa alıntılar sunulmaktadır. Bu alıntılarda öğrencilerin pedagogla ilişkisi, öğrencilere yapılan kabul törenleri, mahkemelerdeki davalar gibi birçok ilginç olayın renkli betimlemeleriyle karşılaşacaksınız.

selenge.com.tr
/selengeyayinevi
/selengeyayinlari
/selengeyayinevi

ISBN 978-625-7459-93-8

